

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ADANA'DA EĞİTİM (1923-1950)

Sadık CAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, 2006

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ADANA'DA EĞİTİM (1923-1950)

Sadık CAN

Danışman: Prof. Dr. Şerife YORULMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2006

ÖNSÖZ

“Davranış değiştirme süreci” olarak tanımlanan eğitimin ve özellikle de onun niteliğinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirleyicisi olduğu bir gerçektir.

Henüz temelleri atılan Cumhuriyet, bu varlık tamamlama sürecinin en etkili aracını, ulusun bireylerindeki eğitiminde görmüş ve bu alanda en büyük devrimini gerçekleştirmiştir. Çünkü bilgi ve bilgili insan; yani yetişmiş insan, eğitim sürecinin bir parçasıdır. Bunun bilincinde olan Cumhuriyet, eğitim sistemini yenilemek için yoğun bir çaba göstermiştir. Eğitimde yenileşme, eğitimde reform ve düzenleme adı altında yürütölen bu çalışmaların temelinde, eğitim programlarında yapılan düzenlemeler bulunmaktadır.

Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında bu süreç öncelikle ilkokullarda kendini göstermiş ve hızla devam etmiştir. Çünkü ilkokul -bu gün olarak ilköğretim- çocuk için büyük bir fırsattır. Kişinin içinde yaşadığı topluma ait bir varlık ve birey olması eğitim sayesinde olmaktadır. O yüzden eğitimin ilkokul çağındaki aşaması –her ülkede olduğu gibi- ülkemizde de son derece önem arz etmektedir. Çünkü eğitim sayesinde kişi topluma mal olur. Topluma kazanılan birey, ulusun geleceğini belirler. Böylece ulus, eğitimli bireyleri sayesinde gelişir ve yücelir.

Cumhuriyet Dönemi Adana’da Eğitim (1923-1950) adlı bu çalışmada daha çok eğitimin temeli sayılan ilköğretimin Adana merkez ve merkeze bağlı köylerdeki gelişmeler üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla 1923-1950 yılları arasında Türk eğitim politikasının ve hedeflerinin gerçekleşmesinde Adana ve merkez köylerindeki yansımaları ve ilköğretim alanında yaşanan gelişmeleri ele alınmıştır.

Hazırlamış olduğum bu çalışmanın her aşamasında bana görüş ve önerileriyle yardımcı olan ve yol gösteren tez danışmanım Sayın Prof. Dr. şerife YORULMAZ’a, tezi

hazırlama sürecinde beni hep destekleyen ve fedakârlığa katlanan eşim Şenay ve kızım Sinur CAN'a, Edebiyat Öğretmeni Nebi ÜÇDAĞ ve Zeliha KESKİN'e, yine yardımlarını gördüğüm Murat AYDIN, Nurcan ÖKMEN'e teşekkür ediyorum.

Adana, 18 Haziran 2006

Sadık CAN

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ADANA'DA EĞİTİM (1923-1950)

Bu çalışmada Adana'da eğitimin temelini oluşturan ve en yaygın eğitim kurumlarının yer aldığı “ilköğretim” alanı incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’i Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde I. Dünya Savaşı’ndan sonra, işgalci batılı devletlere karşı yürütülen ulusal bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi sonucunda kurulmuştur. Yeni Cumhuriyet’in temel hedefi, Türk toplumunu geri kalmışlıktan kurtarmak, ulusal, laik, demokratik ve çağdaş bir toplum yaratmaktır. Bu hedefe ulaşmanın öncelikli koşulu ise hiç şüphesiz çağın gerektirdiği bilgilerle donatılmış, eğitilmiş ve bilgili insanlar yetiştirmektir. İlköğretim eğitim hayatının ilk ve temel aşamasıdır. Bu nedenle önemlidir.

Cumhuriyet, bu amaçla Osmanlı eğitim sisteminden farklı bir eğitim anlayışıyla kendi eğitim sistemini kurmuş ve Devletin niteliklerine uygun olarak, ulusal, çağdaş, laik, karma ve demokratik bir eğitim politikası oluşturmuştur.

Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti’nin özellikle ilköğretim politikası ve uygulamalarının, 1923-1950 yılları arasında, Adana ve merkeze bağlı köylere nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde eğitimin -özellikle ilköğretimin- yaygınlaşması için harcanan çabalar ve 27 yılda geldiği nokta, bu konuda yapılan çalışmalar, yöneticiler, halk ve çeşitli kurumların ilköğretime verdikleri destek saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, İlköğretim, Cumhuriyet Dönemi İlköğretim, İlköğretim Politikası, İlköğretim Sistemi, Adana, Adana’da İlköğretim.

ABSTRACT

EDUCATION IN ADANA IN REPUBLIC PERIOD (1923-1950)

The Turkish Republic was founded as a result of the national independence and freedom struggle against the occupier western countries after the First World War in M.Kemal ATATURK's leadership. The basic aim of the New Republic was to save the Turkish society from underdevelopment and to create a national, secular, democratic and contemporary society. The preliminary condition to reach that aim was undoubtedly to raise people who were educated, well-informed and the people who were equipped with the necessary knowledge that the era requires. The primary education is the first and basic step of the educational life. That's why the primary education is very important.

Aiming this, the Republic created its own education system; anational, contemporary, secular, coeducational and democratic education policy which was suitable to the state's properties but totally different from the Ottoman's educational system.

With this study it has been tried to bring out how the Turkish Republic's educational policy especially the primary education policy and its practices affected Adana and the villages that connected to the city center. Furthermore the efforts made for the education especially for primary education in Adana-city center and in the villages connected to it, the point it has come to in 27 years, the efforts made for the education, the support that was given to the primary education by the managers, people and some institutions have been fixed.

Key words: Education, Primary Education, Republic's Period Education, Primary Education Policy, Primary Education System, Primary Education in Adana

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İLKÖĞRETİM SİSTEMİ VE CUMHURİYET'TEN ÖNCE ADANA'DA İLKÖĞRETİM.....	9
I.1. Osmanlı Eğitiminde İlköğretim Sistemi.....	9
I.1.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Eğitim Sisteminde İlköğretim...9	
I.1.2. Tanzimat Dönemi'nden Sonra Osmanlı Eğitim Sisteminde İlköğretim.....	12
I.2. Cumhuriyet'ten Önce Adana'da İlköğretim.....	22
I.2.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Adana Merkezinde İlköğretim.....	22
I.2.2. Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Adana'da İlköğretim.....	23
I.2.2.1. Adana Sıbyan Mektepleri.....	24
I.2.2.2. Adana Merkezinde İptidai Mektepler ve Usul-ü Cedfid Eğitiminde Pilot Uygulamalar.....	24
I.2.2.3 Adana Merkezinde Bulunan Gayr-ı müslim İptidai Okulları.....	28
I.2.3. Cumhuriyet'ten Önce Adana Merkezinde İlköğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar.....	28

II. BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYET'İNDE İLKÖĞRETİM POLİTİKASI	
(1923-1950)	35
II.1. Kurtuluş Savaşı Sırasında İlköğretim ile İlgili Gelişmeler.....	35
II.1.1. Maarif Kongresi ve İlköğretim İle İlgili Alınan Kararlar.....	35
II.1.2. Mustafa Kemal'in İlkokullar İçin Program Önerisi.....	37
II.1.3. Birinci Heyet-i İlmiye ve İlköğretim Konusunda Alınan Kararlar....	38
II. 2. Cumhuriyet Dönemi İlköğretimdeki Gelişmeler (1923-1950).....	39
II.2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İlköğretim Açısından	
Değerlendirilmesi.....	39
II.2.2. Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Amaçları (1923-	
1950).....	40
II.2.3. Harf Devrimi ve Millet Mektepleri.....	42
II.2.4. Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirilmesi.....	45
II.2.5. Cumhuriyet Dönemi İlköğretimdeki Sayısal Gelişmeler (1923-1950).....	47
II.2.5.1. İlkokul Durumu.....	47
II.2.5.2. Öğrenci Durumu.....	50
II.2.5.3. Öğretmen Durumu.....	52
III. BÖLÜM HARF DEVRİMİNE KADAR ADANA'DA İLKÖĞRETİM (1923-	
1929)	54
III.1. Adana Merkezinde Osmanlı'nın Cumhuriyet'e Bıraktığı İlköğretim Mirası...54	
III.2. Adana Maarif Mıntıka Eminliği'nin Kurulması.....	55
III.2.1. Adana Maarif Mıntıka Eminliği'nde Ragıp Nurettin Bey Dönemi	
(1926-1927).....	57
III.2.1.1. Okuma ve Yazmanın Yaygınlaştırılması Çabaları.....	57

III.2.1.2. Mıntıka Eminliği'nin İlk Yılında İlköğretimde Yaşanan Gelişmeler.....	58
III.2.1.3. Adana Merkez İlkokullarında Mektepler Bayramı'nın Kutlanması.....	59
III.2.1.4. Adana Merkez İlkokul Öğretmenlerinin İlköğretim İle İlgili Toplantıları.....	60
III.2.2. Adana Maarif Mıntıka Eminliği'nde İsmail Habip Bey Dönemi (1927-1931).....	61
III.2.2.1. Adana Maarif Mıntıka Eminliği Toplantısı ve Alınan Kararlar.....	62
III.2.2.2. İlkokul Öğretmen İhtiyacını Karşılama için Açılan Kurslar.....	71
III.2.2.3. Adana Maarif Mıntıka Eminliği'nin Kaldırılması.....	74
III.3. Adana Merkezinde İlköğretim Alanında Karşılaşılan Sorunlar.....	74
III.3.1. Öğretmenlerle İlgili Sorunlar	75
III.3.1.1. Öğretmen Kadro Eksikliği.....	75
III.3.1.2. Öğretmenlerin Maaş Sorunu.....	75
III.3.1.3. Öğretmen Disiplinsizlikleriyle İlgili Sorunlar.....	76
III.3.2. Okul ve Kıyafet Sorunu.....	76
III.3.2.1. Okul Yetersizliği.....	76
III.3.2.2. Kıyafet Sorunu.....	77
III.4. İlkokul Öğretmenlerine Yönelik Konferanslar ve Yayınlar.....	77
III. 5. Adana Merkezinde Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması Çabaları.....	78
III.6. Adana Merkezinde Millet Mekteplerinin Açılması.....	80

III.7. Adana Merkezinde İlkokul, Öğrenci, Öğretmen Durumu (1923-1929).....	88
III.7.1. İlkokul Durumu.....	88
III.7.2. Öğrenci Durumu.....	92
III.7.3. Öğretmen Durumu.....	97
III. 8. Öğretmen ve İlkokulların Teftişi (1923-1929).....	100
IV. BÖLÜM HARF DEVRİMİNDEN SONRA ADANA MERKEZ VE MERKEZE BAĞLI KÖYLERDE İLKÖĞRETİM ALANINDAKİ GELİŞMELER (1929-1950).....	102
IV. 1. Harf Devrim’inden Cumhuriyet’in 10. Yılına Kadar Adana Merkez ve Merkezeye Bağlı Köylerde İlköğretim Alanında Gelişmeler.....	102
IV.1.1. İlköğretimin Türk Okullarında Verilmesi.....	102
IV.1.2. Adana Merkezinde İlköğretimdeki Gelişmeler.....	103
IV.2. Cumhuriyet’in 10. Yılında Adana Merkez ve Bağlı Köylerde İlköğretimin Genel Durumu.....	106
IV.2.1. İlkokullarda Cumhuriyet’in 10. Yıl Etkinlikleri.....	106
IV.2.2. Cumhuriyet’in 10. Yılında Adana Merkez ve Bağlı Köy İlkokullarındaki Gelişmelere Karşılaştırmalı Bir Bakış	107
IV.3. Cumhuriyet’in 10. Yılından II. Dünya Savaşı’na Kadar Adana Merkez İlköğretiminde Yaşanan Gelişmeler.....	109
IV.3.1. İlköğretim Çağındaki Çocuk Sayısının Tespiti.....	116
IV.4. II. Dünya Savaşı Yıllarında Adana’da İlköğretim Alanındaki Gelişmeler...	116
IV.5. II. Dünya Savaşı’ndan Sonra Türkiye’de İlköğretimin “Milli Dava” Olarak Yeniden Ele Alınması.....	120

IV.5.1. Adana Merkez ve Köylerinde İlköğretim Seferberliğinin Başlatılması.....	123
IV.5.2. 1945 Depreminden İlkokulların Etkilenmesi ve Öğretimin Aksaması.....	126
IV.6. Adana Merkez İlköğretim Okulları.....	127
IV.6.1. Anaokulları.....	127
IV.6.2. İlkokullar.....	129
IV.6.2.1. Akkapı İlkokulu.....	129
IV.6.2.2. Beş Kânunusani İlkokulu.....	130
IV.6.2.3 Cumhuriyet İlkokulu.....	130
IV.6.2.4. Çınarlı İlkokulu.....	131
IV.6.2.5. Dumlupınar İlkokulu.....	131
IV.6.2.6. Gazi Paşa İlkokulu.....	131
IV.6.2.7. Güneşli İlkokulu.....	133
IV.6.2.8. İnkılâp İlkokulu.....	133
IV.6.2.9. İstiklal İlkokulu.....	133
IV.6.2.10. İnönü İlkokulu.....	134
IV.6.2.11. Kurtuluş İlkokulu.....	135
IV.6.2.12. Namık Kemal İlkokulu.....	135
IV.6.2.13. Necati Bey İlkokulu.....	135
IV.6.2.14. Plevne İlkokulu.....	136
IV. 6.2.15. Sakarya İlkokulu.....	136
IV.6.2.16. Seyhan İlkokulu.....	136
IV.6.2.17. Yamaçlı İlkokulu.....	136

IV.6.2.18. 29 Teşrinievvel (Ekim) İlkokulu.....	137
IV.6.2.19. Ziya Gökalp İlkokulu.....	137
IV.6.3. Yörük Okullarının Açılması.....	138
IV.7. Merkez İlkokullarının Teftiş Edilmesi (1929-1950).....	139
IV.8. Adana Merkez Köylerinde İlköğretimin Gelişimi (1930-1950).....	140
IV.8.1.Cumhuriyet Hükümetlerinin Köy İlköğretim Politikası ve İlköğretimin Köylere Yaygınlaştırılması.....	140
IV.8.2. Köy Okullarının Yapılmasında Köylü Desteği.....	143
IV.8.3. Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu'nun Köy Okulu Yapımına Desteği.....	145
IV.8.4. Köy Eğitimci Kursu.....	145
IV.8.5. Adana Merkez Köylerinde Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Eğitimci Durumu.....	148
IV.8.5.1. Okul Durumu.....	148
IV.8.5.2. Öğrenci Durumu.....	151
IV.8.5.3. Öğretmen ve Eğitimci Durumu.....	154
IV.8.6. Köy Okullarında Teftiş.....	155
IV.8.7. Köy Okullarında Zirai Bilgilerin Verilmesi.....	156
IV. 9. Adana ve Merkez Köylerinde Yeni Dönem Millet Mektepleri ve Faaliyetleri.....	156
IV.10. Adana Merkez İlkokullarında Karşılaşılan Sorunlar (1930-1950).....	163
IV.10.1. Sağlık Sorunları.....	163
IV.10.2. Kıyafet Sorunları.....	166
IV.10.3. Su ve Yakacak Sorunu.....	168

IV. 11. Ders Kitapları ve Diğer Araç-Gereçler.....	168
IV.11.1. Ders Kitaplarının Temini ve Sadeleştirilmesi.....	169
IV.11.2. Diğer Araç-Gereçler.....	170
IV.12. Adana Merkezde İlköğretimde Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Bütçe Durumu.....	171
IV.12.1. İlkokul Durumu.....	171
IV.12.2. Öğrenci Durumu.....	173
IV.12.3. Öğretmen Durumu.....	175
IV.12.4. Bütçe Durumu.....	176
IV.13. Başarılı İlkokul Öğretmenlerinin Takdir Edilmesi.....	177
IV.14. İlkokullarda Seçmeli Din Bilgisi Dersinin Verilmesi.....	178
V. BÖLÜM ADANA'DA EĞİTİM ALANINDA KURULAN ÇEŞİTLİ TEŞKİLATLAR VE FAALİYETLERİ.....	181
V.1. İlkokulların Himaye Heyetleri ve Faaliyetleri.....	181
V.2. İlkokullarda Hilâl-i Ahmer Gençlik Teşkilatının Kurulması.....	182
V.3 İlkokullarda Duvar Gazetesinin Çıkarılması.....	182
V.4. İlkokulları Koruma Birliğinin Kurulması.....	183
V.5. Maarif Cemiyetinin Kurulması ve Çalışmaları.....	183
V.6. İlkokul Öğretmenleri Tarafından Kurulan Teşkilatlar.....	185
V.6.1 İlköğretim Öğretmenlerinin Yapı Sandığı.....	185
V.6.2. İlkokul Öğretmenleri Tasarruf Sandığı'nın Kurulması.....	185
V.7. İlköğretime Yapılan Yardım ve Bağışlar.....	186
V.8. Adana İlkokul Öğrencileri Tarafından Yapılan Yardımlar.....	189
V.8.1. Eskişehir Depremzedelerine Yapılan Yardımlar.....	189

V.8.2 Köy Okullarına Yapılan Yardımlar.....	189
V.8.3. Çocuk Esirgeme Kurumu'na Yapılan Yardımlar.....	190
V.9. Kıbrıs ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Baskıların Öğretmenler ve Adana Gençliği Tarafından Protesto Edilmesi.....	191
SONUÇ	192
KAYNAKÇA	205
EKLER	213

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.t	: Adı geçen tez
akt.	: Aktaran
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKK	: Bakanlar Kurulu Kararı
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s	: Sayfa
ss	: Sayfadan sayfaya
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDS	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi
TL	: Türk Lirası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vs	: ve saire
vb.	: ve benzeri

TABLOLAR LİSTELER

Sayfa No

Tablo 1: Vilayet Ve Bağımsız Sancaklarda İslam İptidaileri Ve Öğrenci Sayıları (1894-1895).....	18
Tablo 2: Osmanlı Vilayet ve Livalarındaki Bütün İptidailerde Öğrenci Sayıları (1913-1914).....	21
Tablo 3: 1892 Yılında Adana Merkezde Bulunan İptidai Mekteplerin Öğretmen ve Öğrenci Durumu.....	26
Tablo 4: Adana Vilayeti'nde Bulunan İslam İptidaileri ve Öğrenci Sayıları (1894-1895).26	26
Tablo 5: 1913-1914 Ders Yılında Adana Erkek Öğretmen Okulu Öğrencilerinin Baba Mesleğine Göre Dağılımı.....	30
Tablo 6: 1923-1924 Ders Yılında Adana Erkek ve Kız Öğretmen Okullarındaki Öğrenci Sayıları.....	32
Tablo 7: 1923-1924 Ders Yılı Adana Erkek ve Kız Öğretmen Okullarındaki Öğretmen Sayıları.....	33
Tablo 8: 1926 Tarihli İlkokul Müfredat Programı.....	41
Tablo 9: 1923-1924 Ders Yılı Vilayetlerdeki İlkokulların Sınıf Sayısına Göre Dağılımı..47	47
Tablo 10: 1927-1951 Yılları Arası Türkiye'deki Resmi ve Özel İlkokul Sayıları (Sayım Yıllarına Göre).....	48
Tablo 11: Resmi İlkokullardaki Kız-Erkek Sayıları, Yeni Kayıt ve Özel İlkokul Öğrenci Sayıları. Nüfus (Sayımı Yıllarına Göre).....	51

Tablo 12: Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğretmen ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları.....	52
Tablo 13: Mayıs 1929’da Adana Merkezdeki İlkokullarda A Devresi Sınavlarında Başarılı Olup Diploma Almaya Hak Kazanan Kadın ve Erkek Sayısı	85
Tablo 14: 1924-1930 Yılları Arası Adana Merkezde Bulunan İlkokul Sayıları.....	89
Tablo 15: 1924-1930 Yılları Arası Ders Yılı Başında İlkokullardaki Sınıflara Göre Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları.....	93
Tablo 16: 1924-1927 Yılları Arası Yılsonu Genel Sınavlardan Önce Sınıflardaki Erkek ve Kız Öğrenci Sayıları.....	94
Tablo 17: 1923-1930Yılları Arası Adana Merkez İlkokullarındaki Öğretmen Sayıları.....	98
Tablo 18: 1932-1950 Arası Bazı Yıllarda Öğretmenli, Öğretmenli-Eğitmenli ve Bağımsız Eğitimli Köy Okulları Sayısı	150
Tablo 19: 1932-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkeze Bağlı Köylerde Okul, Mevcut Öğrenci, Sınıf Geçen ve Mezun Öğrenci Sayıları.....	153
Tablo 20: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkeze Bağlı Köylerde Öğretmen Sayıları.....	155
Tablo 21: Adana/Seyhan Vilayeti Şehir Merkezindeki Millet Mekteplerinin Dershane, Öğretmen ve Dershanelere Göre Öğrenci Sayıları (1928-1935).....	162
Tablo 22: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkezindeki Resmi, Özel ve Tatbikat İlkokul Sayısı.....	172
Tablo 23: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkezindeki Resmi, Özel ve Tatbikat İlkokullarında Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları	175
Tablo 24: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkez İlkokullarında Öğretmen Sayıları.....	176
Tablo 25: Çeşitli Yıllarda Adana Vilayeti İlköğretiminin Maarif Bütçesi İçindeki Payı..	177

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, Batı'nın emperyalist güçlerine karşı "Kurtuluş Savaşı'nda" gösterdiği mücadele ve ardından kazandığı zaferden sonra yönünü bu defa Batı'nın uygar toplumlarına çevirmiş; bilimsel ve çağdaş bir uygarlığın temellerini atmaya başlamıştır. Bu temeller bağımsızlık, laiklik, ulusal egemenlik ve çağdaşlığa dayanır. Kuşkusuz yeni devletin laik, çağdaş, demokratik hedeflere ulaşması ancak eğitim sayesinde gerçekleşirdi. Çünkü bir ulusun geleceğini eğitimin kalitesi ve yetiştirdiği bireyler belirler. Bu gerçekliği idrak eden Cumhuriyet, kuruluş sırasında eğitimin özellikle ilköğretim gelişip yaygınlaşması konusunda önemli çabalar göstermiştir.

Bu güne kadar eğitim konusunda birçok tanım yapılmıştır. Genel olarak eğitimi; bireyin doğumundan ölümüne kadar yeni öğrendiği bilgilerle davranışlarında olumlu değişiklikler meydana getirme süreci olarak tanımlanabiliriz. Günümüz Milli Eğitim Bakanlığı, yayımlarında eğitimi; bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla eğitim amaçlarına uygun, istenilen yönde değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Özetle eğitim; bireyin yaşama etkin bir şekilde uyumunu sağlamak için öğrenim ve öğretimi kapsayan bir yetiştirme etkinliğidir. Eğitimin bir başka özelliği de zaman ve mekân yönünden kapsamlı, sürekli ve çok boyutlu olmasıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanan programlarına göre ilkokuldan asıl beklenen öğrenciye, sosyal yaşama uyum göstermesini sağlayacak bir eğitimin verilmesidir. Yani sosyal yaşamın sağlıklı gelişebilmesi için bir vatandaştan beklenen ideal davranışların daha ilkokul düzeyindeyken öğrenciye kazandırılmasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yürürlükte kalan 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı'na göre ilköğretim 6 yıl olup 7-13 yaş arası tüm çocukları zorunludur. Yeni devletin bu konuda yaptığı ilk

değişikliklerden biri ilkokul süresini 6 yıldan 5 yıla indirmek olmuştur. 1946 yılına kadar yapılan sayımlarda ve istatistiklerde 7-16 yaş aralığındaki çocuklar okul çağındaki çocuk olarak kabul edilmiştir. 1946 yılında toplanan Üçüncü Milli Eğitim Şurası'nca ilköğretimin 8 yıla çıkarılması önerilmişse de bu öneri 1961 yılına kadar dikkate alınmamıştır. 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile, zorunlu ilköğretim süresini 7-14 yaşları arası olarak belirlenerek 8 yıla çıkarılmıştır. Buna göre öğrenimin ilk beş yılı ilkokulda, geri kalan 3 yılının da tamamlayıcı kurs ve sınıflarda görülmesi zorunlu tutulmuştur. Ancak bu uygulama da 5 yıllık ilkokulun dışında hayata geçirilememiştir. 18 Ağustos 1997 tarihinde meclisin kabul ettiği ve 23084 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4306 Sayılı Kanun gereği 1997-1998 öğretim yılından itibaren ülke genelinde sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmiştir.

Günümüzde ilköğretim 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar, kız ve erkek tüm yurttaşlar için zorunludur. İlköğretimin amacı; her Türk çocuğunun iyi birer yurttaş olabilmesi için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlık kazanmasını, milli ahlak anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır. Böylece eğitilen birey ulusun bir parçası olur ve ulusun geleceğini şekillendirir.

İlköğretimin toplum ve birey için taşıdığı önem her türlü tartışmanın dışında tutulmaktadır. Çünkü ilköğretim çocuk için gerçek fırsat eşitliği ve şanstır. Çocuğun yaşadığı topluma ait bir varlık ve öge olması ancak ilköğretim sayesinde olmaktadır. O yüzden de eğitimin bu kademesi, çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de, "temel eğitim" olarak adlandırılmaktadır.

Eğitimin pahalı bir yatırım olduğu, giderek ortaöğretim ve özellikle de yükseköğretim düzeyinde bireylerin eğitimin maliyetine gücü oranında katılması konusu,

günümüzde yoğun biçimde tartışılmasına rağmen, ilköğretimin finansmanının tamamen devlete ait olduğu konusu asla tartışılmamaktadır.

Bunun bilincinde olan Cumhuriyet dönemi yöneticileri her devirde ülkemizde ilköğretimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için hiçbir özveriden kaçınmamışlardır. Ulu Önder Atatürk daha Kurtuluş Savaşı devam ederken, 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da 180'e yakın üyenin katılması ile gerçekleştirilen Maarif Kongresinde, Türk Millî Eğitiminin felsefe, hedef ve politikalarının nasıl olması gerektiğine işaret etmiştir.

Cumhuriyetin ilânıyla beraber 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği Yasası) ile tüm öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmış ve okul programları üzerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Öğretimin birleştirilmesi, yeni Türk harflerinin kabulü, çok sayıda Millet Mektepleri'nin açılması, Özel İdare bütçelerinden % 10'un ayrılması suretiyle öğretmen okullarının çoğaltılması gibi hareketler, bu düşüncünün en önemli örnekleridir. Bütün bu değişikliklerin özü lâiklik, batıya dönüş ve müspet ilimler ve ulusal bütünlük oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş bir uygarlık düzeyine çıkarmayı hedefleyen, Cumhuriyet Eğitiminin İlköğretim Politikasının doğuşu, gelişimi ve esaslarının genel çerçevesini çizmek ve söz konusu eğitimin ilköğretim politikası ve uygulamalarını, 1923-1950 yılları arasında Adana merkez ve merkeze bağlı köylerinde nasıl yansıdığını ortaya koymaktır. Türk eğitim tarihi üzerinde yapılan çalışmaların genellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin genel eğitim anlayışı ve politikası konusunda yoğunlaştığı görülür. Ancak bu politika ve anlayışlar içerisinde ilköğretimin il ve il merkezine bağlı köylere nasıl yansıdığı, ilköğretimin gelişme aşamalarının ayrıntıları üzerinde pek durulmamıştır. Türk eğitimin geçirdiği aşamaların iyi

anlaşılması için ilköğretimin il merkezi ve merkeze bağlı köylerdeki politikası ve uygulamalarının incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ilköğretim politikasının Adana merkez ve merkeze bağlı köylerindeki gelişimi ve bu konuda gelinen noktanın ortaya çıkarılması bize iller arasında karşılaştırma yapma olanağını da verecektir.

Bu çalışmada ortaya konulmaya çalışılan Adana merkez ve merkeze bağlı köylerindeki ilköğretim politikası, gelişmeler ve uygulamalar gibi konular hem Türkiye'deki genel ilköğretimin nasıl bir gelişme gösterdiğine bir nebze ışık tutacak hem de Adana merkez ve merkeze bağlı köylerin kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan ulaşılmış olduğu seviyeyi ortaya koyacaktır.

Adana, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren vilayet merkezi haline gelmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Seyhan, Osmaniye, Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Niğde, Mersin ve Silifke gibi birçok bölgeyi içine alan vilayet sadece bu bölgeler için değil aynı zamanda o günkü sınırların dışında kalan İskenderun, Hatay ve Kıbrıs'taki Türk çocukları için bir eğitim ve kültür merkezi durumundadır. Bu neden ilköğretimin Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde nasıl bir gelişme gösterdiği konusu üzerinde çalışmayı gerekmektedir. Bu çalışmamız böyle bir gerekliliğin ürünüdür. Dolayısıyla söz konusu Adana merkez ve merkeze bağlı köylerdeki ilköğretimin eğitim politikasını incelemekle Adana'ya bağlı diğer vilayetlerdeki ilköğretim çalışmalarının da ne durumda olduğunu anlamaya yardımcı olacaktır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Osmanlı İmparatorluğu'nda ilköğretim sistemi ve Cumhuriyet'ten önce Adana'da ilköğretim konusu ele alınmıştır. İlk olarak 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel ilköğretim anlayışı ve bu yüzyıldan itibaren ilköğretim alanında yaşanan değişiklikler ve yenilikler incelenmiştir. Bu

uygulamalar ve yenilikler çerçevesinde Adana'daki ilköğretimin görünümü ve usul-u cedid eğitim anlayışındaki pilot uygulamaları ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de Türkiye Cumhuriyet'inde İlköğretim Politikası'nın (1923-1950) nasıl geliştiği, Kurtuluş Savaşı'nda ilköğretim ile ilgili gelişmeler, Maarif Kongresi ve Heyet-i İlmiyelerde ilköğretimle ilgili ele alınan konular, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla ilköğretimde yapılan değişiklikler, bu doğrultuda Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve düşünceleri, ilköğretim politikasının dayandığı temel ilkeler ve bunların nasıl uygulandığı konuları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm'de Harf Devrimine Kadar Adana'da İlköğretim (1923-1929) alanındaki gelişmeleri, Adana Mıntıka Maarif Eminliği'nin kurulması ve yaptığı çalışmalar, kaldırılması, Adana merkez ve köylerinde Millet Mektepleri'nin açılması ve ilk dönem çalışmaları, ilköğretim alanında karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözümler, bina, öğrenci ve öğretmen itibariyle yaşanan sayısal gelişmeler ele alınmıştır.

Dördüncü Bölüm'de Harf Devriminden sonra Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde ilköğretim alanındaki gelişmeler 1929-1950, Cumhuriyet'in 10. yılında Adana merkez ve bağlı köylerde ilköğretimin genel durumu, Cumhuriyet'in 10. yılından II. Dünya Savaşı'na kadar Adana merkez ilköğretiminde yaşanan gelişmeler, II. Dünya Savaşı yıllarında Adana'da ilköğretim alanındaki gelişmeler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de ilköğretimin "milli dava" olarak yeniden ele alınması, ilkokulların depremden etkilenmeleri, okulların teftişi, merkeze bağlı köylerde uygulanan ilköğretim politikası ve yaşanan gelişmeler, bu dönemde hem merkez hem de merkeze bağlı köylerde ilköğretim alanında karşılaşılan sorunlar, Seçmeli din dersinin ilkokullarda verilmeye başlanması gibi konular üzerinde durulmuştur.

Beşinci Bölüm’de ise Adana’da eğitim alanında kurulan çeşitli teşkilatlar ve faaliyetleri, maarif ve çeşitli cemiyetlerin kurulması, eğitimsever ve çeşitli kuruluşlar tarafından ilkokullara yapılan yardımlar, ilkokul öğrencilerinin Kızılay ve depremzedelere yardım eden kurumlara yaptıkları yardımlar ve ayrıca Kıbrıs ve Bulgaristan’daki Türklere yönelik baskıların öğretmenler ve Adana gençliği tarafından protesto edilmesi gibi konular işlenmiştir.

Bu çalışmada arşiv belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri, Adana Vilayet Salnameleri, resmi kurumlara ait yayınlar, il yıllıkları, Devlet İstatistik Enstitüsü’nün maarif ile ilgili istatistikleri, yerel gazeteler, tezler, araştırma ve inceleme eserleri ve makaleler, ansiklopedilerden yararlanılmıştır. Öncelikli olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nden faydalanmaya çalıştık; fakat ulaşabildiğimiz belgeler Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde ilköğretim konusundan ziyade genel eğitimle ilgilidir. Yine de ilköğretim ve Millet Mektepleri ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararnameleri gibi temel ve resmi kaynaklar söz konusu arşivden temin edilmiştir. İlköğretimle ilgili çalışmalarda öncelikle faydalanılması gereken arşivler kuşkusuz okullar, milli eğitim müdürlükleri ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın arşivleri olmalıdır. Üzüntüyle belirtmeliyim ki, araştırma sürecinde Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde ilköğretimle ilgili İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın arşivlerinden kayda değer bilgi ve belge elde edemedik. Adı geçen kurumlarda çalışan idareci ve memurların bürokratik zihniyetleri de dikkate alındığında yerel eğitim konusunda çalışma yapmanın ne kadar zor olduğu anlaşılacaktır. Milli Kütüphane Arşivi’nden maarif istatistikleri, TBMM Arşivi’nden Vilayet ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnameleri, İçişleri Bakanlığı Arşivi’nden il yıllıkları, Devlet İstatistik Enstitüsü’nden 1923-1950 yılları arasına ait ilköğretim

istatistikleri, Adana Atatürk Müzesi ve Arşivi'nden Yeni Adana ve Türk Sözü Gazeteleri temin edilmiştir.

Çalışmada yer alan sayısal veriler, daha çok Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1932 yılından itibaren yayımladığı istatistiklerden alınmıştır. Bundan önceki veriler için, devlet ve vilayet salnameleri, yerel gazeteler ve Milli Kütüphane'den temin edilen ihさいyat mecmualarından yararlanılmıştır. Yararlandığımız kaynaklar içerisinde Yeni Adana ve Türk Sözü Gazeteleri önemli bir yer tutmaktadır. Türk Sözü Gazetesi'nin Adana Atatürk Müzesi'nde bulunan 1927-1950 yılları arasına ait tüm sayıları taranmıştır. Yeni Adana Gazetesi'nin 1923-1950 yılları arasındaki bazı sayılarına Adana Atatürk Müzesi'nden bazılarına Çukurova Üniversitesi Kütüphanesi'nden bazılarına da Ankara Milli Kütüphane'den ulaşılmıştır.

Çalışmamızın I. Bölüm'de ele alınan Osmanlı İmparatorluğu'nda İlköğretim Sistemi ve Cumhuriyet'ten Önce Adana'da İlköğretim ve II. Bölüm'de ele alınan Türkiye Cumhuriyeti'nde İlköğretim Politikası konuları için ağırlıklı olarak araştırma ve inceleme eserlerinden yararlanılmıştır. Bu alanda ortaya konulmuş ve bilimsel dayanakları olan çok sayıda esere ulaşmaya çalışılmış ve bunlardaki bilgiler analiz edilerek kullanılmıştır.

Çalışmamızın asıl kısmını oluşturan Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde ilköğretim 1923-1950 yılları arasını kapsayan bölümler için yoğun olarak Adana'nın ve bölgenin önemli iki gazetesi olan Yeni Adana ve Türk Sözü gazetelerinden yararlanılmıştır. Gazetelerdeki haber, bilgi, yorumlar birbirleriyle karşılaştırılmış ve eksiklikler diğeriyle tamamlanmıştır. 1923-1950 yılları arası Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde okul, öğrenci, öğretmen sayılarındaki gelişmeler ile bütçe durumu için büyük ölçüde resmi kaynaklardan yararlanılmıştır. 1923-1932 yılları için Maarif Vekâleti'nin yayınladığı ihさいyat mecmualarından, devlet salnamelerinden yararlanılmıştır.

1932-1950 yılları için 1934-1935,1935-1936 ve 1936-1937 ders yılları hariç Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tüm yıllarına ait veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Cumhuriyet'in ilköğretim politikasının Adana merkez ve merkez ve merkeze bağlı köylerdeki yansıması ve bu konuda hayata geçirilmek istenen uygulamalar nelerdir? Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde 1923-1950 yılları arası okul, öğrenci ve öğretmen durumunda yaşanan sayısal gelişmeler nelerdir? İlköğretimin Adana merkez ve merkeze bağlı köylere yaygınlaştırılmasında yerel idareci, öğretmen, politikacı, esnaf ve köylünün katkıları neler olmuştur? Adana merkez ve merkeze bağlı köylerdeki sosyo-ekonomik ve kültürel yapının ilköğretimin gelişmesi üzerinde nasıl bir etkide bulunmuştur? Gibi soruların yanıtları aranacaktır. Yine bu çalışmada 1923-1950 yılları arası kapsayan 27 yıllık dönemde Adana merkez ve merkeze bağlı köylerdeki ilköğretimin ülke ilköğretimi içindeki yeri ve geldiği nokta irdelenecektir.

1. BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İLKÖĞRETİM SİSTEMİ VE CUMHURİYET'TEN ÖNCE ADANA'DA İLKÖĞRETİM

I.1. Osmanlı Eğitiminde İlköğretim Sistemi

I.1.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Eğitim Sisteminde İlköğretim

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yer “sıbyan mektepleri”dir. Halk arasında bunlara “mahalle mektebi” denilmekteydi¹. Bu okullar her mahallede, hemen her köyde mevcuttu ve genellikle ya camilere bitişik yapılırdı ya da caminin bir köşesinde yer alırdı. Yalnızca Müslümanların değil, gayrimüslimlerin de yaygın olarak sıbyan mektepleri bulunmaktaydı. Sıbyan okullarında her cemaat, kendi dininin gereklerini öğretmekteydi.

Osmanlı'nın klasik döneminde ilköğretimin okullaşmış şekli olan sıbyan mekteplerinde 6-12 yaşlarındaki kız ve erkek çocukları birlikte yani karma öğrenim görürlerdi. Bu okullarda karma öğretim yasaklanmamıştı fakat büyük merkezlerde kızlar için ayrı sıbyan mektepleri vardı².

Sıbyan mekteplerindeki öğretimin amacı; genel olarak çocuğa anlamı açıklanmadan tecvit kurallarına uygun Kur'an öğretmekti³. Bu okulların ders kitapları Kur'an, Elifba ve İlmihal'den meydana geliyordu. Gün boyu eğitim-öğretim yapan sıbyan mektepleri Perşembe günü öğleden sonra ve cuma günleri tatil olurdu⁴.

Sıbyan mektepleri, şehirlerde padişahlar, sultanlar, idareciler, varlıklı kimseler; köy ve kasabalarda da halk tarafından yapılmışlardır. Özel kişiler tarafından yapılan sıbyan mekteplerine han, hamam, dükkân, zeytinlik, tarla gibi yerleri bir gelir kaynağı olsun diye

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 1994, s. 72.

² İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 3.

³ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 7.

⁴ Başgöz, *a.g.e.*, ss. 5-6.

vakfetmişlerdir. Bu vakıf gelirleriyle okulların bakımı, öğretmenlerin maaşları, öğrencilerin yiyecek ve elbise, bazen harçlıkları da karşılanırdı. Sıbyan mekteplerinin tamamına yakınının vakıf olarak kurulması; vakfiyelerine uygun ve mecburi bir program takip edilmesine sebep olmuş, bu da bu okulların durağanlaşmasına ve değişen çağın şartlarına ayak uyduramamasına neden olmuştur⁵.

Sıbyan mekteplerinin öğretmenleri, medreselerden yetişmişlerdi. Fatih döneminde, sıbyan mekteplerinde öğretmen olacaklara, genel medreselerden farklı bir program uygulanmış ve adı geçen programa Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi anlamına gelen bir ders konulmuştur. Bu uygulamalar da gösteriyor ki, alan özelliklerine göre öğretmen yetiştirme programları ilk kez bu dönemde yapılmıştır⁶. Fatih tarafından sıbyan mekteplerine öğretmen olacaklara getirilen kıstaslar kendisinden sonra ihmal edilmiştir. Sıbyan okullarında öğretmen olabilmek için medreseden diploma almak yeterli görülmeye başlanmıştır. Eğitimin tamamen bozulmaya yüz tuttuğu duraklama ve gerileme dönemlerinde sıbyan mekteplerinde öğretmen olabilmek daha basit kurallara bağlanmış ve mahallenin imamı veya müezzini; hatta Kur'an okumasını bilen herhangi biri olmak bile yeterli olmuştur.

18. yüzyıldan itibaren devlet eğitime el atmış, yeni düzenlemelere gitmiş; ancak yapılan bu düzenlemeler askeri eğitim ile sınırlı kalmıştır. Diğer eğitim kurumlarıysa kaderlerine terk edilmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren eğitimin her alanına el atılmaya başlanmış ve ilköğretimle ilgili Padişah fermanları yayımlanmıştır. Bunlardan biri de, II. Mahmut dönemindeki 1824 tarihli fermanıdır⁷. Bu fermanla, cehaletin kötülüklerinden ve çocukların okula değil, çıraklığa verilmesinin zararlarından söz edildikten sonra, genç-ihtiyar herkesin İslam akitlerini öğrenmesi ve çocukların ergenlik çağına kadar okullara

⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 57.

⁶ Akyüz, *a,g,e*, ss. 76-77.

⁷ İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 164.

göndermeleri irade buyrulmuştur. Ayrıca çocukların okula devamını sağlamak için dini ve hukuki kurallar konmuştur. Fermanla sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmişse de bu zorunluluk taşra sıbyan mektepleri için geçerli olmadığından, genel bir kural değildir. Bu bakımdan, ilköğretim zorunluluğunun bu tarihte konduğunu ileri sürmek imkânsızdır; fakat ona doğru atılmış bir adım olarak yorumlanabilir⁸. Öğretimi zorunlu hale getirmeye çalışan bu ferman, ne var ki, çeşitli iç ve dış sebeplerden dolayı İstanbul'da bile ancak 1838 tarihine kadar uygulanabilmiştir⁹.

Yine de 1824 yılının şartlarını da düşündüğümüzde, II. Mahmut'un sıbyan okullarına yenilik getirmeye çalışması, O'nun ilköğretimin toplum ve devlet hayatındaki yerini kavradığını göstermektedir. Bu yenilik, o zamana kadar devleti ilgilendirmeyen, sadece vakıf yoluyla gelişen ilköğretimi, halka yaygınlaştırması açısından önemlidir

II. Mahmut, ilköğretimin ıslahı için ikinci önemli fermanını 1838 yılında yayımlamıştır. Buna göre eğitimin amacı; insanı ahirete olduğu kadar, hayata da hazırlamak olmalıdır. Dini bilimler, insanı ahirette kurtuluşa hazırlarken, fen bilimleri de insanın dünyada mutlu ve müreffeh olmasını sağlar. Halkı cahil olan memleketlerde, ne sanayi ilerler ne de devlet zengin olabilir. Eğitim sistemi bir bütündür; bu bakımdan ilk, orta, yüksek dereceli okullar arasında bir uyum sağlanmalıdır. Bu ferman, Avrupa'daki gelişmelerin eğitime dayalı olduğu düşüncesiyle, modern bir eğitim anlayışıyla Avrupa örnek alınarak hazırlanmıştır. Çünkü eğitimin iyileştirilmesi ancak eğitim ve öğretimin dünyevileştirilmesi (laikleştirilmesi) ile sağlanabilir¹⁰. Bu rapor eğitim politikası bakımından yenilikçi olmasına rağmen, sıbyan mektepleri için somut bir tedbir getirmemiş, sadece bazı tavsiyelerde bulunmuştur.

⁸ Kodaman, *a,g,e*, s. 58.

⁹ Akyüz, *a,g,e*, s. 132.

¹⁰ Kodaman, *a,g,e*, s. 59.

Bu fermanla birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi, eğitim alanında da iki farklı zihniyet mücadelesi başlamıştır. Ulema ile yenilikçiler arasındaki mücadele Sıbyan mektepleri konusunda daha da şiddetlenmiştir. Zira medrese ve ulema, sıbyan mekteplerini kendi nüfuz alanları olarak görüyor ve buralara kendi anlayışları dışında, dünyevi (laik) bir düşünceyi sokmak istemiyorlardı. Yenilikçiler ise, kendi düşüncelerine halkı da ortak etmek istiyorlardı. Bunun da ancak kitle eğitimiyle topluma kollektif bilinç veren sıbyan mektepleriyle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Fakat bu mücadelede, medrese ve ulema ağır basmaya başlayınca, sıbyan mektepleri onlara bırakıldı. Bundan sonra, sıbyan mekteplerinin düzenlenmesi için yeni bir rapor beklenirken, yenilikçiler de rüştiyeler açarak kendi anlayışlarını buralarda uygulamışlardır¹¹.

Burada kısa da olsa, üzerinde durulması gereken diğer bir nokta; Tanzimat öncesinde sıbyan mekteplerinin nicelik bakımından yetersiz olmalarıdır. Tanzimat öncesi başkent İstanbul'da 360 sıbyan mektebi ve bu okulların her birinde ortalama 50-60 kişi olmak üzere yaklaşık 20 bin dolayında öğrenci bulunmaktaydı¹².

I.1.2. Tanzimat Dönemi'nden Sonra Osmanlı Eğitim Sisteminde İlköğretim

Tanzimat döneminin, Osmanlı'nın genel eğitimine getirdiği yeniliklerin başında; “mektep” denilen kurumun sadece İstanbul için gerekli olmadığı, ülkenin her tarafında eğitime muhtaç çocukların bulunduğu gerçeğinden hareketle, vilayet merkezlerinden köylere kadar okulların açılması ve eğitimin yaygınlaştırılması gelir. Kızların eğitimi, sıbyan mekteplerinin ıslahı, eski öğretim metotları yerine modern eğitim metotlarının benimsenmesi vb. konuların tartışıldığı dönem Tanzimat dönemidir¹³. 1847 yılında sıbyan okulları için bir yönetmelik hazırlandı. Bu yönetmelikle sıbyan mekteplerine, 7 yaşına

¹¹ Kodaman, *a,g,e*, ss. 59-60.

¹² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 66.

¹³ Sakaoğlu, *a,g,e*, s. 71.

gelen çocuklarla, ana-babalarının isteği doğrultusunda dört ve daha yukarı yaşta bulunan çocukların da alınabileceği, okul çağındaki çocukların okula devamlarının zorunlu ve eğitim süresinin dört yıl olduğu, eğitimin karma yapılacağı, başarısız öğrenciler için bu sürenin uzatılabileceği belirtilmektedir¹⁴. Sıbyan mektebi hocalarına rehber olan ve sıbyan mektebi programını düzenlemeye yönelik bu yönetmelik, eğitimde yeni bir anlayışa işaret etmektedir. Fermanla, sıbyan mekteplerine ve bu mekteplerdeki uygulamalara bir düzen verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Yönetmelik ile ders programları konusunda getirilen en önemli yenilik; yazı dersinin konulması, okuma ile yazmaya aynı ölçüde önem verilmesidir. Yazmanın okumayı ve öğrenmeyi kolaylaştırdığının anlaşılması, günümüz eğitim bilimlerinin verileri ile uyum göstermektedir. Ayrıca, Türkçe derslerine verilen önemle, eğitimde millileşmeye doğru adım atıldığı söylenebilir¹⁵. Bunun yanında öğretim süresinin 4 yıl ve karma olarak belirlenmesi, öğretimin zorunlu tutulması, çocuklarını okula göndermeyen anne-babalara ceza kesilmesi, Türkçe ve yazı derslerinin konulması, okulların bir düzen ve disipline bağlanması gibi konuları, yönetmeliğin önemli özellikleri olarak kaydetmeliyiz. Geleneksel eğitim kurumlarının dışına çıkılamaması, çocuğu hayata hazırlayan ders programlarının düzenlenememesi, okullara öğretmen yetiştirme politikalarının uygulanamaması, okulların parasızlık içinde bulunması ve öğretmen maaşlarının halkın bağışları ile karşılanmaya çalışılması¹⁶ gibi konuları da, yönetmeliğin eksikleri olarak belirtmemiz gerekmektedir.

1862 yılında Evkaf Nezareti'ne bağlı ve geleneksel yöntemle (usul-ü âtika) eğitim yapan sıbyan mekteplerine karşı Maarif Nezareti'ne bağlı, yeni yöntemle (usul-ü cedîd) eğitim yapan, öğretmen okulunu bitiren ve sınavla gelen öğretmenlerin görev yaptığı dört

¹⁴ İbrahim Ethem Başaran; *Türkiye Eğitim Sistemi*, Yargıcı Matbaası, Ankara, 1996, s. 77.

¹⁵ Kodaman, *a.g.e.* s. 62.

¹⁶ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1774-1876)*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s. 144; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, ss. 140-141; Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, ss. 58-60.

yıllık “iptidai mektepleri” açılmıştır. Aynı yıl İstanbul’da bulunan 12 sıbyan mektebinde, usul-u cedîdeye göre eğitim yapılmaya başlanmıştır. Bu çaba ile iptidai mekteplere “sıra”, “sınıf”; “büyük gruplara eğitim” tekniği getirmeye başlamıştır¹⁷.

1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nde (Genel Eğitim Tüzüğü) bütün eğitim sistemi ile birlikte sıbyan mekteplerinin düzenlemesine çalışıldığı ve eğitimin her şeyden önce bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Bu Nizamname, o dönemlerde, Avrupa’da geçerli olan esaslara ve özellikle Fransız eğitim sistemine uyularak dönemin aydınları tarafından hazırlanmıştır. Böylece Tanzimat devrinin başından beri parça parça yapılan eğitim ıslahatı, bir nizamnameye bağlanıp teşkilatlandırılmış ve eğitim, medrese düzeninin aksine tam bir devlet işi olarak ele alınmıştır¹⁸. Nizamnamenin sıbyan mekteplerine ait hükümleri aşağıdaki gibidir: Her mahalle ve köyde en az bir mektep, Müslüman-Hıristiyan karışık yerlerde her toplum için ayrı bir mektep bulunacaktır; eğitim süresi 4 yıldır ve devam zorunludur. Okul çağında olup da okula gönderilmeyen çocukların anne ve babalarına para cezası kesilecektir. Devam mecburiyeti erkekler için 6-10; kızlar için 7-11 yaşları arasındadır. İptidai okulların giderleri halk tarafından karşılanacaktır.

Nizamnameden; devletin ilköğretimi, ülkenin tümüne yaymak ve öğretim yaşına gelmiş her çocuğa asgari bir eğitim vermek isteği anlaşılıyor. II. Mahmut döneminden bu yana ilköğretim alanında yapılan ıslahatların başkent İstanbul ile sınırlı kaldığı düşünüldüğünde, bu hükümlerin ne kadar ileriye dönük olduğu görülecektir. Nizamname ile iptidai okulların ders programlarında dini ve dünyevi bilgiler arasında denge sağlanmış; hatta ikincisine ağırlık verilmiştir. Öğretmen olabilmek için “Dar’ül-muallimîn” (Öğretmen Okulu) mezunu olma şartı getirilmiştir. Böyle bir şartın konması artık, medreseli hocalardan bir şey beklenilmediğini ve Dâr’ül-muallimîn mezunlarına ümit

¹⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s. 67.

¹⁸ Koçer, *a.g.e.*, s. 83.

bağlanıldığını göstermektedir. Okulların inşa, tamir ve diğer masrafları ile hocaların maaşları, mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacaktır.

Bu uygulamadan, ilk mekteplerin mali yönünün devlet tarafından tamamen ihmal edildiği ve zaten çocuğunu okutmaya pek hevesli olmayan halka bırakıldığı anlaşılmaktadır. Nizamname ile ilköğretimin yaygınlaştırılması için gereken maddi ve manevi imkân ve vasıtalar yeterli olmadığından sadece düşüncede kalmış, uygulama alanı sınırlı tutulmuştur¹⁹. Böylece sıbyan mektepleri yaygınlaştırılmamış, çocukların okula kavuşturulmaları sağlanamamıştır. Nitekim Mehmet Ö. Alkan'ın belirttiğine göre başkent İstanbul'da bulunan Müslümanlara ait 280 sıbyan mektebinde 9975'i erkek, 6782'si kız olmak üzere toplam 16757 öğrenci bulunmaktaydı²⁰.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra devletin siyaseti; yapılacak yenilikleri kolayca uygulamak için sıbyan mekteplerinin dışında iptidai okulları açmak ve sıbyan mekteplerini muhafazakâr grupların tepkisini çekmeden usul-ü cedîd üzerine ders veren kurumlar haline getirmek şeklinde olmuştur. Bu siyasete uygun gerekli ders programları, talimatnameler ve ders kitapları hazırlanmışsa da, tam anlamıyla uygulaması, II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir.

II. Abdülhamit döneminde, ilköğretim meselesi, 1876 yılında anayasaya girmiş ve hukuki bir nitelik kazanmıştır. 1879'da, Maarif Teşkilatı'nda yapılan değişikliklerle ilköğretimin ülke geneline yayılması için Taşra Maarif Teşkilatları'nın kurulması ve bunlara ilköğretimle ilgili görevlerin, ıslahatlar yapma yetkisinin verilmesi, okulların müfettişlerle denetlenmeye çalışılması, ilköğretime verilen önemin göstergesidir.

¹⁹ Kodaman, *a,g,e*, ss. 63-64; Akyüz, *a,g,e*, ss. 141-142; Koçer, *a,g,e*, ss. 91-92.

²⁰ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarihi İstatistikler Dizisi C.6, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000, s. 18.

II. Abdülhamit devrinde, geleneksel eğitime (usul-ü âtika) devam eden sıbyan mektepleri ile Tanzimat'ın son dönemlerinde, sıbyan mekteplerine alternatif olarak kurulan ve ilköğretimde ikili bir sistemin oluşmasında etkili olan usul-ü cedîd ile eğitim yapan iptidai mektepler, ilköğretim hizmetini birlikte vermişlerdir. Maarif Nezareti, 1882 yılından itibaren ağırlığı, iptidai okullara vermiş ve resmi yazışmalarda bu ismi kullanmaya başlamıştır. Böylece, sıbyan mektepleri taraftarlarının ilköğretimin modernleştirilmesine karşı gösterdikleri direnç, zamanla zayıflamış ve 1909'a kadar pek çok ilkokul, yeni sistemi uygular hale gelmiştir.

II. Abdülhamit'in emriyle, 1887 yılında, bir Maarif Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon hem vilayetlerdeki, hem de İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin durumunu ele almıştır. Komisyon, İstanbul ve sınırları içinde halen, 193 sıbyan ve iptidai okulda 7395 öğrencinin okuduğunu; yine İstanbul ve sınırları içinde, okul çağında, 11602 çocuğun bulunduğunu tespit etmiştir. Bu rakamların gösterdiği gibi, okul çağına geldiği halde okula gidemeyen çocuk bulunmaktadır. Komisyon, bu ihtiyacı karşılamak için eski ve kullanılmayan okulların tamir edilmesi kararını almış, yeni okulların açılması gerektiğini belirlemiştir²¹. Okul çağındaki nüfusun yıldan yıla artması ve bu ihtiyaca hem nicelik hem de nitelik yönünden cevap verebilmek için "Maarif Nezaret'i", bir yandan okul sayısını artırmaya diğer yandan da öğretim programlarını ıslaha çalışmıştır. Komisyona gelen bilgilerden, vilayetlerdeki ilköğretim sorunlarının; okul binası, öğretmen, ders programı ve okulun açık tutulması gibi konular olduğu görülmüştür. Bu sorunları gidermek için komisyon, iptidai okul sayısının artırılmasını, bazı rüştiye ve idadi binalarının iptidailere tahsis edilmesini, öğretmen eksikliğini gidermek için vilayetlerde birer Dar'ül-muallimîn açılmasını, vilayetlerdeki iptidai okulların tatil günleri dışında açık tutularak, yeni ders

²¹ Kodaman, *a,g,e*, s. 74.

programının uygulanmasını istemiştir²². Bu sorunların daha sonra tekrarlandığını düşünürsek, komisyonca alınan kararların kâğıt üzerinde kaldığını söylemek mümkündür.

1891 yılında, Türk ilköğretim tarihinin ilk ayrıntılı müfredat programı yapılmıştır. Bununla, sıbyan-iptidai ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Bu programa göre; şehirlerdeki iptidai mektepler 3 yıla indirilecek ve 3 yıllık program uygulanacak; köylerde ise yine 4 yıllık program geçerli olacaktır. Program, ilkokul öğretmeni olacaklar için Dar'ül muallimîn mezunu veya öğretmenlik sınavını başarmak şartını getirmiş; ceza ve ödüller konularını da düzenlemiştir. 1891 tarihli bu programın esasları, küçük bazı değişikliklerle 1909 yılına kadar uygulanmıştır²³.

1876-1885 yılları arasında, İstanbul'daki iptidai okul sayısı, 3'ten 44'e çıkmıştır. Her birinde 40-50 öğrencinin bulunduğunu düşündüğümüzde, modern eğitim sistemi ile öğretim yapan bu okullarda, 1760-2200 arası öğrencinin eğitim gördüğü söylenebilir. Aynı yıllar arasında vilayetlerdeki duruma baktığımızda; vilayet merkezlerinde, ilkokul öğretmeni yetiştiren 14 Dar'ül-muallimîn ile 9649 yeni sıbyan ve iptidai mektebi açıldığını görmekteyiz²⁴. Bu dönemde Maarif Nezaret'i, bir taraftan iptidailer açarken diğer taraftan da sıbyan mekteplerini, yeni eğitim (usul-ü cedîd) sistemiyle öğretim yapan kurumlar haline getirmiştir. 1894-1895 yılında, 28353 öğretmenin görev yaptığı sıbyan ve iptidai mekteplerdeki durum aşağıdaki gibidir:

²² Kodaman, *a,g,e*, s. 81,82

²³ Kodaman, *a,g,e*, s. 77.

²⁴ Alkan, *a,g,e*, s. 49.

Tablo 1: Vilayet ve Bağımsız Sancaklarda İslam İptidaileri ve Öğrenci Sayıları (1894-1895)

Osmanlı Vilayetleri ve Bağımsız Sancaklar	Okul Türü			Öğrenci			II. Abdülhamit Devrinde Açılan okul
	Eski ²⁵	Yeni ²⁶	Top.	E	K	Top.	
Toplam	21659	5092	26751	560412	242830	835129	9645

Kaynak: Mehmet Ö. Alkan, a,g,e, ss. 93-96.

II. Abdülhamit devrinde ilköğretim zorunluluğunun anayasaya konulması, merkez ve taşrada ilköğretim teşkilatlarının kurulması, yeni eğitim sistemi ile işleyen iptidai okullarına ağırlık verilmesi, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu yerlerde okullaşmanın artırılması, eğitime halkın maddi katkısının sağlanması ve İstanbul'un dışında Dar'ül-muallimînlerin açılması, yaşanan önemli gelişmeler olarak kaydedilmelidir. Bu dönemde, ilköğretim hakkında, kâğıt üzerinde her türlü tedbir ve karar alınmış; fakat mali imkânsızlık, öğretmen yokluğu, halkın tutumu gibi sebeplerle bunların tamamı uygulanamamıştır. Ayrıca ilköğretimdeki nicel artış, aynı oranda niteliksel artışa dönüştürülememiştir. Yine de bu dönemde, ortaya atılan fikirler, alınan kararlar ve uygulamalar, II. Meşrutiyet devri için temel oluşturmuştur²⁷.

1908-1918 yılları arası, on yıllık iç ve dış siyasi çalkantılarla geçen II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, çeşitli nazariyelerin ve akımların ortaya çıktığı bir dönemdir²⁸. Bu nazariyelerden en çok dikkat çekenii II. Meşrutiyet devrinde iki defa Maarif Nazırlığı yapan ve düşünceleri kendisinden sonra da tartışılan Emrullah Efendi'nin "Tuba Ağacı Nazariyesi"dir. Emrullah Efendi, eğitimin ıslahına ve teşkilatlanmasına ilköğretimden değil, Dar'ül-fünûn'dan başlanması gerektiğini

²⁵ Usul-u âtika ile eğitim yapanlar.

²⁶ Usul-u cedid ile eğitim yapanlar.

²⁷ Kodaman, a,g,e, s. 89.

²⁸ Bu nazariye ve akımlar hakkında geniş bilgi için bkz Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 41 ve sonrası.

düşünmekteydi. Bu nazariyenin tam tersini savunan Satı Bey ise, eğitimin ıslahına ve teşkilatlanmasına ilköğretimle başlanması gerektiğini söylemekteydi²⁹.

1913 tarihli “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı” (Geçici İlköğretim Kanunu), Emrullah Efendi tarafından hazırlanan ve ilköğretim alanında köklü değişiklikler öngören bir kanundur³⁰. Kanun, adından da anlaşıldığı gibi geçici olmasına rağmen bazı maddeleri Cumhuriyet dönemine kadar uygulanmıştır. Bu kanunla; ilköğretimin 7-13 yaşlarındaki kız ve erkek Osmanlı çocuklarına, genel okullarda ve özel okullarda, anne-baba veya özel öğretmenler tarafından zorunlu olarak verilmesi, hükme bağlanmıştır. Ücretsiz ilköğretim ilk kez bu kanunla kabul edilmiştir³¹. Kanun, ilköğretim hizmetini veren kurumları; ana ve sıbyan mektepleri, ilkokullar, el işleri ve sanat mektepleri olmak üzere 3 gruba ayırmıştır³². Ana mekteplerine 4-7 yaş arası çocuklar devam edecek, ana mektebinin olmadığı yerlerde ise, ilkokulların içinde 5-6 yaş çocukların devam edeceği sıbyan mektepleri açılacaktır. Geçici Kanun, o zamana kadar iptidai ve rüştiye adları ile mevcut olan okulları “ilkokul” adı altında birleştirmiş, böylece ilköğretim 6 yıl olarak belirlenmiş ve her biri 2 yıl süreli 3 devreye ayrılmıştır. Bunlar; devre-i iptidaiye (7-8 yaşlarındaki çocuklara mahsus), devre-i vasatiye (9-10 yaşlarındaki çocuklara mahsus) ve devre-i aliye (11-12 yaşlarındaki çocuklara mahsus)’dir. El İşleri ve Sanat Okulları, ilköğretimin ilk devresini tamamlayan, orta ve yüksek eğitime devam edemeyecek olan çocuklara bir zanaat öğretmek ve sanayi kuruluşlarına ara eleman yetiştirmek için açılan 3 yıllık okullardır.

1913 tarihli Kanun ile ilkokulların ders programına din derslerinin yanında, çocuğu hayata hazırlayan dersler de eklenmiştir³³. Aynı kanunda, çocukların yetiştirilmesi

²⁹ Koçer, *a,g,e*, ss. 170-175.

³⁰ Yücel Gelişli, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri, Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15, ss. 35-43.

³¹ Atuf, *a,g,e*, s. 39.

³² Tonguç *a,g,e*, s.209; Koçer, *a,g,e*, ss. 190-191.

³³ Akyüz, *a,g,e*, s. 232.

konusunda ilkokul öğretmenlerine düşen hizmet ve görevler de şöyle sıralanmıştır: “Taze dimağı her sureti kabule müheyya olan çocuğu kendine yar, ailesine vefakâr, vatanına fedakâr, devlete ve memleketin kanunlarına sadık, insanlığa muhabbetli, fazilete meftun, hukuka hürmetkâr, sâye muktedir, teşebbüste müctehit bir insan olmak üzere yetiştirmek, zihnini ve kalbini teşkil etmek.”³⁴ Kanunla, “ilkokul öğretmenliği meselesi”ni çözmek amacıyla; yeni öğretmen okullarını açarak ilkokul öğretmeni yetiştirmek, vilayetlere öğretmen ihtiyacını karşılamak için sınavla geçici öğretmen alma yetkisini tanımak, öğretmen maaşlarını düzenlemek, atama ve görevden almaları bir sisteme bağlamak, öğretmenleri ödüllendirmek veya cezalandırmak, çalışamayacak duruma gelenleri meslekten ayırmak gibi düzenlemeler yapılmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi, ilkokul sayısında önemli artışların yaşandığı bir dönemdir. 1913-1914 yılında başkent İstanbul ve 37 vilayet ile bağımsız sancakta; 3536’sı erkek, 473’ü kız, 477’si karma olmak üzere toplam 4486 iptidai okul bulunmaktaydı. Bunların 2017’si erkek, 286’sı kız, 329’u karma olmak üzere toplam 2632 ‘si II. Meşrutiyet’in ilk altı yılında açılmışlardır³⁵. Bu rakamlardan ülke genelindeki iptidai okulların % 60’ının, karma okulların da % 69’unun bu dönemde açıldığı anlaşılmaktadır. Aynı yılın öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir:

³⁴ Atuf, *a,g,e*, ss. 51-52.

³⁵ Alkan, *a,g,e*, s. 165.

Tablo 2: Osmanlı Vilayet ve Livalarındaki Bütün İptidailerde Öğrenci Sayıları (1913-1914)

İptidai Öğrencisi			Tali Okulların İptidai Sınıf Öğrencisi				Genel Toplam
Resmi	Özel	Toplam	Sultani	İdadi	Özel Okul	Toplam	
258349	286381	544730	5072	5808	12876	23756	568486

Kaynak: Alkan, a,g,e, ss. 181-182.

Tablo 2’de dikkati çeken iki önemli konu vardır. Bunların ilki; II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan, sayıları 286381’i bulan ve devletin resmi okullarından daha fazla bir meblağa ulaşan ve Müslüman kesim tarafından açılan “özel ilkokul” kavramının, geniş ölçüde Müslüman topluma ve devlete yerleşmiş olmasıdır. Bu da, ilköğretim hizmetinin sadece devlet tarafından değil özel sektör tarafından da yerine getirildiğini göstermektedir.

Diğeri de; sultani, idadi, rüştiye gibi orta öğretim yapan kurumların ve bunlar düzeyindeki özel orta kurumların bünyelerinde “ilköğretim” hizmetinin yerine getirilmesi ve buralardaki ilkokul öğrenci sayısının önemli bir rakama ulaşmasıdır. 1913-1914 yılında ülke genelinde bulunan ilkokullarda görev yapan öğretmen sayısı da 4986’sı erkek, 931’i kadın olmak üzere toplam 5917’dir.

Bunların yanında 1913-1914 ders yılına ait okullaşma oranına dair rakamlar da elimizde bulunmaktadır. Buna göre 17 vilayet ve bağlı yerlerde adı geçen ders yılında, okul çağında bulunan çocuk sayısı; erkeklerde 595605, kızlarda 565163’tür. Bunlardan erkeklerin 160916’sı, kızların ise 38334’ü okula devam edebilmektedir³⁶. Bu da gösteriyor ki, okul çağında bulunan çocuklarda erkeklerin okullaşma oranı % 27 iken, kızlardaki okullaşma oranı ise % 7 civarındadır.

³⁶ Alkan, a,g,e, s. 208.

I.2.Cumhuriyet'ten Önce Adana'da İlköğretim

I.2.1. Tanzimat Dönemi'ne Kadar Adana Merkezinde İlköğretim

Adana'nın genel eğitimine ve ilköğretimine ait bilgilerimiz; 16. yüzyıl Adana ve Çukurova tarihinde önemli bir yere sahip olan Ramazanoğulları'nın vakfiyelerine, Arap gezginlerinin ve Evliya Çelebi'nin gezi notlarına dayanmaktadır³⁷.

Adana, Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra, adeta özel bir statü ile Ramazanoğulları'nın yönetimine bırakılmıştır. Ramazanoğulları'nın ilk valisi olan Piri Paşa zamanında, diğer imar ve bayındırlık faaliyetlerinin yanında, eğitim ve kültür konularına da el atılmıştır. Bu dönemde, iki medrese ve öğrencilerin masraflarını karşılamak üzere vakıflar kurulmuştur³⁸. Bu medreselerden en önemlisi, 1540 yılında yapılan ve Ulu Cami Külliyesi içinde yer alan Ulu Cami Medresesi'dir. Bu medrese, Ulu Cami'nin doğusunda olup geniş bir giriş kapısı, ortasında şadırvanı ve etrafında, tek kişilik hücreler şeklinde öğrenci odaları ile birbirine bitişik, önlü arkalı iki büyük hücreden meydana gelen sınıflar bulunmaktadır. Medresedeki öğrenci odalarından her biri, avluya birer pencere ve kapı ile açılmaktadır³⁹. Diğer de, Yağ Cami'ye bitişik yapılan Yağ Cami Medresesidir. Bu medrese de, 1558 yılında, Piri Paşa tarafından yaptırılmış olup büyük bir avlunun etrafında sıralanan dersane, mutfak, yatakhane ve çeşitli hücrelerden meydana gelmektedir.

Ramazanoğulları, Adana'da yukarıda anılan Ulu Cami Medresesi ve Yağ Cami Medresesi'nin yanında sıbyan mektebi, misafirhane ve özellikle öğrenciler için imarethane gibi sosyal ve kültürel kurumları da kurmuştur. Bunlardan medrese ve imarethane, yazın

³⁷ Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, Kayı Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 192.

³⁸ Yurt Ansiklopedisi, "Adana Maddesi", Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981 C.I, s. 27.

³⁹ *Çukurova'da Vakıf Medeniyeti*, Yayına haz. Fatih Bayhan, Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları-4, Adana, 1998, s. 16.

Kızıldağ Yaylası'nda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bütün bu kurumların masrafları, Ramazanoğlu vakfından karşılanmıştır⁴⁰. Bu medreseler, Adana'da Türklerin açtığı ilk köklü eğitim kurumlarıdır ve bu okullarda Kur'an, Hadis, Kıraat gibi temel dini bilgiler verilmiştir.

Yine Ramazanoğlu vakfiyesinden anlaşılıyor ki, Adana'daki cami, mescit ve mahalle çevresinde bulunan eğitim kurumlarındaki öğrenciler için, özel sınıflar (oda) yapılmış; öğretmen ile öğrencilerin yiyeceklerine ve sağlıklarına özel bir önem verilmiştir. Öğretmene gündelik olarak 50 dirhem ücret, 10 kadar öğrenciye de, günlük 20 dirhem harçlık verilmiştir⁴¹.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi de, 1671 yılında şehre yaptığı gezide, ortaokul düzeyinde 22 medresenin, 2 Dar'ül-hadis (lise), 1 Dar'ül-kura (İlahiyat)'nın bulunduğunu ve 40 ilkokulda da çocukların alfabe okuduklarını belirtmektedir⁴². 17. yüzyılın başından itibaren yaklaşık 150 yıllık dönemde, ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ve anarşiden Adana vilayeti de nasibini almış, okullar ve bilim merkezleri kendi haline terk edilmiştir. Sonuç olarak 19. yüzyıla kadar Adana'da, İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi, ilköğretim ve eğitimin tüm kademeleri; ya bir cami ve mescidin köşesinde ya da camilerin yanı başında yapılan medreselerde geleneksel anlayışla sürdürülmüştür.

I.2.2 Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Adana'da İlköğretim

Tanzimat döneminde, ilköğretim zorunlu hale getirilip ülke genelinde yaygınlaştırılmak istenmiştir. Temel hedef, memleketin her köy ve mahallesinde 4 yıllık

⁴⁰ Yılmaz Kurt, "Ramazanoğulları Beyliği", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.6, ss. 816-823.

⁴¹ Çukurova'da Vakıf Medeniyeti, s. 17.

⁴² Ener, a,g,e, s. 184, 1967 Adana İl Yıllığı, Adana, 1968, s. 110.

bir ilkokul açmaktı⁴³. Bunun için, 19. yüzyılın ortalarından başlayarak tüm Osmanlı ilköğretim düzeninde olduğu gibi, Adana ilinde de üçlü bir eğitim yapısı ortaya çıkmıştır. Bunlar; o tarihe kadar, Adana'nın eğitim ve kültür hayatında belirleyici rol oynayan sıbyan mektepleri, iptidai okullar ve azınlık ilkokullarıdır. Sıbyan mektepleri, varlıklarını ve eğitim anlayışlarını Tanzimat'tan sonra da devam ettirirken, bunların yanında yukarıda da ifade edildiği gibi Fransız eğitim anlayışını örnek alan ve yeni eğitim anlayışını (usul-ü cedît) uygulayan iptidai okullar da açılmaya başlanmıştır. Sıbyan mekteplerinde, nüfusun küçük bir bölümüne, klasik dini eserleri okuyup anlamasını sağlamaya yönelik bir program uygulanmaktaydı⁴⁴.

I.2.2.1. Adana Sıbyan Mektepleri

Bu dönemde, Osmanlının ilköğretim kurumları olan sıbyan mektepleri, diğer yerlerde olduğu gibi Adana'da da, kendi anlayışları içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 20. yüzyıla girerken temel eğitim kurumlarından biri olan sıbyan mektepleri, genellikle her cami ve mahallede havasız, karanlık, kötü kokulu ortamlarda, geleneksel bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Özellikle yaşlı hocalar öğrenciler üzerinde otorite sağlayamadıkları için dersanelerde disiplin sağlanamamıştır.

I.2.2.2. Adana Merkezinde İptidai Mektepler ve Usul-ü Cedîd Eğitiminde Pilot

Uygulamalar

Temel eğitimi veren ilköğretim okullarından biri de, 1869 Maarif Nizamnamesi ile kurulan; ancak II. Abdülhamit zamanında yaygınlaşabilen ve usul-ü cedîte göre eğitim yapan "iptidai"lerdir. II. Abdülhamit döneminde sıbyan okulları, kaderlerine ve geleneksel

⁴³ Ural Akbulut, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Sıra No: 19, Ankara, 2003, s. 25.

⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi, *a,g,m*, s. 120.

anlayışlarına terk edilirken, iptidai okulların açılmasına ağırlık verilmiş ve sıbyan mekteplerinin bir kısmı da geleneksel çevreler rahatsız edilmeden yeni tarz eğitim yapan okullara dönüştürülmüştür. 1297/1881 tarihli “Adana Vilayet Salnamesi”nden anlaşıldığına göre Adana il merkezinde, bu usul-ü cedid ile eğitim yapmak amacıyla, iki tane “numune mektebi” açılmıştır. Bunlardan ilki, Birinci Numune Mektebi’dir. Bu mektepte, Hacı Muhammet, Hafız Abdullah, Derviş Efendi, Halil Efendi, Osman Efendi ve Musa Efendi olmak üzere 6 öğretmen görev yapmakta ve 40 öğrenci okumaktadır. İkinci Numune Mektebi’nde de 6 öğretmen görev yapmaktadır. Bunlar: “Abdulkadir, Hacı Muhammet, Muhammet Emin, Lütfi, Mustafa, Abdurrahman Efendilerdir.” Bu okulda da 40 öğrenci yeni sistemde eğitim yapmaktadır. Salname’den anlaşıldığı kadarıyla, bu okullarda görev yapan öğretmenler, daha önce yeni eğitim sistemi (usul-ü cedît) konusunda eğitime tabi tutulmuşlardır. Öğretmenlerden istenilen; bu örnek okullarda çocukları, yeni eğitim anlayışıyla dört ayda gazete okumak ve yazı yazabilecek duruma getirmektir. Bu okullarda yapılan yeni tarz eğitim-öğretim, gündün güne amacına yaklaşmış ve burada deneyim kazanan öğretmenler de, sonra vilayetin diğer bölgelerinde görevlendirilmişlerdir⁴⁵. 1892 tarihli Adana Vilayet Salnamesi’ne göre; Adana’daki iptidai mekteplerde görevli öğretmenlerin isimleri ve mektepte okuyan öğrenci sayısı aşağıdaki gibidir:

⁴⁵ 1297 Adana Vilayet Salnamesi, ss. 71-72.

Tablo 3: 1892 Yılında Adana Merkez’de Bulunan İptidai Mekteplerin Öğretmen ve Öğrenci Durumu

Mektebin Adı/Sınıf	Öğretmenin Adı	Öğrenci Sayısı
Birinci Mektep	Mustafa Efendi	42
İkinci Mektep	Hüsni Efendi	25
Üçüncü Mektep	Ahmet Efendi	27
Dördüncü Mektep	Nuh Abdülkadir Efendi	25
Beşinci Mektep	Hacı Ahmet Efendi	30
Altıncı Mektep	Süleyman Efendi	18
Yedinci Mektep	Veysel Efendi	90
Sekizinci Mektep	Muhammed Efendi	22
Dokuzuncu Mektep	Hafız Muhammed Efendi	50

Kaynak: 1308 Adana Vilayet Salnamesi, ss. 60-61.

Tablo 3’te görüldüğü üzere 1892 yılında Adana’da tek sınıflı ve tek öğretmenli 9 iptidai mektep bulunmaktadır. Bunlar içinde 22 öğrencisiyle Muhammed Efendi’nin görevli bulunduğu Sekizinci Mektep, öğrencisi en az olan mekteptir. Öğrenci sayısı en fazla olan mektep ise Veysel Efendi’nin Yedinci Mektebi’dir. Mevcudu 90’ı bulan ve tek öğretmen tarafından okutulan bu mektepte öğretmen açığının yaşandığını söylemek mümkündür. Cumhuriyet Dönemi’ne kadar şehirlerdeki iptidai mektepler, tablo 3’te de görüldüğü gibi ya numaralandırılmak ya da okul öğretmenin adıyla anılmak suretiyle isimlendirilmiştir.

Tablo 4: Adana Vilayeti’nde Bulunan İslam İptidailerini ve Öğrenci Sayıları (1894-1895)

Okul Türü			Öğrenci		
Usul-i Atika	Usul-i Cedid	T	E	K	T
109	6	115	2420	78	2498

Kaynak: Alkan, a,g,e, s. 95.

Tablo 4’te verilen rakamlar Adana Vilayet genelindeki Müslümanlara ait tüm ilkokullara aittir. Çünkü bu dönemlere ait istatistiklerde okul sayıları tüm vilayet geneli

olarak verilmiştir. Bu nedenle sadece Adana merkezine ait ilkokul sayısı tespit edilememiştir. 20. yüzyıla girilirken Adana vilayetinde bulunan yaygın ilkokullar eski eğitim sistemini uygulayan (Usul-i atika) sıbyan mektepleridir. Bunların yanında sayıları 6'yı bulan yeni tarz eğitim yapan iptidai okullar da bulunmaktadır. Ancak usul-i cedid (yeni tarz eğitim yapan okullar) okulları, usul-i atika okullarının yaklaşık binde altı kadardır. Adana vilayetinde bulunan ilkokullara devam eden öğrenci sayısı 2498'dir. Bu rakam içerisinde kız öğrencilerin sayısı sadece 78'dir. Bu da kız öğrencilerin, toplam öğrenciler içerisindeki payı yaklaşık binde üç olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki istatistiklerden anlaşılıyor ki, 20. yüzyıla girilirken Osmanlının geleneksel eğitim anlayışında fazla bir değişiklik olmamıştır. İlkokullar içinde sıbyan mektepleri yoğun olarak varlıklarını devam ettirmekte, iptidai mektepler yaygınlaşmamakta ve kız çocuklarının eğitimi ihmal edilmektedir.

1881 yılında Adana'da, yeni tarz eğitim-öğretim yapan okul sayısı 2 iken, bu sayı on dört yılda ancak 6'ya çıkmıştır. Bu da, 20. yüzyıla girerken Adana'daki ilköğretimin ne nitelik ne de nicelik olarak istenilen seviyeye ulaşmadığını göstermektedir.

II. Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılındaki Adana ilköğretimine baktığımızda; 3'ü erkek, 3'ü de kız olmak üzere iptidai okul sayısının 6 olduğunu görüyoruz⁴⁶. Tablo 4 incelendiğinde, 13 yıl boyunca Adana'daki iptidai okul sayısında her hangi bir artışın olmadığı görülmektedir. 1913-1914 yılına ait eğitim istatistiklerine bakıldığında, Adana il merkezinde, 14'ü erkek, 6'sı kız, 1'i karma olmak üzere 21 iptidai okulun olduğu görülecektir. Bu da, II. Meşrutiyet'in ilk altı yılında, Adana il merkezinde bulunan iptidai okul sayısının 3,5 kat arttığını göstermektedir. Aynı ders yılında, bu 21 okulda 979 erkek,

⁴⁶ Alkan, *a,g,e*, s. 127.

322 kız olmak üzere 1302 ilkokul öğrencisi eğitimini sürdürmüştür. Bu okullarda 37'si erkek, 23'ü kadın 60 öğretmen görev yapmıştır⁴⁷.

I.2.2.3 Adana Merkezinde Bulunan Gayr-ı müslim İptidai Okulları

Tanzimat döneminden itibaren Türk eğitim kurumlarının yanında yerlerini alan gayr-ı müslim cemaatlerine ait okulların sayısı, ülke genelinde olduğu gibi, Adana'da da büyük bir artış göstermiştir. Bu artış birçok yerde, hem okul sayısı açısından hem de bina, öğretmen, finansal vb. olanaklar açısından Türk okullarından daha fazladır. 1894-1895 ders yılında, Adana vilayetinde, azınlıklara ait 448 idadi, 230 rüştiyenin yanı sıra, 17'si Ermeni, 13'ü Protestan-Ermeni, 6'sı Katolik-Ermeni, 8'i Rum, 2'si Süryani cemaatine ait 46 iptidai okul bulunmaktaydı. Bu iptidai okullarda bulunan 1497 erkek, 1047 kız toplam 2544 öğrenciye; 40'ı erkek, 26'sı kadın olmak üzere toplam 66 öğretmen tarafından eğitim verilmiştir⁴⁸.

I.2.3. Cumhuriyet'ten Önce Adana Merkezinde İlköğretime Öğretmen Yetiştiren Kurumlar

Osmanlı Devletinde, ilköğretime öğretmen yetiştiren ilk kurum, 1868 yılında İstanbul'da kurulan Dar'ül-muallîm-i Sıbyan'dır. Sadece İstanbul'daki bu okul ile sıbyan mekteplerinin ihtiyaçları karşılanamadığı için; Dar'ül-muallîmler, ülke genelinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla taşrada ilk Dar'ül-muallîm-i Sıbyan'lar, 1874-1875⁴⁹ ve ilk Dar'ül-muallimat da 1893 yılında açılmıştır⁵⁰. Bunların eğitim süreleri de, dört yıl olarak düzenlenmiştir. Bu okullar, 1905-1906 yıllarında "Dar'ül-muallimîn-i

⁴⁷ Alkan, *a,g,e*, s. 186.

⁴⁸ Alkan, *a,g,e*, s. 100.

⁴⁹ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s. 30.

⁵⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıç'tan 2002'e)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 227.

İptidai” adıyla anılmaya başlanmış ve sayıları 32’yi bulmuştur⁵¹. II. Meşrutiyet döneminde kız ve erkek öğretmen okullarının sayıları 65’e çıkmıştır. 1923 yılında, kaliteyi artırmak ve masrafları azaltmak amacıyla Kız öğretmen okullarının sayıları Edirne, İzmir, İstanbul, Adana, Bursa, Sivas ve Konya’da olmak üzere 7’ye; Erkek öğretmen okullarının sayılarına Edirne, Erzurum, İzmir, İstanbul, Adana, Ankara, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya’da olmak üzere 13’e indirilmiştir⁵². 1923-1924 yılında, bu 13 erkek ve 7 kız öğretmen okulundaki öğrenci sayıları da şöyledir: “Okulların tatbikat sınıflarında, parasız gündüzlü ve yatılı olarak 815’i erkek, 647’si kız; birinci devre sınıflarında, parasız gündüzlü ve yatılı olarak 1719’u erkek, 759’u kız; ikinci devre sınıflarında, parasız yatılı olarak 26’sı erkek, 24’ü kız öğrenim görmekteydi.” 1923-1924 yılında 13 erkek öğretmen okulunun iptidai ve tali kısımlarında 251’i asıl, 26’sı vekil olmak üzere toplam 277 öğretmen görev yaparken, 7 kız öğretmen okulunun iptidai ve tali kısımlarında 152’si asıl, 27’si vekil olmak üzere toplam 179 öğretmen görev yapmaktaydı⁵³.

İlköğretime öğretmen yetiştiren bu okullar, 20. yüzyılın başından itibaren Adana merkezinde yaygınlaştırılmak istenmiş; il merkezinde biri Dar’ül-muallimîn (Erkek Öğretmen Okulu) ve biri de Darülmualimat (Kız Öğretmen Okulu) olmak üzere iki okul açılmıştır.

Adana Erkek Öğretmen Okulu, 1909 yılında Eski Saray denilen binada 3 sınıflı ve gündüzlü olarak açılmıştır. İlk Müdürü Hafız Hüseyin Efendi’dir. Bir yıl sonra yerine İstanbul Muallim Mektebi’nden mezun Mustafa Rahmi Bey, tayin edilmiştir. Mustafa Rahmi Bey okulda, Satı Bey’in prensiplerini uygulamaya çalışmıştır. Daha sonra Maarif

⁵¹ Kodaman, *a,g,e*, s. 153.

⁵² H. Hüseyin Dilaver, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 32.

⁵³ Alkan, *a,g,e*, ss. 294-295.

Vekâleti, Mustafa Rahmi Bey’i İsviçre’ye tahsile göndermiştir. Okul, 100’ü Müslüman, 4’ü Ermeni toplam 104 öğrenci ve 8 öğretmen ile eğitim-öğretime başlamıştır. Okul, 1910 yılında Kız Muallim Mektebi binasının bir bölümüne taşınmıştır. Bir yıl sonra okula ek olarak bir tatbikat mektebi yapılmıştır. 1914 yılında, okulun sınıf sayısı 4’e çıkarılmışsa da Mondros’tan sonraki işgal döneminde okul, Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve okulun öğrencileri dağıtılmıştır. Büyük Zafer’in kazanılmasından sonra okul tekrar açılmış ve 4 Teşrinievvel 1922 tarihinde İsmail Kemal Bey, okul müdürlüğüne tayin edilmiştir. Muallim mekteplerinin 4 yıldan 5 yıla çıkarılması, ülkedeki diğer muallim mekteplerinde olduğu gibi Adana Erkek Muallim Mektebi öğrencileri tarafından da protesto edilmiştir⁵⁴.

1912-1913 ders yılında, ilk mezunlarını veren okuldan sadece 23 öğrenci diplomasını⁵⁵ alarak ilkokul öğretmeni olmaya hak kazanmıştır. Bu okulda okuyan öğrencilerin, mensubu oldukları aile ve sosyo-ekonomik yapıyı anlamak için aşağıdaki tabloyu incelemek gerekmektedir.

Tablo 5: 1913-1914 Ders Yılında Adana Erkek Öğretmen Okulu Öğrencilerinin Baba Mesleğine Göre Dağılımı

Ulema	Memur	Tüccar	Sanatkâr	Çiftçi	Diğer	Toplam
12	15	5	6	18	48	104

Alkan, a,g,e, s. 218.

Tablo 5’teki diğer meslekler grubunda gösterilen mesleklerin hangileri olduğu istatistiklerden tespit edilememiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere öğrencilerin yarıya yakını diğer meslekler grubuna mensup ailelerden gelmektedir. Çocuklarının okuyup öğretmen olmasını isteyen meslekler içinde çiftçiler birinci sırada, memurlar ikinci sırada, ulemalar (bilginler) ise üçüncü sırada gelmektedir. Tüccar aile çocuklarının öğretmenliğe

⁵⁴ Ömer Kemal, “Adana Maarif Tarihinden Erkek Muallim Mektebi”, *Türk Sözü Gazetesi*, 5 Teşrinievvel 1934 .

⁵⁵ Alkan, a,g,e, s. 21.

fazla önem vermedikleri söylenebilir. Adana Erkek Öğretmen Okul'unun ilk öğrencilerinin yaklaşık % 20'si çiftçi aile çocuklarıdır. Adana'nın çiftçi memleketi olmasına rağmen, çiftçi aile çocuklarının ilkokul öğretmenlik mesleğine duydukları bu ilginin önemli olduğu söylenebilir.

II. Meşrutiyet döneminde, Dar'ül-muallimatlar'ın (kız öğretmen okulları) açılması ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Adana Kız Öğretmen Okulu da, 1914-1915 ders yılında gündüzlü olarak "Dar'ül-muallimat" adıyla kurulmuştur. Lâmi Efendi denilen kişinin evinde 9 öğrenciyle açılan okula, Hatice Hanım müdür tayin edilmiştir. Ders programında Kur'an-ı Kerim, Ulum-u Diniye, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hesap, Resim ve Dikiş dersleri yer almıştır. Bu okula öğrenciler, çarşaf ve peçe ile gelmişlerdir. 1915-1916 ders yılında okul gündüzlü olmaktan çıkıp yatılı hale gelmiştir. İki sınıflı hale gelen okulun 1. sınıfında 30, 2. sınıfında 11 öğrenci öğrenim görmüştür. Aynı yıl okulun binası da değişmiştir. Ders programına Beden Eğitimi, Müzik ve Almanca gibi dersler eklenmiştir. 1916-1917 ders yılında üçüncü sınıfa kavuşan okula Saffet Hanım müdür olarak atanmıştır. Ders programına da Ruhیات, Malumat-ı Vataniye, Fenn-i Terbiye, Tedris Usulü, Hendese, Hikmet, Kimya, Usul-u Defter, Hıfz-ı Sıhha ve Nakış gibi dersler girmiştir. 1918-1919 ders yılında, Tepebağ'daki Menemenlizadelerden Adil Bey'in evine taşınan okul, öğrenci azlığından tekrar gündüzlü eğitime dönmüştür. Fransız işgal döneminde ders programındaki Almanca yasaklanmış, yerine Fransızcanın okutulması zorunlu tutulmuştur. Yurt ve millet sevgisini aşıl原因an Tarih ve Coğrafya dersleri de programdan çıkarılmıştır. Okul, ilk mezunlarını 1918-1919 ders yılında 9 kişi olarak vermiştir. Okul, 1919-1920 ders yılında İnönü Okulu'nun bulunduğu Hacı Naci Paşa konağına taşınmış ve 9 mezun vermiştir. 1920-1921 ders yılında her biri bir tarafa dağılan öğrencilerinden geriye 7 kişi kalmıştır. Bu dönem okulun başmuallimliğini, daha sonra 5 Kânunusani İlkokulu müdürü

olan Mürşide Hanım üstlenmiştir. 1921-1922 ders yılında 1. sınıfın oluşturulmasıyla 3 sınıflı hale gelen okulun müdürlüğüne Zehra Hanım getirilmiştir. 1922-1923 ders yılında okulun müdürlüğüne ilk defa bir erkek -Mustafa Lütfi Bey- getirilmiştir. 1922-1925 arası dönem okulun en sıkıntılı dönemidir. Bu dönemden sonra müdürlüğe getirilenlerden özellikle Murtaza Bey döneminde, okulun ders araç-gereç ihtiyaçları karşılanmış ve okulda disiplin sağlanmıştır. Okul, 1926 yılında 14; 1927’de 14; 1928’de 16; 1929’da 16; 1930’da 30; 1931’de 26; 1932’de 18 mezun vermiştir.1932-1933 ders yılında 6 yıla çıkarılan okul, mezun verememiş; ancak 1933-1934 ders yılında 44 öğrenci mezun etmiş ve aynı yıl kapatılmıştır. Okul, eğitim-öğretim faaliyetini sürdürdüğü 20 yıl boyunca 196 kadın öğretmen yetiştirmekle ülke eğitimine katkıda bulunmuştur⁵⁶.

Adana Kız Öğretmen Okulunun kurulması ve gelişmesinde dönemin valisi Cemal Paşa’nın büyük emeği vardır⁵⁷. Aşağıdaki tablo, Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923-1924 yılı Adana Erkek ve Kız Öğretmen Okulu’ndaki öğrenci sayılarını göstermektedir.

Tablo 6: 1923-1924 Ders Yılında Adana Erkek ve Kız Öğretmen Okullarındaki Öğrenci Sayıları

Okul	Öğrenci					
	Tatbikat Sınıfları		Birinci Devre Sınıflar		İkinci Devreli Sınıflar	Toplam
	Gündüzlü	Yatılı Parasız	Gündüzlü Parasız	Yatılı Parasız		
E.Ö.Okulu	57	--	--	118	--	175
K.Ö.Okulu	13	--	11	54	--	78

Kaynak: *Maarif Vekaleti 1923-1924 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Maarif Vekaleti İhsaiyat Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1925, s. 44.

⁵⁶ Ömer, Kemal, “Kız Muallim Mektebi Kapanırken”, *Türk Sözü*, 28 Eylül 1934.

⁵⁷ *Adana’da Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim*, Adana Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Adana, 1998, s. 55.

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında Adana Erkek Öğretmen Okulu'nda 175, Kız Öğretmen Okulu'nda 78 öğrenci bulunmaktadır. Erkek Öğretmen Okulu'ndaki öğrencilerinden 57'si tatbikat sınıflarında gündüzlü, 118'i birinci devre sınıflarında yatılı parasız olarak eğitim öğretimini sürdürmüştür. Her iki öğretmen okulunun ikinci devre sınıflarında öğrenci bulunmamaktadır. Kız Öğretmen Okulu'nda gündüzlü 13, birinci devre gündüzlü parasız 11, birinci devre yatılı parasız 54 olmak üzere toplam 78 öğrenci bulunmaktadır. Genel olarak Erkek Öğretmen Okulu'ndaki öğrenci sayısı Kız Öğretmen Okulu'ndaki öğrenci sayısının iki katından daha fazladır. Her iki öğretmen okulunun birinci devre sınıflarında rağbet, daha çok yatılı parasız kısımlarına olmuştur. Bunun nedeni halkın ekonomik durumu, komşu vilayetler ile Adana vilayetine bağlı sancaklardan gelen öğrencilere hitap eden tek öğretmen okulu olmasıdır.

Tablo 7: 1923-1924 Ders Yılı Adana Erkek ve Kız Öğretmen Okullarındaki Öğretmen Sayıları

Okul	Öğretmen					
	İptidai Kısım		Tali Kısım		Genel Toplam	
	Asıl	Vekil	Asıl	Vekil	Asıl	Vekil
E.Ö.Okulu	3	--	14	2	17	2
K.Ö.Okulu	1	--	13	3	14	3

Kaynak: Maarif Vekaleti, 1923-1924, *İhsaiyat*, s. 45.

Tablo 7'de görüldüğü gibi, Erkek Öğretmen Okulu'nda 2'si vekil, 17'si asıl olmak üzere toplam 19 öğretmen bulunurken; Kız Öğretmen Okulu'nda 3'ü vekil, 14'ü asıl olmak üzere toplam 17 öğretmen bulunmaktadır. Erkek ve Kız Öğretmen Okulları'nda bulunan öğretmen sayıları birbirine yakındır. Vekil öğretmen sayısı Erkek Öğretmen Okulu'na göre Kız Öğretmen Okulu'nda daha fazladır. Asıl öğretmenlerde ise Erkek Öğretmen

Okulu'ndaki öğretmen sayısı daha fazladır. Erkek Öğretmen Okulu'nun İptidai kısmında görev yapan öğretmen sayısı 3 iken, Kız Öğretmen Okulu'nun İptidai kısmında 1'dir. Erkek Öğretmen Okulu İptidai kısmında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 19'dur. Kız Öğretmen Okulu'nun İptidai kısmında 13 öğrenci bulunmaktadır. Öğretmen sayısı da 1'dir. Dolayısıyla 13 öğrenci 1 öğretmen tarafından okutulmaktadır. Erkek Öğretmen Okulu'nun Tali kısmında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 7 iken, Kız Öğretmen Okulu'nun Tali kısmında bu rakam 4'tür.

II. BÖLÜM TÜRKİYE CUMHURİYET'İNDE İLKÖĞRETİM POLİTİKASI

(1923-1950)

II.1. Kurtuluş Savaşı Sırasında İlköğretim İle İlgili Gelişmeler

TBMM'nin ilk Maarif Vekili olan Rıza Nur, ilk hükümet programında yeni Türk Devletinin eğitim stratejisine de yer vermiştir. Buna göre eğitim; dini ve milli, hayati, işe dönük ve üretkenliği aşılacak şekilde; ders kitapları milli yapıya, coğrafya'ya, kültüre ve geleneklere uygun; okullar, çağdaş ve bilimsel olanaklara sahip olacaktı⁵⁸. Bundan sonra, çok kıt olanaklarla her birimde 3-4 kişiyle maarif örgütü kurulmuştur. Kurulan bu örgütlerden biri de ilk tedrisat müdürlüğüdür.

1920 yılında, işgal altında bulunan yerlerin dışında kalan, TBMM Hükümet'ine bağlı 39 vilayet ve sancakta mevcut ilköğretimin genel durumu şöyledir: Bu yerlerde 1764'ü açık, 581'i kapalı olmak üzere toplam 2345 ilkokul buluyordu. Bu okullarda 2384'ü erkek, 677'si kadın olmak üzere toplam 3061 öğretmen görev yapmaktaydı.⁵⁹ Eğitimini sürdüren öğrenci sayısı ise yaklaşık 2500 civarındaydı.⁶⁰

II.1.1. Maarif Kongresi ve İlköğretim İle İlgili Alınan Kararlar

Kurtuluş Savaşının en şiddetli yılı olan 1921'de, TBMM Hükümeti'nin eğitime verdiği önemin göstergelerinden biri de, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara'da

⁵⁸ Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

⁵⁹ Tonguç, *a.g.e.*, s. 222.

⁶⁰ Sakaoğlu, (1992), *a.g.e.*, s. 14.

Maarif Kongresinin toplanmasıdır. Bu kongreye Mustafa Kemal, cepheden gelerek katılmıştır. O'nun dışında kongreye öğretmenler, maarif müdürleri, okul müdürleri, müderrisler, Vekâlet Daire Müdürleri, Telif ve Tercüme üyeleri gibi bizzat eğitimin içinde olanlar ile her gazeteden birer kişi olmak üzere 250 kişi katılmıştır. Kongre açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal; “Milli eğitim programı”, “Program ve kitapların yabancı fikirlerden, dış etkilerden arındırılıp ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu içeriklere kavuşturulmasının”, “Eski devrin hurafelerinden tamamen uzak bir milli eğitim anlayışının”⁶¹ ve Cumhuriyet döneminde, uygulanacak olan “milli ve laik” eğitim politikasının ilk işaretlerini vermiştir.

Kongrede, ilköğretim konusu önemli bir gündemi oluşturmuş; ilkokulların eğitim süresi ve programı ile ilgili hazırlanan rapor, Maarif Vekâleti adına ilk tedrisat müdürü tarafından okunmuştur. Bu rapora göre, dört yıllık olan iptidai mekteplere bir yıl daha eklenerek eğitim süreleri beş yıla çıkarılmıştır. İlköğretim çağındaki çocuklar, “hayatta başarılı” olabilecek yetenekte yetiştirilmelidir.

Rapor üzerinde yapılan diğer konuşmalarda, “İptidai mekteplere karşı köylünün ilgisiz kaldığı, çocuğunu mahalle mektebine gönderdiği, köylünün ihtiyacı yüksek programlar değil; dil, din, hesap derslerinin öğretilmesi”, “Köylü ile kentlinin ihtiyaçlarının farklı olduğu, dolayısıyla ilkokul programlarının da ayrı ayrı hazırlanması gerektiği”, “iptidai mekteplerde bütün mesleki derslerin verilmesinin mümkün olmadığı;

⁶¹ İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 138-139.

ancak her sanat ve iş için yetenekli bireylerin yetiştirebileceği” gibi düşünceler ifade edilmiştir⁶². Kongrede, her ne kadar hedeflenen süreye ulaşılamamış ve gündemdeki konular yeterli derinlikte ele alınamamışsa da, ilkokullar ve programları konularında önemli bir tartışma ortamı yakalanmıştır. Kongrenin asıl önemi; Milli Mücadele’nin en çetin döneminde Mustafa Kemal ile kadın-erkek birçok öğretmenin bir araya gelerek, eğitim sorunlarını tartışmaları ve Mustafa Kemal’in, açılış konuşmasında Cumhuriyet döneminde uygulanacak olan eğitim politikasının ipuçlarını vermiş olmasıdır.

II.1.2. Mustafa Kemal’in İlkokullar İçin Program Önerisi

Mustafa Kemal’in, TBMM’nin I. Dönem 3. toplantısı için 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı açılış konuşmasında, o dönemin güncel konularından biri olan “İlkokul Programı” konusuna yer verdiğini görmekteyiz. “İzleyeceğimiz siyasada eğitim programının temelinin cahilliği yok etmek, köylülerimize okuma-yazma öğretmek, ona vatanını, ulusunu, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafya, tarihi, dini ve ahlakla ilgili bilgilerle dört işlemi vermek olacaktır”⁶³ demekle adeta TBMM’ye ilkokul programı konusunda ipuçlarını vererek önerilerde bulunmuştur.

⁶² Yahya Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi” *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, ss. 89-103.

⁶³ H. Hüsnü Cıvıtlı, “İlköğretim” *Cumhuriyet Dönemi Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, ss. 261-280.

II.1.3. Birinci Heyet-i İlmiye ve İlköğretim Konusunda Alınan Kararlar

15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında, dönemin Maarif Vekili İsmail Sefa Özler'in, Vekâlet bürokratlarının ve öğretmenlerin katılımıyla Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı ve sorunların tartışıldığı bir çalışma ortamıdır. 26 maddeden oluşan gündem konuları arasında, ilköğretime yönelik kararlar da alınmıştır. Buna göre ilköğretim, "7-14 yaşları arasındakilere zorunlu olup 6 yıldır. Birinci ve ikinci sınıf mevcudu 30'u, diğerleri 40'ı geçemez. Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların yabancı okullara devamı yasaktır. İlköğretimden sonra ortaöğretime gidemeyecekler için zorunlu öğretim iki yıl daha devam eder." kararları alınmış ve ilkokul öğretmenleri hakkında da bir yasa hazırlanmıştır⁶⁴. Heyet-i İlmiye bünyesinde oluşturulan komisyonların bu konularla ilgili hazırladığı raporlar Meclis tarafından kabul edilmiştir. 1923 yılı hükümet programına da giren bu raporlara göre; çocukların eğitimi, halkın eğitimi, seçkinlerin eğitimi için imkânlar hazırlanması; ilköğretim çağındakilere, mesleklere yönelmelerini sağlayıcı pratikler kazandırılması; ilköğretimin bütün yurtta zorunlu kılınması gerekmektedir⁶⁵. Her ne kadar bu hedefler tümüyle gerçekleştirilememişse de milli eğitime, hayata, işe ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamıştır.

⁶⁴ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1982, s. 29.

⁶⁵ Sakaoğlu, (1992), *a,g,e*, ss. 19-20.

II. 2. Cumhuriyet Dönemi İlköğretimdeki Gelişmeler (1923-1950)

II.2.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İlköğretim Açısından Değerlendirilmesi

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında, Kurtuluş Savaşı sırasında, ilköğretimle ilgili çalışmalar yapılmışsa da, 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye-i Kanun-u Muvakkatı hala yürürlükteydi. Bu geçici kanun; ilköğretim okullarını, ana mektepleri ve sıbyan sınıfları, iptidaiye mektepleri, el işleri ve sanat mektepleri olmak üzere 3'e ayırmıştı⁶⁶. İlköğretimdeki bu teşkilatlanma yapısı, 1926 yılında kabul edilen "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile değiştirilmiş, ilkokullar; şehir ve kasaba gündüzlü okullar, şehir ve kasaba yatılı okullar, köy gündüz okulları ve köy yatılı okulları şeklinde yeniden teşkilatlandırılmıştır⁶⁷. Bu arada, Cumhuriyet Hükümeti, ilkokullara ait müfredat programının ilkinin 1924 yılında yapmıştır.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hedefi laik, çağdaş, milli ve demokratik temellere dayalı yeni bir devlet kurmaktı. Bunun için 1922 yılından itibaren yeni devlete, bu yönde şekil vermek istemiş ve bu amaç doğrultusunda devrim hareketleri başlatmıştır. Bu devrim hareketlerinin bir parçası da, eğitim alanında atılan adımlardır. Bundan önce Mustafa Kemal, değişik tarih ve yerlerde eğitim konusunda yaptığı konuşmalarda her seferinde; "milli eğitim", "eğitimde birlik", "laik ve çağdaş eğitim" konuları üzerinde durmuştur. Nihayet 1 Mart 1924'te TBMM'nin açılış konuşmasında⁶⁸ bir kere daha, eğitimin birleştirilmesi gerektiğinden (Tevhid-i Tedrisat'tan) bahsetmiştir. Bunun üzerine bir kısım milletvekilleri TBMM'ye eğitimin birleştirilmesi ile ilgili kanun teklifi sunmuştur. Bunun üzerine meclis, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"nu çıkararak eğitim birliğini sağlamıştır⁶⁹. Bu yasanın temel amacı; ilk, orta, lise düzeylerindeki yeni

⁶⁶ Cicioğlu, *a,g,e*, s. 33.

⁶⁷ Adil Çağlar, "75. Yılında Cumhuriyet'in İlköğretim Birikimi" *75 Yılda Eğitim*, İstanbul, 1999, ss. 125-144.

⁶⁸ Mustafa Ergün, *a,g,e*, s. 17.

⁶⁹ Necdet Sakaoğlu, (1992), *a,g,e*, s. 23.

kuşaklara ortak bir milli kültür vermek; kuşakları farklı akımların, görüşlerin, maksatlı yetiştirme ve koşullandırma emellerinden uzak tutmak ve laik, çağdaş ve demokratik bir eğitim yaratmaktır. Yine bu yasa ile sıbyan-iptidai, ilk mektep-medrese ikilemelerine son verilmiş; ilköğretim tabanına dayalı eğitim, dil ve tarih birliği öngörülmüştür. Osmanlı Devleti'nden devralınan medrese ve mektepleri; Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlı okullar; yabancı devlet ve kiliselere bağlı ilk, orta, yüksek okullar; özel vakıflara bağlı medrese ve sıbyan mektepleri; Şer'iyye ve Evkâf Vekaleti'ne bağlı medreseler ve sıbyan mektepleri; İl Özel İdareler'e bağlı sıbyan, rüştiye ve sanat okulları; bazı mahalle ve köylerde açılan ve bakanlığın denetleyemediği okullar; kişilerce açılan özel okullar ve azınlık okulları şeklinde sekiz ayrı kaynaktan beslenip yönetildiği düşünüldüğünde⁷⁰. Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın çıkarılmasının ne kadar isabetli bir karar olduğu anlaşılmaktadır.

II.2.2. Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Amaçları (1923-1950)

Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilköğretim programlarının ilki, 1924 tarihli "İlk Mekteplerin Müfredat Programı"dır. Programa göre ilkokullar 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Her sınıfın haftalık ders saati 26 olarak belirlenmiştir. Programda Türkçe grubu dersleri şunlardı: "Okuma, İnşaa, İmla, Dilbilgisi, Tahrir ve Yazı." Yine programa göre Alfabe (okuma) ile yazma dersi birlikte yapılacaktı. Yani çocuk, yazdıklarını okuyacak, okuduğunu yazacaktı⁷¹. Bu uygulama, yeni programı, II. Meşrutiyet döneminden kalan programdan ayıran önemli bir özelliktir. Program, bütün derslerin amaç ve hedeflerini belirtmiş ve nasıl uygulanacağına dair yönetmeliklerle desteklenmiştir.

⁷⁰ İbrahim Ethem Başaran, "Türkiye'de Eğitim Sisteminin Evrimi" *75 Yılda Eğitim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 91-110.

⁷¹ Cavit Binbaşıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programları" *75 Yılda Eğitim*, İstanbul, 1999, ss. 145-170.

1926 yılında hazırlanan programda ilkokulun amacı; “genç kuşakların çevresine etkin katılımını sağlamak ve onları iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek” şeklinde kısaca belirtilmiştir. Bu programa göre haftalık ders çizelgesi ise, aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: 1926 Tarihli İlkokul Müfredat Programı

Dersler	Birinci Devre			İkinci Devre	
	1.Sınıf	2.Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Türkçe Alfabe	12				
Kıraat		4	4	2	2
İmla		3	2	1	1
Tahrir		2	2	2	2
Kavaid				1	1
Yazı		3	2	1	1
Din Dersi			1	1	1
Hayat Bilgisi	4	4	4		
Hesap-Hendese	2	2	3	3	3
Tarih				2	2
Coğrafya				2	2
Tabiat Dersi				2	2
Eşya Dersi					2
Yurt Bilgisi				2	2
Resim-El işleri	4	4	4	3	3
Musiki	2	2	2	2	1
Jimnastik	2	2	2	2	1
(Ev İdaresi)				(1) ⁷²	(1)
(Dikiş)				(1)	(1)
Toplam	26	26	26	26	26

Kaynak: İlk Mekteplerim Müfredat Programı, İstanbul, 1927, s.5

Bu programla; yeni eğitim esaslarının gerektirdiği toplu eğitim metodu uygulanmış, bütün derslerin ayrı ayrı amaç ve hedefleri; yeni ve canlı esaslara dayandırılmıştır⁷³. Bu program, Türkçe ders gurubunun “Türkçe” adı altında toplanması ve bazı ders saatlerinin değiştirilmesi dışında, 1950 yılına kadar uygulanmıştır.

1929 yılında yayımlanan “İlk Mektepler Talimatnamesi”nde ilkokulun amaçları şöyle belirtilmiştir: “İlkokul çağında bulunan çocukların bedence ve ruhça en sağlıklı

⁷² Ev İdaresi dersleri kız okullarına aittir. Bunun için 4. sınıfların Beden Eğitimi’nden 1 saat alınacak, 5 sınıfın İmla dersi de bu derse tahsis edilecektir.

⁷³ Cumhuriyet Halk Partisi 15. Yıl Kitabı, 1938, s. 171.

alışkanlıklara sahip olmalarını sağlayacak bir ortam içinde, en gerekli bilgi ve becerileri sağlamak. Genç kuşağa, okula girdiği ilk günden başlayarak toplumsal güç ve yetenek bakımından, ulusal toplum ve Türk Cumhuriyeti'ne, ruh ve bedence en yararlı biçimde uyum sağlamaya yönelik yeterlilik kazandırmak." Bu programla ilk defa ilköğretimin amaçları arasında "ulusal toplum ve Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkmak" ifadesi ön plana çıkmıştır.

1926'dan itibaren uygulanan "İlk Mektepler Müfredat Programı"nda 1936 yılında gerekli değişiklikler yapılarak "Yeni İlkokul Müfredat Programı" yürürlüğe girmiştir⁷⁴. Bu programda ilköğretimin amacı; kaynağını Mustafa Kemal'in sözlerinden alan ve altı temel ilkeyi de içeren "cahilliği ortadan kaldırmak, kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci yurttaşlar yetiştirmek" gibi esaslar, geniş bir şekilde ele alınmıştır. CHP bu esasları programına almış ve meclise getirerek kanunlaştırmıştır.

1948 yılında hazırlanan ilkokul programında ilkokulun amaçları dört başlık altında toplanmıştır. Buna göre; "Çocukların toplumsal, kişisel, insanlık ilişkileri ve ekonomik hayat bakımından en iyi yurttaş olmalarını sağlamak." şeklinde açıklanmıştır⁷⁵.

II.2.3. Harf Devrimi ve Millet Mektepleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de okuma-yazma oranı %10 bile değildi. Okuma-yazma bilmek, ayrıcalıklı bir durumdu. Cumhuriyet'in ilk beş yılında eğitim alanında birçok devrim gerçekleştiği halde, okuma-yazma oranı fazla değişmiyordu. Bunun en önemli sebebi, Arap alfabesinin kullanılmasıdır. Meşrutiyet devrinden itibaren bu konu ele alınmış ve bazı iyileştirme çabaları olmuşsa da hiç kimse, köklü bir yenilik yapmaya cesaret gösterememişti. Ancak, Mustafa Kemal'in Türk toplumunda bir harf devriminin

⁷⁴ Cicioğlu, *a,g,e*, s. 97.

⁷⁵ Binbaşıoğlu, *a,g,m*, ss. 145-170, Cicioğlu, *a,g,e*, ss. 80-82.

yapılması gerektiği görüşü, Cumhuriyet'ten önceki yıllara dayanmaktadır⁷⁶. Cumhuriyet'ten sonrada da harf konusunda yapılan tartışmalar ve Azerbaycan'ın Latin harflerini kabul etmiş olması,⁷⁷ bu konudaki çalışmaları hızlandırmıştır. Nitekim Mustafa Kemal'in, 9 Ağustos 1928 tarihinde, İstanbul Sarayburnu Gazinosu'nda yaptığı konuşmada, "Güzel dilimizi ifade etmek için Yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, âhenkdar, zengin lisanımız Yeni Türk Harfleri ile kendini gösterecektir." diyerek⁷⁸ Harf Devrimi'nin yapılmasındaki amacını ifade etmiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'de yaptığı uzun konuşmasında da:

"Efendiler! Türk Harflerinin kabulüyle hepimize -bu memleketin vatanını seven bütün yetişkin evlatlarına- önemli bir görev düşmektedir. Bu görev; milletimizin okuyup yazmak için gösterdiği istek ve aşka doğrudan hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, özel ve genel hayatımızda rastladığımız okuma-yazma bilmeyen erkek, kadın ve her vatandaşıma, yeni harfleri öğretmek için can atmalıyız"⁷⁹.

Diyerek okuma yazması olan herkesi, cehaletle savaşmak için bu okuma yazma seferberliğine çağırmıştır. Mustafa Kemal'in bu konuşmasından sonra Meclis, 11 maddeden oluşan 1353 Sayılı Yeni Harfler Kanunu'nu kabul etmiştir⁸⁰. Bu Devrim ile okuma-yazma oranında giderek büyük bir mesafe kat edilmiş, okuma-yazma bir ayrıcalık olmaktan çıkarılmış, köylü-kentli herkesin kolayca okuma-yazma öğrenmesine ve halkın kendi dilinin kurallarını kavramasına olanak sağlanmıştır⁸¹. Yeni Türk Harfleri'yle, Haziran 1929 tarihinden itibaren, diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi tüm ilkokullarda, eğitim yapmak için kullanılmaya başlanmıştır. Eski harflerle basılmış kitaplar öğretimden kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile beraber okuma-yazma bilmeyen büyük bir kitlenin, Cumhuriyet ilkelerine göre nasıl eğitileceği, nasıl okutulacağı tartışılmaya başlanmış,

⁷⁶ Zeynep Korkmaz, "Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri" *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995, ss. 215-240.

⁷⁷ Başgöz, *a,g,e*, s. 116.

⁷⁸ Tonguç, *a,g,e*, s. 255.

⁷⁹ Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı" *I. Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu. Açılış Konuşmaları, Bildiriler, 21-23 Eylül 1987*, Ankara, 1994, ss. 319-339.

⁸⁰ Tonguç, *a,g,e*, ss. 258-263.

⁸¹ Sakaoğlu, *a,g,e*, s. 45.

“Halk Mektepleri”, “Halk Dershaneleri”, “Halkevi” ve “Gece Okulları”nın kurulması gibi öneriler sunulmuştur⁸². Halk eğitimi; diğer bir deyişle kitle eğitimi ve bu kitlenin okuma-yazma seviyesinin yükselmesi “Harf Devrimi”nin en önemli amacı idi⁸³. Nitekim Bakanlar Kurulu’nun 24 Kasım 1928 tarihli yönetmeliğine göre kurulan “Millet Mektepleri”; yeni Türk harfleriyle daha kısa sürede okuma-yazmayı öğretmek amacıyla kurulmuşlardır. 16-40 yaşları arasındaki vatandaşlar bu okullara devam etmek veya dışardan sınav vererek belge almak zorundaydılar. Eski ve yeni yazıyı bilmeyen yetişkinler, bu okulların dört aylık A Kurslarına, sadece eski harfleri okuyup yazabilenler, iki aylık süreyle B Kurslarına devam edip yeni harfleri öğreneceklerdir⁸⁴. Mustafa Kemal, böylesine anlamlı bu Millet Mektepleri Teşkilatının Genel Başkanlığını ve Başöğretmenliğini kabul etmiştir⁸⁵.

Millet Mektepleri, her yıl 1 Kasım’da açılıyor ve öğretimi dört ay sürüyordu. Başarılı olanlara, Mart ayı içinde diplomaları veriliyordu. 1928-1935 arası “Millet Mektepleri” olarak bilinen bu okullar 1936-1950 yılları arası “Ulus Okulları” adıyla çalışmışlardır⁸⁶. Bu mekteplerin açılmasıyla birlikte ülke genelinde başlatılan okuma-yazma seferberliğiyle ülke adeta dershanelere çevrilmiş, okuma-yazma bilen her birey bu mekteplerde büyük bir azimle görev almıştır. Açılışlarının ilk yılında Millet Mekteplerinde nüfusun önemli bir kısmına okuma-yazma öğretilmiştir. Bu sayede ülke genelinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısında yıldan yıla azalma yaşanmıştır. Bunun içindir ki Millet Mektepleri’nde en çok 1928-1929 döneminde vatandaşlara okuma-yazma öğretilmiştir.

⁸² Ergün, (1982), *a,g,e*, ss. 100-101.

⁸³ Sakaoğlu, *a,g,e*, s. 46.

⁸⁴ Başgöz, *a,g,e*, s. 121.

⁸⁵ *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, s. 181.

⁸⁶ Ergün, (1982), *a,g,e*, s. 105.

II.2.4. Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen Yetiştirilmesi

Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl, ülke genelinde çok sayıda öğretmen okulu bulunmaktaydı. 1923-1924 yılında öğretmen okulları çok olmasına karşın; okulların öğretmen ve araç-gereç bakımından eksiklikleri bulunuyordu. Bunun için tam teşkilatlı öğretmen okulları açma düşüncesi hâkim olmuştur. Bu nedenle, öğretmen okullarından bazıları daha elverişli olanlarla birleştirilmiş; kız öğretmen okul sayısı 7'ye, erkek öğretmen okul sayısı da 13'e indirilmiştir. Geriye kalanlara da "Mıntıka Erkek ve Kız Muallim Mektepleri" denilmeye başlanmıştır⁸⁷. Cumhuriyetin ilanından sonra, zorunlu eğitimin sıkı takip edilmesi; okul, derslik ve öğretmen sayısına duyulan ihtiyacı artırmıştır. Okul ve derslik ihtiyacını karşılamak için 1936 yılından itibaren ikili öğretime, daha sonraları da üçlü öğretime geçerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere de çeşitli tedbirler düşünülmüş ve çözüm yolları aranmıştır. 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda öğretmenlik; "devletin kamu hizmetlerinden öğretim ve eğitim görevini üzerine alan ve müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslek" olarak tanımlanmış ve ilk, orta, yüksek öğretim öğretmenliği olmak üzere 3'e ayrılmıştır⁸⁸.

1924 yılında, dört yıllık olan öğretmen okulları beş yıla çıkarılmış ve bu okulların programları yeniden düzenlenmiştir. 1926 yılında, "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile ilkokul öğretmenlerinin yetiştikleri okullar; "İlk Muallim Mektepleri" ve "Köy Muallim Mektepleri" olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Mustafa Necati Bey'in ölümü ve 1929 dünya ekonomik krizinin etkileri gibi sebeplerden, 1933'ten itibaren şehir ve kasaba ilkokullarına öğretmen yetiştirme çalışmaları duraksamış; bunun yerini, gelişen "köy kalkınması" anlayışına paralel olarak köye öğretmen yetiştirme çabaları almıştır. Köye öğretmen yetiştirme işi, "Köy Enstitüleri"nin açılmasına kadar devam etmiştir. Bunlara

⁸⁷ H. Ali Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, ss. 2571-593.

⁸⁸ *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 146.

paralel olarak 1929-1938 arasında, ilkokullara öğretmen yetiştiren ilk öğretmen okullarının sayısında azalma olmuştur. 1934-1935 öğretim yılında Maarif Vekaleti, bazı öğretmen okullarının kapatılmasını ve açık olanlara da öğrenci alınmamasını kararlaştırmıştır. Buna gerekçe olarak da, ülkede yeni ilkokullar açılmadığı için mevcut pek çok ilkokul öğretmenin işsiz kalacağı gösterilmiştir. Bunun sonucu olarak 1928-1929'da ülke genelindeki ilkokul öğretmen sayısı 22 iken, 1938-1939 öğretim yılında bu sayı 11'e inmiştir⁸⁹.

1932-1933 yılında, İlk Öğretmen Okulu Teşkilatı'nda yapılan yeni bir düzenlemeyle, bu okulların öğretim süresi altı yıla çıkarılmış; orta okul programlarının aynen uygulandığı ilk üç yılı ilk devre, son üç yılı da mesleki devre sayılmıştır⁹⁰. 1932-1933 ders yılından sonra bu okulların ilk devresi kaldırılmış ve ortaokullardan öğrenci alınmaya başlanmıştır. Böylece bu okullar, ortaokullar üzerine üç yıl eğitim veren birer meslek okulu haline getirilmiştir. Bu değişikliklere paralel olarak ilk öğretmen okullarının ders programlarında da bazı önemli değişiklikler yapılmıştır⁹¹. Bu değişiklikler daha çok Matematik, Fizik, Kimya ve Felsefe gibi derslerin müfredattaki ağırlığını artırmak şeklinde olmuştur. Ders programlarının değişmesiyle birlikte, ilk öğretmen okullarındaki eğitimin seviyesi kalite olarak artmış, öğretim sürelerinin üç yıla indirilmesiyle okul harcamalarından tasarrufa gidilmiştir. Yeni okullar açmak yerine, mevcutlardan azami derecede yararlanma politikası uygulanmaya başlanmıştır.

⁸⁹ Öztürk, *a.g.e.*, ss. 79-80.

⁹⁰ Yahya Akyüz, Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon, *Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992, ss. 8-17.

⁹¹ Öztürk, *a.g.e.*, s.80

İlkokula öğretmen yetiştirme konusu, 1950 yılına kadar toplanan Milli Eğitim Şuraları'nda tartışılmış ve çeşitli kararlar alınmıştır⁹². Alınan kararlardan ağırlıklı olarak, köy öğretmeni yetiştirme ile ilgili olanları uygulamaya konulmuştur.

II.2.5 Cumhuriyet Dönemi İlköğretimdeki Sayısal Gelişmeler (1923-1950)

II.2.5.1. İlkokul Durumu

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı Devletinden; dağınık, başıbozuk, sahipsiz ve iptidai bir eğitim sistemini⁹³ ve çoğu öğretmen yokluğundan 581'i kapalı 2345 okul devralmıştır⁹⁴. Kurtuluş Savaşı sırasında toplanan Maarif Kongresi'nde ve Heyet-i İlmîyeler'de, ilköğretim konusunun gündeme gelmesi ve sorunların tartışılması; 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitim-öğretim kurumlarının birleştirilmesi, ilköğretim zorunluluğunun sıkı takip edilmesi, ilköğretimdeki okullaşmayı artırmıştır. 1923-1924 ders yılına ait ilkokul sayıları ile ilgili istatistiki bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 9: 1923-1924 Ders Yılı Vilayetlerdeki İlkokulların Sınıf Sayısına Göre Dağılımı

Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Toplam	
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
869	47	993	79	943	107	538	86	302	58	538	212	4181	589

Kaynak: Maarif Vekaleti, *1923-1924, İhsaiyatı*, s. 50, 53.

1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı, 1923-1924 ders yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu Kanuna göre ilkokulların öğrenim süresi 6 yıl olarak düzenlenmiştir. Tablo 9'da gösterilen 1923-1924 ders yılına ait rakamlar incelendiğinde

⁹² Aydoğan Ataüinal, *Türkiye'de İlkokul Öğretmeni Yetiştirme Sorunu (1923-1994)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1997, ss. 22-33.

⁹³ Akbulut, *a,g,e*, s. 42.

⁹⁴ Başaran, *a,g,e*, s. 78.

4181'i erkeklere, 589'u kızlara ait olmak üzere toplam 4770 ilkokulun bulunduğu görülecektir. Kız ilkokulu sayısı oldukça az olup erkek ilkokulu sayısının yaklaşık 1/7'sidir. Ülke genelinde 2 ve 3 sınıflı ilkokullar yaygındır. İki sınıflı okul sayısı 1072, üç sınıflı ilkokul sayısı ise 1050'dir. Sayısı en az olan ilkokullar ise 5 sınıflı okullardır. Genel olarak erkek öğrencilere ait ilkokul sayısı tüm sınıflı okullarda kız ilkokullarına göre daha fazladır. Kız ilkokulları içinde sayısı en çok olan okullar, 6 sınıflı okullardır.

Okul olarak kullanılan mevcut binalardan 2660'ı temelden okul olarak inşa edilmiştir. Ancak bu sayı, yeterli ihtiyacı karşılayamadığı için 2100 kadar ev, konak gibi yapı da okula dönüştürülmüştür. Bu okulların 2749'u sağlık koşullarına uygun, 2011'i ise sağlık koşulları açısından uygun değildir. Bunun yanında okul binalarının 1971'i okul olmaya elverişli, 2789'u ise, okul olmaya elverişli değildir. Ayrıca 1483'ünün okul bahçesi ve oyun alanları bulunurken; 2410'unda, okul bahçesi olabilecek olanak bile yoktu. Bu okul binalarının 206'sı kiralanmış olup, bunlara, 41448 lira kira ödenmekteydi. Bu ders yılında yeni okul binası yapılmasına ağırlık verilmiş, 250 okul binası inşaatı için 827300 lira ödenek ayrılmıştır⁹⁵.

Tablo 10: 1927-1951 Yılları Arası Türkiye'deki Resmi ve Özel İlkokul Sayıları (Sayım Yıllarına Göre)

Yıllar	Resmi Okullar		Özel Okullar	Toplam	Açılan Okul Sayısı	
	Şehirde	Köyde			Resmi	Özel
1927-1928	1105	4707	231	6043	918	--
1935-1936	1184	4928	163	6275	300	--
1940-1941	1259	9203	134	10596	4350	--
1945-1946	1394	12496	120	14010	3428	--
1950-1951	1505	15800	123	17428	3415	3

Kaynak: Cumhuriyetin 50.Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 44.

⁹⁵ Maarif Vekaleti, 1923-1924, *İhsaiyat*, s. 56, 57.

Yukarıdaki tabloda dikkati çeken konulardan biri, Cumhuriyet döneminde köylerde ilkokulların açılmasına önem verilmiş olmasıdır. Resmi ilkokulların % 91'i köylerde. Diğer de, özel ilkokul sayısının yıldan yıla azalma göstermesi ve ilköğretimin devlet okullarında verilmesidir. 1927-1951 yılları arası şehir ilkokulları sayısında yaşanan artış yaklaşık % 36 iken, köy ilkokullarındaki bu artış ise yaklaşık % 236'dır. Türk toplumunun yaklaşık % 80'inin köylerde yaşadığı düşünülürse bu artışın önemli olduğunu söyleyebiliriz. Yine bu artış Cumhuriyet Hükümetleri'nin köy eğitime ve köy kalkınmasına önem verdiklerini göstermektedir.

Aynı yıllar arasındaki özel okul sayısında genel olarak azalma görülmektedir. Bunun sebebi Cumhuriyet Hükümetleri'nin ilköğretimi, zorunlu olarak devlet eliyle gerçekleştirmesidir.

Cumhuriyet'in ilk on yılında yeni devlet ilköğretim politikasını gerçekleştirmek için okul yapımına büyük bir önem vermiştir. 1930'lu yılların başında yaşanan ekonomik sıkıntılar okul yapımındaki bu artışı azalmıştır. 1936-1941 yılları arasında başlatılmış olan eğitim seferberliğinde öğretmenlerin görevlendirilmesiyle birlikte okul sayısında büyük bir artış yaşanmış; ancak İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılardan dolayı okul sayısında tekrar bir azalma görülmüştür.

Söz konusu yıllar arasında mevcut özel okul sayısına yeni okul eklenmemiş hatta mevcut olanların sayısında bir azalma yaşanmıştır. Ancak 1946-1951 yılları arasında mevcut özel okullara 3 yeni okul eklendiği görülmektedir.

II.2.5.2. Öğrenci Durumu

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim kurumları sekiz ayrı kaynaktan beslenip yönetilmiştir. İlköğretim, sıbyan mekteplerinin dışında birçok orta öğretim kurumunun ve bakanlığın bünyesinde de verilmiştir. Bu nedenle istatistiklerin herhangi bir ders yılına ait verdikleri rakamlar birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Nitekim Mehmet Ö. Alkan'a göre 1923-1924 ders yılında, Türkiye'deki tüm vilayetlerde bulunan genel resmi ilkokullarda 59741'i kız; 253430'u erkek olmak üzere toplamı, 313171 öğrenci bulunmaktaydı. Bunlara yatılı ilkokullarda ve Dar'üleytamlar'da bulunan 6878 öğrenciyi de eklediğimizde ilköğretimde okuyan öğrenci sayısı 320049'u bulmaktadır⁹⁶.

Maarif Vekâleti'nin 1923-1924 ders yılı ihşaiyat mecmuasına göre ise, adı ders geçen ders yılında Türkiye'deki ilkokullarda 56658'i kız, 249629'u erkek olmak üzere toplam 306287 öğrenci bulunmaktaydı. Ölüm, hastalık, ihraç, fakirlik ve diğer sebeplerden 8566 kız, 33378 erkek öğrenci ders yılı içinde okulu terk etmek zorunda kalırken; 10358 kız, 39003 erkek öğrenci ise eğitim-öğretime yeni başlamıştır. Yeni başlayanlarla birlikte, sene sonu yapılan genel sınavlar öncesinde ilkokullardaki öğrenci sayısı; kızlarda 59741'e, erkeklerde ise 253260'a ulaşmıştır⁹⁷.

⁹⁶ Alkan, *a,g,e*, ss. 304-307.

⁹⁷ Maarif Vekaleti, *1923-1924, İhşaiyatı*, ss.56-57.

Tablo 11: Resmi İlkokullardaki Kız-Erkek Sayıları, Yeni Kayıt ve Özel İlkokul Öğrenci Sayıları. Nüfus (Sayımı Yıllarına Göre)

Yıllar	Kız öğrenci	Oranı %	Erk. Öğrenci	Oranı %	Toplam	Yeni Kayıt	Özel İlkokul Öğrenci Sayısı
1927-28	120288	27.8	312681	72.2	432969	--	29016
1935-36	225337	33.7	444009	66.3	669346	154254	18756
1940-41	288333	30,7	653401	69,3	941734	227413	14223
1945-46	485175	36,2	857717	63,8	1342892	315337	14848
1950-51	592994	37,0	1009204	63,0	1602198	330233	14428

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, s. 58, 62, 76.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1927-1951 yılları arasında okuyan öğrenciler içinde kız öğrenci sayısının oranı % 27.8'den % 37'ye çıkmıştır. Bu artış 24 yılda yaklaşık % 10 olmuştur. Söz konusu yıllar arasında kız öğrencilerin okuyan öğrenciler içindeki payı artarken erkek öğrencilerinin payı azalmıştır. 24 yıllık dönemde erkek öğrencilerin okuyan öğrenciler içindeki oranı % 72,2'den % 63'e düşmüştür. Bu azalma 24 yılda yaklaşık % 9'dur.

Kızların; okuyan öğrenciler arasındaki oranı ortalama % 33 iken, erkeklerin oranı ise % 67 civarındadır. Cumhuriyet döneminde ilköğretimin kız-erkek her öğrenciye zorunlu tutulması ve bu zorunluluğun sıkı tedbirlerle takip edilmesi, ilkokulların şehir ve köylerde yaygınlaştırılması ve toplumun kız çocuklarını da okutması konusunda bilinçlenmesi kız çocuklarının okula ve öğrenime devam etmeleri üzerinde etkili olmuştur. 1927-1951 yılları arasında okuyan kız öğrenci sayısında yaklaşık % 500, erkek öğrenci sayısında ise yaklaşık % 223 artış yaşanmıştır. Nüfus artışına paralel olarak ilkokullardaki

yeni kayıtlarda artış yaşanmıştır. Bu artış yukarıdaki tabloda gösterilen yeni kayıtlarından da anlaşılmaktadır.

Tablo 11’de dikkati çeken diğer bir nokta, 1927-1951 yılları arasında özel okullardaki öğrenci sayısının 29016’dan 14428’e düşmesidir. Bu düşüş oran olarak yaklaşık % 50’dir. Bu düşüşün en önemli sebebi de ilköğretimin devlet okullarında yapılmasının zorunlu olmasıdır.

II.2.5.3 Öğretmen Durumu

Cumhuriyet ideolojisinin topluma entegre edilmesinde, ilköğretim öğretmenleri önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bunun için yıldan yıla sayıları artan ilkokulları öğretmensiz bırakmamak, Cumhuriyet Hükümetleri’nin en önemli hedeflerinden biri olmuştur.

Tablo 12: Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğretmen ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayıları

Yıllar	Öğretmen Sayısı	Resmi Okullarda Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısındaki Artış	Özel İlkokullardaki Öğretmen Sayıları	Özel İlkokullarda Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı
1923-24	10238	33	100	2296	14
1927-28	12634	34	123	2560	11
1935-36	13858	48	135	1091	17
1940-41	19687	48	192	877	16
1945-46	26428	51	258	889	16
1950-51	34853	46	340	1018	14

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, s. 56, 76.

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılından 1951 yılına kadar 28 yıllık sürede ilkokul öğretmen sayısında sürekli artış yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte ülkede uygulanan tasarruf tedbirleri gevşetilmeye başlandığından en büyük artış 1946-1951 yılları arasında yaşanmıştır. Bu artış 28 yılda yaklaşık % 240 olarak gerçekleşmiştir. 1923-1928 yılına kadar bir öğretmene düşen öğrenci sayısında artış yaşanırken, 1928-1941 yılları arasında sabit kalmıştır. 1941-1946 yılları arasında ekonomik nedenlerden dolayı yeni okul yapılamadığı için bir öğretmene düşen öğrenci sayısı tekrar artmaya başlamıştır. 1946 yılından itibaren yeni okulların yapılması ve yeni öğretmen atamaları gerçekleştiğinden bir öğretmene düşen öğrenci sayısında azalma yaşanmıştır.

Daha çok toplumun Müslüman kesimine ait özel ilkokullar ise, resmi ilkokullardan farklı bir manzara göstermektedir. Özel ilkokul öğretmen sayısında genel olarak bir azalma görülür. Ancak bu azalma bir düzenlilik arz etmez yani, dalgalanma söz konusudur. Artışın en çok yaşandığı yıllar 1924-1928 yılları arasındır. Özel ilkokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısında da öğretmen sayısı gibi dalgalanma görülür. 1936-1946 yılları arasında bir öğretmene düşen öğrenci sayısında bir artış yaşanmazken, 1924-1935 yılları arasındaysa artış yaşanmıştır. Özel ilkokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, resmi ilkokuldakinin yaklaşık üçte biridir.

Sonuç olarak; yeni Türk devleti, eğitim ile ilgili çalışmalarını daha Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun olarak yaşandığı yıllarda başlatmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte eğitim alanında başlatılan devrimlerle kendi eğitim sistemini topluma yerleştirmeye; ilköğretimi kız-erkek her çocuğa; her şehir, kasaba ve köye yaygınlaştırmaya çalışmıştır. 1923-1950 yılları arasında ilkokul sayısında yaklaşık % 644, öğrenci sayısında yaklaşık % 401 ve öğretmen sayısında yaklaşık % 241 olarak yaşanan artışı yeni devletin başarısı olarak kaydedilebilir.

III. BÖLÜM HARF DEVRİMİNE KADAR ADANA'DA İLKÖĞRETİM (1923-1929)

III.1. Adana Merkezinde Osmanlı'nın Cumhuriyet'e Bıraktığı İlköğretim Mirası

Adana, 1868 tarihinde Kozan ve Osmaniye ile birleşerek vilayet haline gelmiştir. 1915 yılında Dâhiliye Nezareti, yeni düzenlemelere giderek mülki taksimatı yenilemiştir. Buna göre Adana Vilayeti, Adana merkez sancak olmak üzere; Kozan, Mersin, Osmaniye olarak dört sancak halinde yeniden düzenlenmiştir. İçel ise bağımsız sancak durumunda kalmıştır. Adana Sancağı: Adana, Yumurtalık, Karaisalı, Ceyhan kazalarından Kozan Sancağı; Sis, Feke, Kars, Haçin (Saimbeyli) kazalarından Mersin Sancağı; Mersin, Tarsus kazalarından Osmaniye Sancağı; Osmaniye, Islahiye, Dört Yol, Bahçe ve Hassa kazalarından meydana geliyordu.⁹⁸ Bu idari taksimat Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir. 1923 yılında, daha önce sancak durumunda olan Mersin, Cebelibereket (Osmaniye) ve Kozan vilayet haline getirilmiştir. 1925'te Kozan'ın demografik ve ekonomik sebeplerle bir vilayet merkezi olamayacağı anlaşılmış ve Kozan, Cebelibereket'in kazası olmuştur. 1933 yılında idari ve ekonomik tecrübeler sonunda vilayet olamayacağı anlaşılan bazı vilayetler lağvedilerek komşu vilayetlerle birleştirilmiştir.

TBMM'nin çıkardığı kanunla; 1 Haziran 1933'ten itibaren Cebelibereket vilayeti, bir kazası hariç Adana Vilayeti'ne katılmıştır. Adana Vilayeti; daha önce Karaisalı, Kadirli, Kozan, Saimbeyli ve Feke kazalarını kapsarken; eskiden vilayet merkezi olan Osmaniye ve ilçelerinden Dört Yol, Ceyhan, Bahçe'nin katılımıyla dokuz ilçelik bir vilayet

⁹⁸ Remzi Oğuz Arık, *Adana Ticaret Rehberi*, İstanbul, 1340, ss. 70-72.

olmuştur. Vilayetin resmi ismi “Seyhan” olup vilayet merkezi Adana şehridir. Vilayet, 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren “Seyhan Vilayeti” ismiyle resmi işlemlere başlamıştır⁹⁹.

Cumhuriyet’in ilan edildiği yıl Adana merkezinde Osmanlı devletinden kalan, oldukça kötü durumda, sayıları 6’yi geçmeyen ilk mektep bulunmaktaydı¹⁰⁰. Cumhuriyet devri, bütün Türkiye eğitiminde olduğu gibi, Adana ilköğretim hayatında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Son eğitim taksimatı gereğince, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Çukurova ve Güneydoğu Anadolu’nun bir kısmını kapsayan “Adana Maarif Mıntıkası İlköğretimi” gelişme göstermiştir. 1923-1924 ders yılı başında bütün vilayette 140’ı erkeklere ait, 34’ü kızlara ait, 2’si ana mektebi olmak üzere toplam 176 resmi ilkokul bulunuyordu. Bunlardan 51’i erkeklere, 4’ü kızlara ait olmak üzere toplam 55 ilkokul öğretmensizlikten dolayı kapanmıştır. Bütün bu ilkokullarda 8.399’u erkek, 1846’sı kız olmak üzere toplam 10245 öğrenci eğitim-öğretim görmüştür. Bu ilkokullarda 312 kadın ve erkek öğretmen çalışmıştır. Ancak, bu öğretmen sayısı mıntikanın ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. 1923 yılı Ekim-Kasım aylarında 71 öğretmen kadrosu boş kalmıştır. Yeni atamalar yapılmasına rağmen, yine de 1923 yılı Aralık ayında Adana merkezde 20 öğretmen kadrosu boş kalmıştır¹⁰¹.

III.2. Adana Maarif Mıntıkası Eminliği’nin Kurulması

Mustafa Necati Bey’in Milli Eğitim Bakanı olduğu 1926 yılına kadar, ilköğretimin yaygınlaştırılması konusu valilerin yetkileri arasında bulunuyordu. Maarif Vekâleti ise, milletin eğitim ihtiyacını karşılamak için bütün yetkileri kendinde toplamak düşüncesindeydi. Bu amaçla Bakanlar Kurulu, 29 Haziran 1926 tarihinde çıkardığı bir

⁹⁹ “Vilayetimiz Eski sınırlarına Oranla Bir Misli Daha Büyüdü”, *Yeni Adana Gazetesi*, 2 Haziran 1933; “Seyhan Ve İçel Vilayetlerin Yeni Şekli”, *Türk Sözü*, 7 Mayıs 1933

¹⁰⁰ Naci Akverdi, *Adana Cumhuriyetten Evvel ve Sonra*, Adana, 1938, s. 53.

¹⁰¹ Arık, a,g,e, s. 145.

kararnameyle, “Maarif Eminlikleri Talimatnamesi”ni kabul etmiştir. Talimatnameye göre, bir veya daha fazla vilayet birleştirilerek “Maarif Mıntıka Eminlikleri” oluşturulmuştur. Maarif Mıntıkasının başına da mıntıkanın bütün iş ve işlemlerini doğrudan doğruya Maarif Vekâletine bağlı olarak gerçekleştiren “Maarif Emini” getirilmiştir. Maarif Emini, Maarif Vekâletinin temsilcisi olup, bölgedeki maarif işlerinin yürütülmesinden sorumlu en yüksek yetkilidir. Vilayetlerin ve Maarif Vekâleti’nin yetkileri Eminlere devredilmiştir. Eminler, vilayetlerde “Maarif Vekili” durumundadırlar. Maarif Eminliğinin vilayette; eğitim ve meslektaşların birliğini sağlamak gibi iki temel görevi vardı¹⁰². Ülke, 13 Eminlik bölgesine ayrılmıştı. Adana Maarif Mıntıka Eminliğiyse, Adana, İçel, Mersin, Cebelibereket Sancaklarının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Daha sonra tasarruf sebebiyle bazı eminliklerle beraber lağvedilen Gaziantep Maarif Eminliği de 1 Haziran 1928 tarihi itibarıyla “Adana Maarif Eminliğine” dâhil edilmiştir¹⁰³. Bunun üzerine Adana Maarif Mıntıka Eminliği 1928 yılında Gaziantep, Maraş, İçel (Silifke) ve Niğde’yi de içine alarak daha da genişlemiştir. Maarif Eminlikleri, 29 Haziran 1931 tarih ve 1834 sayılı kanunla kaldırılmıştır.

Adana Maarif Mıntıka Eminliğine ilk olarak Ragıp Nurettin Bey, daha sonra da İsmail Habip Bey getirilmiştir. Adana Maarif Emininin “Eğitime ait kanun, tüzük ve yönetmelikleri uygulamak; eğitimin gelişmesine yönelik önlemler almak; halkın kültür seviyesini yükseltmek; ülkede medeni hayata, geleneklere ve demokrasi fikirlerine bağlılığı artırmak; genç nesillerin sağlığı ve bedensel gelişimi için spor alanları açmak; fakir çocuklara yardım etmek; okullarda Cumhuriyet ilkelerine uygun eğitim yapılmasını sağlamak; bölgesindeki illerin gelenek, coğrafi, sağlık ve ekonomik bilgilerini toplamak; nüfusunu, okula devam eden ve öğrenim çağındaki çocuklara ait istatistikler hazırlamak;

¹⁰² “Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Beyin Gazetemize Beyanatı”, *Türk Sözü*, 24 Teşrinisani 1927.

¹⁰³ “Gaziantep Maarif Emaneti”, *Türk Sözü*, 5 Haziran 1928.

milli eğitim müdürlerinin hazırladıkları vilayet bütçelerini incelemek, değişiklik önerisinde bulunmak; ilkokul öğretmenlerini, öğretmen yardımcısını, ilköğretim müfettişlerini ve emniyet emrindeki memurlarını atamak, işten el çektirmek, cezalandırmak” gibi çok geniş görev ve yetkileri bulunmaktaydı. Adana Maarif Emniyeti bölgesindeki milli eğitim hakkında şubat ve temmuz aylarında olmak üzere yılda iki defa Maarif Vekâleti’ne rapor vermek zorundaydı¹⁰⁴.

III.2.1. Adana Maarif Mıntıkası Eminliği’nde Ragıp Nurettin Bey Dönemi (1926-1927)

Ragıp Nurettin Bey, Adana Maarif Mıntıkası’nın ilk Emniyeti’dir. Adana Maarif Mıntıkası Eminliği’nde yaklaşık bir yıl görev yapmıştır. Bu kısa dönemde mıntıkası maarifîyle ilgili önemli işlerin yapıldığını söyleyebiliriz. Adana merkez ilkokullarında görevli hademelere okuma-yazma öğrenme zorunluluğu getirilmiştir. Mıntıkası maarifini denetlemek ve durumunu öğrenmek amacıyla mıntıkası genelinde geziye çıkılmıştır. Her yıl tüm okul öğrencilerinin katılımıyla kırlarda kutlanan Mektepler Bayramı, Ragıp Nurettin Bey’in de katılımıyla neşeli bir şekilde kutlanmıştır. Ayrıca merkez ilkokullarda görevli öğretmenlerle toplantılar düzenlenerek hem onların sorunları dinlenilmiş hem de eğitim-öğretimle ilgili konular ele alınmıştır.

III.2.1.1. Okuma ve Yazmanın Yaygınlaştırılması Çabaları

Adana Maarif Eminliği sadece öğrencilerin değil, okullardaki hizmetlilerin de okuma-yazma öğrenmesine büyük önem vermiştir. Bu amaçla tüm okul müdür ve başmuallimlerine gönderilen bir genelge ile yaşı 40’ı geçmeyen hizmetlilere okuma-

¹⁰⁴ Bahir Sorguç, *Cumhuriyetin 70. Yılında Milli Eğitim Bakanlığı II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995, ss. 51-54.

yazmanın öğretilmesi istenmiştir. Buna göre; her okul ders yılı sonuna kadar okuma-yazma bilmeyen hizmetlilerine mesai bitiminden sonra her gece en az bir saat ders vermiştir. Bu derslere devam eden hizmetlilere ilkokul 3. sınıf derecesinde Elifba-Kıraat, İmla ve Kitabet, Hesap ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri verilmiştir. Kurslarda görevli olan, kurs dönemini başarıyla tamamlayan öğretmenler de bir kıdem ile ödüllendirilmişlerdir¹⁰⁵. Okuma-yazmanın yaygınlaştırılmak istendiği başka bir kesim de, Adana’da okuma-yazma bilmeyen kadınlar olmuştur. Bunun üzerine 23 Nisan Mektebi’nde hanımlara ait bir mektep açılmıştır. Adana’nın en seçkin kadın öğretmenleri tarafından pazartesi, perşembe ve cuma günleri, günde 2 saat olmak üzere kadınlara okuma-yazma öğretilmiştir¹⁰⁶.

Maarif Vekâletinin üzerinde durduğu başka bir konu da, eğitimi halk arasında yaygınlaştırmaktır. Bu amaçla, 15 yaşından yukarı, okuma-yazma bilmeyen veya okuma yazması az olanlar için “Halk Dershaneleri” açılmıştır. Bu okullardaki dersler gece verilmiştir¹⁰⁷.

III.2.1.2. Mıntıka Eminliği’nin İlk Yılında İlköğretimde Yaşanan Gelişmeler

Adana Maarif Emni Ragıp Nurettin Bey, Şubat 1927’de mıntıkasındaki eğitim hakkında, Maarif Vekâletine gönderdiği rapordan sonra Adana’nın yerel gazetelerine mıntıka eğitimi ile ilgili olarak; ilk ve orta eğitim, halk okuma mektepleri, Amerikan mektepleri, yeni müfredat programı, muallim mektebi mezunları, teftiş, fakir çocuklara yardım, öğretmenlerin maaşları gibi konularda önemli açıklamalarda bulunmuştur¹⁰⁸. Maarif Emni konuşmasına, “Şu dakika, 20500 küsur Cumhuriyet evladı, hocaları altında İnkılâbın kendilerine gösterdiği mukaddes gayeye doğru yaklaşmaktadırlar.” Diyerek,

¹⁰⁵ “Maarif Eminliğinin Bir Tamimi” *Türk Sözü*, 14 Kânunusani 1927.

¹⁰⁶ “Hanımlar Mektebi”, *Yeni Adana*, 17 Teşrinisani 1927.

¹⁰⁷ Halim Hüsnü, “Halk Maarifi”, *Türk Sözü*, 29 Kânunuevvel 1927.

¹⁰⁸ “Maarif Eminimiz Ragıp Nurettin Bey’in Gazeteye Beyanâtı” *Türk Sözü*, 9 Mart 1927; *Yeni Adana*, 9 Mart 1927.

Adana Maarif Mıntıkası eğitim-öğretim alanında duyulan heyecanı ortaya koymaktadır. Verilen bilgilerden Adana mıntıkasında, ilköğretim konusunda, verimli ve canlı gelişmeler yaşanmıştır. 1926 yılı Şubatında Adana, Mersin, İçel, Osmaniye vilayetlerini kapsayan mıntika sınırları içindeki 243 ilkokulda 401 öğretmen; 2311'i kız, 8590'ı erkek olmak üzere toplam 10901 öğrenci bulunuyordu. 1927 yılı Şubatında ise, mıntıkada 336 ilkokul, 586 öğretmen, 3334'ü kız olmak üzere 17946 öğrenci bulunmaktadır. Bunların yanında mıntıkada özel ve çeşitli bakanlıklara bağlı 9 ilkokulda, 23 öğretmen yönetiminde 80'i kız olmak üzere 544 öğrenci bulunuyordu. Eminliklerin kurulmasıyla birlikte Adana mıntıkası eğitiminde, önemli gelişmeler ve canlılık yaşanmıştır. İki yılın rakamları karşılaştırılınca ilkokul sayısında % 38'lik, öğretmen sayısında % 46'lık, öğrenci sayısında ise % 65'lik bir artışın yaşandığı görülecektir. Mıntika dâhilinde, üzerinde önemle durulan konulardan biri de ilkokullarda yeni müfredat programının uygulanması olmuştur. Yeni müfredat programı, eğitim devrimlerinin temeli ve çocukları tamamıyla hayata hazırlamak için bilgi ile donatan bir vasıta olarak görülmüştür. Bunun için program mıntika dâhilindeki 14 ilkokulda uygulanmış ve verimli sonuçlar elde edilmiştir.

III.2.1.3 Adana Merkez İlkokullarında Mektepler Bayramı'nın Kutlanması

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye genelinde her yıl 22 Mart'ta "Mektepler Bayramı" kutlanmıştır. Bu bayram tüm okulların öğrencilerinin katılımıyla Adana'da da kutlanmıştır. Bayram sabahı ilkokul öğrencileri öğretmen ve idarecilerle birlikte toplanarak şehir dışındaki piknik alanlarına giderek buralarda çeşitli eğlence ve yarışmalar düzenleyerek eğlenmişlerdir. 1927 yılından itibaren yayınlanan bir genelge ile bu bayramın "Hıdır İlyas" gününde yapılacağı duyurulmuştur¹⁰⁹. "Adana Mıntika Maarif Merkezi"

¹⁰⁹ "Mektepler Bayramı Ne Zaman Olacak" *Türk Sözü*, 7 Mart 1927.

olmasının birinci yılında adı geçen bayram daha coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. 1927 yılının 12 Mayısına denk gelen “Mektepler Bayramı”, Adana merkezde bulunan bütün ilk ve orta resmi okulların, Amerikan kız okullarının katılımıyla, şehrin bağılık, bahçelik ve yeşillik alanlarında gün boyunca çeşitli eğitici ve eğlendirici etkinliklerle kutlanmıştır. “Mektepler Bayramı” etkinliklerine, merkezde bulunan İstiklal, Namık Kemal, 5 Kânunusani, 23 Nisan, Cumhuriyet, Seyhan, Çınarlı, Yeni Mektep, Sakarya, Muallim Şevki, Muallim Hamza, Plevne, İnönü, 29 Teşrinievvel ve Dumlupınar ilkokulları katılmıştır. Bayrama katılan ilkokullara bakıldığında 1927 yılı ders yılı sonunda Adana merkezde, 15 ilkokulun bulunduğu anlaşılmaktadır. Adana’nın çeşitli piknik yerlerinde “Mektepler Bayramı”nı kutlayan öğrenci grupları, Mıntıka Maarif Emini Ragıp Nurettin Bey ve Maarif Müdürü Nahit Cemal Bey tarafından ziyaret edilmiştir. Bu da, o dönem eğitim idarecilerinin eğitim-öğretimin her alanıyla ve bunun bir parçası olan öğrencilerle yakından ilgilendiklerinin bir kanıtıdır¹¹⁰.

III.2.1.4 Adana Merkez İlkokul Öğretmenlerinin İlköğretim İle İlgili Toplantıları

Eğitim tarihinde ilköğretim, temel eğitim olarak görülmüştür. Bu temel eğitimin en önemli unsuru da ilkokul öğretmenleri olmuştur. Maarif Müdürünün başkanlığında ayda bir düzenlenen toplantılara, Adana merkezde bulunan tüm ilkokul öğretmenleri katılmışlardır. Bu tür toplantılarda, Maarif İdaresinin hazırladığı çalışma raporları, öğretmen tasarruf sandıklarına katılım, öğretmenlerin bilimsel gelişmeleri takip etmeleri ve mesleki dergilerle ilgilenmeleri, öğretmen sicilleri, öğrencilerin okula devamları gibi konular ele alınmış ve 2 aylık uygulamalar öğretmenler tarafından onaylanmıştır¹¹¹. Daha

¹¹⁰ “Mektepler Bayramı” *Türk Sözü*, 13 Mayıs 1927.

¹¹¹ “Muallimlerin Toplantısı” *Türk Sözü*, 8 Mart 1927.

sonraki toplantıda bir araya gelen tüm Adana merkez ilkokul öğretmenleri, okulların eğitim-öğretim konusunu ele almış ve aile-eğitim birlikteliğinin sağlanmasının eğitimdeki verimi artıracacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır. Toplantıların eksik olmayan gündem maddelerinden birisi de, ilkokul öğretmenlerinin maaş sorunları olmuştur¹¹². Bu tür toplantıların Adana eğitimine, bilimsel ve ameli faydalarının yanında, öğretmen ve maarif müdürünün aynı platformda eğitimin sorunlarını tartışmaları, gelişmelerden duyulan heyecanı birlikte yaşamaları açısından önemli katkıları olmuştur.

III.2.2. Adana Maarif Mıntıka Eminliği'nde İsmail Habip Bey Dönemi (1927-1931)

Adana Maarif Mıntıka Eminliğinin ilk yılında görev yapan, Adana'da ilköğretim ve diğer eğitim hizmetlerinin yaygınlaşmasında önemli çalışmaları olan Ragıp Nurettin Bey, Ankara'daki "İlköğretim Genel Müdürlüğü"ne atanınca, yerine İsmail Habip Bey Mıntıka Emmini olmuştur. İsmail Habip Bey, eminlik görevine başladıktan kısa bir süre sonra 12 Temmuz 1927 tarihinde Adana'da, "Mıntıka Maarif Meclisi" toplanmıştır. Mıntıka Maarif Meclisleri; mıntıka merkezlerinde gerekli görüldüğünde ve 3 ayda bir Maarif Emmini başkanlığında, bölge müfettişleri, merkez maarif müdürü, merkez kız, erkek lise ve ortaokul müdürleri, maarif emini tarafından seçilen bir ilköğretim müfettişinin katılımıyla toplanan meclislerdir. Bu meclis toplantılarında, okulların eğitim-öğretim durumu, okul müdürlerinin okullarının işleyişiyle ilgili verdikleri bilgilerin tartışılması, Bakanlığın direktifleri doğrultusunda öğretim metotlarında birliğin sağlanması, okulların ortak ihtiyaçlarının karşılanması ve yıllık programların hazırlanması gibi konular

¹¹² "Öğretmenlerin Dünkü Toplantısı" *Türk Sözü*, 18 Nisan 1927.

görülmüştür¹¹³. İsmail Habip Bey de, Maarif Mıntıka Eminliğindeki ilk icraatına Adana Maarif Mıntıka Eminliği toplantısı ile başlamıştır.

III.2.2.1 Adana Maarif Mıntıka Eminliği Toplantısı ve Alınan Kararlar

12 Temmuz 1927’de Adana Maarif Meclisi, Adana Mıntıka Maarifinin geleceğine ilişkin kararlarını belirlemek üzere lise salonunda, Mıntıka Maarif Emni İsmail Habip Bey’in başkanlığında ve dört gün boyunca devam edecek olan bir toplantı yapmıştır. Toplantıda sadece mıntıka eğitimiyle ilgili değil, ülke eğitimine de katkısı olabilecek konular ele alınarak tartışılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Toplantıda tartışılan konular ve alınan kararlar günümüz eğitim anlayışına ve eğitim yöneticilerine örnek olabilecek nitelikte oldukları için ayrıntısıyla üzerinde durulması gerekmektedir. Toplantıya Adana merkezden, Maarif Müdürü Nahit Cemal Bey ile Müfettiş Orhan, Muallim Vasıf ve Gündüz Nadir Beyler; Adana Lisesinden Müdür Vekili Hüsnü Beyle Kimyager Ahmet Rıza Beyler. Erkek Muallim Mektebinden, Müdür Hüsnü Uluğ ve Muallim Nahit Beyler; Kız Muallim Mektebinden Muavin Lütfi Bey katılmışlardır. Mıntıkaya bağlı diğer vilayetler olan Mersin’den, Maarif Müdürü Salih Zeki Bey ile Orta Mektep Müdürü Ramiz, Muavin Asıf Beyler; Tarsus’tan, Orta Mektep Müdürü Nazmi, Ulumu Tabiiye Muallimi (Fen Bilgisi) Azmi Beyler; Silifke’den, Orta Mektep Müdürü Abdullah Kamil, Türkçe Muallimi Süleyman Sırrı, Müfettiş Hüsnü Beyler; Niğde’den, Maarif Müdürü Hadi Bey, Müfettiş Hilmi, Orta Mektep Müdür Vekili Cevat, Orta Mektep Muallimi Kemal Beyler katılmışlardır¹¹⁴.

Toplantı, Maarif Emni İsmail Habip Bey’in açılış konuşması ile başlamıştır. İsmail Habip Bey, açılış konuşmasında; Maarif Eminleri Talimatnamesi gereğince Maarif

¹¹³ Sorgu, a,g,e, s. 55.

¹¹⁴ “Maarif Meclisi” *Yeni Adana*, 11 Temmuz 1927; “Mıntıka Maarif Meclisi” *Türk Sözü*, 13 Temmuz 1927.

Meclisinin eminlik makamının bir yıllık icraatı hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini ancak, mıntıka eminliğine yeni başladığını, geçmişteki maarif işlerinin selefi Ragıp Nurettin Bey tarafından tedvir edildiğini, bunun için de geçmişin üzerinde durmayacağını belirtmiştir. Maarif mıntıkaların en önemli ve en güzellerinden biri olan Adana Maarif Mıntıka Eminliğine atanmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getiren İsmail Habip Bey, konuşmasını şöyle sürdürmüştür: “Daha ziyade memnun olduğum taraf ise, arkadaşımın bıraktığı düzgün mirasa konmuşluğumdur. Aynı zamanda sizler gibi kıymetli arkadaşlarla ortaklaşa çalışmak saadetine nail olmuş bulunmaktayım. Onun içindir ki, bu toplantının bilhassa yeni gelişime tesadüf etmesi, bizi birbirimizle tanıştırmaya imkân vermiş olduğu için iyi bir tesadüfe başlangıç olmuştur.” İsmail Habip Bey, bu açılış konuşmasından sonra toplantının esasını teşkil eden asıl konuya geçmiş ve ilerideki müzakerelere konu olmak üzere, Vilayet Maarif Müdürlerinden isteklerini şöyle sıralamıştır:

1) Vilayetlerin genel nüfusları; şehir ve kasabaların nüfusları ayrı ayrı gösterilecektir.

2) İlk tahsil çağındaki çocukların miktarı; bunlar da şehir ve kasabalara göre ayrılacaktır. Bir de ilk tahsil çağına gelip de mektebe devam etmekte olanların yüzdeliğine göre miktarı açıklanacaktır.

3) İlkokul sayısı; şehir ve kasaba ilkokulları ile köy ilkokulları ayrı ayrı olacaktır. Bu ilkokullar, binaları itibariyle üç sınıfa ayrılacaktır. Elverişli, müsait ve sağlıklı olanlarla müsait olmayanlar ve yarı surette okul olmaya müsait olanlar tespit edilip ayrılacaktır.

4) İlkokul öğretmenlerinin miktarı; şehir, kasabalar ve köyler itibariyle bildirilecektir. Bunlar, menşe ve mezuniyet itibariyle ayrılacak, her birisinin kaçar senelik muallim mekteplerinden mezun oldukları yazılacaktır. Bir de mezun olmadan öğretmen

olanların miktarı yazıldığı gibi, öğretmenlikten ayrılması gerekenlerin de ayrı ayrı tespiti yapılacak ve kaydedilecektir. Keza, muavinler sayısı yazılacak, bunlar da, terfi hakkına haiz olanlar veya muavinlikte kalması gerekenler veya muavinlikte bile kalmaması gerekenler şeklinde ayrılacaktır

5) Köy ilkokulları; vilayetlerde ve kasabalarda ne kadar köy mektepleri varsa, öğrencisi ve diğer mevcudu hakkında bilgi verilecektir. Diğer yerlerde ilkokul açmak için bütçede ödenek var mıdır? Bütçede ödenek bulunmuyorsa, köy muallim mektebi de mevcut değilse, nerelerde açılmak lazımdır?

6) Bu seneki vilayet bütçelerinin genel toplamı ile ayrıca, maarif bütçesi toplamı ve yeni mektep vergisi kanununa göre, yeni gelirlerin miktarı gösterilecektir.

7) Bütçelerde A ve B devresi kursları için ödenek ve A devresi kursunun açılması için talebin olup olmadığı belirtilecektir.

8) Vilayetlerdeki halk dersanelerinin miktarı, öğrenci sayısı, okutulan öğrenci sayısı, bu dersaneler için bu yıl bütçeden ne kadar ödenek ayrıldığı, hapishaneler veya kalabalık amele merkezlerinde halk dersaneleri açan vilayetin olup olmadığı bildirilecektir.

9) Gelecek eğitim-öğretim yılı için muallim ve muavin ihtiyacının ayrı ayrı miktarı belirtilecektir.

10) İlkokulların ders ihtiyacı miktarının ne olduğu belirtilecektir.

11) Fakir öğrencilerin iaşesi için bu bütçelerde ödeneğin bulunup bulunmadığı, yoksa hayır kurumları yoluyla karşılanmasının mümkün olup olmayacağı belirtilecektir.

12) Vilayetlerde meslek okulları var mıdır? Özellikle dikiş ve biçki yurtlarının eğitim ve idare kadrosu, öğrenci sayısı, kaç senelik bir kurum olduğu ve ne kadar talebe yetiştirdiği yazılacaktır

13) Vilayetlerde mecburi hizmetlerini yerine getirmeyen muallimler hakkındaki takibat ve elde edilen neticeler; bunlardan ne kadarının mesleğe geri döndüğü, ne kadarının geçerli mazerete sahip olduğu bildirilecektir.

14) İlköğretim müfettişlerinin vilayetlerdeki miktarı ve daha ne kadar müfettişe ihtiyaç olduğu, müfettişlerin devr-i teftiş harcırahlarıyla mıntıkaları dâhilinde kaç devir yapabilecekleri, vilayet tedrisat müfettişlerinin vilayetten vilayete devrettirilmesi hakkındaki neticeler ve bilgiler verilecektir.

Yeni Maarif Emini, daha sonra, mıntıka dâhilindeki orta öğretim müdürlerinden de orta öğretim yapan okulların durumunu, idari kadrodaki münhal ve eksiklerin, eğitim-öğretim kadrosu yani öğretmenler hakkında bir kanaate varabilmek için okul müdürlerinin hazırladıkları öğretmen sicil raporlarında; öğretmenlerin kabiliyetleri, mesleğe yatkınlıkları, mesleğin şerefini temsil edip etmediklerinin belirtilmesini istemiştir. İsmail Habip Bey, ayrıca, orta öğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı, bu yıl gelmesi beklenen öğrenci sayısı, mezun sayısı, hangi okullarda karma eğitimin yapıldığı, pedagoji sınıflarına ihtiyaç duyan okulların, meslek mekteplerinde meslek derslerini verecek öğretmenlerin olup olmadığı gibi bilgileri de istemiş ve bu bilgileri gelecek toplantılarda tartışacaklarını belirtmiştir¹¹⁵. İsmail Habip Bey tarafından belirlenen bu hususlardan sonra, Maarif Mıntıka Eminliğinin ilk günkü toplantısı sona ermiştir.

Maarif Mıntıka Eminliği toplantısının ikinci günkü oturumunda “Muallim buhranı”, kurs ve köy yatı mektepleri meselesi ele alınmıştır. Toplantıda İsmail Habip Bey, toplantının en önemli konusunun öğretmen buhranının önüne geçmek için tedbirler almak olduğunu belirtmiştir. Bu sene bazı mıntıkların öğretmen ihtiyacının 3500, Türkiye’nin genel öğretmen ihtiyacının ise, 40000 civarında olduğu belirtilmiş, bu yıl ataması

¹¹⁵ “Mıntıka Maarif Meclisi Toplantısı”, *Türk Sözü*, 13 Temmuz 1927; Yeni Adana, 12 Temmuz 1927.

yapılacak 500 öğretmen ile “öğretmen ihtiyacı”nın karşılanamayacağı ifade edilmiştir. Böyle olunca, öğretmen ihtiyacının karşılanması için başka çarelerin aranması gerekmiştir. Haziran 1927 başlarında Ankara’da toplanan “Eminler Toplantısı”nda ilkokulların öğretmen ihtiyacı görüşülmüş¹¹⁶ ve bu ihtiyacın “orta öğretimini tamamlayanların veya öğretmen okullarının 4. ve 5. sınıflarına geçmiş olan öğrencilerin iki aylık kursa tabi tutularak köy öğretmeni yapılmasıyla” karşılanması kararlaştırılmıştır¹¹⁷. Bu dönemde, ilkokul öğretmeni sayısının çoğaltılması kadar önemli olan diğer bir nokta da, öğretmenliğe keyfiyet itibariyle bir varlık kazandırmaktır. İsmail Habip Bey, konuşmasında öğretmen ihtiyacını en iyi imkânlarla karşılamamanın sebepleri düşünülürken, mevcut öğretmenler içinde de kıdem ve zaman itibariyle en iyi maaşı aldıkları halde, bilgi ve çalışmalarıyla bu maaşı ve öğretmenlik mesleğini hak etmeyenlerin kesin bir tasfiyeye tabi tutulması gerektiğini belirtmiştir. Maarif Eminine göre halk, mesleki güçsüzlüğü olan bu öğretmenlerden etkilenmekte ve eğitim için ödediği vergilerin bu tür öğretmenlere harcandığından endişe etmektedir. Bunun içindir ki, bir taraftan öğretmen yetiştirmeye çalışılırken, diğer taraftan halkın ve memleketin çıkarı için bu tür öğretmenlerin hemen meslekten uzaklaştırılması gerekmektedir¹¹⁸. Bu anlamda öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla açılacak olan kursların, öğretmenin mesleki bilgisini genişletmek ve kişiliğini meydana çıkarmak gibi iki pratik faydası olacaktır. İsmail Habip Beyin toplantıda yaptığı konuşmadan anlaşılıyor ki, ilk defa 1927 yılında şehir ve köy ilkokul öğretmeni ayrı ayrı düşünülmüştür. Buna göre; öğretmen okullarından mezun olanlar şehirdeki ilkokullara öğretmen olma hakkını kazanırken, Ankara’daki Eminler Toplantısında kararlaştırıldığı üzere orta öğretimini tamamlayanların iki aylık kursu ve kurs sonunda yapılacak sınavı başarı ile tamamlayanlar da, 1500 kuruş maaşla köy öğretmeni olarak atanacaktır. Fakat

¹¹⁶ “Maarif Eminleri”, *Yeni Adana*, 4 Haziran 1927.

¹¹⁷ “Maarifçilikte Tekmil”, *Yeni Adana*, 12 Temmuz 1927.

¹¹⁸ “Mıntıka Maarif Meclisi Toplantısı”, *Türk Sözü*, 14 Temmuz 1927.

orta üretimini tamamlayanların iki aylık bir kursla, bütün retmenlik haklarına sahip bir köy retmeni olarak atanması, mesleki gelişim açısından tehlikeli bulunmuştur. Bunun önüne geçebilmek için, köye atanan retmene, köy retmeni haklarından vazgeçme ve şehirdeki okulda “muallim muavin” (yardımcı retmen) olma şartı getirilmiştir.

Toplantıda, retmen ihtiyacını karşılamak üzere açılacak kursların orta mektep mezunlarına nasıl duyurulacağı ile ilgili tartışmalar yapılmış ve çeşitli kararlar alınmıştır. Buna göre; orta mektep mezunları, her türlü propaganda yolları en etkili şekillerde kullanılarak kurslara katılmaya ve köy retmeni olmaya teşvik edilecektir. Bu haberin her orta mektep mezununa duyurulması hedef alınmıştır. Hatta orta mektep mezunu olup, bir işte çalışanlar dahi, retmenliğe teşvik edilecektir. Kurslara katılımı artırmak amacıyla, orta mektep özelliğinde olan sanayi, ticaret, ziraat ve kolej mezunlarına da bu haklar verilmiştir. Bir meslek sahibi olmak amacıyla, bu okullara gidenlerin retmen yapılması sakıncalı görülse de, Maarif Emini İsmail Habip Bey, kurslarda başarılı olan mesleki orta mektep mezunlarının köylerde hem eğitimin yaygınlaştırılmasını, hem de halkın sanayi, ticaret ve ziraat gibi konularda aydınlatılmasını önemli görmektedir.

retmen ihtiyacını karşılamamanın diğerk bir yolu da, retmen okullarının 4. ve 5. sınıflarında okuyanların retmenliğe atanması olarak görülmüştür. Böylece bir taraftan retmen ihtiyacı karşılanacak, diğerk taraftan retmen okullarına yeni öğrenci almak için yer açılacaktır.

Toplantıda ayrıca, orta mektep erkek mezunlarının iş bulabildiği ve bunlardan retmenlik için faydalanılamayacağı ifade edilmiştir. Bunun yerine kızların eğitime ve orta mekteplerin muhtelit (karma) hale getirilmesine önem verilmesi gerektiği, kadınların retmenlik mesleğine hisleri, fikirleri ve kabiliyetleri itibariyle uygun olduğu belirtilmiştir. İsmail Habip Bey, bu noktada her yerde bulunan orta mekteplerin tamamen

karma eğitim-öğretim yapacağını belirtmiştir. Lise Müdür Vekili Hüsnü Bey, şehir ve köy öğretmenlerinin birbirinden ayrılması, kursları tamamlayan orta mektep mezunlarının ve öğretmen okulu 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin köy öğretmeni olarak atanmasının, şehirlere daha çok, köylere daha az önem verildiği anlamına gelebileceği şeklinde endişesini dile getirmiştir. Bunun üzerine İsmail Habip Bey, şehir ve köy öğretmeni ayırımından köylüye daha az, şehirliye daha çok önem verildiği anlamının çıkmayacağını, kurslardan çıkan gençlerin de birden bire köy öğretmenliğine gönderilmeyeceğini, bunların yaşlı ve tecrübeli bir öğretmenin refakatine verilmesi suretiyle görevlendirileceğini belirtmiştir.

Toplantıda, bu yılın “öğretmen buhranı”nı çözmek amacıyla alınan acil tedbirlerden sonra, gelecek yıllar için öğretmen bulma ihtiyacının nasıl karşılanacağı konusu üzerinde de durulmuştur. Buna göre; vilayetlerdeki Maarif Müdürleri ve Orta Mektep Müdürleri tarafından etkili propagandalar yapılacak, özellikle öğretmen okullarında gündüzlü okuyanlar, öğretmenliğe özendirilecektir. Bu öğrencilere okulu bitirdikten sonra, öğretmenliği seçerlerse, tazminat vermeyecekleri, mecburi hizmete tabi tutulmayacakları, hatta görevlerini diledikleri bir şehirde yapabilecekleri anlatılacaktır. Öğretmenliği özendirici bu kararlar, aynı zamanda ilkokulların son sınıflarında bulunan öğrencilere de duyurulacaktır. Böylece öğretmen sayısında artış yaşanacaktır.

İsmail Habip Bey, toplantıda öğretmen yetiştirme yükünün şimdiye kadar devletin omuzlarında olduğunu, öğretmen okulunda, 9 ay için her öğrencinin devlete 170 liraya mal olduğunu belirtmiştir. “Bu yükü devletin omuzlarından alıp milletin keselerine taksim etmek, yani bu muallim yetiştirmek işi her vilayet halkının kendisine, kendi masrafları ile açılacağı müesseselere bırakmak lazım.” diyerek öğretmen yetiştirme ve öğretmen ihtiyacını gidermenin kestirme ve ucuz yolunu göstermiştir. Daha önceki uygulamalara göre, öğretmen okulları vilayetlerin idaresi altında olup, ödenekleri Muhasebe-i

Hususiye'den karşılanmıştır. Gelirleri vilayet encümenlerince hesaplanmış ve kabul edilmiştir. Ayrıca öğretmen okullarından mezun olanlar, vilayet içerisine tayin edilmiştir. Bu uygulamanın, öğretmen okullarının vilayet encümenlerinin inisiyatifine terk edilmesi ve öğretmen okulu bulunmayan fakir vilayetlerin öğretmensiz kalma gibi sakıncaları görülmüştür. Öğretmen okulları, vilayet encümenlerinden alınmış, devletin genel bütçelerine verilmiş ve yetişen öğretmenler her vilayete atanmıştır. Bu uygulamalar da, öğretmen ihtiyacını karşılayamamıştır. İsmail Habip Bey'e göre her vilayet, öğretmen okulu olan yerlere, okutabileceği ve masrafını karşılayabileceği kadar öğrenci gönderebilecek ya da öğretmen okullarının olduğu yerlerde, kendi öğrencileri için açacağı pansiyonlarda, okutturacağı fakir ve zeki öğrencileri sayesinde, öğretmen ihtiyacını en kestirme yoldan karşılayabilecektir. Bu öğrenciler, mezun olduktan sonra tekrar vilayetlerine dönüp öğretmen olabileceklerdir. Bu tür öğrencilerin vilayete maliyeti, 15 lira civarında olacaktır. Bu miktarın fazlasını da devlet karşılayacaktır. Böylece hem devlet, hem de vilayet kazanacaktır¹¹⁹. Bu uygulama hayata geçirilirse, vilayetler, öğretmen ihtiyaçlarını karşılama olanağını elde edeceklerdir.

Öğretmen buhranını görüşen Mıntıka Maarif Meclisinin toplantı tutanaklarından anlaşıldığına göre, kurslar yoluyla yetiştirilecek olan öğretmenlerin durumu, etraflıca tartışılmıştır. Kurslara katılacak olan sanayi, ziraat ve ticaret mektepleri mezunlarının mecburi hizmete tabi tutulamayacağı ancak, bunlara hükümetin istediği ve arzu ettiği bir yerde, hizmeti yerine getirmeye mecbur olduklarına dair bir senedin imzalatılması kararlaştırılmıştır. Öğretmen okullarının 4. ve 5. sınıflarından kurslara geçenlerin adı geçen sınıfa kadar devlet tarafından okutuldukları için, mecburi hizmete tabi oldukları ifade edilmiştir.

¹¹⁹ “Mıntıka Maarif Meclisi Tutanakları”, *Türk Sözü*, 18 Temmuz 1927.

Toplantıda öğretmen yetiştirme konusu ayrıntılı bir şekilde ele alındıktan sonra, mevcut öğretmenlerden nasıl tasarruf edileceği ve onların mesleki gelişimlerinin nasıl sağlanacağı konusu da ele alınmıştır. Buna göre; mevcutları az olan sınıflar birleştirilecek ve fazla olan öğretmenler diğer yerlere kaydırılacak, böylece sınıf sayısına göre öğretmen istihdam edilecektir. Sadece öğrenci sayısı kalabalık olan okullarda başöğretmen bulunabilecek, fazla olanlar da öğretmen ihtiyacı azalınca kadar diğer ihtiyaçlar için kullanılacaktır. Her sınıfa bir öğretmenin verilmesi uygulaması, o günün koşullarında her öğretmenin 26 saat derse girmesine, branşı olmadığı halde beden eğitimi, müzik, resim ve el işleri gibi dersleri de vermek zorunda bırakılması, bu uygulamanın sakıncaları olarak görülmüştür. Bunu aşabilmek için, merkezlerde branş öğretmenleri bulunacak ve bunlar ücretli olarak birden fazla okulda derslere gireceklerdir.

Adana Maarif Müntaka Eminliği toplantısında ele alınan konulardan biri de “Köy Yatı Mektepleri” olmuştur. Buna göre Köy Yatı Mektepleri üç kısma ayrılmıştır. Köy halkının cahil kalmaması için, okul açılmayacak kadar nüfusu az ve okul için uygun binası olmayan köyler için vilayetin herhangi bir yerinde bir köy yatı mektebinin açılması kararlaştırılmıştır. Bu tür mekteplere, birinci tür yatı mektebi denilmiş, bu mekteplere, köy çocukları kendi yatakları ve bir haftalık erzakları ile gelecek, bir hafta okuduktan sonra, hafta başlarında köylerine döneceklerdir. Bu yüzden, bu tür mektepler bütçeye yük olmamışlardır. İkinci tür mektepler ise, yatılı köy mektebi olarak bütçede ödeneği bulunan mekteplerdir. Bunlar, vilayetin özel gelirleri ile varlıklarını sürdürmüşlerdir. Üçüncü tür mektepler ise, pansiyon özelliğinde olanlardır¹²⁰.

¹²⁰ “Maarif Meclisi Müzakere Tutanakları”, *Türk Sözü*, 19 Temmuz 1927; *Yeni Adana*, 18 Temmuz 1927.

III.2.2.2. İlkokulların Öğretmen İhtiyacını Karşılama İçin Açılan Kurslar

Mıntıka Eminliği toplantısının en önemli gündemi öğretmen sorunu olmuştur. Bu sorunu gidermek amacıyla, 2 aylık “Öğretmen Kursları”nın açılmasına karar verilmiştir. Aynı toplantıda, açılacak olan kurslarla ve yetiştirilecek öğretmenlerle ilgili aşağıdaki yönetmelik hazırlanmıştır¹²¹.

- 1) Köy ve şehir olmak üzere iki tür ilkokul öğretmenliği kabul edilmiştir.
- 2) Şehir muallimleri; tam teşkilatlı muallim mezunlarıyla lise, 7 yıllık idadi ve yüksek tahsil mekteplerini bitirenlerdir.
- 3) Kurs; kursa katılanlara “Terbiye-i Ruhiyat”, “Usulu Tedris”, “Mekteb-i Hıfz’ül Sıhhası”, “Ders Tatbikatı” gibi öğretmen okulları derslerinin uzman öğretmenler tarafından verildiği, kursu ve yapılacak sınavı başarı ile tamamlayanların “öğretmen okulu mezunu” statüsünde sayıldığı bu alandaki en yüksek kurstur.
- 4) Bu hakkı elde etmek amacıyla kursa katılmak isteyen daha küçük menşeli öğrenciler, öğretmen okullarının meslek dersleri dışında kalan genel bilgilerden sınavı başarı ile vermek zorundadırlar.
- 5) Bu kursa devam eden orta, imam ve hatip, mıntıka ziraat, mıntıka sanayi, mıntıka ticaret vb. gibi orta mektep mezunları sınavda başarılı oldukları takdirde muallimliğin bütün hak ve ayrıcalıklarına sahip birer köy muallimi olurlar. Bunlar şehre geçmek istedikleri takdirde “muallim muavini” olarak geçebilirler.
- 6) Kurs Talimatnamesinde bunun ancak muallim mektebi bulunan yerlerde açılacağı kesin olsa da, bu seneye mahsus olarak ve sırf 5. maddenin ihtiyaçlarını cevapsız bırakmamış olmak üzere, mıntıka emininin uygun gördüğü güçlü talim heyetine sahip merkezde de açılmasına izin verilmiştir.
- 7) Kurslar Talimatnamesinde mevcut ahkâm-ı sairenin hükmü bittabi geçerlidir.
- 8) Diğer taraftan elde mevcut muallim muavinlerinin teftiş neticesinde gösterdikleri eksiklikleri tamamlamak için açılacak olan kursa devam eden bir orta mektep mezunu, bu kursu başarıyla tamamlarsa ve köy muallim mektebinde okunan mesleki derslerden imtihan verebilirse, köy muallimi olmaya hak kazanır.
- 9) Aynı zamanda şehir muallim mekteplerinin bu sene 4. ve 5. sınıflarına geçmiş olan talebelere arzu edenler, kursa tabi tutularak köy muallimi haklarını kazanabilirler.
- 10) Bazı vilayetlerin muallim mekteplerinde talebe okutarak kendi vilayetine mal etmek endişesi bu zamana kadar tatmin edemiyordu. Fakat bundan sonra bu kabil

¹²¹ “Mıntıka Maarif Eminliği Toplantısında İlk Mektep Muallimleri ile İlgili Alınan Kararlar”, *Türk Sözü*, 19 Temmuz 1927.

efendiler genel dağıtıma dâhil edilmeyerek doğrudan doğruya vilayetlerine verileceklerdir.

11) Kaynakları ne olursa olsun muallim mekteplerinin son ikinci sınıf derslerinden imtihan vermeye muvafık olabilecek muallim muavinlerinin muallimlik sınıfına atanmaları uygundur.

Öğretmen buhranını çözmek amacıyla, A ve B Kursları, Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Bey ve Maarif Müdürü Nahit Cemal Bey'in katılımıyla şehir yatı mektebinde, 1 Ağustos 1927'de açılmıştır¹²². İsmail Habip Bey, açılış konuşmasında, öğretmenlik mesleğinin kutsallığından ve öneminden, A ve B Kursları'nın açılış amaçlarından uzun uzun bahsetmiştir. A Kursu'na, mesleğe yeni başlayacak olan ve köy öğretmeni olmak isteyen öğretmen adayları; B kursu'na ise, halen öğretmenlik mesleğine devam eden öğretmenler, "Yeni Müfredat Programı"nı öğrenmek amacıyla katılacaklardır. Kurslara devam zorunlu tutulmuştur. 1927-1928 eğitim-öğretim yılından itibaren tamamen yeni müfredat programı uygulanacağı için özellikle, B Kursu'na tüm öğretmenlerin devamının sağlanmasına çalışılmıştır. B Kursu'nun eğitimi tamamen münakaşalı olmuş, her öğretmen yeni müfredat programı ve çeşitli tedris usulleri hakkında düşüncelerini ifade etmiştir. Kurstaki dersler Erkek Öğretmen Okulu Müdürü Hüsnü Uluğ Bey, Erkek Öğretmen Okulu Muavini Ömer Lütfü Bey, İlköğretim Müfettişi Mustafa Orhan Bey ve ilkokul öğretmenlerinden Vasıf Bey tarafından verilmiştir. İlk gün A Kursu'na 56 öğretmen adayı, B Kursu'na da 20'si kadın olmak üzere 66 öğretmen kayıt yaptırmıştır. Bu sayının çevre yerlerden katılacaklarla beraber, 180 kişiye çıkarılması hedeflenmiştir. Kursu katılan öğretmen adaylarının iâşe ve barınma ihtiyaçları tamamen devlet tarafından karşılanmıştır. Kısa süre içinde A Kursu'na katılanların sayısı 87'ye çıkmış ve eğitim yapılan Erkek Öğretmen Okulu dar gelmeye başlayınca, kursiyerler liseye

¹²² "A ve B Kurslarının Resmi Açılışı", *Yeni Adana*, 2 Ağustos 1927; "Muallim Kursları", *Türk Sözü*, 2 Ağustos 1927.

taşınmışlardır¹²³. Yaklaşık olarak 40 gün devam eden A Kursu'na 90 öğretmen adayı katılmıştır. Bunlardan 85'i, ciddi ve sıkı bir şekilde yapılan sınavları başararak, köy öğretmeni olmaya hak kazanmıştır. 5'i de başarısız olmuştur. Bu 85 yeni öğretmenden 44'ü Adana vilayetinde görevlendirilmiştir. A Kursları yıllarca, devlete yük olmadan yeni öğretmenler kazandırmıştır¹²⁴. Vilayetin değişik yerlerinde 5 B kursu açılmıştır. Bu kurslara mevcut öğretmenlerin devamı, zorunlu tutulmuştur. B Kursları'nda "yeni müfredat" konusunda öğretmenler bilgilendirilmiş, konu üzerinde tartışmalar yapılmıştır.

B Kursları'na -C kursu da denilebilecek bir kısmına- öğretmenlik bilgisi az olan özellikle muallim muavinleri, devam etmiştir. Uzman öğretmenler tarafından verilen derslerden sonra, kursa katılanlara sınav uygulanmıştır. Bir taraftan öğretmenler sayı ve nitelik yönünden geliştirilmeye çalışılırken; diğer taraftan iradesi zayıf ve iktidarı yeterli olmayan, kendilerini geliştiremeyen öğretmenlerden bir kısmı tasfiye; bir kısmı da emekli edilmişlerdir. Buna göre, Adana merkezinde 17 öğretmen; müfettiş raporları, maarif müdürünün görüşü, sınavlarda aldıkları notlar ve sicilleri doğrultusunda tasfiyeye tabi tutulmuşlardır. Bunun yanında kurstaki öğretmenler arasında, Maarif Vekâleti'nce gönderilen; ilkokul öğrencilerine her sınıfta, "Cumhuriyet" ve "İnkılâp" gibi kavramların ne şekilde öğretilceğine, eski ve yeni eğitim-öğretim arasındaki farkın ne olduğuna dair anketler uygulanmıştır¹²⁵.

Öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla başvuru yollarından biri de, mevcut muallim muavinlerini, kurslar yoluyla yetiştirerek daha aktif hale getirmektir. Bu nedenle, 1929 yılında, muallim muavinleri kursları için ülke, 12 kurs bölgesine ayrılmıştır. Buna göre Adana mıntıkasında; Adana, Urfa, İçel, Siirt. Gaziantep, Mardin, Mersin, Antalya,

¹²³ "A Kursu", *Yeni Adana*, 8 Ağustos 1927.

¹²⁴ "Maarif Emni İsmail Habip Bey'in Beyanati", *Türk Sözü*, 25 Teşrinisani 1927.

¹²⁵ "Muallim Kursunda Yoklama", *Yeni Adana*, 11 Eylül 1927.

Maraş, Niğde'den gelen muallim muavinleri kurs göreceklendir¹²⁶. Kurslardaki dersler, muallim mektepleri öğretmenleri tarafından verilmiştir. Adana'da açılan bu kurslara, Gaziantep vilayetinden yarısı erkek, yarısı kadın 36 muallim muavini katılmıştır. Kurslara katılım yoğun olduğundan dersler, erkek ve kız muallim mekteplerinde kursiyerler, ikiye ayrılarak verilmiştir. Kurslarda ders verecek olan hocaların belli olmaması, kursiyerlerin erkek ve kadın olarak iki ayrı okula ayrılması ve okulların şehir merkezinden uzak olması bazı tartışmalara sebep olmuştur¹²⁷. Maarif müdürünün direktifleri ile kurslar, karma hale getirilerek derslere devam edilmiştir. İki ay kadar devam eden kursların sonunda, bir sınav yapılmıştır. Bu sınavda, Mersin'den kursa katılan 14 muallim muavininden 8'i başarılı, 6'sı da başarısız olmuştur¹²⁸.

III.2.2.3. Adana Maarif Mıntıka Eminliğinin Kaldırılması

Ekonomik sıkıntılardan dolayı Maarif Vekâleti, tasarrufa gitmiştir. Bu nedenle maarif eminlikleri, 29 Haziran 1931 tarih ve 1834 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Bu nedenle, eminlik kadrosunda bulunan memurlar, belli bir süre, açıkta kalmıştır. Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Bey ise, İstanbul'a Edebiyat Öğretmenliğine atanmıştır¹²⁹.

III.3. Adana Merkezinde İlköğretim Alanında Karşılaşılan Sorunlar (1923-1929)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adana merkez ilköğretiminde karşılaşılan sorunlar ülke genelinde bu konuda yaşanan sorunlarla benzerlik göstermektedir. Bunun yanında ilköğretimde yaşanan sorunların bir kısmının Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze

¹²⁶ "Muallim Muavinleri İçin Açılacak Kurslar Ve Mıntıklar", *Yeni Adana*, 16 Temmuz 1929.

¹²⁷ "Kurslar Açıldı", *Yeni Adana*, 4 Ağustos 1929.

¹²⁸ "Kurs İmtihanları", *Yeni Adana*, 7 Teşrinievvel 1929.

¹²⁹ "İsmail Habip Bey", *Yeni Adana*, 16 Ağustos 1931.

kadar değişmemiş olmasıdır. Bu dönemde Adana merkezinde ilköğretim alanında yaşanan sorunları öğretmen, okul ve öğrencilerle ilgili sorunlar olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

III.3.1. Öğretmenlerle İlgili Sorunlar

III.3.1. 1. Öğretmen Kadro Eksikliği

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilköğretim alanında yaşanan en önemli sorun -Maarif Mıntıka Eminliği toplantısında da ele alındığı gibi- “öğretmen buhranı”dır. Bu dönemde, öğretmen ihtiyacı iki kaynaktan karşılanmıştır. Bunlardan biri; devletin muallim mekteplerinden mezun olanlardır. Devlet, ancak bunlardan 40’ını Adana vilayetinin emrine vermiştir. Diğeri ise, bu kaynak yeterli olmadığından ortaokullardan mezun olup öğretmenliğe müracaat edenlerdir. Mıntıka eminliği toplantısında kararlaştırıldığı üzere öğretmen ihtiyacı, A ve B Kursları’nın açılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

III.3.1.2. Öğretmenlerin Maaş Sorunu

Maaş sorunu ilkokul öğretmenlerinin yıllar boyunca, hemen hemen her ay karşılaştıkları bir sorun olmuştur. Bu dönemde ilkokul öğretmen maaşları, Vilayet-i Muhasebe-i Hususiye tarafından ödenmekteydi. İlkokul öğretmenlerinin 3 ay maaş alamadıkları zamanlar bile olmuştur¹³⁰ Öğretmenler, bu konudaki sıkıntılarını yapılan toplantılarda, bazen Mıntıka Maarif Müdürüne¹³¹ bazen Maarif müdürüne¹³² bazen de İl valisine¹³³ iletmiş ve konuyla ilgilenmelerini istemişlerdir. Yetkililer, konuyla bizzat ilgileneceklerini söylemişlerdir.

¹³⁰ Ferit Celal, “Muallimlerimizin Çektikleri”, *Türk Sözü*, 25 Ağustos 1927.

¹³¹ “Öğretmen Maaşları”, *Türk Sözü*, 9 Mart 1927.

¹³² “Öğretmenlerin Toplantısı”, *Türk Sözü*, 18 Nisan 1927; *Türk Sözü*, 18 Mayıs 1927.

¹³³ “Öğretmenlerin Maaşları”, *Türk Sözü*, 13 Eylül 1927.

III.3.1.3. Öğretmen Disiplinsizlikleriyle İlgili Sorunlar

Adana merkezinde, ilköğretimde yaşanan sorunlardan biri de “öğretmen disiplinsizliğidir.” Bununla ilgili karşılaşılan bir örnek, 5 Kânunusani Kız Mektebi Öğretmenleri’nden Mesude Şükran Hanım’ın ve Misis Mektebi Başöğretmeni Murtaza Efendi’nin “milli çalışmalara”, “Milli Mücadeleye” muhalif hareketlerde bulunmalarıdır. İlgili öğretmenlerin bu gerekçeyle -bir daha devlet hizmetinde çalışmamak üzere- görevlerine son verilmiştir¹³⁴.

III.3.2. Okul ve Kıyafet Sorunu

III.3.2.1. Okul Yetersizliği

Adana’da her öğretim yılının başında, okul yetersizliği sorunu yaşanmıştır. Yoğun talepten dolayı kayıt yaptıramayan veliler olmuştur¹³⁵. Bu nedenle, Maarif Vekâleti, bu ihtiyacın karşılanması ve velilerin böyle bir sıkıntıyla karşılaşmaması için, 1927-1928 eğitim-öğretim yılında, Muhasebe-i Hususiyelerin topladığı Maarif vergisinin tamamını ilköğretime tahsis etmiştir. Adana merkezinde 10 yeni dershanenin açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Maarif İdaresi, yeni bir okulun daha açılması için vilayete müracaat etmiştir¹³⁶. Bu ihtiyaçların karşılanması için, öğretmen sayısı 174’ten 224’e çıkarılmıştır. Böylece kayıt sorunu ortadan kaldırılmış ve yeni öğrenci kayıtlarına başlanmıştır.

Buna göre; İstiklal Mektebi beşinci sınıfına 2, dördüncü sınıfına 12, üçüncü sınıfına 17, ikinci sınıfına 13, birinci sınıfına 16 toplam 60; İnönü Mektebi’nin ikinci sınıfına 10, üçüncü sınıfına 5, dördüncü sınıfına 5, toplam 21; 29 Teşrinievvel Mektebi’nin birinci sınıfına 2, ikinci sınıfına 16, toplam 18; Plevne Mektebi’nin birinci sınıfına 13, ikinci sınıfına 6, toplam 19; Çınarlı Mektebi’nin ikinci sınıfına 8, üçüncü sınıfına 4, dördüncü

¹³⁴ “İki Muallim”, *Yeni Adana*, 19 Mayıs 1927.

¹³⁵ “Mektep Buhranı”, *Yeni Adana*, 27 Eylül 1927.

¹³⁶ “Maarif İdaremiz Bu Sene 21 Mektep Açıyor”, *Türk Sözü*, 28 Eylül 1927.

sınıfına 4 toplam 16; Yeni Mektebi'n birinci sınıfına 5, ikinci sınıfına 5, üçüncü sınıfına 2 toplam 12; 5 Kânunusani Mektebi'nin ikinci sınıfına 1, üçüncü sınıfına 10, dördüncü sınıfına 4, beşinci sınıfına 1 toplam 16; Dumlupınar Mektebi'nin birinci sınıfına 8, ikinci sınıfına 6 toplam 14; Namık Kemal Mektebi'nin birinci sınıfına 7, beşinci sınıfına 3, ara sınıflarına 9 toplam 19; Cumhuriyet Mektebi'nin birinci sınıfına 5, ikinci sınıfına 2, toplam 7; Seyhan Mektebi'nin birinci sınıfına 2, ikinci sınıfına 4, dördüncü sınıfına 1, toplam 7; Sakarya Mektebi'nin birinci sınıfına 8 öğrenci alınmasına karar verilmiştir¹³⁷.

Bunun yanında Adana'daki okul sorununun çözümü için, özel okulların yapılmasının hükümet tarafından teşvik edilmesi; -hükümetin denetimi altında kalmak koşuluyla- Türk çocuklarının, Türk ve Resmi olmayan okullarda okutulması gibi çareler bile düşünülmüştür¹³⁸.

III.3.2.2.Kıyafet Sorunu

Okul kıyafetleri, günümüzde olduğu gibi o yıllarda da eğitim-öğretimin önemli sorunları arasında yer almıştır. Okul elbiselerinin her yıl, bazen de yılda iki defa değişmesi veli şikâyetlerine sebep olmuştur Maarif müdürü bu sorunu gidermek için, “elbise genelgesi”ni yayımlayarak ders yılı içinde öğrencilerin kıyafet değişikliği konusunda zorlanmamasını istemiştir¹³⁹.

III.4. İlkokul Öğretmenlerine Yönelik Konferanslar ve Yayınlar

Adana merkezinde Milli eğitim; ilköğretim hayatının gelişmesi için okul, derslik ve öğretmen sayılarını artırmaya önem verdiği gibi, mevcut öğretmenlerin mesleki yönden gelişimlerini sağlamak amacıyla, bir dizi konferans ve yayın faaliyetlerinde de

¹³⁷ “Maarif Müdüriyeti İlk Mekteplere Yeniden 209 Talebe Alacaktır”, *Türk Sözü*, 28 Eylül 1928.

¹³⁸ Baki Tungaç, “Mektep Derdi”, *Türk Sözü*, 27 Eylül 1927.

¹³⁹ “Mektep Elbiseleri”, *Yeni Adana*, 26 Eylül 1928.

bulunmuştur. Bu amaçla, Maarif Müdürü Muhlis Bey tarafından ilkokul öğretmenlerine yönelik bir konferans verilmiştir. Maarif Müdürü; eğitim, göreve bağlılık, öğretmenin okulda ve dışarıda düzen ve intizamı, temizlik vb konularda öğretmenlere yönelik bilgiler vermiştir¹⁴⁰. Maarif Emni İsmail Habip Bey tarafından Öğretmenler Birliği'nde, öğretmenlere yönelik bir konferans verilmiştir. Maarif Emni konuşmasında, “eski” ile “yeni”nin ne demek olduğunu; öğretmenin görevi, sadece okulda değil aynı zamanda okul dışında da halkı uyarıp ve aydınlatmak gerektiğini söylemiştir. Mustafa Kemal'in: “Dünya’da iki ezeli meslek vardır; birisi askerlik, diğeri öğretmenlik. Bunların ikisinin de yaptıkları iş, mücadeledir. Öğretmenin karşısında yenilmesi çok zor bir cehalet vardır. Öğretmen cehalet ile mücadele edecek, ruhlara yaşama kuvvetini ve kudretini verecektir.”¹⁴¹ Sözüyle öğretmenlik görevlerinin neler olduğunu belirtmek istemiştir.

Adana merkez ve mıntıkasındaki öğretmenlerin mesleki bilgilerini geliştirmek, merkeze bağlı dört vilayetin coğrafi, jeolojik, ekonomik ve sosyal özelliklerini yansıtan tanıtıcı bilgiler vermek amacıyla¹⁴² 1928 yılında, zengin içerikli ve editörlüğünü Mıntika Emni İsmail Habip Bey'in yaptığı “Adana Mıntika Maarif Mecmuası” çıkarılmıştır¹⁴³.

III. 5. Adana Merkezinde Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması Çabaları

1928 yılı Eylül'ünden itibaren, Adana merkez ve merkeze bağlı yerlerde, yeni harflerin; ilkokul öğretmen ve öğrencilerine ve okul çağını aşmış olan vatandaşlara öğretilmesi konusunda yoğun çabalar gösterilmiştir¹⁴⁴. Bu amaçla Maarif Vekâleti'nden alınan “Yeni Harflerin Öğretilmesi ve Uygulanması” ile ilgili talimatnameye göre, 1 Eylül 1928 tarihinden itibaren, merkez ve merkez bağlı yerlerle beraber, kurs açılmayan kaza ve

¹⁴⁰ “Mesleki Bir Konferans”, *Yeni Adana*, 22 Kânunusani 1928.

¹⁴¹ “Muallimler Birliğinin Dünkü Toplantısı”, *Türk Sözü*, 2 Kânunuevvel 1927.

¹⁴² “Mıntika Mecmuası”, *Türk Sözü*, 30 Teşrinisani 1927.

¹⁴³ “Adana Mıntika Maarif Mecmuası Çıktı”, *Yeni Adana*, 13 Mart 1928.

¹⁴⁴ “Maarif Müdürünün Beyanatları”, *Türk Sözü*, 16 Teşrinievvvel 1928.

köylerdeki ilkokul öğretmenlerinin katılımıyla bir kurs açılmıştır. Bu kursla, kısa zamanda bütün öğretmenlerin, yeni harflerle eğitim-öğretim yapabilecek seviyeye getirilmesi hedeflenmiştir. Harfleri bilen müfettiş ve öğretmenler tarafından kursa katılanlara, yeni harfler öğretilmiştir. Kurslarda, Kıraat (Okuma) ve İmla Kuralları dersleriyle birlikte, düzgün ve okunaklı el yazısı öğretilmiştir. İki ay kadar devam eden kurs sonunda, bir sınav yapılmıştır. Sınavda 30 erkek ve kadın öğretmen başarılı olmuştur¹⁴⁵. Bu kursları, başarı ile bitirenler daha sonra diğer okullarda, yeni harflerle okuma ve imla kurallarını öğretmek üzere geçici olarak görevlendirilmişlerdir.

Adana merkezinde, 1927-1928 eğitim-öğretim yılı, 15 Teşrinievvel'de (Ekim'de) başlamıştır. Ders kitaplarının teminine ve öğretmenlerin yeni harfleri öğrenmesine kadar, Elifba ve Türkçe dersler yerine Hayat Bilgisi, Resim ve El işleri gibi dersler verilmiştir. 1 Teşrinisani'den (Kasım'dan) itibaren her okulda, yeni harflerle eğitim-öğretim yapılmıştır¹⁴⁶. Öğrenciler, yeterli derecede yeni harfleri ve imla kurallarını öğrendikten sonra, tamamen Türkçe eğitime geçilmiştir¹⁴⁷. Maarif müdürü, yeni harflerle eğitim-öğretim yapan okulları, her gün birini ziyaret ederek teftiş etmiştir. Kısa sürede, yeni harflerin öğrenilmesi konusunda gösterilen çabalardan oldukça memnun kalmıştır¹⁴⁸. Milli Eğitimin, yeni harfleri öğretmek istediği diğer bir kesim, okul yaşını geçmiş olan vatandaşlardır. Bu amaçla, Adana merkezinde 2'si kadınlara ait olmak üzere toplam 5 kurs açılmıştır. Kadınlar için açılan 2 kursa, 300 kadın devam etmiştir. Adana vilayetinde açılan kurs sayısı 15'e, bu kurslara devam edenlerin sayısı da 1395 kişiye ulaşmıştır¹⁴⁹.

¹⁴⁵ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 21 Eylül 1928.

¹⁴⁶ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 12 Teşrinisani 1928.

¹⁴⁷ "Yeni Harflerin Tatbiki İle İlgili Talimat", *Türk Sözü*, 26 Ağustos 1928.

¹⁴⁸ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 11 Teşrinisani 1928.

¹⁴⁹ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 1 Teşrinievvel 1928.

III. 6. Adana Merkezinde Millet Mekteplerinin Açılması

Yeni Harflerin kabulüyle birlikte, maarif teşkilatı, her vatandaşa okuma-yazma öğretmek için seferber olmuştur. Halka okuma-yazma öğretmek ve “Millet Mektepleri” adıyla açılan kurslar için, “Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatı” hazırlanarak tüm vilayetlere gönderilmiştir¹⁵⁰. Talimatname’nin birinci maddesinde; Yeni Türk harflerinin kısa zamanda ve kolay bir şekilde, her ferde okuma-yazma öğretmek ve onları muasır medeniyet seviyesine çıkarmak amacıyla millet mektebi teşkilatı yapıldığı belirtilmiştir. Talimatnameye göre; tahsil çağını geçmiş, Arap ve Yeni Türk harflerini bilmeyenlerin Türk harfleri ile okuma-yazma öğrenmeleri için 4 aylık bir devreyi kapsayan A; eski harflerle okuyup yazan ancak, Türk harflerini bilmeyenler için, 2 aylık bir devreyi kapsayan B kursları açılmıştır. Adana vilayet merkezinde bulunan Millet Mekteplerinin İdare Heyeti: “Vali, Savcı, Defterdar, Maarif Müdürü, Baş Mühendis, Sağlık Müdürü, Jandarma Komutanı, Muhasebe-i Hususiye Müdürü, Vilayet encümeninden bir üye, Polis Müdürü, Belediye Başkanı ve Halk Fırkası Mutemedi’nden meydana gelmiştir.” Maarif Müdürü, Millet Mektepleri İdare Heyetinin Genel Kâtipliği görevini de üstlenmiştir. Millet Mektepleri; okul, cami, hükümet salonları, kulüpler, kahvehaneler gibi topluma açık yerlerde açılmıştır. İhtiyaç duyulan kayıt ve yoklama defterleri, yazı tahtası, tebeşir, defter, kalem, kitap gibi araç-gereçler, idare heyeti tarafından sağlanmıştır. Bu mekteplerde görevlendirilen öğretmenlere, 2 aylık devre için 30, 4 aylık devre için 50 lira harcırah verilmiştir. Derslerin yapılacağı yerin tespiti, buralara öğretmenlerin atanması, tedrisatın müfredat dâhilinde yürütülmesi, sınavların zamanında yapılması, mezunlara verilecek vesikaların düzenlenmesi gibi konular, Maarif Müdürünün görevleri arasındadır. Dershaneler, 30-50 kişiden meydana gelmiştir. Millet Mekteplerine, 16 yaşından 40 yaşına

¹⁵⁰ “Millet Mektepleri”, *Türk Sözü*, 18 Teşrinievvel 1928.

kadar kadın ve erkekler devam etmiştir. Kurs sonunda yapılan sınavlarda başarılı olanlara “Millet Mektepleri Diploması” verilmiştir¹⁵¹.

Millet Mekteplerinin açılışı, 1 Kânunusani 1929 tarihinde, büyük bir coşku ve heyecan içinde Namık Kemal Mektebi’nde yapılmıştır. Açılışa Vali, Maarif Erkânı, Polis Müdürü ve diğer yetkililer katılmıştır. Vali Bey ve Maarif Emni İsmail Habip Bey, açılışa yaptıkları konuşmalarda; Millet Mekteplerinin amaçları, cehaletin kötülüğü, bilginin yararları üzerinde durmuşlardır¹⁵².

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan İsmet Paşa, Adana’da Millet Mektepleri’nin açılışını, birer telgrafla kutlamıştır. Mustafa Kemal, Adana’da, Millet Mektepleri’nin açılmasından dolayı duyduğu memnuniyeti, Maarif Emni İsmail Bey’e gönderdiği “Açılan Millet Mekteplerine karşı muhterem halkın gösterdiği ilgi ve rağbet bu büyük mücadelede de muvaffakiyetimiz hakkındaki kesin kanaatimizi takviye etmiştir. Cümledenize başarılar temenni ederim.” telgrafla dile getirmiştir. Başbakan İsmet Paşa ise, “Milleti zulmetten nura çıkaracak olan millet mekteplerinin açıldığına dair telgrafınıza teşekkür eder, mektep müdavimlerine ve kıymetli öğretmenlerine başarılar dilerim efendim.” diyerek millet mekteplerinin işlevini vurgulamak istemiştir¹⁵³.

Millet Mekteplerinin öğretmen kadrosu ilk başlarda derslerin yapıldığı ilkokuldaki öğretmenlerden oluşturulmuştur. Bu öğretmen kadrosu Maarif Vekâleti’nin teklifiyle Bakanlar Kurulu’nun 09.01.1929 tarih 7553 dayılı kararnamesiyle onaylanmıştır¹⁵⁴.

Adana merkez ve bağlı yerlerdeki millet mekteplerine yapılan yoğun taleplerle kayıtlarlar, kısa sürede 11135’e¹⁵⁵ yaklaşınca mevcut okullar yeterli olmamıştır. Bunun üzerine, Millet Mektepleri İdare Heyeti toplanarak çeşitli kurumların salonları, cami,

¹⁵¹ “Millet Mektepleri Teşkilatı”, *Yeni Adana*, 25 Teşrinisani 1928.

¹⁵² “Millet Mektepleri Talebeleri”, *Yeni Adana*, 2 Kânunusani 1929.

¹⁵³ “Millet Mektepleri Telgraf Cevapları”, *Yeni Adana*, 8 Kânunusani 1929.

¹⁵⁴ BCA, Belge No: 030.18.01.02.1.12.23, BKK, 9.1.1929 Tarih ve 7553 Sayılı Kararname.

¹⁵⁵ “Millet Mektepleri”, *Yeni Adana*, 13 Kânunusani 1929.

kahvehane ve gazino gibi yerlerden -belli saatlerde- dersane olarak yararlanılmasına karar vermiştir¹⁵⁶. Millet Mektepleri'ne tayin edilen ilkokul öğretmenlerin yetersiz kalması üzerine, Maarif müdürlüğü, ortaokul öğretmenleri ve diğer memurlar içinde uygun olanların Millet Mektepleri'nde ders vermek üzere görevlendirilmesi için vilayete müracaatta bulunmuştur¹⁵⁷.

Günler ilerledikçe özellikle kadınların Millet Mektepleri'ne devamları azalmıştır. Bunun üzerine Maarif Müdürlüğü, "16-40 yaş arası kadın erkek herkesin mekteplere devam etmesinin zorunlu olduğunu, devam etmeyenlerin diploma alamayacağını" belirten bir duyuru yapmıştır¹⁵⁸.

Adana vilayetindeki Millet Mektepleri'nin bir aylık bilançosu, halkın okuma azmini ortaya koyması açısından oldukça umut verici olmuştur. Vilayet dâhilindeki bir aylık durum şöyledir: "99'ü kadınlara, 181'i erkeklere ait olmak üzere 280 Millet Mektebi'nde 5729'u kadın, 9278'i erkek olmak üzere toplam 15007 kişi okuma-yazma öğrenmiştir." Adana şehir merkezinde ise, 154 Millet Mektebinde 6840 vatandaş okumaktadır.

Özellikle, merkezdeki Millet Mekteplerinin günden güne artması, bu okulların teftişiyle ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sıkıntıların aşılması için tali mekteplerin eğitim kadrolarından faydalanılmıştır. Oluşturulan Teftiş Heyeti; Lise Müdürü Nahit Cemal, Muallim Muvaffak, Doktor Ethem Vessaf, Erkek Muallim Mektebi Müdürü Fevzi, Muallim Arif Nihat, Orta Mektep Müdürü Rasim ve Ticaret Mektebi öğretmenlerinden Süleyman Bey gibi kişilerden meydana gelmiştir¹⁵⁹.

Maarif müdürlüğü, Millet Mekteplerinin B devresine devam edenlerin, kayıt yaptırdığı halde okula devam edemeyenlerle özel ders alan kadın ve erkeklerin

¹⁵⁶ "Millet Mektepleri", *Yeni Adana*, 8 Kânunusani 1929.

¹⁵⁷ "Millet Mekteplerine Müracaatlar", *Türk Sözü*, 4 Kânunusani 1929.

¹⁵⁸ "Maarif Müdürlüğünün Tebliği", *Türk Sözü*, 15 Kânunusani 1929.

¹⁵⁹ "Millet Mekteplerinde Tedrisat Ne Vaziyette", *Türk Sözü*, 7 Şubat 1929.

sınavlarının, 27-28 Şubat 1929 tarihlerinde, birer gün arayla yapılacağını duyurmuştur¹⁶⁰. Sınavlar, şubatın sonunda İdare Heyeti, Maarif Emini, Maarif Müdürü, Lise ve Orta Mektep müdür ve öğretmenleri, ilköğretim müfettişleri, okul müdürleri ve öğretmenlerin katılımıyla yapılmıştır¹⁶¹. B devresine devam eden kadın ve erkeklerin çoğu sınavda başarılı olmuştur¹⁶². Sadece 5 Kânunusani mektebi'ne devam eden 73 erkekten 70'i başarılı olmuştur¹⁶³. B devresini başarıyla bitirenlere diplomaları verilirken, başarısız olanlar da A devresi kurslarına kaydırılmıştır. B devresi kurslarını başarıyla bitiren kadın ve erkeklere, diplomaları görkemli törenlerle, Maarif Emini ve Maarif Müdürü, ilk tedarisat müfettişleri, Millet Mektepleri İdare Heyeti'nden bir kişi, Ortaokul öğretmenleri ve mektep idarecilerinin katılımıyla verilmiştir. 5 Kânunusani Mektebi'ne devam eden bütün kadınlar, B devresi kursunu -Mektep Müdürü Mürşide Hanım, okulun erkek ve kadın öğretmenlerinin üstün çalışmaları sayesinde- başarı ile bitirmiştir. Harf Devrimi ve Millet Mektepleri'nin Adana'daki ilk parlak zaferinin semeresi olan bu sınavlarda başarılı olup diplomalarını alan ilk kadın mezunların adları şunlardır: Melek Şah Necati, Sıdika Mehmet, Hatice Tevfik, Şadiye Mehmet, Tevhide Ali, Münire Ali, Hatice İbrahim, Nimet İbrahim, Fatma İbrahim, Nezahat Durmuş, Naime Nüman, Fatma Hüseyin, Şerife Hasman, Fatma Hamsan, Hayriye Abdullah, Muazzez Ali Rıza, Fahriye Mehmet, Şükriye Durmuş, Vecihe Rıfat, Nazmiye Ali, Melek Mehmet, Emine Muhittin, Reşat Şuhur Kadri, Lütfiye İsa, Fatma Ziya, Şadiye Şamil, Hamiyet Yusuf, Sabriye Mustafa, Hatice Mustafa, Sabriye Mustafa, Naime Hamdi, Hatice Mustafa, Hatice Süleyman, Tacser İsmail, Fatma Ali, Sıdika Süleyman, Şerife Süleyman, Naciye Kadri, Ganimet Süleyman, Bedriye Faik, Şükriye Ali Han, Seher Cabbar, Maide Ali Rıza, Lütfiye Ahmet, Şerife Sami, Nuriye Halit,

¹⁶⁰ "İmtihanlar Başlıyor", *Türk Sözü*, 26 Şubat 1929.

¹⁶¹ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 1 Mart 1929.

¹⁶² "Millet Mektebinde", *Türk Sözü*, 3 Mart 1929.

¹⁶³ "Millet Mekteplerinde Elde Edilen Netice Memnuniyet Vericidir", *Türk Sözü*, 8 Mart 1929.

Sabriye Bedrettin, Kadriye İsmet, Kamile Hakkı, Aliye Mehmet, Rabiye İsmail, Huriye Mehmet, Zeliha Nuri, Nazire Mustafa, Fatma İbrahim, Emine Ali, Münire Mustafa, Nazmiye Hakkı, Emine Mustafa, Nafiye Mustafa, Sıdika Hacı, Fatma Süleyman, Aliye Sadettin, Aliye Ali, Lütfiye Ali, Nezihe Ali, Fatma Mustafa, Hediye Yusuf, Nazire Süleyman, Bedriye Mustafa, Aliye İbrahim, Bahriye Halil, Zeynep Tahsin, Sıdika Fettah, Hatice Mahmut, Raziye İsmail, Münevver Mustafa, Hayriye Süleyman, Güzide Mehmet, Leyla Hasan, Musavver Naşit, Güzide Mehmet Hanım¹⁶⁴. B devresine kayıtlı ve yapılan sınavlarda başarılı olan erkeklerin diplomaları da törenle ve Maarif Erkânı'nın katılımıyla verilmiştir. Adana merkezinde, Millet Mektepleri'nin B devresi sınavlarında 1200 erkek, 400 kadın başarılı olmuş ve kendilerine diplomalar verilmiştir¹⁶⁵. Bunlarla birlikte, Millet Mektepleri'nden önce açılan 39 Halk Dershanesi'nde yeni harfleri öğrenen 90 kadın ve 950 erkeğin diplomaları da verilmiştir. Şehir merkezine bağlı yerlerdeyse, B devresi kurslarına devam edenlerden 547 kadın, 2341 erkek başarılı olup diploma almaya hak kazanmıştır¹⁶⁶.

A devresi kurslarına devam eden erkeklerin sınavları 1 Mayıs, kadınların sınavlarıysa, 2 Mayıs 1929'da yapılmıştır. Sınavların yapıldığı günlerde, Maarif Müdürü Muhlis Bey ve ilköğretim müfettişleri, bütün okulları dolaşarak sınavların titizlik içinde sürdürülmesini sağlamışlardır. En çok öğrencisi bulunan okullar, 5 Kânunusani ve 23 Nisan İlkokulları'dır. 5 Kânunusani Okulu'nda 120, 23 Nisan Okulu'nda 125, İstiklal Okulu'nda 70, Cumhuriyet Okulu'nda 60 kadın sınava girmiş, 13'ü de sınava girememiştir¹⁶⁷. Sınavlarda, hemen hemen kadınların tümünün başarılı olduğu görülmüştür. Cumhuriyet Okulu'ndan mezun 66 kadının diplomaları, törenle maarif

¹⁶⁴ "Millet Mektepleri İlk Semere Elde Edildi", *Yeni Adana*, 7 Mart 1929.

¹⁶⁵ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 12 Mart 1929.

¹⁶⁶ "B Kursu Müdavimleri", *Türk Sözü*, 20 Mart 1929.

¹⁶⁷ "Millet Mektepleri", *Yeni Adana*, 3 Mayıs 1929; "Millet Mektepleri Diplomaları Dün Verildi", *Türk Sözü*, 7 Mayıs 1929.

mensupları ve basının katılımıyla verilmiştir¹⁶⁸. Adana merkezindeki tüm ilkokullarda açılan Millet Mektepleri'nin A devresine devam eden ve yapılan sınavda başarılı olup diploma almaya hak kazanan ilk devre öğrencilerine ait tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 13: Mayıs 1929'da Adana Merkezdeki İlkokullarda A Devresi Sınavlarında Başarılı Olup Diploma Almaya Hak Kazanan Kadın ve Erkek Sayısı

Sınavı Yapan Mektep	Hanım	Erkek	Toplam
Çınarlı	35	18	53
İnönü	95	18	113
Sakarya	45	45	90
İstiklal	26	56	82
Dumlupınar	35	15	50
Seyhan	9	34	43
5 Kânunusani	110	26	136
Plevne	11	8	19
23 Nisan	120		120
29 Teşrinievvel	89	34	123
Cumhuriyet	67	70	137
İnkılâp		24	24
Yamaçlı ve Güneşli			120
Toplam	642	338	1110

Kaynak: “Millet Mekteplerinde A Devresi İmtihanları Dün Hitam Buldu”, Türk Sözü, 3 Mayıs 1929.

Millet Mektepleri'nin bu devresine devam eden kadın sayısı erkeklerin yarısı kadarsa da 7 yıl öncesine kadar Osmanlı toplumsal düzenine göre eve kapatılan Türk kadını açısından önemli bir gelişme sayılabilir. Tablo 13'ten de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet, 5 Kânunusani, 29 Teşrinievvel, 23 Nisan gibi merkezi okulların Millet Mektepleri açısından da revaç olduğu söylenebilir. Kadınların en fazla devam ettiği okullar 23 Nisan ve 5 Kânunusani gibi şehir merkezindeki okullardır. Kadınların en az devam ettiği okul ise Seyhan İlkokulu'dur. Erkekler ise en çok Cumhuriyet ve İstiklal İlkokullarına devam etmiştir. Çınarlı ve İnönü İlkokulları'na devam eden erkeklerin

¹⁶⁸ “Cumhuriyet Mektebinde Diplomalr”, *Yeni Adana*, 7 Mayıs 1929.

aynıdır. Plevne İlkokulu ise erkeklerin en az devam ettiği okuldur. 23 Nisan İlkokulu tamamen kadınlara, İnkılâp İlkokulu ise erkeklere tahsis edilmiştir. Yamaçlı ve Güneşli İlkokulları'na toplam 120 kişi devam etmiş ancak bu okullardaki kadın ve erkek sayısının kaç olduğu belli değildir.

Sınavlara girdiği halde başarılı olamayanların oranı % 2 civarındadır. Sınavın yapıldığı tarihlerde, bağ ve bahçelerde çalışan ameleler sınavları kaçırdıkları için sınavlara girebilmek için müracaatta bulunmuşlardır¹⁶⁹.

Adana merkez ve merkez vilayete bağlı kazalarda, Millet Mektepleri'nin ilk 4 aylık A devresi sonunda yapılan sınavlarda başarılı olan kadın ve erkeklerin sayısı tespit edilmiştir. Buna göre; Adana merkez kazada 790 kadın ve 873 erkek; Feke'de 8 kadın, 88 erkek; Kadirli'de 38 kadın, 366 erkek; Karaisalı'da 24 kadın, 165 erkek; Kozan'da 149 kadın, 262 erkek ve Saimbeyli'de 163 kadın, 420 erkek olmak üzere toplam kadın sayısı 1172'ye, erkek sayısı 2174'e çıkmıştır. B devresinden diploma alanların toplam sayısı ise, 2.898'dir. Böylece, Adana vilayetinde, Millet Mektepleri'nin ilk devresinde, 6.244 vatandaşa yeni harflerle okuma-yazma öğretilmiştir¹⁷⁰.

Millet Mekteplerinin 4 aylık A devresinden üstün başarı gösteren Adana 5 Kânunusani Mektebi'nden Ali kızı Sultan, Misis Mektebi'nden Ethem Hacı Mustafa kızı Ganime, Kadı Köyü Mektebi'nden İsmail Berber Ükkaş, Pozantı Mektebi'nden Niğdeli Galip kızı Zehra, Çakallı Mektebi'nden Osman oğlu Çiftçi Ali, Kamışlı Mektebi'nden Mehmet oğlu Köşker Kazım, Kozan İnkılâp Mektebi'nden Cemali zade Mustafa Bey Refikası Münevver, Muhasebe-i Hususiye Müdürü Rıfat Bey refikası Nazire, İdem Mektebi'nden Çiftçi Mustafa oğlu Mehmet, Kadirli İstiklal Mektebi'nden Çoban İsmail, Cumhuriyet Mektebi'nden Kahveci Salih, Azaplı Mektebi'nden Çiftçi Musa, Feke Merkez

¹⁶⁹ "Millet Mektepleri A Devresi İmtihanları", *Türk Sözü*, 3 Mayıs 1929.

¹⁷⁰ "Millet Mektepleri Mezunları", *Yeni Adana*, 28 Mayıs 1929; "Son Devrede", *Türk Sözü*, 28 Mayıs 1929.

Mektebi'nden Bakkal Halit, Telgraf Müdürü İsmail kerimesi Hatice, Tapan Mektebi'nden Mustafa oğlu Mehmet, Saimbeyli Merkez Mektebi'nden Varidat Kâtibi Zeki Bey refikası Kadriye, Doğanbeyli Mektebi'nden Kötünlü İsmail ve Hüketçe Mektebi'nden Bekir kızı Fatma Hanım, Gazi Mustafa Kemal'in imzalı fotoğrafı ve Teşkilatı Esasiye ile ödüllendirilmişlerdir¹⁷¹.

Adana Maarif Müdürü Muhlis Bey, Millet Mektepleri için gösterdiği faaliyetten ötürü Maarif Vekâleti İnzibat Komisyonu kararıyla, para ile ödüllendirilmiştir¹⁷². Millet Mektepleri'nde olağanüstü çaba göstererek başarı gösteren öğretmenlerin de, Maarif Vekâletince "Takdirname" ile ödüllendirileceği bildirilmiştir¹⁷³.

Bu arada, Adana merkezinde bulunan 120 memur, yeni harflerden sınav olmuştur. Sınavda memurlardan 85'i başarılı, 35'i başarısız olmuştur. Başarısız olanlar, Millet Mekteplerine devam etmişlerdir¹⁷⁴.

Millet Mekteplerinin ikinci devresi, halkın iş ve çalışma zamanı dikkate alınarak 1 Teşrinisani (Kasım) 1929'da başlayıp 1930 Şubat sonunda bitirilmesi kararlaştırılmıştır¹⁷⁵. Maarif Vekâleti'nin, önceki dönemin tecrübelerinden yararlanarak hazırladığı yeni talimatname Bakanlar Kurulu'nun 22.09.1929 sayılı kararnamesiyle onaylanmıştır¹⁷⁶. Millet Mektepleri'nin ikinci devresi için hazırlanan bu yeni talimatname Maarif Vekâleti tarafından emniyetlere göndermiştir¹⁷⁷. Bu talimatnameye göre Millet Mektepleri; A ve B dershaneleri, Halk Okuma Odaları ve Köy Mekteplerinden meydana gelmiştir. A dershanelerinin görevleri, Arap harfleriyle okuma-yazma bilmeyenlere yeni harfleri öğretmek; B dershanelerinin görevleri ise A dershanelerinden yetişenleri, hayatın

¹⁷¹ "Millet Mekteplerinden Muvaffakiyetle Çıkanlara Mükâfatlar", *Türk Sözü*, 5 Eylül 1929.

¹⁷² "Muhlis Para İle Ödüllendirilmiştir", *Yeni Adana*, 5 Mart 1929.

¹⁷³ "Takdirname", *Yeni Adana*, 20 Ağustos 1929.

¹⁷⁴ "Memurların Sınavları", *Yeni Adana*, 28 Şubat 1929.

¹⁷⁵ "Millet Mektepleri", *Yeni Adana*, 17 Eylül 1929.

¹⁷⁶ BCA, Belge No: 030.18.01.02.5.48.16, BKK, 22.9.1929 Tarih ve 8410 sayılı Kararname.

¹⁷⁷ "Millet Mektepleri Açılıyor", *Türk Sözü*, 27 Teşrinievvel 1929.

yenilikleri ile donatmak olarak belirtilmiştir. Mekteplere, 16-45 yaşları arasındaki her Türk vatandaşın devam etmesi zorunlu tutulmuştur. A devresinde görevli öğretmenlere 50, okullarında iki ders açılmış başöğretmenlere 50, ilk tedrisat müfettişlerine 60, maarif müdürlerine de bir devre için 60 lira verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁷⁸. Türkiye genelinde, Millet Mektepleri'nin ilk devresinde, 800 bin kişi yeni harflerle okuma-yazmayı öğrenmiştir.

III. 7. Adana Merkezinde İlkokul, Öğrenci ve Öğretmen Durumu (1923-1929)

III. 7.1. İlkokul Durumu

İlkokullar, şehir ve köy mektepleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunların her biri kendi içlerinde gündüzlü ve yatı mektepleri olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Her köye bir okul yaptırılmadığı için devlete maliyeti yüksek olduğu halde, yatı mekteplerinin üzerinde önemle durulmuştur. İlkokullar, ayrıca “tam devreli” ve “tek devreli” olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tam devreli okullar, 5 sınıflı ve her branştan öğretmeni olanlardır. Tek devreli okullarsa, üç sınıflıdır. Özellikle köylerde, 5 sınıfın tümüne ayrı ayrı öğretmen gönderilemediği için, bütün sınıflar birlikte ve tek öğretmen tarafından okutulmuştur. Bu tür okulların öğrencileri, genellikle orta öğretimde başarısız olmuştur. Gerek bu sorundan gerekse çocuğu ekonomik geçiminin bir unsuru olarak gören köylü kesiminin çocuğunu okula göndermek istememesinden, köylerde tek devreli okulların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Olanakları sınırlı köylerde bulunan tek devreli okul öğrencilerine, ilköğretimle ilgili bilgi üç yılda verilmiş, böylece köy çocuğu, zorunlu eğitimini tamamlamıştır¹⁷⁹.

1923-1924 ders yılında Adana vilayet merkezinde ve bağlı yerlerde 8'i kız, 48'i erkek olmak üzere 56 ilkokul bulunmaktadır. Bu okulların dışında, Adana ortaokulunun

¹⁷⁸ “Millet Mektepleri”, *Türk Sözü*, 31 Teşrinievvel 1929; “Millet Mektepleri”, *Yeni Adana*, 17 Teşrinievvel 1929.

¹⁷⁹ “İlk Mekteplerimiz”, *Türk Sözü*, 27 Teşrinisani 1927.

iptidai kısmında erkelere ait 1; Kız Muallim Mektebi'nin tatbikat kısmında kızlara ait 1; Erkek Muallim Mektebi'nin tatbikat kısmında erkeklere ait 1 olmak üzere 3 ilkokul bulunmaktadır¹⁸⁰. Erkeklere ait okulların, sınıflara göre dağılımına bakıldığında; 4'ü bir sınıflı, 17'si 2 sınıflı, 16'sı 3 sınıflı, 6'sı 4 sınıflı, 2'si 5 sınıflı, 3'ünün de 6 sınıflı olduğu görülmektedir. Kızlara ait 8 ilkokuldan 1'i 2 sınıflı, 1'i 3 sınıflı, 2'si 4 sınıflı, 1'i 5 sınıflı ve 3'ü de 6 sınıflıdır¹⁸¹. Bu okullardan 41'i okul yapılmak üzere inşa edilmişken diğerleri - başka amaçlarla yapıldıkları halde- sonradan okula dönüştürülmüştür. Bu okullardan 42'si sağlık koşulları, 35'i okul bahçesi ve oyun alanı açısından elverişsizdir. Maarif Müdürlüğü, 3'ünü kiralamış ve bunlar için yıllık 336 lira kira ödemiştir. Bu ders yılında 7 ilkokul, öğretmensizlikten kapanmıştır¹⁸².

Tablo 14: 1924-1930 Yılları Arası Adana Merkezde Bulunan İlkokul Sayıları

Yıllar	Erkek	Kız	Karma	Toplam
1924-1925	24	6	--	30
1925-1926	22	4	3	29
1926-1927	2	--	25	27
1927-1928	--	--	34	34
1928-1929	--	--	34	34
1929-1930	--	--	26	26

Kaynak Maarif Vekâleti, 1924-1925, 1925-1926, 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistikleri, 1923-1932.

¹⁸⁰ Maarif Vekâleti, 1923-1924 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1925, ss. 60-61.

¹⁸¹ Maarif Vekâleti, 1923-1924, İhsaiyat, ss. 50-51.

¹⁸² Maarif Vekâleti, 1923-1924, İhsaiyat, ss. 54-55.

1924-1925 ders yılında sadece Adana merkez vilayette bulunan 6'sı kızlara, 24'ü erkeklere ait olmak üzere 30 ilkokul bulunmaktadır¹⁸³. Karma eğitim yeni devletin eğitim politikasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren aşamalı olarak karma eğitime geçilmiştir. 1924-1925 ders yılında Osmanlı eğitim anlayışının izleri halen devam etmektedir. Mevcut 30 ilkokuldan 24'ü erkeklere, 6'si kızlara ait iken, 1925-1926 ders yılında 22'si erkek, 4'ü kız 3 karma olmak üzere toplam 29 okul bulunmaktadır. Görüldüğü gibi erkek ve kız okullarının yanında karma eğitim veren okullar da açılmaya başlanmıştır. 1926-1927 ders yılında 2 erkek, 25 karma olmak üzere toplam 27 okul eğitim vermektedir. 1927-1928 ders yılından itibaren kız ve erkek okul ayırımına son verilip tamamen karma eğitime geçilmiştir. Bu da Cumhuriyet'in hedeflediği karma eğitimin Adana'da başarıyla gerçekleştiğinin göstergesidir.

1924-1927 yılları arasında okul sayısında azalma yaşanırken 1927-1929 yılları arasında artış yaşanmış ancak her iki ders yılında da okul sayısı sabit kalmıştır. 1929-1930 ders yılında ise okul sayısı tekrar azalmıştır.

1924-1927 yılları arasında okul sayısında yaklaşık % 10 azalma yaşanmasının en önemli nedeni eğitime elverişsiz yerler ve yerlerde açılan küçük çaptaki okulların kapatılmasıdır. Bu okullar eğitime daha elverişli yerlerle birleştirilmiştir. 1927-1928 ders yılında okul sayısında bir önceki yıla göre yaklaşık % 26 artış yaşanmasının sebebi Adana Mıntıkâ Maarif Emlinliği'nin kurulmasıyla eğitim alanında çalışmaların hızlandırılmasıdır. 1929-1930 ders yılı okul sayısında bir önceki ders yılına göre yaklaşık % 24 azalma yaşanmıştır. Bunun da nedeni aynı yıllara denk gelen ülkedeki ekonomik sorunlardır.

Ceyhan, Yumurtalık ve Karaisalı kazalarındaki ilkokullarla birlikte, merkez vilayetteki tüm ilkokulların sayısı 9'u kız, 60'ı erkek olmak üzere 69'dur. Okul binalarının

¹⁸³ Maarif Vekâleti, *1924-1925 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, s. 94.

49'u okul yapılmak üzere, 20'si ise değişik amaçlarla inşa edilmiştir. Bu okulların 49'u oyun alanından yoksun, 56'sı taş ve kerpiçten yapılmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü, bu okulların 12'si için, yıllık 186 lira kira ödemiştir. Bu ders yılında, 7'si öğretmensizlikten kapanmıştır¹⁸⁴.

1925-1926 ders yılında Adana merkezinde, 29 ilkokulda 67 sınıf bulunmaktadır. Erkek ve kız ilkokul sayısı azalmıştır. Buna karşılık 3 okul karma eğitime geçmiştir. Bu okullardan 16'sı taş ve tuğladan, 13'ü ahşaptan yapılmıştır. 7'si okul olmaya elverişsizdir. Okullardan 23'ü resmi, 5'i özel idareye, 1'i şahsa ait olup çoğu ders araç-gereçleri ve kütüphane gibi olanaklardan yoksundur¹⁸⁵. Aynı ders yılında merkez vilayet genelinde, 57'si erkek, 6'sı kız ve 3'ü karma olmak üzere toplam 66 ilkokul bulunmaktadır¹⁸⁶.

Tablo 14'te dikkati çeken en önemli nokta Yeni Devlet'in ilkokullarda erkek-kız ayırımına son vererek karma eğitime geçme olmasıdır.

Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Bey, 24 Teşrinisani 1927 tarihinde, *Türk Sözü* Gazetesine mintıka maarifiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur¹⁸⁷. Yeni Maarif Emini, göreve geldiği bir yıl içinde, ilköğretim konusunda önemli gelişmelerin sağlandığını belirtmiş ve 1927-1928 ders yılı başında tüm vilayette 357, merkez vilayette 94 ilkokulun; Adana merkezinde 2 anaokulunun bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında öğretmen bulunursa, Adana merkezinde 7, diğer yerlerde 7 olmak üzere 14 ilkokulun açılabileceğini belirtmiştir¹⁸⁸.

Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Bey, 9 Nisan 1929 tarihli yerel gazetelere mintıkanın genel eğitimi ve ilköğretimdeki okul, öğrenci ve öğretmen sayısı ile ilgili yeni

¹⁸⁴ Maarif Vekâleti, 1924-1925, *İhsaiyat*, ss. 126-127.

¹⁸⁵ Maarif Vekâleti, 1925-1926, *İhsaiyat*, s. 127.

¹⁸⁶ Maarif Vekâleti, 1925-1926, *İhsaiyat*, s. 78.

¹⁸⁷ "Mıntıka Maarif Emini İsmail Habip Bey'in Gazetemize Beyanâtı", *Türk Sözü*, 24 Teşrinisani 1927.

¹⁸⁸ "İlk Mektepler", *Türk Sözü*, 24 Teşrinisani 1927.

bilgiler vermiştir¹⁸⁹. Bu bilgilerden Adana merkezinde 1928-1929 ders yılında, “İnkılap Mektebi” adıyla yeni bir ilkokulun açıldığı, mevcut ilkokullara 5-6 dershanenin eklendiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ilköğretim, mıntıka geneline göre merkez vilayete bağlı köylerde yaygınlaştırılmamıştır. 588 merkeze bağlı köyün ancak 81’inde okul bulunmaktadır. Yine bu dönemde, mıntıka genelindeki 553 ilkokulun 967 dershanesinde eğitim-öğretim sürdürülmüştür.

Şehir merkezindeki ilkokul ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1929 yılı Kasım’ında Reşat Bey Mahallesinde bir evin okula dönüştürülmesiyle “Yeni Mektep” adıyla bir ilkokul açılmıştır. Okulun başmuallimliğine 5 Kânunusani Mektebi’nden Orhan Bey, ikinci muallimliğine Osman İlhan Bey getirilmiştir. Okul 70 öğrenci ile eğitim-öğretime başlamıştır. Okulun açılmasında mahallenin muhtarı Yusuf Ziyaeddin Bey’in katkıları olmuş, araç ve gereçleri muhtar tarafından karşılanmıştır¹⁹⁰. Okulun adı, Maarif İdaresi tarafından daha sonra Maarif Vekili Necati Bey’in adına izafetten “Necati Bey Mektebi” olarak değiştirilmiştir¹⁹¹.

III.7.2. Öğrenci Durumu

Cumhuriyet’in ilk yılından itibaren ilköğretimin 6 yıldan 5 yıla indirilmesi ve zorunlu tutulması, ilköğretim çağındaki çocukların okula devamlarının sağlanması için sıkı takibatların başlamasıyla, Adana şehir merkezinde ilköğretim alanında hareketliliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Adana’nın tarım bölgesi olmasıyla ailelerin ilkokul çağındaki çocuğun iş gücünden yararlanmak istemesi gibi nedenler ders yılı içinde okula devamın azalmasına hatta eğitim-öğretimin tamamen terk edilmesine yol açmıştır.

¹⁸⁹ “Maarif Emni İsmail Habip Bey’in Beyanati”, *Yeni Adana*, 9 Nisan 1929; “Mıntıka Maarifi”, *Türk Sözü*, 9 Nisan 1929.

¹⁹⁰ “Yeni Mektebin Faaliyeti”, *Türk Sözü*, 12 Kânunuevvel 1929.

¹⁹¹ “Necati Bey Mektebi”, *Yeni Adana*, 9 Kânunusani 1930.

Diyebiliriz ki, Adana merkezinde ilkokul öğrenci sayılarında yıllara göre zikzaklar yaşanmıştır. Tablo 15 ve tablo 16’da Adana merkez ilkokulların ders yılı başı ve yılsonu genel sınavlar öncesi öğrenci mevcutları, sınavlardaki başarı durumu ve yıl içindeki öğrenci hareketliliği incelenmiştir.

1923-1924 ders yılında ilkokullarda öğretim süresi 6 yıldır. Adana merkez vilayetindeki ilkokullarda sene başında bulunan öğrenci mevcutları şöyledir: Birinci sınıfta 615 kız, 1564 erkek; ikinci sınıfta 184 kız, 540 erkek; üçüncü sınıfta 114 kız, 333 erkek; dördüncü sınıfta 66 kız, 134; beşinci sınıfta 49 kız, 39 erkek; altıncı sınıfta 22 kız, 14 erkek olmak üzere toplam 1050 kız, 2624 erkek öğrenci eğitim-öğretimini sürdürmüştür. Yıl içinde 447 kız, 712 erkek öğrenci eğitimini yarıda bırakmıştır. Buna karşılık 202 kız, 729 erkek öğrenci de eğitim-öğretime başlamıştır¹⁹². Yılsonu genel sınavlar öncesinde okullarda 805 kız, 2641 erkek öğrenci bulunmuştur.

Tablo 15: 1924-1930 Yılları Arası Ders Yılı Başında İlkokullardaki Sınıflara Göre Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları

Yıllar	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		4.Sınıf		5.Sınıf		Toplam	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1924-25	961	428	437	179	258	124	162	64	83	45	1901	840
1925-26	888	294	441	135	396	106	194	89	116	49	2035	673
1926-27	438	146	438	224	343	137	271	85	108	65	1598	657
1927-28	593	374	538	263	540	235	482	143	368	91	2521	1106
1928-29	944	538	653	287	595	226	597	199	406	113	3195	1363
1929-30	732	520	601	310	450	206	540	214	383	155	2706	1405

Kaynak: Maarif Vekâleti, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, İhsaiyat, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1923-1932 Maarif İstatistikleri.

¹⁹² Maarif Vekalaeti, “1923-1924, İhsaiyat”, ekli cetvel.

Tablo 15 incelendiğinde 1924-1925 ders yılında Cumhuriyet'in ilkokullarında, okula başlayan öğrenci sayısının bir önceki yıla göre yaklaşık % 125 arttığı görülür. 1926-1927 ders yılının tüm sınıflarında bulunan öğrenci sayısı diğer yıllara göre azdır. 1924'ten 1930 yılına kadar geçen 6 yıllık dönemde okula giden öğrenci sayısında % 50 civarında bir artış yaşanmıştır. Bu artış yeni devletin ilköğretim politikası açısından önemli bir gelişme sayılmalıdır. Genel olarak erkek ve kız sayılarında dalgalanma görülmektedir. 1924-1929 yılları arasında 1926-1927 ders yılı hariç erkek öğrenci sayısında artış gözlenirken, 1929-1930 ders yılında azama görülür. Kız öğrenci sayılarında 1924-1927 yılları arasında azalma görülürken, 1928'den sonra artış görülmektedir. Bu dalgalanmanın en önemli nedeni okul çağındaki çocuk sayısının az olmasıdır. 1928 yılından itibaren Yeni Türk harflerinin kabulünün, okula devam eden erkek ve kız öğrenci sayısının artışında önemli bir rolü vardır. Genel olarak 1924-1930 yılları arasında erkek öğrenci sayısında en büyük artış 1928-1929 ders yılında, kızlarda ise 1927-1928 ders yılında yaşanmıştır. 6 yıllık dönemde erkek öğrenci sayısında yaklaşık % 43 iken, kız öğrenci sayısındaki artış ise yaklaşık % 67'dir.

Tablo 16: 1924-1927 Yılları Arası Yılsonu Genel Sınavlardan Önce Sınıflardaki Erkek ve Kız Öğrenci Sayıları

Yıllar	1.Sınıf		2.Sınıf		3.Sınıf		4.Sınıf		5.Sınıf		Toplam	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
1924-25	839	392	405	175	222	129	150	63	72	43	1688	802
1925-26	913	278	449	128	399	104	160	85	108	49	2029	644
1926-27	709	310	505	226	406	142	305	98	157	58	2082	834

Kaynak: Maarif Vekâleti, 1924-1925, 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, 1926-1927 İstatistik Yıllığı.

Tablo 15’te ders yılı başında sınıflarda bulunan kız ve erkek öğrenci sayıları, Tablo 16’da ise ders yılı bitiminde yapılan genel sınavlar öncesi sınıflarda bulunan kız-erkek öğrenci sayıları verilmiştir. Ders yılı içinde çeşitli sebeplerle öğrenimi terk eden ve ders yılı boyunca öğrenime başlayan öğrenciler bulunduğundan ders yılı başı ile ders yılı sonu öğrenci sayıları birbirini tutmamaktadır. Tablo 15’ten de anlaşılacağı üzere 1924-1925 ders yılında Adana merkezdeki ilkokulda 1901 erkek ve 840 kız öğrenci eğitim-öğretimini sürdürmüştür. Aynı ders yılı içinde 717’si erkek, 232’si kız olmak üzere toplam 949 öğrenci okulu terk etmiş, kayıtlı 142 öğrenci eğitim-öğretime hiç başlamamıştır¹⁹³. Aynı ders yılında devamsızlık oranı yaklaşık % 39’dur. Devamsızlık oranının bu derece yüksek olmasını, ailelerin iş ve çalışma zamanlarında çocuklarını okul yerine çalışmaya göndermeyi tercih etmelerine bağlayabiliriz. 497 erkek, 201 kız toplam 698 kişi de ders yılı içinde okula başlamıştır.

Yukarıdaki iki tablo incelendiğinde kız okullarının üçüncü sınıfları hariç diğer sınıfların tümünde öğrenci sayısında azalmanın yaşandığı görülür. Buna rağmen genel olarak kızlarda okula karşı ilginin arttığı, okulu terk etme oranında yıllar geçtikçe azalmanın yaşandığı söylenebilir.

Ders yılı sonunda yapılan genel sınavlarda erkeklerden 1119 öğrenci sınıfını geçerken, 85’i ikmale kalmıştır. Kız öğrencilerin 602’si sınıfını sorunsuz geçerken 29’u ikmale kalmıştır¹⁹⁴.

1925-1926 ders yılı, öğrenci hareketliliğinin yaşandığı bir yıldır. Ders yılı içinde 349’u erkek, 115’i kız olmak üzere toplam 464 öğrenci eğitime yeni başlarken; ölüm, hastalık vb. sebeplerden 335’i erkek, 144’ü kız olmak üzere toplam 479 öğrencinin de

¹⁹³ Maarif Vekâleti, “1924-1925, İhsaiyat”, s.94.

¹⁹⁴ Maarif Vekaleti, “1924-1925, İhsaiyat”, s. 94.

eğitimi yarıda kalmıştır. Bu da gösteriyor ki, adı geçen ders yılında okulu terk eden öğrenci sayısı, okula başlayan öğrenci sayısından daha fazladır.

Ayrıca yılsonu genel sınavlarından önce ilkokullarda bulunan öğrencilerin, baba mesleklerine göre dağılımı şöyledir: Buna göre; ilkokul öğrencilerininin 252'si çiftçi, 983'ü ticaret ve sanayi erbabı, 217'si askeri ve sivil memur, 315'i serbest meslek, 941'i diğer mesleklere mensup aile çocuklarıdır¹⁹⁵. 1925-1926 ders yılı sonunda Adana merkez ilkokullarında yapılan genel sınavlarda 1407 erkek, 450 kız sınıfını geçmiştir. 237 erkek, 75 kız bütünlemeye ve erkeklerden 385'i, kızlardan 119'u sınıf tekrarına kalmıştır. Bütünlemeye kalan erkek öğrencilerden 99'u, kızlardan ise 31'i başarılı olabilmıştır¹⁹⁶. 1926-1927 ders yılı başı ve ders yılı içinde 708 erkek 291 kız öğrenci eğitim-öğretime başlamıştır. Buna karşılık yaşının geçmesi, ölüm, hastalık vb. sebeplerden; 224 erkek, 114 kız öğrencinin eğitim-öğretimi yarıda kalmıştır. İstatistiklerde bu ders yılında ilkokullardaki öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımı da yapılmıştır. Baba meslekleri ticaret ve sanayi, çiftçilik, serbest meslek, sivil ve askeri memur ve diğer meslekler olarak belirlenmiştir. Buna göre 1926-1927 ders yılında ilkokullarda 1114 öğrenci babasının ticaret ve sanayi, 482'sinin çiftçilik, 449'unun serbest meslekle uğraştığı, 300'ünün de sivil ve askeri memur olduğu, 571'inin de diğer mesleklerden olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

1926-1927 ders yılında Adana merkez vilayetteki bu ilkokullarda 4347'si erkek 1216'sı kız olmak üzere toplam 5563 öğrenci bulunmaktayken, 1927-1928 ders yılında 4803'ü erkek, 1670'i kız olmak üzere toplam 6473 öğrenci bulunmaktadır. Görüleceği üzere 1927-1928 ders yılında, bir önceki yıla göre 456 erkek, 454 kız toplam 910 öğrenci artmıştır. Bu rakamlardan dikkati çeken diğer bir husus kız ve erkek öğrenci sayısındaki artışın birbirine yakın olmasıdır. Adana Kız Muallim Mektebi'nin tatbikat sınıfında

¹⁹⁵ Maarif Vekâleti, "1925-1926, İhsaiyat", ss. 102-103.

¹⁹⁶ Maarif Vekâleti, "1925-1926, İhsaiyat", s. 126.

¹⁹⁷ Maarif Vekâleti, "1926-1927 İstatistik Yıllığı", ss. 94-95.

bulunan 124 öğrenciyi de eklediğimizde, Adana vilayetinde bulunan ilkokul öğrenci sayısı 6597’i bulmaktadır. Mıntıkanın tümündeki öğrenci sayısı 19174’ten 21842’ye çıkmıştır. Adana merkezinde ilköğretimdeki bu artışın okullaşmaya yansımaya söylemek mümkün değildir. Zorunlu öğretim çağındaki 7-16 yaşlarında bulunan çocuk sayısı ortalama genel nüfusun 1/6’i olarak kabul edilir. Son nüfus sayımına göre Adana nüfusunun 227652 olduğu düşünüldüğünde zorunlu öğretim çağında bulunan çocuk sayısının yaklaşık 38 bin olduğu görülür. Ancak, Adana merkezinde okul çağında bulunan çocuklardan 1/6’i okula devam etmektedir. Bu oranlar itibariyle Adana merkez vilayeti; Silifke, Mersin ve Niğde vilayetlerinin gerisinde bulunmaktadır¹⁹⁸.

1929 yılı bütçesinde mıntıkadaki ilköğretim için 140 bin lira ayrılmıştır. Mıntika genelinde 33000 ilkokul öğrencisi olduğu düşünüldüğünde milletin öğrenci başına ödediği vergi miktarının 43 lira olduğu anlaşılır. Bu miktarın % 10’u öğretmen okullarına aittir. İlköğretime ayrılan bütçeden % 10’u öğretmen okullarına ayrıldığında ve 33778 ilkokul öğrenci toplamına 1500 anaokulu ile 200 tatbikat okulu öğrencileri de eklendiğinde mıntika dâhilinde öğrenci başına yapılan masraf miktarı 385 kuruş olduğu görülür¹⁹⁹.

III.7.3. Öğretmen Durumu

Öğretmenler, her dönemde eğitim-öğretimin önemli bir parçası olmuşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek ülke genelinde gerekse Adana’daki ilkokullarda, önemli ölçüde öğretmen açığı yaşanmıştır. Öğretmen açığını kapatmak ve ilkokulların her sınıfını asıl öğretmenlere teslim etmek amacıyla Mıntika Maarif Eminliği’nin yaptığı çalışmalardan ve aldığı tedbirlerden önceden söz etmiştik. Bu konuda öğretmen sayıları, menşei gibi durumlar incelenecektir.

¹⁹⁸ “Tahsil Nispeti”, *Türk Sözü*, 25 Teşrinisani 1927.

¹⁹⁹ “İsmail Habip Bey’in Beyanati”, *Yeni Adana*, 10 Nisan 1929.

Tablo 17: 1923-1930Yılları Arası Adana Merkez İlkokullarındaki Öğretmen Sayıları

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1923-1924	85	25	110
1924-1925	109	44	153
1925-1926	56	28	84
1926-1927	65	33	98
1927-1928	81	46	127
1928-1929	101	55	156
1929-1930	93	51	144

Kaynak Maarif Vekâleti, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, İhsaiyat, 1926-1927 İstatistik Yıllığı, 1923-1932 Maarif İstatistikleri.

1923-1924 ve 1924-1925 yıllarına ait rakamlar Adana merkez vilayetine ait olup hem erkek hem de kadın öğretmen sayısında artış yaşanmıştır. 1924-1925 ders yılında erkek öğretmen sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık % 29 artarken, kadın öğretmen sayısı ise yaklaşık % 76 artmıştır. 1925-1926 ve 1929-1930 ders yılında Adana merkez vilayette -nedenleri daha önceki konularda açıklandığı gibi- okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında azalma yaşanmıştır. 1925-1926 ders yılında erkek öğretmen sayısında yaklaşık % 95, kadın öğretmen sayısında ise yaklaşık % 55 azalma yaşanmıştır. 1926-1927 ders yılından 1929-1930 ders yılına kadar erkek ve kadın öğretmen sayısı tekrar artmaya başlarken, hem erkek hem de kadın öğretmen sayısındaki en büyük artış Harf Devrimi'nin gerçekleştiği ve Millet Mektepleri'nin açıldığı 1928-1929 ders yılıdır. Adı geçen ders yılındaki erkek öğretmen sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık % 25, kadın öğretmen sayısı ise yaklaşık % 20 artmıştır. 1929-1930 ders yılında, devletin ekonomik sıkıntılardan dolayı tasarrufa

yönelmesi okul sayısında olduğu gibi öğretmen sayısında da azalmanın yaşanmasına neden olmuştur.

1923-1924 eğitim yılında boş olan öğretmenlik kadrosu 1'dir. Bu ders yılındaki mevcut öğretmenlerden 39'u öğretmen okulu, 3'ü ilk, 3'ü ortaokul, 1'i medrese mezunudur. 2'si "muallimlik şهادetnamesi'ne sahip, 15'i düzenli bir tahsil almamış, 47'si ehliyetnamesizdir. 1924-1925 ders yılında 11 kadın, 26 erkek 37'si öğretmen okulu mezunudur. 5'i öğretmenlik diplomasıyla, 19'u ilk, orta ve diğer okullardan mezun olup öğretmenlik ehliyetnamesiyle, 92'si de ehliyetnamesiz olarak görev yapmıştır. Bu öğretmenlerden 93'ü 18-30 yaş arasındayken, 42'si 30-40, 15'i 41-50, 3'ü de 51-60 yaşları arasında bulunmaktadır. Öğretmenlerin 121'i 1-6 yıl arası kıdeme sahipken, 26'sı 7-15, 6'sı 16-25 yıllık kıdeme sahiptir. Yıl içinde 2 kadın, 4 erkek öğretmen mesleğini bırakmış; 12 erkek öğretmen de mesleğe yeni başlamıştır²⁰⁰.

1925-1930 yılları arasındaki öğretmen sayıları Adana merkeze ait rakamlardır. Bu beş yıllık dönemde tüm öğretmenlerin sayısı yaklaşık % 72, kadın öğretmenlerin sayısı ise yaklaşık % 82 oranında artmıştır. 1925-1926 ders yılındaki 84 öğretmen içinde yüksek okul mezunu yoktur. 26 erkek, 11 kadın toplam 37'si öğretmen okulundan mezunken diğerlerinin mezuniyetleri farklıdır. Öğretmenlerin 57'si 20-30 yaşları arasındayken diğerleri de 30-50 yaşları arasındadır. Aynı yıl 11 öğretmenlik kadrosu doldurulamamıştır²⁰¹.

1926-1927 ders yılında Adana merkez ilkokullarında 98 öğretmen görev yapmıştır. Bu yıl sadece 1 öğretmenlik kadrosu boş kalmıştır. Öğretmenlerden 51'i öğretmen okulundan, diğerleri de farklı okullardan mezun olmuşlardır. Öğretmenlerin 60'ı, 20-30 yaş aralığındayken diğerleri 30-50 yaşları arasındadır. Yine öğretmenlerden 73'ü 10 yıldan

²⁰⁰ Maarif Vekâleti, "1924-1925, İhsaiya" t,ekli cetvel.

²⁰¹ Maarif Vekâleti, "1925-1926, İhsaiyat", ss. 78-79.

daha az çalışmıştır²⁰². 1926-1927 ders yılında Adana merkez Vilayeti'nde 185 olan öğretmen sayısı, 1927-1928 ders yılında 224'e çıkmıştır. Bir önceki yıla göre öğretmen sayısındaki artış 77'dir. Mıntıka genelindeki öğretmen sayısı da 588'den 665'e çıkmıştır. 1929 Nisanında Adana Vilayeti'nde 236, Mıntıkanın tümünde 1074 ilkokul öğretmeni bulunmaktadır. Maarif Emini'ne göre ilköğretimdeki hedef; muavin ve vekil öğretmen sayılarını düşürmek, yeni mezunların sayılarını artırarak öğrencilerin tümünü öğretmen okulu mezunlarına teslim etmektir²⁰³.

1929 yılı sonuna kadar ilkokul öğretmenlerinin tayinleri, mahalli Maarif Emini ve Müdürü tarafından yapılırken, Maarif Vekâleti bu hakkı üzerine almıştır²⁰⁴.

III. 8. Öğretmen ve İlkokulların Teftişi (1923-1929)

İsmail Habip Bey'in Eminliği döneminde üzerinde önemle durulan noktalardan biri de öğretmen ve okulların teftiş edilmesidir. Öncelikte teftişin asıl amacı yalnız eğitimdeki eksik ve aksamaları bulmak değil, eksikliklerin yanında doğruları da görmek ve öğretmenin mesleki açıdan kendini geliştirmesine, köylünün aydınlanmasına yardımcı olmaktır. Teftişler bizzat Mıntıka Maarif Emini tarafından yapıldığı gibi ilköğretim müfettişleri tarafından da yapılmıştır. Bu anlayış içinde 1926-1927 ders yılında Adana merkezindeki 10 müfettiş tarafından 148 okul ve 217 dersane birer defa, 50 okul ve 99 dersane ikişer defa, 29 okul ve 141 dersane ikiden fazla teftiş edilmiştir. Aynı yıl 90 okul, 104 dersane ve 87 öğretmen hiç teftiş edilmemiştir. Bunların çoğu da kapalı olan okul ve dersanelerdir. 1927-1928 ders yılı için her okulun en az iki defa teftiş edilmesi hedeflenmiştir²⁰⁵. 1929 yılında mıntıkada 21 ilköğretim müfettişi bulunmaktadır.

²⁰² Maarif Vekâleti, "1926-1927 İstatistik Yıllığı", ss. 72-73.

²⁰³ "Maarif Emini İsmail Habip Bey'in Beyanati", *Yeni Adana*, 9 Nisan 1929.

²⁰⁴ "İlk Mektep Muallimleri", *Yeni Adana Gazetesi*, 14 Teşrinievvel 1929.

²⁰⁵ "İsmail Habip Bey'in Beyanatlari", *Türk Sözü*, 25 Teşrinisani 1927.

İlkokulların teftiş sayısı yıllar geçtikçe artmıştır. 1926-1927 ders yılında bir defa teftiş edilen okul sayısı 148 iken, bir sonraki ders yılında bu sayı 47'ye inmiştir. Yine 1926-1927 ders yılında iki teftiş edilen okul sayısı 50 iken, 1927-1928 ders yılında bu sayı 225'e çıkmıştır. 1926-1927 ders yılında 29 okul ikiden fazla teftiş edilmişken, 1927-1928 ders yılında bu sayı 51'e ıkmıřtır²⁰⁶.

²⁰⁶ “ İlk Tedrisatta Teftiş”, *Türk Sözü*, 10 Nisan 1929.

IV. BÖLÜM. HARF DEVRİMİNDEN SONRA ADANA MERKEZ VE MERKEZE BAĞLI KÖYLERDE İLKÖĞRETİM ALANINDAKİ GELİŞMELER (1929-1950)

IV. 1. Harf Devrim’inden Cumhuriyet’in 10. Yılına Kadar Adana Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerde İlköğretim Alanında Gelişmeler

IV.1.1. İlköğretimin Türk Okullarında Verilmesi

İlköğretimin hangi okullarda verileceği konusu, 1930 yılında Maarif Vekâletinin üzerinde çalışma yapmasını gerektirmiştir. Maarif Vekâleti, ilköğretim çağındaki çocuklara Türk kültürü ve eğitiminin verilebilmesini hedeflemiş ve bu yolla yabancı okullara karşı duyulan sempatiyi önlemiştir. Bunun üzerine Millet Meclisi; “Türkiye’de ilk tahsillerini yapmak üzere mektebe girecek Türk vatandaşı çocuklar, bundan böyle bu tahsilleri için ancak Türk mekteplerine girebilirler.” şeklinde kanun teklifi yapmış ve daha sonra bu teklifi kanunlaştırarak ilköğretim kanuna ilave etmiştir²⁰⁷. Bu kanuna göre; “1930-1931 ders yılından itibaren 7 yaşından 12 yaşına kadar olan her Türk çocuğuna, ilk tahsilini, Türk okullarında yapma zorunluluğu getirilmiştir”. Burada “Türk Çocuğu” kavramıyla kastedilen; Rum, Ermeni, Museviler ile diğer Türk vatandaşlarının tümüdür²⁰⁸. Kanunun yürürlüğe girdiği 1931 yılından itibaren azınlık ve yabancı okulların her yıl bir sınıfı kapatılarak, buralardaki 5000 civarındaki öğrenci, Türk okullarına alınmıştır²⁰⁹.

İlkokul çağındaki her Türk vatandaşına ilköğretim hizmeti resmi okullar tarafından verilmesi zorunlu getirilince Adana merkezinde bulunan Amerikan Mektebi, ilköğretimini resmi okullarda almayanları, okula kabul etmemiştir. Fakat Mersin’de bulunan bazı Hıristiyan Araplar çocuklarını Suriye’deki okullarda okutmaya gönderince önemli

²⁰⁷ “İlk Tahsil Türk Mekteplerinde Görülecek”, *Yeni Adana*, 18 Mart 1931.

²⁰⁸ “İlk Tahsil”, *Yeni Adana*, 5 Kânunusani 1930.

²⁰⁹ “İlk Tahsil”, *Yeni Adana*, 13 Nisan 1931.

tartışmalara neden olmuştur. Böyle bir uygulama, Türk kanunlarına ve vatandaşlığına aykırı olduğu belirtilmiş²¹⁰ ve bu konudaki sorunları gidermek amacıyla Maarif Vekâleti, ilköğretimin Türk okullarında yapılacağına dair bir kanun teklifi hazırlamıştır²¹¹. Ayrıca Maarif Vekâleti, 1941 yılında ilköğretimini yurt dışında yapmış olanların yaşlarına bakılmaksızın “ilkokulu bitirme sınavlarına” girebileceklerini bildirmiştir²¹².

IV.1.2. Adana Merkezinde İlköğretimdeki Gelişmeler

Maarif Vekâleti, okul çağındaki tüm çocukların okumasını, okullardan azami derecede yararlanılmasını sağlamak amacıyla Maarif müdürlüğüne bir genelge göndermiştir. Bu genelgeyle, okul çağındaki çocukların kalabalık olduğu mahallerdeki okullarda çift devreli eğitime geçilmesi ve çocukların yarısı öğleden önce, diğer yarısının da öğleden sonra okula gönderilmesi istenmiştir. Bu tür okulların programlarında değişiklik yapılmış, haftalık ders saati 26’dan 18’e indirilmiştir²¹³.

İlkokullarda okumakta olan öğrencilerin meslek seçiminde gelişi güzel davranmaları ve yeteneklerine uygun olmayan meslekler seçmeleri üzerine Maarif Vekâleti, harekete geçmiş ve konuyla ilgili bir genelge yayımlamıştır. Bu genelgeye göre: “İlkokul öğretmeni, çocuğun yeteneklerini yakından takip ve tetkik edip gözlem sonuçlarını öğrenci velilerine bildirecektir²¹⁴.”

Ekonomik yetersizlikler, eğitim için bir sorun olmuştur. Bu sorunları azaltmak amacıyla Vekâlet, ilk ve orta mektepler ile liselere bir tasarruf genelgesi göndermiş; öğretmenlere bazı görevler yüklemiştir. Genelgeye göre; öğretmenler, okul dışında konferanslarla halkı tasarrufa yöneltme ve üretimi artırma konusunda aydınlatacak ve

²¹⁰ Tefvik, “ İlk Tahsil Meselesi”, *Yeni Adana*, 17 Teşrinievvel 1929.

²¹¹ Tefvik, “İlk Tahsil”, *Yeni Adana*, 4 Kânunuevvel 1929.

²¹² “İlk Tahsilini Dışarıda Yapanlar”, *Türk Sözü*, 3 Haziran 1941.

²¹³ “Maarifte Yeni Bir Tamim”, *Yeni Adana*, 9 Haziran 1930.

²¹⁴ “İlk Mektep Çocuk İstidadını Tespit Edecek”, *Yeni Adana*, 10 Şubat 1930.

okuldaki öğrencilere de bir ders saatinde, İsmet Paşa'nın Meclis'te yapmış olduğu bu konudaki düşünceleri açıklanacaktır. Ayrıca kadın ve erkek öğretmenler, öğrencilerin tasarrufa özenmesi için kılık kıyafetleriyle onlara örnek olacaklardır²¹⁵.

İlköğretim alanında yaşanan diğer bir gelişme de ilkokullardaki kürsülerin kaldırılmasıdır. Böyle bir gelişmeyle öğretmenin, öğrencilerle daha yakın temas içinde bulunması amaçlanmıştır²¹⁶.

Adana'daki her ilkokul, birer kütüphane kurmak için çalışmalar başlatmış; bunların içinde İnkılâp Mektebi, kütüphane açmayı başarmıştır. Açılan bu kütüphaneye bazı kişiler kitap bağışında bulunmuştur²¹⁷.

1931-1932 ders yılında Adana Vilayeti'nde bulunan 113 ilkokulda 250 öğretmen, 7634 öğrenci bulunmaktaydı. Öğrenci sayısında önceki yıllara göre % 10'luk gibi bir artış görülür²¹⁸. Ders yılı sonundaki sınavlarla, şehir merkezindeki mekteplerden 174'ü erkek, 81'i kız olmak üzere toplam 255 öğrenci mezun olmuş; 56 erkek, 26 kız toplam 82 öğrenci bütünlemeye kalmış; 52 erkek, 24 kız toplam 76 öğrenci de başarılı olamadığı için sınıfta kalmıştır²¹⁹.

Cumhuriyet'in onuncu yılında yurt genelindeki ilkokulların sayısında gelişmeler yaşandığı halde, aynı gelişmenin Adana ilkokullarında yaşandığını söylemek zordur. Yeni ilkokulların yapılamaması ve her geçen yıl okul çağında bulunan çocuk sayısının artması, Adana maarif müdürlüğünü yeni arayışlara yöneltmiştir. 1932-1933 ders yılında merkezdeki 20 ilkokulda bulunan 4251 öğrenci sayısı, yeni kayıtlarla birlikte 5000'i bulmuştur. Ekonomik nedenlerle yeni okul yaptırılmadığı için, öğrencisi az olan sınıfların birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu yolla tasarruf edilen öğretmen ve sınıflarla yeni

²¹⁵ “Maarif Vekili Tasarruf Hakkında Bir Genelge Gönderdi”, *Yeni Adana*, 21 Şubat 1930.

²¹⁶ “Mektep Kürsüleri Kalkıyor”, *Yeni Adana*, 6 Teşrinisani 1930.

²¹⁷ “İlk Mekteplerde Birer Kütüphane Açılıyor”, *Yeni Adana*, 16 Mart 1932.

²¹⁸ “İlk Mekteplerde”, *Türk Sözü*, 14 Temmuz 1932.

²¹⁹ “İlk Mekteplerde Geçen Ders Senesinin Mizanı”, *Yeni Adana*, 1 Temmuz 1932.

şubeler açılmış ve sınıf mevcutları 50 kişiye çıkarılarak yeni kaydolun öğrencilere yer açılmıştır. Böylece 1933 yılı sonunda merkez ilkokullarında bulunan öğrenci sayısı; 1831'i kız, 2965'i erkek olmak üzere toplam 4716'yı bulmuştur. Aynı ders yılı başında merkeze bağlı köylerin sadece 24'ünde okul bulunup bu okullarda 1188 öğrenci eğitim-öğretim görmüştür²²⁰. Adana maarif müdürlüğü, bir taraftan yeni kaydolun öğrencilere yer açmaya çalışırken; diğer yandan, okullardaki mevcut öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Maarif Müdürü Kazım Bey'in başkanlığında, tüm ilkokul müdür ve başöğretmenlerinin katıldığı bir toplantıda, ilkokullarda birer okuma odasının açılması kararlaştırılmış ve bu odaların ihtiyaçları da öğrencilerden cüzi miktarda alınan paralarla karşılanacağı ifade edilmiştir²²¹. 1933 yılı Aralık ayı sonunda Adana ve merkez köy ilkokullarında bulunan öğrenci sayısı biraz daha artmıştır. Merkezde bulunan 20 ilkokulda 63'ü kadın olan 119 öğretmen tarafından 1831'i kız, 2963'ü erkek olmak üzere toplam 4794 öğrencinin eğitim-öğretimi sürdürülmüştür. Gazi Paşa İlkokulu, 600'den fazla öğrencisiyle en kalabalık okuldur. Trahomlu ile Trahomsuz öğrencilerin bir arada bulunması, sağlığı tehdit ettiğinden tüm öğrencileri sıkı bir muayeneden geçirilmiş ve tespit edilen Trahomlu öğrencilerin eğitim-öğretimi, başka okullarda sürdürülmüştür. Merkeze bağlı köylerin 24'ünde okul bulunmaktadır. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı 1198'dir.

Merkezde bulunan 119 öğretmen, her hafta pazartesi günleri Maarif müdürünün başkanlığında toplanarak eğitim-öğretim ile ilgili konuları görüşmüş, yıllık ve günlük planların tüm okullarda nasıl uygulanması gerektiğine karar vermişlerdir. Ayrıca her sınıfın öğretmenleri, bir ilköğretim müfettişi başkanlığında Gazi Paşa İlkokulu'nda toplanarak yıllık planların çerçevesini belirlemiş, özellikle eğitim-öğretimde birlik sağlama

²²⁰ "Mekteplerde Bugün Ne Kadar Talebe Var", *Yeni Adana*, 10 Birinci Kânun (Aralık) 1933.

²²¹ "Mekteplerde Birer Okuma Odası Açılacak", *Yeni Adana*, 28 Birinci Kânun 1933.

konusu üzerinde durulmuştur. Toplantılarda öğretmenlere ait bir kütüphanenin kurulması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Kütüphanenin nizamnamesi hazırlanmış ve bu işle ilgilenmek üzere 5 kişilik bir komite seçilmiştir. Ayrıca kütüphaneye kitap temin etmek amacıyla öğretmen maaşlarından her ay 10 kuruş kesilmesi de karara bağlanmıştır²²².

IV.2. Cumhuriyet'in 10. Yılında Adana Merkez ve Bağlı Köylerde İlköğretimin Genel Durumu

IV.2.1. İlkokullarda Cumhuriyet'in 10. Yıl Etkinlikleri

Maarif Vekâleti, 1933 ders yılı başında ilk ve ortaokullara bir genelge göndererek 23 Teşrinievvel 1933 tarihinden itibaren her gün öğleden sonra dersler kesilerek öğrencilere yönelik Vekâletin gösterdiği konular üzerinde öğretmenler ve işgale uğramış şehirlerde ise bizzat şehrin kurtuluş mücadelesine katılmış olanlar tarafından konferanslar verilmesini istemiştir. Cumhuriyet'in onuncu yılının canlı bir şekilde kutlanmasını isteyen Vekâlet, Cumhuriyet Bayramı boyunca her okulun süslendirilmesini, öğrencilerin sergilerle ilgilenmesini, şehit ve gazi evlerinin ziyaret edilmesini istemiştir²²³. Vekâlet genelgesine uygun olarak merkez ilkokullarda öğretmenler tarafından öğrencilere günde 3 konferans verilmiştir. Konferanslarda inkılâbın tarihçesi, on yıllık eserleriyle Milli Mücadele Tarihi ve işgale uğramış yerlerdeki kahramanlıklar üzerinde durulmuştur²²⁴. Onuncu yıl etkinlikleri arasında okullarda açılan sergiler önemli bir yer teşkil etmiştir. 5 Kânunusani İlkokulu'nda, 1923-1933 yılları arası eğitim ve sağlık alanında yaşanan gelişmeleri gösteren grafikler ve halk tarafından okula bağışlanan eşyalar, devrim eserleri ve bu eserlerdeki gelişmeleri gösteren haritalar, Mondros Ateşkes ve Sevr Antlaşması ve Milli Mücadele'yi anlatan resimler, yine işgal yıllarına ait siyah boyalı haritalar

²²² “Vilayetimizin İlk Tahsil Âlemine Kısa Bir Bakış”, *Türk Sözü*, 14 Kânunuevvel 1933.

²²³ “Bütün Mekteplerde Konferanslar Verilecek”, *Yeni Adana*, 22 Teşrinievvel 1933.

²²⁴ “Mekteplerde Her Gün Üç Konferans Verilecek”, *Yeni Adana*, 24 Teşrinievvel 1933.

sergilenmiştir. 23 Nisan İlkokulu'nda da buna benzer sergiler açılmıştır²²⁵. Cumhuriyet'in onuncu yılında merkez ilkokullarının yaptıkları etkinliklerden biri de, 4'er gruplara ayrılarak müsamereler düzenlemek olmuştur. Bu amaçla 30 Teşrinievvel (Ekim)'de Gazi Paşa okulu salonunda Gazi Paşa, 5 Kânunusani, Ziya Paşa ve Kurtuluş okulları; yine aynı gün Namık Kemal okulu salonunda Namık Kemal, 23 Nisan, İstiklal, 29 Teşrinievvel okulları; 31 Teşrinievvel günü Ziya Paşa okulunda Cumhuriyet, Çınarlı, Pilevne, Necati Bey okulları; aynı gün Namık Kemal okulunda İnkılâp, Seyhan, İnönü ve Dumlupınar okulları birer müsamere düzenlemişlerdir²²⁶.

IV.2.2. Cumhuriyet'in 10. Yılında Adana Merkez ve Bağlı Köy İlkokullarındaki Gelişmelere Karşılaştırmalı Bir Bakış

Adana ve merkez köylerindeki gelişmelere geçmeden öncelikle, ülke genelindeki duruma bakmamız gerekir. Türkiye Cumhuriyet'i, eğitim alanında nitelik ve nicelik itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca yapamadığı ilerleyişi on yılda yapmıştır. Cumhuriyet maarifi; okul işini, halk kültürünü güçlü bir inançla benimsemiştir. Ana ve ilkokulları asla ihmal etmemiştir. Ortaokullara belli bir yön verilmiş, liseler takviye edilmiş, muallim ve meslek mekteplerini yoluna koymuş; yüksek okulları ve Darülfünun sistemini istediği şekle sokmuştur. Bütün bunları yaparken işin uzmanlarından yararlanmış ve çağdaş toplumların ilerleyişini göz önünde bulundurmuştur. Okuma odaları ve kütüphaneler açarak halk kültürünü güçlendirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal'in Başöğretmenliği altında seferber edilen öğretmenler, Millet Mektepleri'nde yüz binlerce vatandaşı cehaletten kurtarmıştır. Cumhuriyet maarifi, tek bir vatandaşın bile okuma ve

²²⁵ "Mektep Sergilerinde İnkılâbın Canlı Tarihini Görüyoruz", *Yeni Adana*, 1 Teşrinievvel 1933.

²²⁶ "Mektepler Bayramda Kaç Müsamere Verecek", *Yeni Adana*, 12 Teşrinievvel 1933.

yazma konusunda yoksun kalmamasını hedeflemiş, maarife milli ve halkçı bir kimlik kazandırmıştır. Bu amaçla medreseler kapatılmıştır.

Cumhuriyet eğitiminin, gösterdiği gelişmelerden biri de öğrenci sayılarındaki artıştır. 1923-1924 ders yılında ilkokullarda 336061 öğrenci okurken 1931-1932 ders yılında bu rakam 542136'ya yükselmiştir. Bu yıllar arasında 206075 gibi bir artış sağlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk on yılında maarife, 63 milyon 266 bin 440 lira harcanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk on yılında gelişmelerden biri de Adana maarifinde yaşanmıştır. 1924-1925 ders yılında Adana ilkokullarına 865'i kız olmak üzere toplam 4590 öğrenci devam ederken, 1933 yılında 3252'si kız olmak üzere toplam 10277 öğrenci devam etmiştir. Kız çocuklarının eğitime verilen önem ve kız çocuklarının eğitime duydukları ilgi bu rakamlardan anlaşılmaktadır. 1923-1924 ders yılında vilayet ve kaza merkezlerindeki tam devreli ilkokullardan mezun olanların sayısı 23'ü kız olmak üzere toplam 116 iken; 1932-1933 ders yılında bu rakam 156'sı kız olmak üzere toplam 486'yı bulmuştur. Köylerde okulların yaygınlık kazanması ancak Cumhuriyet döneminde olmuştur. 1923-1924 ders yılında köy okullarına devam ederek mezun olanların sayısı 5'i kız olmak üzere toplam 125 iken, 1932-1933 ders yılında bu rakam 40'ı kız olmak üzere toplam 313'ü bulmuştur. Adana köylerinde eğitime devam eden kız öğrenci sayısı on yılda 35 kat artmıştır. Bu da köylerde kız çocuklarının okutulmasına karşı gösterilen ilginin Cumhuriyetle birlikte başladığının bir kanıtıdır. Köy okullarından mezun olan erkek öğrenci sayısındaki gelişmeler de memnuniyet vericidir. 1923 yılında köy okullarından 120 erkek öğrenci mezun olurken, 1933 yılında mezun olanların sayısı 273'ü bulmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra geçen on yıllık süre içinde 49 tane yeni okul yapılmıştır. Yine bu on yıllık süre zarfında İdare-i Hususiye bütçesinden eğitime harcanan miktar 1 milyon 763 bin 824 liradır²²⁷.

1 Kânunuevvel 1933 tarihinde vilayet genelinde, maarif istatistiği yapılmıştır²²⁸. Bu istatistiğe göre Seyhan vilayet merkezinde 20 ilkokul bulunmakta ve bu ilkokullarda 63'ü kadın olmak üzere toplam 119 öğretmen görev yapmıştır. Bu öğretmenler her hafta pazartesi günleri, maarif müdürünün başkanlığı altında İstiklal Mektebi'nde toplanarak mesleki konularda görüş alış-verişinde bulunmuşlardır. Vilayet merkezinde bulunan ilkokullarda öğrenim gören öğrenci sayısı da 1831'ı kız, 2963'ü erkek olmak üzere toplam 4794 olarak tespit edilmiştir. Merkezdeki ilkokulların içinde öğrencisi en fazla okul Gazi İlkokuludur. Ayrıca sağlık koşulları göz önünde bulundurularak Trahomlu ve Trahomsuz öğrenciler ayrı okullarda eğitilmiştir²²⁹.

IV.3. Cumhuriyet'in 10. Yılından II. Dünya Savaşı'na Kadar Adana Merkez İlköğretiminde Yaşanan Gelişmeler

1933 - 1934 ders yılındaki kayıtlarda öncelik 1926 ve 1927 doğumlulara verilmiş, geriye kalan kontenjanlara 1928 doğumlular alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında şehir merkezinde bulunan tek anaokulu da kapatılarak 3 sınıflı bir ilkokula dönüştürülmüş²³⁰ ve adına "Kurtuluş Mektebi" denilmiştir. Bunun yanında gerekli şartları taşıyıp kayıt için okullara müracaat edenleri açıkta bırakmamak için, Adana'daki ilkokullarda ikili eğitime geçilmiştir²³¹. Tüm ilkokullardaki öğretmenler, sık aralıklarla eğitim-öğretim konularını

²²⁷ Ömer Kemal, "Cumhuriyet İdaresi Saltanat'ın Kendisine Devrettiği Geri, Perişan Türk Maarifini On Senede Hayret Verici Bir İnkişafa Sevk Etti", *Türk Sözü*, 29 Teşrinievvel 1933.

²²⁸ "Vilayetimizin Talebe Mevcudu", *Türk Sözü*, 10 Kânunuevvel 1933.

²²⁹ "Vilayetimizin İlk Tahsil Âlemine Kısa Bir Bakış", *Türk Sözü*, 14 Kânunuevvel 1933.

²³⁰ "Ana Mektebi İlk Mektep Haline Getirildi", *Yeni Adana*, 15 Eylül 1933.

²³¹ "İlk Mekteplerde", *Türk Sözü*, 8 Teşrinievvel 1933.

görüşmek üzere toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantıların biri de 1934 yılında Adana milletvekili Damar Arıkoğlu'nun da katılımıyla Gazi Paşa Okulu'nda yapılmıştır. Bu toplantıda, ilköğretim çağındaki bütün çocukların okula kazandırılması ve okuma-yazma bilmeyen vatandaşların nasıl okutulabileceği konusunda fikir alış-verişinde bulunulmuştur. Toplantıya milli eğitim müdürü, ilköğretim müfettişleri, ilkokul öğretmenlerinin yanı sıra Adana Milletvekili ve aynı zamanda Millet Meclisi Maarif Encümen Üyesi Damar Arıkoğlu da katılmıştır. Arıkoğlu, toplantının amacı ile ilgili konuşma yaptıktan sonra eğitilmeye ilgili konularda öğretmenlerin görüşlerini dinlemiştir. Bu sayede toplantıda öğretmenler, Adana merkez ilkokullarının ve kendi sorunlarını milletvekiline iletme olanağını bulmuştur. Söz alan öğretmenler; mevcut okul binalarının müracaat eden her öğrenciyi alabilecek yeterlilikte olmadığı, okullara müracaat eden bazı çocukların açıkta kaldığı, bundan dolayı da her müracaatı kabul edebilecek miktarda okul binalarının yapılması gerektiğini; ilkokul öğretmen maaşlarının genel bütçeye alınması ve düzenli olarak verilmesini; ilkokul müfredat programlarının hayata ve ihtiyaca uygunsuzluğundan şikâyet ederek bu programların bilfiil ilkokul öğretmenleri tarafından hazırlanması gerektiğini, ayrıca şehir ile köy çocukları için ayrı ayrı programların uygulanmasını; yakın köylerin ortalık yerinde bir yatı mektebinin yapılmasını ve okuyan çocukların kendi yatak ve azıklarıyla bu okullarda devamlı bir eğitime tabi tutulması gerektiğini; köy okullarındaki eğitimin sabahtan öğleye, öğleden akşama iki devre halinde verilmesini böylece ailesinin işine yardım etmek zorunda olan çocukların eğitimlerinin aksamayacağını; milleti nurlandırmak için radyo, tiyatro, sinema gibi medeni ve fenni araçlardan amaçlara uygun olarak yararlanılmasını; köy okullarına, şehir okullarında başarılı olamayan öğretmenlerin verilerek köy okullarında verimin düşmesine izin verilmemesini; yoksul öğrencilerin kurulacak olan çıraklık okullarında okutulacak hayata

ameli bir şekilde hazırlanması gerektiğini; millet mekteplerinin belirgin bir programları olmadığından istenilen verimin alınmadığını ifade etmişlerdir. Toplantıya başkanlık yapan Arıkoğlu ilkokul öğretmenlerinin düşünce ve önerilerini tek tek not ederek kendilerine teşekkür etmiştir²³².

1930'lu yıllarda her ders yılında 800-1000 arası okul çağında bulunan çocuk, okullara müracaat etmiştir. 1934-1935 ders yılında da Maarif Müdürlüğü, okullara müracaat eden çocukların okulsuz kalmamaları için 5 Kânunusani, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Dumlupınar ilkokullarına birer sınıf ilave etmiş; Seyhan, 29 Teşrinievvel, İnönü, Ziya Paşa, Çınarlı ve 23 Nisan ilkokulları başmuallimlerine de birer sınıf verilmiştir. Böylece yeni ders yılında ilkokul çağındaki çocuklara 10 yeni sınıf ve öğretmen daha kazandırılmıştır²³³. 1934-1935 ders yılı başında Maarif Müdürü Yunus Kâzım Bey, yerel gazetelere yaptığı açıklamalarda; 1933-1934 ders yılında, merkez ilkokullarda 4786 olan öğrencinin yeni ders yılında 1670'i Trahomlu, 3557'si Trahomsuz olduğunu söylemiştir²³⁴.

1934-1935 ders yılında ilkokullara yapılan müracaatlar geçen yıla göre daha fazla olmuştur. Bunun üzerine Maarif müdürlüğü, müracaat eden çocukları okulsuz bırakmamak için 5 Kânunusani, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Dumlupınar okullarına birer sınıf daha ilave etmiştir. Ayıca Maarif Vekâleti, öğrencisi 300'den az olan okulların başöğretmenlerine birer sınıf okutma zorunluluğu getirdiğinden Seyhan, 29 Teşrinievvel, İnönü, Ziya Paşa, Çınarlı ve 23 Nisan Okulu başöğretmenlerine de birer sınıf verilmiş, böylece bu ders yılı başında 10 yeni sınıfa daha kavuşulmuştur²³⁵.

Adı “Kültür Direktörlüğü” olarak değişen Adana Maarif Müdürlüğü'nün 1936 ders yılı sonunda yaptığı araştırmalardan, Adana şehir ve kasabalarında 8151'i erkek, 6964'ü

²³² “İlk Mektep Muallimleri”, *Türk Sözü*, 4 Nisan 1941.

²³³ “İlk Mekteplerde 4 Mektebe Birer Sınıf Daha İlave Edildi”, *Yeni Adana*, 25 Eylül 1934.

²³⁴ “İlk Mekteplerimiz”, *Yeni Adana*, 3 Teşrinievvel 1934.

²³⁵ “İlk Mekteplerde 4 Mektebe Birer Sınıf Daha İlave Edildi”, *Türk Sözü*, 25 Eylül 1934.

kız olmak üzere toplam 15115 öğretim çağında çocuğun bulunduğu anlaşılmaktadır. Halen erkeklerde 6315, kızlarda ise 3176 kişinin okula devam ettiğine bakılırsa şehir ve kasabalarda okul çağında olan 1836 erkek, 3788 kız çocuğun okula devam etmediği anlaşılmaktadır. İlköğretimin zorunlu olmasına karşın mali zorluklar, bina, öğretmen ve ders araç-gereçlerinin yokluğu gibi faktörler bu kadar çocuğun eğitimin dışında kalmasına sebep olmuştur²³⁶. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar diğer sorunların çözümünü de güçleştirmiştir. Bu güçlük ilkokullardan mezun olan öğrencilerin orta öğretim kurumlarına yerleştirilmelerinde kendini göstermiştir. Nitekim ilkokullardan mezun öğrenci sayılarının yıldan yıla artış göstermesi, okul binası yokluğunun biraz daha ağırlaşmasına sebep olmuştur. 1935 yılında merkez ilkokulları 301 mezun verirken, 1936 yılında 597 mezun vermiştir. Mezun sayılarındaki bu artış, ilköğretimin gelişimi açısından önem arz ediyorsa da; bunları orta tahsil kurumlarına yerleştirmek, Maarif Müdürlüğü için önemli bir sorun olmuştur.

1937-1938 ders yılı Adana ilkokulları açısından sıkıntılı başlamıştır. Bu ders yılında ilkokula yapılan müracaatlar geçen ders yılına göre yüzde yüz artmıştır. Bu nedenle daha önceki yıllarda Trahomlu çocuklara tahsis edilen Kurtuluş İlkokulu, bu ders yılında yapılan müracaatları karşılamak amacıyla Trahomsuz öğrencilere tahsis edilmiştir. 1937-1938 ders yılında, ilkokullara 1930 doğumluların kayıtları yapılmış ve kayıt sırasında kendilerinden aşı kağıdı, nüfus cüzdanı ve sağlık raporu istenmiştir²³⁷.

1937-1938 ders yılında, Adana şehir merkezinde bulunan ilkokullardan sadece 8'i 5 sınıflı olup bu okullardan 425'i erkek, 251'i kız olmak üzere toplam 676 öğrenci mezun

²³⁶ "Vilayetimizin İlk Tahsil Hayatına Bir Bakış", *Türk Sözü*, 23 Haziran 1936.

²³⁷ "İlk Mekteplere Tehacüm Var", *Türk Sözü*, 18 Eylül 1937.

olmuşken;²³⁸ aynı yıl vilayet genelindeki tüm beş sınıflı ilkokullardan 686 erkek, 311 kız öğrenci mezun olmuştur²³⁹.

Geçen ders yılına oranla, 1938-1939 ders yılında öğrenci sayısında artış yaşandığından Kültür Dairesi, çeşitli tedbirler alma yoluna gitmiştir. Merkezde, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla öncelikle İsmet İnönü ve 23 Nisan İlkokullarında çifte tedrisata başlanmıştır. Ayrıca çifte eğitim yapılmakta olan ilkokullarda, öğrencilerin; dersleri daha iyi kavramaları ve birbirlerinden geri kalmalarını önlemek amacıyla sabahçı-öğlenci devrelerinin ayda bir değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bundan başka okul olmaya müsait yerlerin kiralanması ve tamiratta bulunan okulların da bir an önce bitirilmesi gibi tedbirler üzerinde çalışılmıştır²⁴⁰. Adı geçen ders yılında merkez ve merkeze bağlı yerlerde bulunan okul sayısı 39'a, bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 202'ye yükselmiştir. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı erkeklerde 7672, kızlarda 4297 olmak üzere toplam 11969'a çıkmıştır²⁴¹.

1939 yılı, merkez ve bağlı köylerde okul çağında bulunan bütün çocukların okutulamadığı, okul ve sınıf ihtiyacının tamamıyla giderilemediği, ilkokuldan mezun olanların orta öğretim kurumlarına devam etmelerinin sağlanamadığı bir yıl olmuştur. 1939 yılının başı itibarıyla merkezde, okul çağında 15115 çocuktan ancak 10884'ü okula devam etmektedir. Köylerde ise okul çağında olanların sayısı 37569 iken, okula devam edebilenlerin sayısı ise 7743'tür. Buna göre şehirde okuma oranı % 66, köylerde ise % 20'dir. 1939 ders yılında, önceki ders yılına nazaran merkez ilkokullarda 1085 öğrenci artarken, köy okullarındaki bu artış 771'dir. Buna göre, okul çağında bulunan çocukların tümünün okula kavuşması için, Adana'da her yıl 8'er dersaneli iki okulun yapılması ve 18

²³⁸ "İlkokullardan", *Türk Sözü*, 7 Temmuz 1938.

²³⁹ "İlkokullardan", *Türk Sözü*, 13 Temmuz 1938.

²⁴⁰ "Şehrimiz İlkokullarında", *Türk Sözü*, 15 Teşrinievvel 1938.

²⁴¹ "Şehrimizde Okul Ve Talebe Miktarı", *Türk Sözü*, 9 Kânunuevvel 1938.

öğretmen atamasının yapılması gerekmektedir. Bu sorun şimdilik, sınıf mevcutlarını artırmak ve çifte tedrisat yapmak gibi idari tedbirlerle çözülmeye çalışılmıştır. Benzer sorunlar ilkokullardan mezun olanların ortaokullara yerleştirilmesi konusunda yaşanmıştır. 1938-1939 ders yılında merkez ilkokullarından mezun 1213 öğrenciden ancak 700'ü ortaokullara devam edebilmiştir. Bu da gösteriyor ki, okul ve öğretmen yokluğundan, ilkokul mezunlarının ancak % 60'ı ortaokullarda eğitimine devam edebilmektedir²⁴².

Maarif Müdürlüğü, ders yılı sonlarında Seyhan merkez ve merkeze bağlı yerlerdeki ilkokullardan mezun olan öğrencilerin cetvellerini toplamıştır. Buna göre, 1938-1939 ders yılı sonunda; Adana Gazi Paşa İlkokulu'ndan 271 erkek, 94 kız; 29 Teşrinievvel İlkokulu'ndan 31 erkek, 12 kız; Namık Kemal İlkokulu'ndan 120 erkek, 95 kız, İsmet İnönü İlkokulu'ndan 29 erkek, 25 kız; Tuzla İlkokulu'ndan 7 erkek, 3 kız öğrenci mezun olmuştur²⁴³.

Adana merkezinde ilköğretimin gelişmesinde Halkevi Hars Komitesi, önemli katkılarda bulunmuştur. Hars Komitesi'nin, 1938 yılında Güneşli Mahallesi'nde hem yaptırdığı hem de ders araç-gereçlerini karşıladığı Güneşli İlkokulu'nun açılışı, 1 Teşrinievvel 1938 tarihinde yapılmıştır²⁴⁴. Hars Komitesi, Seyhan Mahallesi'nde yapılacak olan ilkokulun inşaatın ihalesi müteahhide verilmiştir.

Adana Maarif Müdürlüğü, 1940 yılı başında Seyhan Vilayeti'nin eğitim durumu ile ilgili olarak İl Genel Meclisi'ne bir rapor vermiştir²⁴⁵. Rapora göre, Seyhan vilayetinin şehir, kasaba ve köylerinde faal durumda olan 167 ilkokulunda 323 öğretmen, 36 eğitimci ile 15113'ü erkek 6677'si kız olmak üzere toplam 21790 öğrenci bulunmaktadır. 1935

²⁴² “Adana Maarifi Ne Vaziyettedir”, *Türk Sözü*, 26 Kânunusani 1939.

²⁴³ “Seyhan Bölgesi İlkokullarından Mezun Olanlar”, *Türk Sözü*, 12 Temmuz 1939.

²⁴⁴ “Güneşli Okulu”, *Türk Sözü*, 7 Eylül 1938.

²⁴⁵ “Çukurova'daki Maarif Nasıldır? Neler İster?”, *Türk Sözü*, 4 Şubat 1940.

yılındaki 15190 öğrenci sayısının 1940 yılında 21790'a çıktığına bakılırsa, öğrenci sayısında 6635 artış yaşandığı görülmektedir.

Halkın okumaya verdiği önemin bir göstergesi olarak öğrenci sayısı ortalama her yıl 1300 civarında artarken, buna paralel olarak öğretmen sayısında yeteri kadar artış yaşanmamıştır. Beş yılda 6635 öğrenci artışı yaşanırken öğretmen kadrosuna ancak 23 öğretmen katılabilmektedir. Bu nedenle ihtiyaçları karşılamak ve ilköğretim çağındaki çocukları okutabilmek için, sınıf mevcutlarının artırılması ve ikili eğitime geçilmesi gibi yöntemler uygulanmıştır ki; bu da yeni sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Yine raporda, bütçeden ilköğretime ayrılan pay ile ancak öğretmen maaşları ödenebildiğinden şehirdeki ilkokulların bina, sınıf ve ders araç-gereç ihtiyacının köylerdeki gibi halkın yardımıyla karşılanabileceği ifade edilmiştir.

Maarif Vekâleti, okul çağında bulunan çocukların okutulması için, yeni kanun projelerini hazırlayıp uygulamaya koymuştur. 1944 yılına kadar yürürlükte olan bu kanun, 7-16 yaşları arasındaki çocukları okul çağında sayıyor ve 17 yaşını bitirip okulsuz kalan çocuklara üç ayda bir ilkokul derslerinden yapılan sınavlarda başarılı olanlara, ilkokul diplomasının verilmesine olanak sağlıyordu. Bu kanunda 1944 yılında yapılan değişiklikle, hem okul çağında bulunan çocuklarını okula göndermeyen ailelere, ağır cezalar getirilmiş hem de 17 yaşını bitirenler için yapılan sınavların ayda bir yapılması öngörülmüştür. Böylece okul çağını geçen çocukların daha kısa bir sürede ilkokul diplomasına sahip olmaları sağlanmıştır²⁴⁶.

²⁴⁶ “İlköğretim İçin Yeni Proje”, *Yeni Adana*, 11 Teşrinievvel 1944.

IV.3.1. İlköğretim Çağındaki Çocuk Sayısının Tespiti

Adana şehir merkezinde ilköğretim çağında bulunan çocukların sayısını tespit etmek, bu konuda gerekli kararları almak ve istatistikler hazırlamak amacıyla ilköğretim müfettiş ve başöğretmenlerinin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda alınan karara göre, ilköğretim müfettişlerinin nezareti altında birer öğretmen ve öğretmenin idaresi altında her mahalleden üçer kişiyle oluşturulacak heyetler vasıtasıyla, her mahallede ilköğretim çağındaki çocuk sayısı tespit edilecektir. Sayım sonunda ortaya çıkan rakamlara göre okuyamayan çocukların okula kazandırılması için okul ve sınıf sayısının artırılmasına çalışılacaktır²⁴⁷. Yapılan sayımda sadece Adana şehir merkezinde, ilköğretim çağında 6537'si erkek, 5796'sı kız olmak üzere toplam 12333 çocuk bulunduğu anlaşılmıştır. İlkokul ve ortaokullarda 6-16 yaş arası 6000 civarında öğrencinin okuduğu düşünüldüğünde Adana şehir merkezinde okula gidemeyen çocuk sayısının daha fazla olduğu görülür²⁴⁸.

IV.4. II. Dünya Savaşı Yıllarında Adana'da İlköğretim Alanındaki Gelişmeler

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllar, Türkiye genelinde olduğu gibi Adana merkez ilkokullarında öğretmen ve öğrencilerin tasarrufa yöneldikleri; okullaşma oranının yavaşladığı; okul çağında olduğu halde okula devam edemeyen çocuk sayısının arttığı; ders araç-gereçlerinin temin edilmesinde güçlüklerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda tüm dünyada olduğu gibi yerel basın da savaşa odaklandığı için eğitimle ilgili haberler oldukça azalmıştır. Altı yıl devam eden savaşın getirdiği ekonomik durgunluk, Adana ilköğretimindeki gelişmeleri durma noktasına getirmiştir. Yeni okul ve sınıflar yapılamadığı gibi öğretmen ataması konusunda tasarrufa gidilmiştir. Eldeki olanaklar en

²⁴⁷ "Okuma Çağındaki Çocuklar", *Türk Sözü*, 7 Haziran 1934.

²⁴⁸ "Vilayetimiz İçinde", *Türk Sözü*, 13 Temmuz 1934.

rasyonel şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Ambalaj kâğıtlarından defter ve yazı kâğıdı olarak faydalanılması; defter kâğıdının her iki yüzünün kullanılması; defterlere yazı yazılırken, şekil yapılırken kâğıdın her yerinden azami derece faydalanılması ve israfın önüne geçilmesi bizzat Maarif Vekâleti'nin genelgesi ile istenmiştir²⁴⁹.

1940 yılında Adana vilayetinde ilköğretim çağında bulunan çocuk sayısının tespiti amacıyla Maarif Müdürü ve ilkokul başöğretmenlerinin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda sayım için gerekli olan bütün tedbirler alınmıştır. Sayımın yapıldığı 6 Nisan 1940 tarihinde bütün öğretmenler ev ev dolaşarak 7-16 yaş arasındaki çocuk sayısını bunlar içinde okuyan ve okuyamayan çocukları titizlikle tespit etmişlerdir. Sayım tüm vilayet genelinde yapılmıştır. Merkeze bağlı köy muhtarları da köylerindeki ilköğretim çağındaki çocuk sayısı hakkında maarif müdürüyle bir toplantı yapmışlardır. Tuzla ve Karataş Nahiyeleri'ndeki sayım için bir ilköğretim müfettişi tayin edilmiştir²⁵⁰. 1941 yılı Kasım ayı başında Adana vilayet genelinde, 7-16 yaş arası okuyan ve okumayan çocukların sayımı yeniden yapılmıştır. Bu yılki sayım, tüm eğitim kurumlarındaki başöğretmen, öğretmen, eğitmen, kâtip, memur ve okulların son sınıflarında bulunan öğrenciler, köy muhtarları, aza ve üyelerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Sayım işi özenle yapılmaya çalışılmış, görevli olup da görevini yapmayan veya sayımın yapılmasına engel olanlar, Türk Ceza Kanunu gereğince cezalandırılmışlardır²⁵¹. Sayım sonunda Mestan Hamamı civarında bulunan ilköğretim çağındaki çocuklardan %88'inin ilköğretimini yapmış veya yapmakta olduğu, %12'sinin de ilköğretimden yoksun kaldığı; Kumluk ve Tepebağ semtlerinde de ilköğretimini %100'e yakın tamamladığı anlaşılmıştır²⁵². Adana Maarif Müdürlüğünün verdiği diğer bilgilere göre Adana'da, 7 yaşından 16 yaşına kadar

²⁴⁹ “Talebenin Kâğıt İsrافی Önüne Geçilecek”, *Türk Sözü*, 23 Mayıs 1940.

²⁵⁰ “İlk Tahsil Çağındaki Çocukların Sayımı”, *Türk Sözü*, 3 Nisan 1940.

²⁵¹ “Talebenin Sayım İşİ”, *Türk Sözü*, 1 İkinci Teşrin (Kasım) 1941.

²⁵² “Sayım Evrakının Tasnifine Başlandı”, *Türk Sözü*, 9 İkinci Teşrin 1941.

olan çocuk sayısının 10770'i erkek 9418'i kız olmak üzere toplam 20188 olduğu anlaşılmaktadır. Beş sınıflı ilkokullarından 2057 erkek 1271 kız; üç sınıflı ilkokullarından 44 erkek, 44 kız mezun olmuştur. Halen okullara devam edenlerin sayısı 4944 erkek, 3136 kız olmak üzere toplam 8080'dir. İlköğretime devam edemeyenlerin sayısı ise 3769'u erkek, 3011'i kız olmak üzere toplam 8780'dir²⁵³. Savaşın sonlarına yaklaşıldığı 1945 yılında, Maarif Vekâleti yeniden harekete geçmiş; vilayetten, Adana merkez ve kazalarında ilk tahsil çağında olup okula gidemeyenler için ne kadar ilkokulun yapılması gerektiğini sormuştur. Bu konuda vilayetin verdiği bilgilerden ilk tahsil çağında bulunan tüm çocukların okula kavuşması için Adana merkezinde 32, Ceyhan'da 4, Osmaniye'de 6, Kozan'da 2, Karaisalı'da 1, Kadirli'de 1 ilkokulun yapılmasının gerektiği anlaşılmaktadır²⁵⁴. 1945 yılı başında Adana merkezinde bulunan 41 ilkokulda 13393²⁵⁵ öğrencinin bulunduğu düşünüldüğünde, merkezdeki ilkokul açığının ne boyutlarda olduğu anlaşılır.

II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar okulları üretici duruma getirmeye zorlamıştır. Bu amaçla Maarif Vekâleti'nden gelen bir genelge ile ilkokul ve diğer eğitim kurumlarının elindeki bahçe, tarla ve arsaların Adana'nın şartlarına uygun olarak işletilmesi ve bu topraklardan ihtiyaç duyulan gıda maddelerinin üretilmesi istenmiştir. Bunun üzerine vilayette yapılan bir toplantıyla okullarda "Okul Ekim İşleri Komisyonları"nın kurulması kararlaştırılmıştır. Toplantıya Maarif Müdürü Ekrem Gürsel, Ziraat Müdürü Nuri Avcı, Kız Lisesi öğretmenlerinden Mehmet Altıok, Gezici Başöğretmen Şükrü Erdem katılmıştır. Toplantıda maarif vekilliğinin yayım ve direktiflerine uygun olarak okul topraklarının işletilip ekilmesi, ürünlerin yetiştirilip toplanması ve hasat edilmesi işlerinde; müdürler, müdür muavinleri, başöğretmenler,

²⁵³ "Talebe Sayımı Neticesi Alındı", *Türk Sözü*, 13 İkinci Teşrin 1941.

²⁵⁴ "Yeni İlkokullar", *Türk Sözü*, 12 İkinci Kânun 1945.

²⁵⁵ "Vilayetimiz İlkokulların Durumu", *Türk Sözü*, 23 İkinci Kânun 1945.

öğretmenler, eğitimciler, gezici başöğretmenler, idare ve pansiyon memurları, öğrenci ve hademelerin iş bölümü ve el birliği ile çalışmaları kararlaştırılmıştır. İşler için gerekli olan kazma, kürek, bel, çapa, orak, tırpan gibi aletler okul idareleri tarafından karşılanmıştır. Bu ihtiyaçların okul idarelerince karşılanamadığı takdirde iş bitiminde sahiplerine iade edilmek üzere öğrenciler, kendi evlerinden getirmişlerdir. Yine bu işler için gerekli olan tohum ve fide gibi ihtiyaçlar da okul idareleri ve okul kooperatifleri yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Okullar; kendilerine ait ekim alanlarında patates, mısır, fasulye, bakla, kabak, domates, ıspanak, lahana, salatalık, pırasa, şalgam, yerelması, yerfıstığı, havuç, turp, kavun, karpuz gibi ürünler yetiştirmiştir²⁵⁶. Bu uygulamaya ile ilkokullar, temel gıda maddeleri ihtiyaçlarını karşılayabilen üretici birer kurum haline getirilmiştir.

Bunun yanında Maarif Vekâleti, ilkokul öğrencilerinin birlikte çalışmaya ve bu çalışmalarından yararlı sonuçlar elde etmeye alışmalarını sağlamak amacıyla tüm okullarda kooperatiflerin kurulmasına karar vermiş ve bir “Okul Kooperatifleri Yasası”nı yaparak tüm okullara göndermiştir. Bu nedenle, Adana merkezindeki tüm ilkokullar kooperatiflerini, yasaya uygun olarak kurmuş ve yasada belirtilen amaçlara ulaşmaya çalışmışlardır²⁵⁷. Her ay düzenli olarak toplanarak eğitim-öğretim ile ilgili konuları ele alan ilkokulların başöğretmenleri ve diğer yetkililer bu dönemde daha titiz ve tedbirli davranmışlardır. Nitekim 1940 yılı başında, başöğretmenlerin Gazi Paşa İlkokulu’ndaki toplantısında görüşülen okul kitaplarının zamanında temini, sınıfların öğrenci durumu, sıra ve tahta ihtiyaçları, ikili öğretimin kaldırılması, öğrenci kıyafetleri, okul kooperatifleri, öğrencilerin okula devamlarının sağlanması, öğrenci ve okulların temizlik işleri, öğrenci himaye heyetlerinin canlandırılması gibi konularda bazı kararlar almışlardır²⁵⁸. Başöğretmenler ile maarif müfettişlerinin katılımıyla gerçekleşen başka bir toplantıda ise

²⁵⁶ “Vilayette Yapılan Toplantıda Okul Ekim İşleri Görüşüldü”, *Türk Sözü*, 7 Mart 1942.

²⁵⁷ “Mekteplerde Kooperatif”, *Türk Sözü*, 15 Mart 1941.

²⁵⁸ “Başmuallimlerin Yaptıkları Toplantı”, *Türk Sözü*, 19 Eylül 1940.

öğrenci kıyafetleri, öğrencilerin okullara dağıtılması, sınıf ve kayıt işlemleri ve eksik ders malzemelerinin giderilmesi gibi konular ele alınmıştır²⁵⁹.

IV.5. II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de İlköğretimin "Milli Dava" Olarak Yeniden Ele Alınması

İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan silahlar, dünyanın bilim ve teknikte ulaştığı seviyeyi ortaya koymuştur. Bu savaş bize gösteriyor ki, ilerlemek için okuma-yazmanın yeterli olmadığı, bilim ve teknikte güçlü olmak gerektiğini kanıtlamıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı ve sonuçları Türkiye'de eğitimin, özellikle "İlköğretim" in yeniden ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bunun üzerine 1944 yılında Maarif Vekâleti, ilköğretimin geliştirilmesiyle ilgili bir rapor hazırlamış ve 17 Mart 1944 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısına getirmiştir. Bakanlar Kurulu, adı geçen toplantıda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ilköğretim konusundaki direktiflerini dinlemiş ve Maarif Vekâleti'nin raporunu müzakere ederek şu işlerin yapılmasına karar vermiştir:

"1-Hükümetin elindeki her türlü vasıtalarından istifade ederek halka ilköğretimin önemini anlatmak, 2-Okul ve öğretmen bulunan yerlerde talebe devamsızlığının önüne geçmek için gerekli her türlü tedbirleri almak, ders yılı içinde öğretmensiz sınıf veya okul bırakmamak, 3- Yeni okul binalarının yapılması için ilgilileri esaslı ve planlı çalışmaya sevk edecek kanuni tedbirleri alarak memlekette okul yapımını süratlendirmek, 4- Köy Enstitülerinden mezun olacak öğretmenleri köylere yerleştirmek için alınması gerekli kanuni tedbirleri vaktinde alarak köy okullarına tahsis edilecek araziye sağlatmak, Okul binalarını hazırlamak ve alakalıların bu alanlardaki çalışmalarını sıkı bir surette takip etmek, 5- İlköğretim alanındaki çalışmaları teftiş edeceklere kolaylıklar göstermek suretiyle bu işin verimini artırmak.."²⁶⁰

²⁵⁹ "Maarifteki Toplantı", *Türk Sözü*, 28 Eylül 1940.

²⁶⁰ BCA, Belge No: 030.18.01.02.105.22.02, BKK, 17 Mart 1944 Tarih ve 641 Sayılı Kararname.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1944 yılı yazında İlköğretim dergisine “İlköğretim Davamız” adıyla derin tahlillere dayanan bir makale yazmıştır. Bu makalesinde, ilköğretim meselesinin milli bir dava olarak görülmesini istemiş ve bu davanın memleket ve hükümet adamları tarafından mutlak ve en kısa sürede başarılması gerektiğini belirtmiştir. Milli Şef, ilköğretim meselesini; sadece Öğretmenin, Vali'nin, Kaymakamın, Eğitim İdarecilerinin işi olarak görmemiş; herkesin bu dava üzerinde şevk ve heyecanla yürümesi gerektiğini söylemiştir. O'na göre ilköğretim davası, dünyanın bu gün yaşadığı, yarın yaşayacağı şartlar düşünülerek ele alınmalıdır. Milli Şef, makalesine şöyle devam etmektedir: “Bu beş yıllık savaş devresi bize gösterdi ki, bilgisizlik ve teknik şartlara uyamamak, beşer zekâsının meydana getirdiği vasıtaları layıkıyla kullanamamak yüzünden kahramanlık, cesaret gibi hayli kuvvetler heder olup gitmiştir. Bir milletin ayakta durabilmesi yaşadığı devrin, cesaret ve teknik şartlarını bilmesine ve bunları iyi bir şekilde anlamasına bağlıdır. Görüyoruz ki, bir milletin fertleri ne kadar iyi yetişmiş, ne kadar iyi terbiye görmüş, ne kadar düzgün anlayışlı olurlarsa, o milletin gerek savaş gerekse ekonomik alanlardaki üstünlüğü de o derece parlak olur. Bir insanın sadece okuyup yazması bir şey ifade etmez. Bu günkü dünyayı ve onun zihniyetini kavramak, her iş alanında eldeki vasıtaları iyi bir şekilde kullanabilmek için, hiç olmazsa, ilköğretimin verdiği malumata dayanmak lazımdır. Davanın esası, milletler yarışında ve yaşayışında Türk milletinin geri kalmaması meselesidir. Yarınki dünyada teknik ve ekonomik bilgidен mahrum insanların geçimi en pahalı bir geçim olacaktır. Bu gün ve yarınki Türkiye'nin muhtaç olduğu şeylerin sayısı az değildir. Zengin bir vatan üzerindeyiz, sonsuz kaynaklarımız var. Bütün bunları olgun, bilgili eller ve kafalar bekliyor. Bir zümrenin okuması, bilgi sahibi olması yeterli değil; eğer milletçe bilgili olmazsak, bu zengin topraklar üzerinde barınmak bizim için güç olur. Dünyanın türlü bucaklarından kabarmış istek dalgaları, yayılacak alanlar arıyor. Bilgisiz

milletlerin tuttıkları toprak parçaları, daima iştahlara açıktır.” Cumhurbaşkanı uzun, içten yazılmış ve bilgilendirici makalesini şöyle tamamlamaktadır: “Türk milleti, ilköğretimde hedeflediği amaca varduktan sonra, büsbütün başka bir kudrette bir varlık olacaktır. Kazancımız bu sayede çok artacak, memleket yüksek bir teknik kabiliyete ulaşacak, büyük milletimizin yaradılışındaki kabiliyetleri içinde insanlığın bütün iyi vasıfları engin değerler olacaktır. Çok kuvvetli ve çok kıymetli bir millet olmanın şartı, ilköğretimin tamamlanmasıyla elde edilir.”²⁶¹.

Cumhurbaşkanı'nın, 18 Nisan 1945 tarihinde Ulus Gazetesi'nde yayımlanan başka bir makalesinde “ilköğretim konusu” etraflıca ele alınmıştır. Makalesinin ilk bölümlerinde, 1944 yılı programının değerlendirilmesini yapan Cumhurbaşkanı; ilkokulların birden beşe kadar bütün sınıflarındaki öğrenci sayılarında artışların yaşandığını, köy enstitüleri mezunlarının köylerde iyi işler yaptığını, 1944 yılında köylerde binden fazla ilkokulun açıldığını belirtmiş ve programın genelde başarılı olduğunu ifade etmiştir. Ancak kararlaştırılan programın sadece Kars, Adana, Antalya ve Edirne illerinde eksik kaldığını ifade eden Cumhurbaşkanı; “eksiklerden biri de Adana'dır. Adana'nın geri kalmasını anlamak güçtür. Ancak Adana ilinin geri kalmayı kavramış olarak yeni bir hamle ile çalıştığını işitiyorum. Yeni programla beraber bu yıl Adana'da eksiklik kalmamasını bekliyorum.” diyerek Adana'dan beklentisini ifade etmiştir. Ülkedeki her vali ve kaymakamın, şehir ve köylerdeki kadın-erkek her vatandaşın dar olanaklarla ilköğretim için çalıştığını belirten Cumhurbaşkanı; makalesinde 1945 yılı eğitim planlamasında nelerin yapılacağını ve nelerin yapılması gerektiğini anlatarak bitirmiştir²⁶².

²⁶¹ Ferit Celal Güven, “İlköğretim Cephesine...İleri...”, *Türk Sözü*, 22 Ağustos 1944.

²⁶² “İlköğretim Davamızda Milli Şefin Yeni Direktifleri”, *Türk Sözü*, 19 Nisan 1945.

IV.5.1. Adana Merkez ve Köylerinde İlköğretim Seferberliğinin Başlatılması

Cumhurbaşkanı'nın İlköğretim Dergisi'nde ve Ulus Gazetesi'nde yayımlanan bu makaleleri, hem ülke genelinde hem de Adana'da "ilköğretim seferberliği"nin başlatılmasına sebep olmuştur²⁶³. Bu amaçla Adana vilayetinde vali, maarif vekili, tüm resmi daire müdürleri, belediye başkanı, ilk tedrisat müfettişleri, başöğretmenler, öğretmenler ve diğer ilgililerin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, Cumhurbaşkanı'nın makalelerindeki ifadeleri bir direktif olarak kabul edilmiş ve buna dayanılarak Adana ilköğretimi ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Buna göre; ilköğretimin en öncelikli bir mesele olarak ele alınması, halen inşaat halinde olan okul binalarının bitirilmesi için gerekli her türlü faaliyetin yapılması ve gerekli malzemenin teminine azami gayret gösterilmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁴. İlköğretimde başlatılan bu seferberlik Adana'da, kısa sürede hızlı bir gelişme göstermiştir. 1944-1945 ders yılında, Düziçi Köy Enstitüsü'nden mezun 23 öğretmen, vilayetin emrine verilmiş ve bunlar okullara atanmıştır. Aynı ders yılında, Adana ve bağlı yerlerde eğitime kazandırılmak istenen 23 okuldan 13'ü tamamlanmış; 3'ünün çatı, 7'sinin de duvar inşaatları yapılmıştır²⁶⁵.

1945-1946 Eğitim-öğretim yılı, Atatürk Parkındaki "Atatürk Anıtı" önünde yapılan bir törenle başlamıştır. Vali Bey, törendeki konuşmasında geçen ders yılı hakkında bilgi vermiş ve yeni ders yılının hedeflerini açıklamıştır. Yapılan konuşmada 1944-1945 ders yılında Adana'da 27 ilkokulun bulunduğunu, yeni ders yılında 1 okulun daha yapılacağını, depremden zarar gören okulların onarıldığını, okul yolları ve sokakların yeniden düzenlendiğini ve aydınlatıldığını; okuma çağına girmiş çocuklarının okulsuz kalmaması, okula yazılanların da okula devamlarının amaçlandığını; ilkokullardaki öğrenci sayısının

²⁶³ "Adana'da İlköğretim Seferberliği Başladı", *Yeni Adana*, 1 Eylül 1944.

²⁶⁴ "İlköğretim Seferliği, Vilayette Mühim Bir Toplantı", *Türk Sözü*, 24 Ağustos 1944.

²⁶⁵ "Vilayetimizde İlköğretim", *Türk Sözü*, 24 Eylül 1944.

1943-1944 ders yılında 23500, 1944-1945 yılında da 26566 olduğunu belirtmiştir²⁶⁶. Vali Akif Eyidoğan, ilköğretim konusuyla yakından ilgilenerek bu konuda büyük gayret göstermiş, Adana merkez, merkeze bağlı köy ve ilçelerde 1946 yılında 21, 1947 yılında 31 okul daha yapılarak Adana’da “ilköğretim davasının” hedefine ulaştırılacağını belirtmiştir²⁶⁷.

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü, 1949 yılı ile ilgili önemli esaslar belirlemiştir. Bu esaslara göre; öğrenci mevcudu çok olan ve yeni bir öğretmen atamasını gerektiren eğitimli okullarda tek başına çalışan öğretmenlerin görevlerine son verilerek, yerlerine maaşlı veya ücretli öğretmenle birlikte çalışacak öğretmenler görevlendirilecek; öğrencisi az yerlerdeki öğretmenlerin de görevlerine aşamalı olarak son verilecek; okullarda kullanılmayan işlikler, ihtiyaç halinde sınıflara dönüştürülecek; öğretmensizlikten kapalı olan okullara öğretmen atanmasına öncelik verilecek; tasfiye edilen öğretmenlerin çalıştığı okulların elverişli olanlarından azami derecede yararlanılacak; inşaatı yarım kalan okullar en az masrafla bitirilecek; inşaatı tamamlanamayan ve 1949 programına göre öğretmen atanamayacak olanlar 1950 yılına bırakılacaktır²⁶⁸.

1948-1949 ders yılı sonunda merkez 14 ilkokuldan mezun olan 784 öğrencinin diplomaları şehir stadyumunda yapılan bir törenle verilmiştir. Vali, milli eğitim müdürü, başöğretmen ve öğretmenler, okul-aile birliği temsilcileri ve öğrenci velilerinin katıldığı törende, idareci ve öğrenciler tarafından çeşitli konuşmalar yapılmış ve her okulun ilk üç derecesine giren öğrencilerin diploma ve ödülleri il valisi tarafından verilmiştir²⁶⁹.

Milli Eğitim Bakanlığı, 1949-1950 ders yılında mevcut öğretmen ve eğitimcilerden verimli bir şekilde yararlanmak amacıyla milli eğitim müdürlüklerine bir emir

²⁶⁶ “Okullar Açıldı”, *Türk Sözü*, 25 Eylül 1945.

²⁶⁷ “İlköğretim Yolunda Atılan Adımlar”, *Türk Sözü*, 5 Aralık 1945.

²⁶⁸ “1949 Yılında Olan İlköğretim Çalışmaları”, *Türk Sözü*, 21 Aralık 1948.

²⁶⁹ “784 İlkokul Öğrencilerine Diploma Verilmesi”, *Yeni Adana*, 9 Haziran 1949.

göndermiştir. Emirde, mevcut öğretmen ve eğitimcilerin en fazla ihtiyaç duyulan yerlerde çalıştırılması; dershanelerde 30'dan aşağı 60'tan yukarı öğrenci bulundurulmaması; altı dershanesi ve en az 300 öğrencisi olan okul başöğretmenlerinin sınıf almayacağı, bunun dışında kalan bütün öğretmenlerin ders yılı başından sonuna kadar mutlaka bir dershaneden sorumlu tutularak çalıştırılmaları; köy ve bucaklarda en az 15 okulu bulunan veya ilçe merkezlerinde okul sayısı 5'ten fazla olan milli eğitim memurlarına sınıf verilmemesi, bunun dışında kalan milli eğitim memurlarının sınıf almaya mecbur oldukları belirtilmiştir²⁷⁰.

Adana Milli eğitim müdürlüğü, 1949-1950 ders yılı başında ilköğretim çağında olup geçimini sağlamak amacıyla esnafın yanında çırak olarak çalışan ve okula devam edemeyen çocukların tahsilini tamamlaması için çeşitli yollar aramıştır. Bu konu ile ilgili olarak Milli Eğitim Müdürü Şefik Ergündüz, milli eğitim müfettişleri, öğretmenler birliği başkanı ile lise müdürünün katılımıyla bir toplantı yapılmış ve şu kararlar alınmıştır:

1- Esnafın yanında çalışan çocukların gündüz okullara devam etmeleri mümkün olmadığına göre, bunların gece dershanelerinde tahsil ettirilmeleri düşünülmüş ve her akşam 8'den 10'a kadar verilecek iki dersle birden beşe kadarki sınıfların programları basitleştirilerek okutulması uygun görülmüştür.

2- Tahsil süresini bu suretle kısaltmak mümkün olduğuna ve gelecek öğrencilerden bir kısmının daha önce birkaç sene okula devam etmiş olabileceğine göre her sınıfta başarılı olan çocuk, seneyi doldurmadan bir üst sınıfa alınacaktır.

3- Bütün öğretmenlerin bu seferberliğe katılmaları sağlanılacaktır.

4- Bu gece okulları için her mahallede olanaklar ölçüsünde dershaneler açılacaktır.

²⁷⁰ "İlkokullar Hakkında Önemli Kararlar Alınması", *Yeni Adana*, 4 Temmuz 1949.

5- Gece okullarına devam edecek çocukların ders araç-gereçleri hayır cemiyetleri tarafından temin edilecektir.

6- Akşam okullarını birincilikle bitirenlere hayır cemiyetleri tarafından çeşitli hediyeler verilecektir.

7- İlkokul mezunlarının askerlikten 6 ay erken terhis olmaları için ilgili yerlerde girişimlerde bulunulacaktır.

8- Fakir kız öğrencilere de hayır cemiyetlerinden gelinlik ve çeyizlik temini için yollar aranacaktır²⁷¹.

IV.5.2. 1945 Depreminden İlkokulların Etkilenmesi ve Öğretimin Aksaması

Deprem bölgesinde yer alan Adana ili, günümüze kadar birçok deprem yaşamıştır. Bu depremlerden en çok etkilenen yerlerin başında okullar gelmektedir. 20 Mart 1945 tarihinde meydana gelen deprem, merkez ilkokullarından bazılarının hasar görmesine ve eğitimin kısmen aksamasına sebep olmuştur. Depremde, ilkokulların hasar gören sınıfları tamir edilirken, hasar görmeyen sınıflarında da eğitim sürdürülmüştür. Hasarlı sınıflarda öğrenim gören öğrencilerinin derslerinin aksamaması için, bu sınıflarda çifte eğitim yapılmıştır. Merkez Gazi İlkokulu, ders yapılamayacak kadar hasar gören ilkokulların başında gelmektedir. Bunun dışında, hasar gören 29 Teşrinisani, 23 Nisan, Namık Kemal, Tepebağ ve Köprüköyü İlkokulları, tamiratları tamamlandıktan sonra 1945-1946 ders yılında yeniden eğitime açılmışlardır²⁷².

Depremden sonra Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Hatay, Adana, Ceyhan ve Mersin'i kapsayan inceleme gezisine çıkmıştır. Ceyhan ve Adana'da depremden hasar gören okullar ile Misis bucağındaki köy okullarını gezen Bakan, Adana Milli Mensucat

²⁷¹ "İlköğretimin Daha Sıkı Olarak Tatbiki", *Yeni Adana*, 7 Kasım 1949.

²⁷² "Beş İlkokulun Tamirâtı Bitti", *Türk Sözü*, 20 Eylül 1945; "Şehrimizdeki Okulların Tamiri", *Yeni Adana*, 4 Ekim 1945.

İlkokulunda bir araya geldiği 300 kadar ilkokul ve ortaokul öğretmenin sorunlarını dinlemiş²⁷³ ve kendilerine gerekli yardımların yapılacağını ifade etmiştir. İki gün Adana’da kalan Bakan, ilkokul ve diğer eğitim kurumlarında yapılan derslerde bulunmuş, ardından Halkevinde yapılan toplantıya katılmıştır. Halk Partisi, Seyhan İl İdare Kurulu, Halkevi ve Çiftçi Birliği Başkanlarının katıldığı bu toplantıda, Adana çiftçilerinin yardım amacıyla hububat mahsullerinin % 1’ni son depremde hasar gören köy okullarına ve yeni yapılacak okullara vermeleri kararlaştırılmıştır. Adanalı çiftçilerin bu kararına teşekkür eden Bakan, bu davranışı Cumhurbaşkanına memnuniyetle anlatacağını ifade etmiştir²⁷⁴.

IV.6. Adana Merkez İlköğretim Okulları

IV.6.1 Anaokulları

1924-1925 ders yılından itibaren Adana merkezde her biri 3 sınıflı olmak üzere 2 anaokulu bulunmaktadır. Maarif Eminliği Mıntıka Maarif merkeziyken, Mersin ve Silifke vilayetleri ile birlikte 2’şer anaokuluna sahiptir. Dönemin mıntıka idarecileri, zorunlu olan ilköğretimi uygulamadan, yeni anaokulu açmayı uygun görmemişlerdir. 1926 yılında, Adana vilayetindeki bu 6 anaokulundaki öğrenci sayısı 751 iken, 1927 yılında 1099 olmuştur. Yine 1926’da 12 olan anaokulu öğretmen sayısı 12 iken, 1927 yılında bu sayı 14’e yükselmiştir²⁷⁵. Yıllara göre Adana Merkez Anaokulundaki öğrenci sayıları şöyledir: 1928-1929 ders yılında 146’sı erkek, 136’si kız olmak üzere 282; 1929-1930 ders yılında 154’ü erkek, 140’ı kız olmak üzere toplam 294; 1930-1931 ders yılında 105’i erkek, 99’u kız olmak üzere toplam 204, 1931-1932 ders yılında 114’ü erkek, 80’i kız olmak üzere toplam 194’tür²⁷⁶.

²⁷³ “Eğitim Bakanı Bu Gün Geliyor”, *Yeni Adana*, 18 Nisan 1945.

²⁷⁴ “Milli Eğitim Bakanının Şehrimizdeki Gezileri”, *Türk Sözü*, 19-20 Nisan 1945.

²⁷⁵ “Ana Mektepleri”, *Türk Sözü*, 24 Teşrinisani (Kasım) 1927.

²⁷⁶ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Maarif İstatistikleri, 1923-1932*”, s. 10.

Adana merkezinde anaokuluna karşı ilgi fazla olmadığından sayıları 1933-1934 ders yılına kadar 1'e inmiştir. Bu ders yılında Adana merkezinde bulunan tek anaokulundaki öğrenci sayısı 93'ü erkek, 70'i kız olmak üzere toplam 163; öğretmen sayısı ise 1'i erkek, 2'si kadın olmak üzere toplam 3 olarak tespit edilmiştir²⁷⁷. Aynı ders yılında maarif bütçesinden anaokuluna ayrılan pay 2,173 liradır.

1933 yılında okul çağında olduğu halde, yeterli sayıda okul olmadığı için okuma imkânına kavuşamayan öğrencilere yer açabilmek düşüncesiyle, Adana'daki tek anaokulu, daimi encümen tarafından kapatılmış ve üç sınıflı bir ilkokula dönüştürülmüştür. Bu yeni okulun öğretmen kadrosu da anaokulunun öğretmenlerinden oluşmuştur²⁷⁸.

Adana'da 43 yıl öğretmenlik yaptıktan sonra emekliye ayrılan Ressam Tahsin Karayel, Adana'da bir anaokulu açarak eğitim hizmetini sürdürmüştür. Karayel'in bu girişimi, İl Valisinin de memnuniyet ve desteğini almıştır. Anaokulu için Tepebağ Mahallesinde, Amerikan Bord Heyeti'ne ait ve idaresi Tarsus Koleji'nde bulunan bina, 1500 liraya kiralanmıştır. Okul; Gül, Gonca ve Filiz olmak üzere üç sınıfa ayrılmış, bu sınıflara 3,4,5,6 yaşlarındaki çocukların alınması kararlaştırılmıştır. Ders ve oyun araç-gereçleri tamamlanan okul, 1945-1946 eğitim yılından itibaren öğrenci almaya başlamıştır. Bu ders yılında okulda 2 kadın öğretmen görevlendirilmiştir. Anaokulunun açılışı, Adana'da bu alanda önemli bir eksikliğin tamamlanmasına yardımcı olmuştur²⁷⁹. “Seyhan-Adana Ana Kucağı Çocuk Yuvası” adıyla faaliyetini sürdüren okulun 1946-1947 ders yılında 6'sı erkek, 5'i kız olmak üzere toplam 11 öğrencisi ve 3 öğretmeni bulunmaktadır. 1947-1948 ders yılında Ana Kucağı Çocuk Yuvası'nın 29'u erkek, 9'u kız olmak üzere toplam 38 öğrencisi; 1'i asıl, 2'si vekil olmak üzere toplam 3 öğretmeni bulunmaktadır. Aynı ders yılında “Seyhan-Adana Ana Eğitim Yuvası” adıyla bir anaokulu daha açılmış;

²⁷⁷ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Maarif İstatistiği 1933-1934*”, 1934.

²⁷⁸ “Ana Mektebi Daimi Encümen Kararıyla Lağvedildi”, *Türk Sözü*, 15 Eylül 1933.

²⁷⁹ “Şehrimizde Ana Mektebi Açıldı”, *Türk Sözü*, 29 Haziran 1945.

14'ü erkek, 8'i kız olmak üzere toplam 22 öğrenci ve 2 asıl öğretmenle eğitime başlamıştır²⁸⁰.

IV.6.2. İlkokullar

Adana şehir merkezinde 1930 yılında 19 olan ilkokul sayısı 1950 yılında 30'a çıkmıştır. 20 yıllık bu dönemde ancak 11 ilkokul artabilmiştir. Adana merkezinde açılan bu okullardan bazıları bina, derslik, çok amaçlı kullanılan salon, kütüphane, öğrenci ve öğretmen mevcudu bakımından zengin iken; bazıları bu tür olanaklardan ya tamamen ya da kısmen mahrumdur. Örneğin Gazi Paşa, Namık Kemal, 5 Kânunusani, İnkılâp, İstiklal gibi şehir merkezinde açılmış olan bu okullar veli ve öğrencilerin tercih ettikleri okullardır. Şehrin merkezinde olmaları ve çeşitli kültür faaliyetlerinin sahnelendiği okullar olmaları itibariyle yerel gazetelerde bu okullar ve faaliyetleriyle ilgili yoğun bilgi ve yorumlara rastlanılmaktadır. Akkapı, Çınarlı, Dumlupınar, Güneşli, Yamaçlı, Sakarya gibi okullar ise şehir merkezine uzak olan mahallelerde açıldığından daha az tercih edilen okullar olmuş ve kültür faaliyetleri açısından her zaman yetersiz kalmışlardır.

IV.6.2.1. Akkapı İlkokulu

Adana merkezine bağlı mahallelerden olan Akkapı Mahallesi kurulmuş ve adını bu mahalleden almıştır. Şehir merkezine uzak olduğu için genellikle mahalle çocuklarının devam ettiği bir okul olmuştur. Diğer küçük ilkokullar gibi okula yönelik faaliyetlerini şehrin diğer okullarında yapmıştır.

²⁸⁰ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, “*Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948*”, Ankara, 1949, s. 274.

IV.6.2.2. Beş Kânunusani İlkokulu

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak Adana ilköğretimine hizmet veren okul, adını, Adana'nın düşman işgalinden kurtulduğu 5 Ocak'tan almıştır. Okul, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ilköğretim ve millet mektepleri adına önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin yürütülmesinde Okul Müdürü Mürşide Hanımın önemli katkıları olmuştur. Her yıl fakir öğrenciler yararına çocuk balosu, konser ve çeşitli eğlenceler düzenlenmiştir. Davetlilerden toplanan paralarla fakir öğrencilerin ihtiyaçları karşılanmıştır²⁸¹. 5 Kânunusani İlkokulu'nun en önemli etkinliklerinden biri de yılsonu sergileridir. Kız ve erkek öğrenciler, yıl boyunca yaptıkları çalışmalarını buralarda sergilemişlerdir. Kız öğrenciler, el işi türünde renkli ve sade nakışlarla kum iğne, süzeni, balıksırtı, kanaviçe, Romen; tuğ örgülerinde rişelyo, sırma, etamin, fisko; dikiş işlerinde makine iğnesi, oyulgama, çırpma, sarma gibi örnekler ortaya koyarken, erkek öğrenciler de tahtadan oyma eserler meydana getirmiştir²⁸². Okul, 1930 yılında 360 lira harcanarak yeniden onarılmıştır.

IV.6.2.3 Cumhuriyet İlkokulu

Okul, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Adana şehir merkezinde her yıl yaklaşık 1000 civarında okul çağındaki çocuk, kayıt için okullara müracaat etmektedir. Öğrenci sayısındaki artışa göre okul sayısı yetersiz kalınca, mevcut ilkokullarda ikili eğitime geçilmiştir. Cumhuriyet İlkokulu da 1937 yılında ikili eğitime geçmiştir. Okulun Himaye Heyeti, 1940 yılında 521 lira bağış toplamıştır. Bunun yanında elde ettiği 20 top kumaşlık bezle 138 fakir öğrenciyi giydirmiştir. Aynı toplantıda okulun idare heyeti seçimleri, yenilenmiş ve yeni heyette Malatya Bez Fabrikası

²⁸¹ "Bir Mektep Çocuk Eğlencesi Yapacak", *Yeni Adana*, 8 Şubat 1932.

²⁸² "Mektep Sergileri", *Yeni Adana*, 22 Haziran 1932.

Genel Müdürü Nazmi Tezcan başkanlığa; Dpktor Bahaeddin Yengin, Ahmet Sapmaz, Kemal Pekkoçak, Osman Yoparlak, Ziya Aksoğan ve Mehmet Hulusi Güllüler üyeliklere; Vahap Görgeç ve İsmail Hayri Özbaş da denetçiliğe getirilmiştir²⁸³.

IV.6.2.4. Çınarlı İlkokulu

Okul, şehir merkezindeki Çınarlı Mahallesi'nde 1898 yılında Rumlar tarafından kurulmuştur. Rumların mübadeleye (nüfus değişimi) tabi tutulmasıyla birlikte okul kapanmıştır. Adana'nın işgalden kurulmasından sonra bir dönem askeri eşya deposu olarak kullanılan okul 1924 yılında Milli Eğitim Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Okul, günümüzde Kazım Karabekir İlköğretim Okulu adıyla 5 sınıflı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir²⁸⁴. Merkezde yer alan diğer ilkokullara nispeten daha küçüktür. Bu nedenle okulun faaliyetleriyle ilgili yerel basında haber ve yorumlar oldukça azdır. Adını kurulduğu mahalleden alan okul yılsonu faaliyetlerini diğer küçük ilkokullar gibi Gazi Paşa ve Namık Kemal İlkokulları'na ait salonlarda gerçekleştirmiştir.

IV.6.2.5. Dumlupınar İlkokulu

Ramazanoğulları zamanında Mahalle Mektebi olarak açılan okul, Cumhuriyet'in ilanından sonra tamir edilerek ilkokula dönüştürülmüştür. Okul, Ali Dede Mahallesi'nde küçük bir bahçenin içinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürmüştür.

IV.6.2.6. Gazi Paşa İlkokulu

Gazi İlkokulu, adını Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan almıştır. Önceleri Tepebağ Mektebi olan okulun adı, 1931 yılında Maarif Vekâleti tarafından "Gazi Paşa İlkokulu"

²⁸³ Cumhuriyet İlkokulu Himaye Heyeti Seçimi", *Türk Sözü*, 26 Teşrinievvel (Ekim) 1940.

²⁸⁴ Bu bilgiler okul müdürlüğünden alınmıştır.

olarak değiştirilmiştir²⁸⁵. Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak Adana şehir merkezinin en gözde ve en kalabalık ilkokulu olma unvanını elinde bulundurmıştır. Diğer ilkokulların yılsonu sergileriyle, ilköğretimle ilgili toplantılar okulun geniş toplantı salonunda yapılmıştır. 1932 yılında bir öğrenci velisi; 550 öğrencisi, 12 sınıfı ve 13 öğretmeni bulunan okulun bakımsızlığından, derslerin sağlıksız koşullarda işlendiğinden, etrafında yiyecek satıcıları ve kumarıcıların dolaştığından şikâyet etmiştir²⁸⁶. Bu velinin ifadesinin tersine okulda öğretmenlere ait bir kütüphane bulunduğu²⁸⁷ ve öğretmenlerin kendilerini geliştirme azminde olduklarını söyleyebiliriz. Aynı yıl okulun son sınıf öğrencilerinden 26'sı kız toplam 69'u dönem sonu sınavlarında başarılı olarak diploma almaya hak kazanmıştır²⁸⁸. 1932-1933 ders yılı sonunda tüm ilkokullar sergilerini bu okulun salonunda açmışlardır²⁸⁹. 575 öğrencisi, 5 sınıfı ve 12 dersliği olan okulun ilk Himaye Heyeti, 1934 yılında oluşturulmuştur. Himaye Heyeti, bir ay gibi kısa bir sürede 300 lira toplamış, bu paranın bir kısmıyla 23 Nisan hazırlığı için 60 fakir öğrenciye elbise, çorap, ayakkabı alınmış ve 20 lirası da çocuk kitabına ayrılmıştır. Yenilenen Himaye Heyetinin başkanlığına Faik Bey, veznedarlığa Tüccar Mustafa Bey, üyeliklere de Başöğretmen Sedat Bey ile Avni Efendi, Derviş Saffet Efendi ve benzinci Mehmet Efendi getirilmiştir²⁹⁰. Okulun öğrencileri, 1939 yılında öğretmenlerinin rehberliğinde kitap, dergi, hikâye ve ders kitapları toplamış, köy okullarındaki öğrencilere gönderilmek üzere Milli Eğitim Müdürlüğü'ne teslim etmişlerdir.

²⁸⁵ “Yeni İlk Mektep İsimlerinin Bakanlıkça Tasdiki”, *Türk Sözü*, 22 Teşrinisani 1931.

²⁸⁶ “Veli Mektubu”, *Yeni Adana*, 26 Kânunusani 1932.

²⁸⁷ “Gazi Paşa Mektebi Bir Kütüphane Tesis Etti”, *Yeni Adana*, 27 Birinci Kânun (Ocak) 1932.

²⁸⁸ “Gazi Paşa İlk Mektebinin Muvaffakiyeti”, *Yeni Adana*, 28 Haziran 1932.

²⁸⁹ “Mektep Sergileri”, *Yeni Adana*, 4 Haziran 1933.

²⁹⁰ “Gazi Paşa Mektebi Himaye Heyeti Kongresi”, *Yeni Adana*, 19 Nisan 1934.

IV.6.2.7. Güneşli İlkokulu

Okul, 1938 yılında, Halkevi Hars Komitesi tarafından inşa edilmiştir. Ders araç-gereçleri de Hars Komitesi tarafından karşılanan okulun açılışı 27 Teşrinievvel (Ekim) 1938 tarihinde yapılmıştır²⁹¹. Karşıyaka'da Güneşli Mahallesiinde bulunan okulun günümüzdeki adı Sakıp Sabancı İlköğretim Okulu'dur.

IV.6.2.8. İnkılâp İlkokulu

Okul, 1928-1929 ders yılında açılmıştır. Adana ilkokulları arasında ilk öğrenci kütüphanesini oluşturan okuldur. İnkılâp İlkokulu'nun bu davranışı diğer ilkokullara da örnek olmuş ve merkez ilkokullarının tümü birer kütüphane meydana getirmek için çalışmalara başlamıştır²⁹². 1940 yılında öğrenci sayısı 1000 civarında olan okulun en büyük sıkıntısı, su sorunudur. Okulun su ihtiyacı, okul bahçesinde açılan kuyudan temin edilmiştir²⁹³.

IV.6.2.9. İstiklal İlkokulu

1902 yılında, Adana'nın zenginlerinden ve Rum asıllı Havaca Atanaş tarafından, kızına ev olarak inşa edilmiştir. İşgal döneminde Fransızlar tarafından karargâh olarak kullanılan okul binası, 1923 yılında maarifsever Ağazade Hulusi tarafından okul yapılmak üzere Adana vilayetine bağışlanmıştır²⁹⁴. Okulun 4. sınıf öğrencileri Adliye binasındaki çeşitli mahkemelerde ders tatbikatı yapmışlardır²⁹⁵. Okul, 1932 ders yılı başında Trahomlu öğrencilere tahsis edilmiştir. Bu uygulamayla, mevcudu artan okulun Trahomsuz

²⁹¹ "Güneşli Okulu Açıldı", *Türk Sözü*, 27 Teşrinievvel 1938.

²⁹² "İlk Mekteplerde Birer Kütüphane Meydana Getiriliyor", *Yeni Adana*, 16 Mart 1932.

²⁹³ "İnkılâp İlkokulunun Su İhtiyacının Temini", *Türk Sözü*, 24 Teşrinievvel (Ekim) 1940.

²⁹⁴ "Rahşan, Ekici, "1923-1940 Yılları Arası Adana Merkezinde Eğitimin Gelişimi", Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisan Tezi, Mersin, 2004, s. 19.

²⁹⁵ "Mektep Tatbikatı", *Yeni Adana* 22 Mart 1931.

öğrencileri, diğer okullara yerleştirilmiştir. Bu durum, çeşitli sorunların yaşanmasına ve veli şikâyetlerine sebep olmuştur²⁹⁶. Okul, ders yılı sonlarında fakir öğrenciler yararına çeşitli müsamereler düzenlemiştir.

IV.6.2.10. İnönü İlkokulu

Okul, 1929'sa Reşat Bey Mahallesiinde, mahalle muhtarının büyük katkılarıyla bir evin okula dönüştürülmesiyle “Yeni Mektep” adıyla açılmıştır. Daha sonra okul, İnönü Okulu olarak eğitim-öğretim faaliyetini sürdürmüştür. Okulun başöğretmenliğine 5 Kânunusani İlkokulu öğretmenlerinden Orhan Bey, ikinci öğretmenliğine de İlhan Bey getirilmiştir. Okul, ilk yılında yaklaşık 70 öğrenciyle eğitim-öğretime başlamıştır²⁹⁷. Maarif Müdürlüğü, 1936 yılında okulda düzenleme yapma kararını almış, bu kararını ancak, 1940 yılında hayata geçirebilmiştir. 1938 yılında okulun 2.sınıfına bir sınıf daha ilave edilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar yüzünden her vilayet, eğitime ayırdığı bütçede kısıtlamaya gitmiştir. Vali Faik Üstün ve Nafia Dairesi Müdürü Salim Somer Beylerin gayretleriyle, 1940 yılında yeniden inşa edilen okul, aynı ders yılında eğitim-öğretime açılmıştır. 10 dershaneye; başöğretmen, öğretmenler ve kapıcı odalarına; kız ve erkek öğrencilere ait tuvaletlere; el işleri salonuna; 66 metre genişliğinde bir bahçeye sahip okul, o günün koşullarına göre modern bir yapıdadır. Reşat Bey Mahallesiinde bulunan okul, yapıldığı dönemde demir bulunamadığı için ahşaptan yapılmıştır²⁹⁸.

²⁹⁶ “İstiklal Mektebinin Trahomlu Mektebi Yapılmasının Sakıncaları”, *Türk Sözü*, 21 Eylül 1932.

²⁹⁷ “Yeni Mektebin Faaliyeti”, *Türk Sözü*, 12 Kânunuevvel 1929.

²⁹⁸ “Okul Binaları İnşaat Programının Tatbiki”, *Türk Sözü*, Eylül 1940.

Okulun Himaye Heyeti için yapılan seçimde Recai Tarımer başkanlığa, Diş Tabibi Şevket Bey veznedarlığa, Ali Saraçoğlu kâtipliğe, Bay Turan ile Gani Girici de üyeliklere getirilmiřlerdir²⁹⁹.

IV.6.2.11. Kurtuluş İlkokulu

Okul, 1933 yılında kapatılan anaokulunun yerinde, 3 sınıflı olarak açılmıştır. Okulun ilk öğretmenleri kapatılan Anaokulu'nun öğretmenleri olmuştur. Okulun ilk yılında Trahomlu öğrenciler eğitim yapmıřtır³⁰⁰.

IV.6.2.12. Namık Kemal İlkokulu

Okul, adını ünlü vatan şairi Namık Kemal'den almıştır. Bu nedenle Namık Kemal, her ölüm yıl dönümünde öğretmen ve öğrencilerinin katılımlarıyla anılmıřtır³⁰¹. 1932-1933 ders yılında okuldan 75 öğrenci mezun olarak, diploma olmaya hak kazanmıřtır³⁰².

IV.6.2.13. Necati Bey İlkokulu

Okul, Milli Eğitim Eski Bakanı Mustafa Necati Beyin ismini taşımaktadır. Okul, eğitim-öğretime 1933 yılında, İbrahim Sadık'ın evinde başlamıştır. Aynı ders yılında okul, tam devreli olmayıp 4 sınıftan meydana geldiği için 5. sınıf öğrencileri diğer okullara gitmek zorunda kalmışlardır. Bunun için okulun tam devreli hale getirilmesi istenmiřtir³⁰³. 1941-1942 ders yılında Milli Mensucat İlkokuluna taşınmıştır.

²⁹⁹ “İsmet İnönü Mektebinde Toplantı Ve İdare Heyetinin Seçimi”, *Türk Sözü*, 27 Teşrinievvel 1940.

³⁰⁰ “Kurtuluş İlk Mektebi”, *Türk Sözü*, 1 Teşrinievvel 1933.

³⁰¹ “Namık Kemal İftifalı”, *Yeni Adana*, 3 İlk Kânun (Aralık) 1934.

³⁰² “Namık Kemal Mektebi”, *Türk Sözü*, 6 Haziran 1933.

³⁰³ “Necati Bey Mektebi İçin”, *Yeni Adana*, 14 Haziran 1933.

IV.6.2.14. Plevne İlkokulu

1904 yılında Belediye Başkanı İbrahim Basih Beyin girişimiyle halktan toplanan yardım ile yapılmıştır. Okulun adı 1920 yılında Nilüfer, 1924 yılında da Plevne İlkokulu olarak değiştirilmiştir. Merkezdeki ilkokullar içinde öğrenci mevcutları az olan okullardan biridir. Yılsonu öğrenci faaliyetlerini sergileyecek ve münazaralar düzenleyebilecek olanaklara sahip olmadığı için bu tür etkinliklerini başka okullarda yapmıştır.

IV. 6.2.15. Sakarya İlkokulu

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında eğitime açılan ilkokullardan biridir. Diğer merkez okullarına göre öğrenci ve öğretmen sayıları azdır. Şehir merkezinin biraz dışında yer alır. Birtakım faaliyetlerini Gazi Paşa İlkokulu sergi salonunda gerçekleştirmiştir. Adı daha sonra "Hürriyet İlkokulu" olarak değiştirilmiştir.

IV.6.2.16. Seyhan İlkokulu

Şehir merkezinde bulunan, öğrenci ve öğretmen sayıları itibariyle az olan bu okul; şehir merkezinde bulunan diğer okullara göre gelişme gösterememiştir. Adını Adana'yı ikiye bölen Seyhan Nehri'nden almıştır. Yılsonu sergilerini ve diğer etkinliklerini daha çok Namık Kemal İlkokulu salonunda yapmıştır. Günümüzde de eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

IV.6.2.17. Yamaçlı İlkokulu

1906 yılında "Yamaçlı Mektebi" olarak eğitime açılmıştır. Seyhan Nehri'nin karşı kıyısında yer alan ve kendi kıt olanakları içinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Şehrin merkezine uzak olan bu okul, öğrencilerine yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri

dışında köy okullarına öğretmen yetiştirmek için düzenlenen “Eğitmen Kurslarına” da ev sahipliği yapmıştır. 1953 yılına kadar 3 derslikli olarak Yamaçlı Mahallesinde eğitim-öğretim yapmıştır.

IV.6.2.18. 29 Teşrinievvel (Ekim) İlkokulu

Okul, 1916 yılında 4 odada eğitime başlamıştır. Daha sonra genişletilerek oda sayısı 5’e çıkarılmıştır. Fransızlar, burayı işgal döneminde yatakhane olarak kullanmışlardır. 1923’te Rehber-i Tedris adıyla anılan okula daha sonra 29 Teşrinievvel denilmeye başlanmıştır³⁰⁴. Okul, günümüze kadar eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.

IV.6.2.19. Ziya Gökalp İlkokulu

Adını ünlü şair, yazar ve düşünür Ziya Gökalp’ten alan okul, 1939-1940 ders yılında 3 sınıflı ve üç öğretmenli olarak eğitim-öğretime başlamıştır. Okul, Tatbikat Mektebi’nin kaldırılması üzerine okulsuz kalan Eski İstasyon semtindeki çocukların okul ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmıştır. Öğretmen kadrosu Maarif Vekâleti tarafından onaylanan okul, ilk başlarda Trahomlu çocuklara hizmet vermiştir³⁰⁵. Başöğretmenliğine Karaisalı Eski Maarif Memuru Nuri Aydın, öğretmenliklerine de eski Tatbikat Mektebi Muallimlerinden Ayşe ve Hatice Hanımlar getirilmiştir. Okul binasının Milli Eğitim Müdürlüğüne devri sırasında, dönemin Erkek Lisesi Müdürü Salim Beyin büyük katkıları olmuştur³⁰⁶.

³⁰⁴ “Rahşan, Ekici, *a.g.t.* s. 22.

³⁰⁵ “Ziya Gökalp Mektebi Yakında Açılıyor”, *Yeni Adana*, 27 Teşrinisani (Kasım) 1934.

³⁰⁶ “Maarifte Ziya Gökalp”, *Türk Sözü*, 27 İkinci Teşrin (Kasım) 1934.

IV.6.3. Yörük Okullarının Açılması

Maarif Vekâleti, 1933 yılında 25 aşiret, 4900'e yakın çadırla Toros Dağlarında konaklayan Yörükler için "Seyyar Mektepler" açılmasına karar vermiş ve konuyla ilgili bir genelgeyi vilayete göndermiştir. Genelgede, Adana ve İçel vilayetlerinde açılacak olan bu okullara öğretmenlerin nasıl seçileceği de açıklanmıştır. Buna göre Yörük Okullarına alınacak öğretmenlere, Erkek veya Köy Muallim Mektebi mezunu olması; askerliğini tamamlamış ve en az iki yıl ilkokul öğretmenliği yapması şartı getirilmiştir. Bu öğretmenlerin, sağlık açısından Yörük Okulları çalışabileceklerine dair bir rapor almaları ve ahlak bakımından Yörüklerin arasında çalışmaya uygun olmaları gerekmektedir. Yörük Okulları öğretmenlerine 1933 yılı için en fazla 90 lira ücret verilecektir. Yörük öğretmenleri 1934 yılı Mayıs sonuna kadar çalışacaklar ve sağlık mazereti dışında görevlerini terk edemeyeceklerdir. Yörük Okulları dersler, 1934 yılı Ocak başından Haziranın başına kadar devam edecektir. Yörük Okulları öğretmenleri, hem Yörük çocuklarını okutacaklar, hem de millet mekteplerinde de çalışacaklardır. Öğretmenler, hizmetlerini tamamladıktan sonra, tercihen eski görevlerine dönebileceklerdir³⁰⁷. Böylece yüzyıllarca ihmal edilen ve eğitimsiz kalan Yörükler eğitim-öğretim olanağına kavuşmuştur. Bu uygulamanın bir benzeri 19. yüzyılın sonlarında, Kırgızlar için Rusya tarafından yapılmıştır. Ancak Kırgız Yörükleriyle, Türk Yörüklerinin yaşam tarzları aynı olmadığı için Adana Toroslarındaki Yörük Okulları, dünyada türünün tek örneğidir. Bu uygulama, "Genç Cumhuriyet" in toplumun her kesimini, eğitim-öğretim hizmetinden faydalandırmak amacıyla olduğunu göstermektedir. Bu da, halkçı devlet anlayışının bir gereğidir.

³⁰⁷ "Yörük Mektepleri", *Yeni Adana*, 29 Eylül 1933.

IV.7. Merkez İlkokullarının Teftiş Edilmesi (1929-1950)

Merkez ilkokulları periyodik olarak ilköğretim müfettişleri tarafından teftiş edildiği gibi, zaman zaman ilin valileri tarafından da teftiş edilmiştir. 1944 yılında Adana İl Valisi olan B. Akif Eyidoğan, Necati Bey ile Milli Mensucat İlkokullarını ve öğrencilerin ders durumlarını teftiş ederek, okulların içme suları ve ağaçlandırma işleri konusunda idarecilere, çeşitli direktifler vermiştir³⁰⁸.

Okul teftişlerinin en önemli ayağını oluşturan ilköğretim müfettişleri, sadece okul ve öğretmenlerin teftişiyle değil, ilköğretimin ve ilköğretim çağındaki çocukların kültürel gelişimiyle de ilgilenmişlerdir. Bu amaçla, 1948 yılı başında tüm ilköğretim müfettişlerinin katılımıyla yapılan ve üç gün süren bir toplantıda, ilköğretim alanında bir kalkınma hamlesini başlatmak ile ilgili kararlar alınmıştır. Daha sonra İlköğretim Müfettişlerinden Mehmet Ali Eren, bu kararları hayata geçirmek için, kendi bölgesindeki merkez ilkokulları öğretmenleriyle Gazi Paşa Okulu salonunda bir araya gelmiş ve alınan yeni kararlar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bu toplantıda, öğrencilerin kitap okuma alışkanlığını kazanmaları için sınıf kütüphanelerinin oluşturulmasına ve her gün yapılan 6 dersten birinin okumaya ayrılmasına karar verilmiştir. Pilot okul olarak seçilen Gazi Paşa Okulunda olumlu sonuç alınması durumunda, uygulamanın diğer ilkokullarda da yapılacağı ifade edilmiştir³⁰⁹.

³⁰⁸ “Vali B. Akif Eyidoğan’ın İlkokulları Teftişi”, *Yeni Adana*, 28 Mart 1944.

³⁰⁹ “Gazi Paşa’da İlköğretim Toplantısı”, *Yeni Adana*, 2 Ocak 1948.

IV.8. Adana Merkez Köylerinde İlköğretimin Gelişimi (1930-1950)

IV.8.1.Cumhuriyet Hükümetlerinin Köy İlköğretim Politikası ve İlköğretimin Köylere Yaygınlaştırılması

Cumhuriyet Hükümetlerinin temel hedefi; ilköğretimi köylere kadar yaygınlaştırmak, okulsuz köy çocuğu ve okuma-yazma bilmeyen köylü bırakmamaktır. Bu nedenle köy aydınlanmasını gerçekleştirmek ve her köyü okula, her köy okulunu öğretmene kavuşturmaya çalışmıştır. Bu dönem Türkiye toplumunun yaklaşık % 80'inin köylerde yaşadığına bakılırsa bu politikanın ne kadar isabetli olduğu anlaşılacaktır. Bu politikanın hedefine ulaşması sadece devlet olanaklarıyla mümkün olamamıştır. 1930-1950 yılları arasında bir çok köy, köylü-devlet işbirliğinin sonucu okula kavuşmuştur. Bu işbirliğinde köylü, köyün okul inşaatında çalışmanın yanında taş, toprak, kireç gibi ihtiyaçların karşılanmasını da üstlenmiştir³¹⁰. Öğretmen ve okul binasının tamamlanması için gerekli olan ve diğer malzemeler ise devlet tarafından karşılanmıştır. Maarif Vekâleti, köylerin koşulları ve öğrenci durumunu dikkate alarak köy okullarını 3 yıllık olarak düzenlemiştir.

Köy okullarının öğretmen ihtiyacı ilk başlarda öğretmen okulları mezunlarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Öğretmen okulları mezunları zamanla bu ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır. Maarif Vekâleti, köy çocuklarının eğitimi için 1932 yılında "Seyyar Muallimlikler" ihdas etmiştir. Bu amaçla; Adana, Trabzon ve Kayseri'de birer Seyyar Muallim Mektebi açmayı kararlaştırmıştır. Buralardan yetişen Seyyar Muallimler her köyde dört ay kalmak suretiyle ülkenin genelini dolaşacaklardır³¹¹. Ayrıca Vekâlet, bir taraftan köy muallim mekteplerinin sayılarını artırırken diğer taraftan bunların programlarını buldukları bölgenin şartlarına uydurmaya çalışmıştır. Zorunlu hizmetlerini

³¹⁰ "Köy Okulları", *Yeni Adana*, 17 Nisan 1944.

³¹¹ "Seyyar Muallim", *Yeni Adana*, 20 Nisan 1931.

tamamlamayan öğretmenleri de, köylünün okuma-yazma öğrenmesi için üç yıl süreyle köylerde görevlendirmiştir³¹².

Her ders yılının başında merkez köy okulları öğretmenleri, maarif dairesinde, Maarif Müdürünün başkanlığında toplanarak köy okullarında yapılan eğitim ve öğretimin amaçlarıyla ilgili görüş alışverişi yapmışlardır. Bu toplantılar, köylerde yapılan eğitim birliği sağlama açısından büyük önem taşımıştır.

1933 yılında Karataş, merkeze bağlı bir nahiye olup 34 köyden meydana gelmekteydi. Nahiye halkı, çocuğunu okula gönderme konusunda istekli olduğu halde nahiye merkezi ve köylerinde yeteri kadar okul olmadığı için çocuğunu okula gönderememiştir. Karataş nahiye merkezinde bulunan tek ilkokulun 91 öğrencisi bulunmaktadır. 34 köyünden ise sadece Oymaklı Köyü, Kadı Köyü ve İsa Hacı Köyünde birer okul bulunmaktadır³¹³. Karataş halkının, vilayetten beklentisi bu okulların artırılması olmuştur.

1933 yılı Aralık başında yapılan istatistiklere göre Adana merkezine bağlı köylerden 24'ünde ilkokul bulunduğu tespit edilmiştir. Bu 24 köy okulunda 269'u kız 919'u erkek olmak üzere toplam 1188 öğrenci bulunmaktadır³¹⁴. Bu okul ve öğretmen sayıları okul çağında bulunan çocuk sayısı karşısında oldukça yetersiz kalmaktadır.

Maarif Vekâleti, köy okullarından beklenen hedeflerin gerçekleşmemesini, onların 3 yıllık olmasına bağlamış; bunun üzerine 1937-1938 ders yılından itibaren köy okullarının 5 yıla çıkarılmasına karar vermiştir. Ancak bu karar ülkenin her tarafında birden uygulanamamıştır. İlk etapta ekonomik ve coğrafi durumu uygun, nüfusu fazla olan köylerdeki okullar 5 yıla çıkarılmış; nüfusu az olan 2-3 köy için de 5 sınıflı tek bir okul

³¹² “Köy Mektepleri”, *Yeni Adana*, 6 Nisan 1931.

³¹³ “Köy Mektupları, Karataş'ın İstekleri”, *Türk Sözü*, 25 Nisan 1933.

³¹⁴ “Vilayetimizin Talebe Mevcudu”, *Türk Sözü*, 10 Kânunuevvel 1933.

yapılmıştır. Diğer 3 yıllık köy okullarıysa sonraki yıllarda tedrici olarak 5 yıla çıkarılmıştır³¹⁵.

1938 yılında, Adana merkezine bağlı beş sınıflı dört köy okulundan 30'u erkek, 12'si kız olmak üzere toplam 42 öğrenci mezun olmuşken, aynı yıl vilayet genelindeki tüm köy ilkokulların beşinci sınıflarından 198 erkek, 26 kız; üçüncü sınıflarından ise 801 erkek, 151 kız öğrenci mezun olmuştur³¹⁶. Yine aynı yıl, vilayete bağlı köy ilkokul sayısı 110 olup bu okullarda 6503'ü erkek, 2011'i kız olmak üzere toplam 8514 öğrenci, 146 öğretmen tarafından okutulmuştur³¹⁷.

Eğitimin köylere yaygınlaştırılmasını sağlamak ve köy aydınlanmasını gerçekleştirmek için her yıl yeni çözümler üzerinde durulmuştur. 1938 yılında eğitimin köylere yaygınlaştırılması için köy yatı mektepleri sayısı artırılmak istenmiş ve bu amaçla köy yatı mekteplerinin pansiyon ihtiyacına harcanmak üzere 900 liralık ödenek ayrılmıştır³¹⁸.

1940 yılında da köy öğretmenlerinin mesleki ve genel bilgilerinin artırılması için Gazi Paşa İlkokulu'ndan köy muallimlerine kitap verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında köy öğretmenlerinden, buldukları köylerde birer köy okuma odası açmalarını, okuma odasının kitap ihtiyacını da Ziraat Vekâleti, Halk Partisi ve Halkevleri yayınları ile karşılayarak köylerinin okumalarına önayak olmaları istenmiştir. Daha cazip olur düşüncesiyle bu köy okuma odalarında birer radyonun bulundurulması da düşünülmüştür³¹⁹.

Kültür Vekâleti köylerdeki okul ve öğretmen sorununu, "eğitmenli köy mekteplerinin" açılışına hız vererek çözmeye çalışmıştır. Eğitmenli Köy Okulları, 3238

³¹⁵ "Köy Mektepleri Üç sınıftan Beş Sınıfa Çıkarılacak", *Yeni Adana*, 10 Haziran 1937.

³¹⁶ "İlkokullardan", *Türk Sözü*, 13 Temmuz 1938.

³¹⁷ "Şehrimizde Okul Ve Talebe Miktarı", *Türk Sözü*, 9 Kânunuevvel 1938.

³¹⁸ "Köy Yatı Okulları", *Türk Sözü*, Teşrinievvel 1938.

³¹⁹ "Köy Muallimleri ve Köylerimizde Radyo", *Türk Sözü*, 4 Teşrinievvel 1940.

sayılı kanuna göre açılmış üç sınıflı köy okullarıdır³²⁰. 1939-1940 ders yılında Adana merkezine bağlı köylerde 36 eğitimci tarafından 1204 öğrenci okutulmuştur. 1940-1941 yılında ise Adana, Osmaniye ve Bahçe kazalarında 30 daha “Eğitmenli Mektep” açılmıştır. Bu suretle Adana’nın Çınarlı, Akkuyu, Cihadiye, Şevketiye, Abtulhadi, Dağcı, Mihmandar, Şambayadı, Havutlu ve Yemişli köyleri eğitimci mekteplerine kavuşmuştur³²¹.

İl valileri köylerde okul yapımına büyük önem vermişlerdir. Baklalı köyü okulunun temeli 1945 yılında İl Valisi Akif Eyidoğan tarafından atılmış, Misis ve İncirlik köylerin okul inşaatları da yine Vali Bey tarafından bizzat tetkik edilmiştir³²².

IV.8.2. Köy Okullarının Yapılmasında Köylü Desteği

Adana merkeze bağlı köylerin küçük ve dağınık bulunması, kalkınma planları ve savaş şartlarının getirdiği sıkıntılar gibi sebepler devlet olanaklarıyla her köye okul yaptırma işini güçleştirmiştir. Bu nedenle okulu bulunmayan köy vatandaşlarına önemli görevler düşmüştür. Adana köylüleri okulun ve okumanın önemini iyi kavramış ve okulsuz olan köylerinde okul yapımı konusunda büyük gayretler göstermişlerdir. 1938 yılında merkeze bağlı Baklalı, Yemişli, Karacaören köy sakinleri, İdare-i Hususiye ile birlikte yaptırdıkları okullarına öğretmen atanmasını için vilayete müracaat etmişlerdir³²³. Büyük ve Küçük Çıldırım köy sakinleri de iki köyün merkezi noktasında okul yaptırmak üzere

³²⁰ H. Mehmet Doğan, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Eğitim Politikası ve Mersin’de Eğitim (1923-1950)*”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2005, s. 173.

³²¹ “Eğitmenli Otuz Köy Mektebi Daha Açıldı”, *Türk Sözü*, 10 Teşrinisani 1940.

³²² “Valimiz Baklalı Köy Okulu’nun Temel Atma Törenlerinde Bulundu”, *Türk Sözü*, 30 Haziran 1945.

³²³ “İlimizde Köy Okulları Çoğalıyor”, *Türk Sözü*, 18 Teşrinievvel 1938.

aralarında para toplayarak ilgili yerlere bağışlamışlardır³²⁴. Okulu bulunmayan diğer köylüler de, çocuklarını okulla buluşturmak için büyük gayret göstermişlerdir.

1940'lı yıllar köylülerin okula karşı ilgi gösterdikleri ve köylerinde okul yaptırmak için fedakârlıklara katlandıkları yıllar olmuştur. 1940 yılında Adana merkeze bağlı 11 köy daha okula kavuşmuştur. Okulsuz olan Baklalı, Buruk ve İsmailiye köylerinde köylünün yardımıyla okul yaptırılmış ve bu okulların açılışı 1940 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda gerçekleştirilmiştir. Yemişli, Gerdan, Kılıçlı, Sofulu, Boynuyoğun, Yolgeçen, Çotlu ve Beğceli köylerindeki okul tamiratına ve inşaatına hız verilmiştir. Sırinsı Köy'ü okul inşaatı da 1000 lira karşılığında müteahhide ihale edilmiştir³²⁵. Böylece köylü-devlet işbirliği sonucu Adana merkeze bağlı birçok köy ilkokula kavuşmuştur. Ancak Hükümet, 1947 yılında köylünün içinde bulunduğu ekonomik koşulları dikkate alarak okul inşaatı için köylüden para toplanmasının durdurulduğunu vilayete, vilayet makamı da bu kararı milli eğitim müdürlüklerine ve kaymakamlıklara aynen bildirmiştir³²⁶.

Köy okullarının yapımı, tamiri ve sağlık açısından uygun koşullara kavuşması köy öğretmenlerinin üstün çabalarıyla olmuştur. 1932 yılında sağlık koşulları açısından okul denilemeyecek kadar kötü durumda olan ve ciddi bir tamirden geçmesi gereken Boruk Köy Okulu'nun genç öğretmeni, ölmeden önce tüm varlığını okula bağışlayan Sarı Kürt adındaki köylünün eşyalarını köyde³²⁷ bizzat tellallık yaparak satmış ve topladığı parayı Köy Okulu'nun tamiratına harcamıştır. Genç öğretmen bununla da kalmamış, 23 Nisan gibi milli bayramlarda köylüleri okul önüne toplayarak bu ve buna benzer tarihi günlere dair konferanslar vermiştir.

³²⁴ “Köylerde Mektep İnşaatı”, *Türk Sözü*, 2 Teşrinievvel 1940.

³²⁵ “Adana'nın 11 Köy'ü Daha Mektebe Kavuştu”, *Türk Sözü*, 26 Teşrinievvel 1940.

³²⁶ “Okul İnşası İçin Köylüden Para Alınmaması İçin Emir Geldi”, *Yeni Adana*, 13 Aralık 1947.

³²⁷ “Köylerde Muallimlerimiz Nasıl çalışıyor”, *Yeni Adana*, 5 Nisan 1932.

Köylülerin maddi güçlerinin eğitime yönlendirilmesi konusunda köy öğretmenlerinin önemli katkıları olmuştur. Zeytinli Köyü İlkokulu Öğretmeni Suphi Mutlu, öğrenci velileriyle yaptığı toplantıda öğrenci devam-devamsızlığı, okulun su ihtiyacı, sınıf sıralarının temini gibi konularda velileri aydınlatmıştır. Bunun üzerine köylüler, topladıkları 300 lirayı okul ihtiyaçlarını karşılamak üzere okulun emrine vermişlerdir³²⁸.

IV.8.3. Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu'nun Köy Okulu Yapımına Desteği

Adana milletvekillerinden Damar Arıkoğlu, 1940 yılında Dikili köyünde yeni bölge tipi bir okul yaparak merkez köylerde ilkokulun yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Vekil Arıkoğlu, ayrıca Yunusoğlu köyündeki bir binayı okul yapılmak üzere bağışlamıştır³²⁹. “Arıkoğlu” adının verildiği okul, 1940 yılında açılmıştır. 1942 yılında Dikili köyünde yaptırdığı yeni tip okulun temeli, 3 Temmuz 1942 tarihinde Vali Akif Eyidoğan, maarif, nafia, belediye fen işleri müdürleri, daimi encümen azaları, iktisat müfettişi, maarif erkânı ve kalabalık bir halk kitlesinin katılımıyla atılmıştır³³⁰. Arıkoğlu tarafından yaptırılan bu okulun bahçesine ilave olmak üzere üç dönüm arazi köyün ileri gelenlerinden Cabbar Dedecioğlu tarafından bağışlanmıştır³³¹.

IV.8.4. Köy Eğitim Kursu

Maarif Vekâleti, 1939 yılı için yaptığı hazırlıklarla köy okulları için Adana ve diğer vilayetlerde 2000 eğitimci yetiştirmeyi hedeflemiştir³³². Okulu ve öğretmeni olmayan köylerde görevlendirmek amacıyla Adana Karşıyaka'daki Güneşli Yatılı Okulu'nda

³²⁸ “Okulları İçin Para topladılar”, *Türk Sözü*, 10 Ekim 1945.

³²⁹ “Damar Arıkoğlu Okulu”, *Türk Sözü*, 15 Şubat 1940.

³³⁰ “Dikili İlkokulunun Temeli Atıldı”, *Türk Sözü*, 5 Temmuz 1942.

³³¹ “Dikili Mektebinin Temel Atma Merasimi”, *Türk Sözü*, 14 Eylül 1941.

³³² “Maarifimizin 1939 Hazırlığı”, *Türk Sözü*, 8 Nisan 1939.

“Eğitmen Kursu” açılmıştır. Kursa Adana’nın merkez köylerinden 50, Mersin ve Gaziantep vilayetlerinden 25’er olmak üzere toplam 100 kişi katılmıştır. Kursa katılanların çiftçilik ile uğraşmaları ve okur-yazar olmaları şart koşulmuştur. Bir köyden kursa katılan kişi, kursu tamamladıktan sonra aynı köye eğitmen olarak atanmış ve kendisine maaş verilmiştir. Kursa katılanların her türlü masrafları ise kurs idaresi tarafından karşılanmıştır³³³. Yedi aylık bir dönemi kapsayan Eğitmen Kursu, nisanın başından ekim ayının sonuna kadar devam etmiştir. Kursta 10’u kültür öğretmeni, 3’ü ziraat öğretmeni, 1’i Eğitim Şefi ve 1’i de Direktör olmak üzere 15 eğitici görev yapmıştır. Kursa katılanlar genellikle askerliğini çavuş olarak yapan ve maarifin ışığını en ücra köylere kadar götürebilecek şevke sahip olanlardan seçilmiştir. Kursiyerler hem teorik hem de pratik bilgilerle donatılmışlardır. Kursta, öğleden önce dört saat teorik ders alan adaylar öğleden sonra da toprak üzerinde uygulama yapmışlardır³³⁴. Adana vilayeti yedi eğitmen bölgesine ayrılmış ve Güneşli İlkokulu’ndaki Eğitmen Kursu’nu tamamlayan 41 eğitmen, kasım ayı başından itibaren Seyhan vilayetine bağlı köy ve eğitmen bölgelerinde görevlendirilerek 41 köy daha ilkokula kavuşturulmuştur. Her eğitmen bölgesinin başına denetleme için bir “Gezici Köy Başöğretmeni” atanmıştır. Böylece, Adana merkez kazaya bağlı Çıldırım, Kılınçlı, Zıpcıklı, Baklalı, İsmailiye, Çotlu, Mihmandar, Yunusoğlu, İсахacı, Kudrettepesi, Yol Geçen, Kuyumcular, Suluca, Zeytinli, Şambayadı, Büyük Dikili, Dingillik, Dedepınarı, Gökçeli, Tuzsuzzade, Yemişli, Kesik, Meletmez, Deniz Kuyusu, Kilhavur, Yukarı Hunnaklı, Cihadiye, Kireçocağı, Kabasakal, Karalarbucağı, Büyükkapılı, Danişmen, Araplar, Çulhaveren, Karaahmetli, Yalmanlı, Sırkıntı köyleri Eğitmenli Köy Okulu’na kavuşmuştur³³⁵. İlki Güneşli İlkokulu’nda açılan Eğitmen Kursu, 1940 yılından itibaren Haruniye Köy Enstitüsü’nde açılmıştır. Bu devredeki kursa Adana, İçel, Konya ve

³³³ “Eğitmen Kursları Yakında Açılıyor”, *Türk Sözü*, 5 Şubat 1939.

³³⁴ “İslan Şaylan, “Öğretmen ve Eğitmen”, *Türk Sözü*, 3 Mayıs 1939.

³³⁵ “41 Köy Okulu Açılıyor”, *Türk Sözü*, 3 Ağustos 1939.

Gaziantep'ten katılımlar olmuştur. Kurs bitiminde eğitim şefleri ile enstitü müdürü tarafından eğitmenlerin kurs devresi boyunca faaliyetleriyle gösterdikleri çalışma ruhu, gezici öğretmen veya başöğretmen olmak bakımından liyakatleri hakkında bir rapor hazırlanmıştır³³⁶. Eğitmen Kursu'nun bu devresinden 80 eğitmen mezun olmuştur³³⁷. Bu mezunlardan 65'i Adana vilayetine bağlı köylerde görevlendirilmiştir³³⁸. Bu atamalar mevcut köy okullarının ihtiyaçlarını karşılayamadığı için 3 köy okulu kapalı kalmıştır. Bu köylerde 2878'i erkek, 2191'i kız olmak üzere toplam 5069 okul çağında öğrenci bulunmaktadır. Mevcut olan 65 eğitmen bunlardan ancak 179'u erkek, 99'u kız olmak üzere toplam 278 öğrenciyi okutabilmiştir. 1939 yılında başlayan Köy Eğitmen Kurs uygulaması daha sonraki yıllarda sürmüştür. Köy eğitmenleri yetiştiren eğitmen kursunun dokuzuncu devresi ile gezici başöğretmen seçme kursu Haziran 1944'te Adana'da açılmıştır. Kursa katılan eğitmen adaylarının harcırahları ile kurs boyunca her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Kurs bitiminde kendi köylerinde görevlendirilen eğitmenlere ayda 15 lira maaş verilmiştir.

Eğitmen kursu ile birlikte köy okulları arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla oluşturulan Gezici Başöğretmen Kursu da açılmıştır. Gezici başöğretmen olacak olan kişiler ilkokul öğretmenleri arasından seçilmiştir. Gezici başöğretmen olmak için kursa katılan ilkokul öğretmenlerine kursta buldukları her gün için 225 kuruş üzerinden yevmiye verilmiştir³³⁹.

Düziçi (Haruniye) Köy Enstitüsü'nün açılmasıyla birlikte köy okulları için ihtiyaç duyulan eğitmenler buradan yetiştirilmiş, yetiştirilen eğitmenler her yıl Adana merkezine bağlı köylerde ve ilçelerine bağlı köylerle çevre vilayetlere gönderilmişlerdir. 1941 yılı

³³⁶ “Köy Eğitmen Kursu”, *Türk Sözü*, 13 Teşrinievvel 1940.

³³⁷ “Çukurova Köy Eğitmen Kursu Mezunlarını Verdi”, *Türk Sözü*, 25 Teşrinievvel 1940.

³³⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Maarif İstatistiği 1940-1941*”, Ankara, 1943, s. 37.

³³⁹ “Eğitmen Kursu”, *Yeni Adana*, 16 Mayıs 1944.

mezunların atanmasıyla 20 köy daha eğitimli ilkokula kavuşmuştur³⁴⁰. Bunlarla birlikte Adana vilayetindeki eğitimci sayısı 88'e eğitimli köy okulu sayısı 85'e çıkmıştır. Adana Yemişli, Baklalı, Sırınsı, İsmailiye, Suluca, Boynuyoğun köylerinin ilkokul binaları tamamlanarak eğitime açılmıştır. Abdülhaci, Abdioğlu, İncirlik ve Büyük Dikili köy okullarının inşaatları devam etmektedir.

IV.8.5. Adana Merkez Köylerinde Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Eğitimci

Durumu

IV.8.5.1. Okul Durumu

Yeni Türk Devleti, her köye bir okul yaptırmak ve okumayan köy çocuğu bırakmamak amacındaydı. Bu nedenle 1930-1950 yılları arasında köylerde; Köy Okulu, Öğretmenli Okullar (öğretmen okulu mezunlarının görev yaptığı okullar), Öğretmenli-Eğitimci Okullar (öğrenci mevcutları fazla olan ve öğretmen ile eğitimcilerin birlikte görev yaptıkları okullar), Eğitimci Okullar (maaşı devlet tarafından ödenen bir eğitimcinin görev yaptığı ve üç sınıflı olan okullar), Bağımsız Eğitimci Okullar adı altında okullar açılmıştır.

Çalışmamız sürecinde Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1932-1950 yılları arası yayımladığı maarif istatistiklerinin, 1934-1937 arası hariç, tümüne ulaşılmış ve tek tek incelenmiştir. Bu istatistiklerdeki okul, öğrenci ve öğretmen sayıları şehir ve köyler diye iki grup halinde ele alınmıştır. Yani Adana merkez ilkokullarına ait rakamlar ilçe merkezlerindeki ilkokullardan, merkeze bağlı köylerdeki ilkokullar da ilçelere bağlı köy ilkokullarından ayrılmamıştır. Bu nedenle bütün yılların merkeze bağlı köy okullarının sayısı tek başına tespit edilememiştir.

³⁴⁰ "Eğitimci Yeni Okullar Açılıyor", *Türk Sözü*, 13 İkinci Teşrin 1941.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sadece öğretmen okulu mezunları köy okullarında görevlendirilmiştir. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren öğretmen okullarından mezun olanlar ihtiyacı karşılayamayınca 1932 yılından itibaren Seyyar Muallimler, 1940-1941 ders yılından itibaren de eğitimciler köy okullarında görevlendirilmeye başlanmış, buna bağlı olarak köylerde yeni okullar açılmıştır.

Maarif istatistiklerinde köylerdeki öğretmenli ve öğretmenli-eğitmenli okul sayıları vilayet geneli için verildiğinden merkeze bağlı kaç köy okulunun bulunduğunu tespit etmek zordur. 1940-1941 ders yılı başında Adana merkez kazasına bağlı 146 köyden 13'ü öğretmenli, 30'u eğitimci toplam 43'ünde okul bulunmaktadır. Bu da Adana merkezine bağlı köylerin yaklaşık % 29'unda okul bulunduğunu göstermektedir. Geriye kalan 103 köyün 6'sında okul yapımına başlanmıştır. 97 köye de okul yapılamamıştır. Valilik ve Kültür Müdürlüğü, köylerin bu ihtiyacını karşılamak amacıyla adı geçen ders yılında öğretmen kadrosunu artırma yoluna gitmiştir. Bu ders yılında sadece yeni mezunlardan 45 erkek, 15 kadın öğretmenin ataması gerçekleştirilmiştir.

1932-1950 yılları arasında Adana vilayetine bağlı köylerdeki okullaşmayı anlayabilmek için tablo 18'in incelenmesi gerekmektedir. 1940-1941 ders yılına kadar köylerde sadece öğretmenli okullar vardır. Bu ders yılından sonra eğitimci kurslarından mezun olan eğitimcilerin de köylerde görevlendirilmesiyle birlikte bağımsız eğitimci, öğretmenli-eğitmenli okulların da açılmaya başlandığını görmekteyiz. Özellikle eğitimcilerin köylerde görevlendirilmesiyle birlikte birçok köyde okul yapılmış ve daha çok okul çağındaki çocuk okula kavuşmuştur. Ayrıca öğretmen yokluğundan kapalı durumda olan birçok köy okulu da bu sayede öğretmene kavuşmuştur.

Tablo 18: 1932-1950 Arası Bazı Yıllarda Öğretmenli, Öğretmenli-Eğitmenli ve Bağımsız Eğitimli Köy Okulları Sayısı

Yıllar	Öğretmenli	Öğretmenli Eğitimli	Bağımsız Eğitimli	Toplam Okul Sayısı
1932-1933	18			18
1937-1938	21			21
1940-1941 ³⁴¹	13		30	43
1945-1946 ³⁴²	22		29	51
1949-1950	24	5	14	43

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü, İlköğretim İstatistikleri (1932-1950).

Tablo 18’de 1932-1950 yılları arasında köy okullarındaki gelişmeler ele alınmıştır. 1940-1941 ders yılından itibaren köy okullarında daha çok bağımsız eğitimler görevlendirilmeye başlanmıştır. Eğitim Kurşları ve Köy Enstitüleri mezunlarının köylere atanmasıyla birlikte köy okulu sayılarında büyük bir artışın yaşandığı görülmektedir. Bunun yanında okulun ve okumanın önemini kavrayan köylünün desteği de köylerdeki okul sayısının artmasında etkili olan başka bir faktördür. Ancak II. Dünya Savaşı’nın getirdiği ekonomik sıkıntılar Cumhuriyet Hükümetlerinin büyük önem verdiği her köye okul yapma ve öğretmen gönderme, köylüyü aydınlatarak köy kalkınmasını gerçekleştirme hedeflerine ulaşılmasını güçleştirmiştir. Bütün olanaksızlıklara rağmen 1932-1950 yılları arasında merkeze bağlı köy okulu sayısında yaklaşık % 140 gibi ciddi bir artışın yaşandığı görülmektedir. 1945 yılı başında Adana vilayetinin 720 köyünde 108’i öğretmenli, 73’ü bağımsız eğitimli, 17’si Enstitü mezunu öğretmenli olmak üzere toplam 198 öğretmen ve okul olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde vilayet genelindeki köylerin yaklaşık % 28’inde

³⁴¹ “İlkokullarda Talebe Adedi”, *Türk Sözü*, 11 Eylül 1940.

³⁴² Başbakanlık İstatistikler Genel Müdürlüğü, “*Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1945-1946*”, s. 30, 49.

okul bulunduğu görülmektedir³⁴³. 1932-1950 yılları arasında köy okulu sayısının en fazla olduğu yıl 1945-1946 ders yılıdır. Köy okullarındaki en büyük gelişme ise 1940-1941 ders yılında yaşanmıştır. Bu dönemdeki artış bir önceki döneme göre yaklaşık % 105'tir. 1949-1950 ders yılındaki okul sayısı bir önceki döneme göre azalmıştır. Bu azalmanın oranı yaklaşık % 8'dir. Bu azalmanın başlıca sebepleri olarak II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ülke genelinde başlatılan ilköğretim seferberliğinin sonraki yıllarda kesintiye uğraması, köylere daha az öğretmenin atanması ve öğretmenlerin askerlik hizmeti nedeniyle okulların öğretmensiz kalmasını sayabiliriz.

IV.8.2.2. Öğrenci Durumu

Maarif istatistiklerinin Adana vilayet genelinde bulunan köy okullarındaki öğrenciler için verdiği rakamlara göre; 1930-1931 ders yılında tüm vilayet genelindeki köy ilkokullarında 2011'i erkek, 464'ü kız olmak üzere toplam 2475; 1931-1932 ders yılında 2385'i erkek, 570'i kız olmak üzere toplam 2955 öğrencinin okuduğu görülür. Aynı ders yılında yapılan yılsonu sınavlarında 278 erkek, 24 kız toplam 302 öğrenci başarılı olmuş ve mezun olmaya hak kazanmıştır³⁴⁴.

Tablo 19'da 1932-1950 arası bazı yılların merkeze bağlı köylerde okul çağında bulunan, okula devam eden, bir üst sınıfa geçen ve mezun olan öğrenci sayılarındaki gelişmeler ele alınmıştır. 1932-1933 ve 1949-1950 ders yıllarında Adana merkez köylerinde okul çağında bulunan çocuk sayısı tespit edilememiştir. 1945-1946 ders yılında ise okul çağında bulunan çocuk sayısının diğer yıllara düştüğü görülür. Bunun en önemli sebebi II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda ülkedeki doğurganlık oranındaki düşüşü gösterebiliriz. 1932-1933 ders yılında sınıf geçen ve mezun olan öğrencilerin başarılı

³⁴³ "Vilayetimizde İlkokulların Durumu", *Türk Sözü*, 23 İkinci Kanun 1945.

³⁴⁴ "İlk Mekteplerde" *Türk Sözü*, 14 Temmuz 1932.

olduğunu düşündüğümüzde 476'si erkek, 89'u kız olmak üzere toplam 565 öğrencinin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ders yılında erkek öğrencilerin başarı oranı yaklaşık % 55 iken, kızların başarı oranı ise yaklaşık % 43'tür. Adı geçen ders yılında 388'i erkek, 117'si kız olmak üzere toplam 505 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. Bu ders yılındaki genel başarı oranı yaklaşık % 53'tür.

1937-1938 ders yılında merkez köylerde okul çağındaki 1874'ü erkek, 1120'si kız olmak üzere toplam 2994 öğrenciden 1189'u erkek, 411'i kız olmak üzere 1600 öğrenci okula devam etmektedir. Bu da gösteriyor ki, okul çağındaki çocukların % 53'ü okula devam edebilmektedir. Aynı ders yılında okula devam eden öğrencilerden 657'si erkek, 183'ü kız olmak üzere toplam 840'ı başarılı olmuş, 532'si erkek, 232'si kız olmak üzere toplam 764 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. Bu ders yılının başarı oranı % 52'dir.

1940-1941 ders yılında okul çağında bulunan çocuk sayısı 4973'ü erkek, 3757'si kız olmak üzere toplam 8730'dur. Bu yılın okullaşma oranı yaklaşık % 39 olup bir önceki yıla göre % 2'lik gibi bir artış görülmüştür. Eğitimli okullar yeni açıldığından henüz mezun verememiş, ilk iki sınıftaki başarı oranı % 100'dür. Öğretmenli okullarda 347'si erkek, 150'si kız olmak üzere toplam 497 öğrenci sınıf tekrarına kalmıştır. Bu okulların başarı oranı ise yaklaşık % 64'tür.

1945-1946 ders yılında okul çağında bulunan çocuklardan yaklaşık % 58'i okula devam edebilmektedir. Okula devam edenlerin başarı oranı ise % 71 civarındadır. Bu ders yılında öğretmenli ve eğitimli okulların başarı durumunu karşılaştırdığımızda öğretmenli okulların başarı durumunun % 65, eğitimli okullarının ise % 85 olduğu görülecektir. Eğitimli okulların başarı oranı öğretmenli okullara göre % 20 daha fazladır. Bu ders yılında okula devam eden kız öğrencilerin yaklaşık % 65'i, erkek öğrencilerin ise yaklaşık % 74'ü başarılı olmuştur. Bu yılın başarı oranı ise yaklaşık % 71'dir.

1949-1950 ders yılında kız öğrencilerden 804'ü, erkek öğrencilerden ise 1888'i başarılı olmuştur. Kız öğrencilerde başarı oranı yaklaşık % 63 iken, erkek öğrencilerde ise bu oran yaklaşık % 75'tir. Bir önceki döneme göre erkek öğrencilerin başarısı artarken, kız öğrencilerin başarısı azalmıştır. Bu yılın genel başarı durumu ise geçen dönemle aynı olup yaklaşık % 71'dir.

Tablo 19: 1932-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkeze Bağlı Köylerde Okul, Mevcut Öğrenci, Sınıf Geçen ve Mezun Öğrenci Sayıları

Yıllar	Okul Çağındaki Çocuk Sayısı			Mevcut Öğrenci			Sınıf Geçen Öğrenci			Mezun Olan Öğrenci		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1932-1933				864	206	1070	465	88	553	11	1	12
1937-1938	1874	1120	2994	1189	411	1600	560	158	718	97	25	122
1940-1941	4973	3757	8730	2559	822	3381	2105	658	2763	107	14	121
1945-1946	3665	2669	6334	2372	1266	3638	1435	721	2156	332	99	431
1949-1950 ³⁴⁵				2511	1272	3783	1662	733	2395	226	71	297

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü, İlköğretim İstatistikleri (1930-1950), İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği 1940, 1940-1941.

1932-1950 yılları arası maarif istatistiklerinde bazı yılların okul çağında bulunan çocuk sayısına rastlanamamıştır. 1937 yılından 1946 yılına kadar geçen 9 yıllık dönemde ilkokul çağındaki çocuk sayısı yaklaşık % 111 artmıştır. Okul çağındaki kızların sayısı yaklaşık % 138, erkeklerin sayı ise yaklaşık % 96 artmıştır. Bu artışın sebebi köylerde öğretmenlerin görevlendirilmesiyle bu köylerdeki ilköğrenim çağında bulunan çocukların da sayılmasıdır. Okul çağında bulunan çocuk sayısının en yüksek olduğu yıl 1940-1941 ders yılıdır. 1945-1946 ders yılında okul çağında bulunan öğrenci sayısında 1940-1941 ders yılına göre yaklaşık % 27 azalma yaşanmıştır.

³⁴⁵ Bu rakamlar Öğretmenli, Öğretmenli-Eğitmenli ve Bağımsız Eğitimli Köy Okullarına Aittir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde her ders yılı için okula devam eden öğrenci sayısının arttığı görülecektir. Bu da köylerde okula karşı duyulan ilginin kanıtı sayılabilir. Hem okul çağında bulunan çocuk sayısı itibariyle, hem okula devam eden hem de başarılı olan öğrenciler içerisinde kızların oranı her dönem erkeklere göre düşüktür. Bu da kız çocuklarının okutulması ve kızların okula karşı gösterdikleri ilgi bakımından istenilen seviyeye ulaşamadığının kanıtı sayılabilir. Köy ilköğretiminde öğretmenlerden yararlanıldığı yıllarda hem okul hem de okula devam eden öğrenci sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. Cumhuriyet Hükümetleri köy eğitimi için olanaklar ölçüsünde her türlü çabayı göstermişse de okul çağında bulunan tüm çocukların okulla tanışması mümkün olamamıştır. Köy okullarına devam eden öğrencilerin 1932-1950 yılları arasında genel başarı oranı yaklaşık % 65 civarında olmuştur. Eğitimli köy okullarının başarı oranı öğretmenli köy okullarına göre her yıl daha fazla olmuştur.

IV.8.2.3. Öğretmen ve Eğitimci Durumu

Adana merkeze bağlı öğretmen ve eğitimci sayılarının istatistiklerde daha çok vilayet genelinde verildiği için bu dönemde bütün yıllar için ayrı ayrı gösterilmemiştir. Eğitimci Kursu ve Köy Enstitüleri mezunlarının köy okullarında görevlendirilmesiyle birlikte okul sayısının artmasına paralel olarak öğretmen ve eğitimci sayısında da sürekli bir artış yaşandığı görülmüştür. Okullardaki öğretmen ve eğitimci sayılarındaki artış veya azalmalar devletin o dönemde uyguladığı politikalarla yakından ilgilidir. Tablo 20 incelendiğinde öğretmen sayısında 1933-1934 ders yılında yaklaşık % 50 artış yaşanmıştır. Bu artış iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki seyyar muallimlerin köylerde görevlendirilmesi ikinci ise 1933 yılında Adana vilayetinin Osmaniye, Ceyhan, Kozan ve Bahçe'nin katılımıyla Seyhan vilayeti adıyla büyümesidir. 1945-1946 ders yılında köy

okullarındaki öğretmen ve bağımsız eğitimci sayılarında yaklaşık % 76 artış yaşanmıştır. Bu artış nedeni II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de ilköğretimin milli bir dava olarak yeniden ele alınması ve bunun Adana vilayetine ilköğretim seferberliği olarak yansımalarıdır. Yeni devletin her köy okulunu öğretmene kavuşturma politikasına paralel olarak 1949-1950 ders yılında da öğretmen sayılarında artış yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan artış ise bir önceki döneme göre yaklaşık % 36'dır.

Tablo 20: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkezine Bağlı Köylerde Öğretmen Sayıları

Yıllar	Öğretmenli		Öğretmenli- Eğitmenli		Bağımsız Eğitimci		Genel Toplam
	E	K	E	K	E	K	
1930-1931	100	-					100
1933-1934	145	4					149
1937-1938	126	5					131
1940-1941	114	14					128
1943-1944	98	33					131
1946-1947	157	45	28				230
1949-1950	202	41	20	-	48	1	312

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü İlköğretim İstatistikleri (1930-1950).

IV.8.3. Köy Okullarında Teftiş

Adana Maarif İdaresi, köy okullarının denetlenmesi konusunda hassasiyet göstermiştir. Bir yandan Maarif Müdürü Rasim Bey, yanında İlk Mektepler Sıhhiye Müfettişi Muzaffer Bey olduğu halde merkeze bağlı Çakal Kuyusu, Şambayadı, Büyükdikili, Zeytinlu, Gerdan ve Yolgeçen köylerindeki okulları teftiş ederken; diğer yandan da İlk Tedrisat Müfettişi Hicri Bey, diğer köy mekteplerini teftiş etmiştir³⁴⁶.

³⁴⁶ “Maarif Müdürü Dün Köy Mekteplerini Teftiş Etti”, *Türk Sözü*, 21 Nisan 1933.

IV.8.4. Köy Okullarında Zirai Bilgilerin Verilmesi

Köylünün ve köy çocuğunun, zirai bilgisini artırmak ve tarımdan daha fazla verim almasını sağlamak amacıyla köy mekteplerinde, köy mektepleri muallimleri tarafından ziraat derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 1 Ağustos 1933 tarihinde Ankara, Bursa, İzmir ve Adana’da köy mektepleri muallimlerine yönelik “Köy Muallimleri Ziraat Kursları” açılmıştır. Adana’daki kurs, Ziraat Mektebi’nde, Vali ve Maarif Müdürü’nün idaresi altında İçel ve Gaziantep vilayetlerinden gelenlerle birlikte 8 müfettiş ve 42 köy muallimin katılımıyla başlamıştır. Kursa katılanlara hayvancılık, sütçülük, meyvecilik, bağcılık, sebzeçilik, nebat hastalıkları, ilaçlama koruma çareleri, umumi ziraat, ziraat ürünlerinin satış usulleri ve kıymetlendirilmesi, ağaçlandırma, köy işleri, köyün sıhhi işleri ve küçük ziraat sanatları gibi konularda dersler verilmiştir³⁴⁷. Kursun süresi kırk gün olarak belirlenmiştir. Otuz gün derslere, on gün de uygulamaya ayrılmıştır. Kursa katılanların barınma ve yiyecek ihtiyaçları Ziraat Mektebi tarafından karşılanmıştır³⁴⁸. Kursta verilen bazı dersler şehirdeki kurumlarda uygulamalı olarak gösterilmiştir. Kursiyerlere Mezbahana, Numune Çiftliği, Pamuk İslah İstasyonu ve Silifke’deki Gazi çiftlikleri gibi yerlerde uygulama ve incelemeler yaptırılmıştır. Kursun sonunda, kursa katılan ilköğretim müfettişleri ve köy öğretmenlerine birer diploma verilmiştir.

IV. 9. Adana ve Merkez Köylerinde Yeni Dönem Millet Mektepleri ve Faaliyetleri

Adana ve merkez köylerinde, Millet Mektepleri’nin ilk dönem faaliyetleri oldukça verimli geçmişti. Yeni dönem Millet Mektepleri, Kasım 1929’da açılmış ve bu dönem için, yeni bir program hazırlanmıştır. Buna göre, Millet Mektepleri; A ve B dersaneleri, Halk

³⁴⁷ “Köy Mekteplerinde Ziraat Bilgileri Okutacak Muallimler İçin”, *Türk Sözü*, 21 Temmuz 1933.

³⁴⁸ “Köy Muallimleri Ziraat Kursu”, *Türk Sözü*, 2 Ağustos 1933.

okuma odaları ile Köy dershanelerinden meydana gelmiştir. Yeni program, halkın dikkatini daha çok çekmiş ve müracaatlar önceki döneme göre artmıştır. Millet Mektepleri'nin B kurslarına devam edenlere Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi, Hesap, Kıraat ve Tahrir dersleri; A kurslarına devam edenlere de Alfabe okutulmuştur. Adana'da, yeni dönem Millet Mekteplerine devam eden öğrenci sayısı 1920'si kadın, 4281'i erkek olmak üzere toplam 6201'dir. Bunlardan 1054'ü B kurslarına devam ederken geri kalanlar A kurslarına devam etmiştir³⁴⁹. Merkezde ve bağlı yerlerde Millet Mektepleri'nin dersane yönünden geliştirilmesi için yoğun çaba harcanmıştır. Merkezde 1929 yılı Kasım ayında açılan Yeni Mektebin iki dershanesi akşamları, Millet Mektepleri öğrencilerine tahsis edilmiştir. Merkeze bağlı iki nahiyedeki Millet Mektebi'nin masraflarını karşılamak üzere Millet Mektepleri İdare Heyetince, her nahiyeye iki yüzer lira tahsisat ayrılarak nahiyelere gönderilmiştir³⁵⁰.

Maarif Vekâleti, Millet Mekteplerini cazip hale getirmek amacıyla çaba göstermiş; konu ile ilgili bir genelge yayımlamıştır. Genelgeyle, Millet Mektepleri mezunlarının hademelik, odacılık, amelelik, yol çavuşluğu gibi ruçhan haklara sahip olduğu, askerlikte belli günlerde kendilerine izin verileceği bildirilmiştir³⁵¹.

Millet Mekteplerine devam etmeyenlere de bazı müeyyideler uygulanacağı belirtilmiştir. Durumları uygun olduğu halde Millet Mekteplerine devam etmeyenlere Vilayetler İdaresi Kanunu'nun 68. maddesi gereğince para cezası kesileceği kararlaştırılmıştır. Kesilecek olan nakdi cezaların hazineye ait olacağı devlet şurası tarafından kararlaştırılmıştır³⁵². Bunun dışında Millet Mekteplerinden mezuniyet diploması olmayanlara, Mayıs 1931 tarihinden itibaren resmi ve özel kurumlarda hizmet

³⁴⁹ "Millet Mekteplerine Kaç Kişi Devam Ediyor", *Türk Sözü*, 10 Kânunuevvel 1929.

³⁵⁰ "Millet Mektepleri İçin", *Türk Sözü*, 6 Kânunuevvel 1929.

³⁵¹ "Millet Mektepleri Mezunları", *Yeni Adana*, 25 Eylül 1929.

³⁵² "Millet Mekteplere Devam Etmeyenler" *Yeni Adana*, 22 Mart 1931.

verilmeyeceği, köy veya mahalle ihtiyar heyetlerine giremeyecekleri belirtilmiştir³⁵³. Daha sonra vekâletin başka bir genelgesiyle; Millet Mektebi diplomasına sahip olmayanların resmi ve özel hiçbir kurumda istihdam edilmeyeceği, istihdam edilmiş olanların da işten çıkartılacağı ifade edilmiştir³⁵⁴. Bu amaçla Adana'daki ilkokullarda okuma-yazma bilmeyen görevli hademelere, okuma-yazma öğrenmedikleri takdirde görevlerine son verileceği bildirilmiştir³⁵⁵. Adana merkezindeki Millet Mekteplerine devam etmeyen 50 kişiye 5'er lira para cezası kesilmiş ve haklarında savcılık tarafından takibat başlatılmıştır³⁵⁶. Millet Mekteplerine devam etmeme konusunda direnenlere 25 liraya kadar para cezası kesilebilecektir.

Halkın yeni harfleri öğrenmesi ve okuması hususunda Millet Mektepleri her yıl daha düzenli koşullarda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 1930 yılı Kasım başında ilkokul 5. sınıf öğrencileri, pankartlarla “millet mekteplerinin açılmak üzere” olduğu şehri dolaşarak duyurmuşlardır³⁵⁷. Bu dönem merkez ve merkeze bağlı yerlerde halkın büyük ilgisiyle açılan Millet Mektepleri; kadın, erkek ve karma olmak üzere üç kısımdan meydana gelmiştir. Cehaletten kurtulmak için sadece Millet Mekteplerinde halkın yeni harflerle okuma-yazma öğrenmesi yeterli görülmemiştir. Bunun yanı sıra Millet Mekteplerine bağlı herkesin seviyesine uygun kitap ve diğer basım yayımların bulunduğu “Okuma Odaları” ile “Köy Yatı Dershaneleri” de açılmıştır³⁵⁸. Adana merkezindeki Okuma Odası Saathane civarında; kitap, gazete, dergi gibi her türlü ihtiyaçları milli eğitim müdürlüğü tarafından karşılanarak açılmış ve vatandaşların hizmetine sunulmuştur. Bu ders yılında şehir

³⁵³ “Millet Mektepleri”, *Yeni Adana*, 5 Teşrinisani 1929.

³⁵⁴ “Okuma Bilmeyenlere Artık İş Verilmeyecek”, *Yeni Adana*, 6 Mayıs 1931.

³⁵⁵ “Okuma-Yazma Bilmeyen İşten Çıkarılacak”, *Yeni Adana*, 4 Haziran 1931.

³⁵⁶ “Millet Mektepleri” *Yeni Adana*, 8 Kânunusani 1930.

³⁵⁷ “İlk Mektepler Millet Mekteplerinin Açılması Dolayısıyla Nümayiş Yaptılar”, *Türk Sözü*, 7 Teşrinievvel 1930.

³⁵⁸ “Millet Mektepleri Faaliyete Gececek”, *Türk Sözü*, 12 Teşrinisani 1930.

merkezinde; 2000'i erkek 591'i kadın olmak üzere toplam 2591 vatandaş Millet Mekteplerine devam etmiştir.

Maarif Müdürlüğünün Millet Mekteplerinin faaliyetleriyle ilgili olarak Maarif Vekâletine sunulmak üzere hazırladığı raporda; 1931 yılı zarfında gerek merkez gerekse merkeze bağlı yerlerde 13'ü kadın, 65'i erkeklere ait olmak üzere toplam 78 A Dershanesi; 2'si kadın, 89'u erkeklere ait olmak üzere toplam 91 B Dershanesinin açıldığı belirtilmiştir. 83 öğretmenin görev yaptığı bu mekteplere 500'ü kadın, 2000'ni erkek olmak üzere toplam 2500 kişi devam etmiştir³⁵⁹.

Halka okuma-yazma öğretmek amacıyla açılan Millet Mektepleri'nin her devre ve aşamasında maarif müdürleri, maarif memurları ve ilköğretim müfettişleri gerek mesai saatleri içinde gerekse mesai saatleri dışında Millet Mekteplerine halkın devam etmesini sağlamak; mektepleri öğretmenlerin halkın mesai ve iş zamanları dışında açık bulundurmak ve sürekli teftiş etmek; dershanelerin aydınlatma ve ısıtma işlerini denetlemek; Millet Mektepleri'yle ilgili rapor ve istatistikleri düzenlemek gibi konularda önemli görevler icra etmişlerdir. Maarif Vekâleti, Bakanlar Kurulu'ndan bunlara mesai saatleri ve asli görevleri dışında yerine getirdikleri bu görevlere karşılık Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 22. maddesine göre ücret verilmesini teklif etmiştir. Konuyla ilgili görüşü istenen Maliye Vekâleti, Teşkilatı Esasiye gereğince bu işlerin -mesai saatleri dışında yapılırsa dahi- maarif müdürleri ve ilköğretim müfettişlerinin asli görevleri arasında olduğu belirterek bunlara ücret ödenemeyeceğini, maarif memurlarına ise Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 22. maddesine göre hizmetlerine karşılık birer ücret ödenebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu, 24.06.1931 tarihli toplantısında maarif memurlarına ücret ödenmesini onaylamıştır³⁶⁰.

³⁵⁹ "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 22 Kânunuevvel 1931.

³⁶⁰ BCA, 030.18.01.02.21.46.19, BKK, 01.07.1931 Sayılı ve 11377 Sayılı Kararname.

Millet Mektepleri, hapishanelere kadar yaygınlaştırılmış, mahkûm ve tutuklulara Yeni Harfler öğretilmiştir. Hapishanedeki 62 mahkûm ve tutuklu, iki sınıfa ayrılmış ve bu sınıflara birer öğretmen görevlendirilmiştir. Kurslara katılacakların kitap ve defter gibi ders araç-gereç ihtiyaçlarına harcanmak üzere Muhasebe-i Hususiye'den 35 lira ödenek verilmiş ve derslere başlanmıştır³⁶¹.

1932 yılı Millet Mektepleri A ve B kurslarında 1 Teşrinisani'de (Kasım'da) derslere başlanmıştır. Erkekler için Gazi Paşa, Seyhan, Namık Kemal, Cumhuriyet, İstiklal ve Ziya Paşa Okulları; Kadınlar için 5 Kânunusani ve İnönü Okulları tahsis edilmiştir. Erkekler cumartesi, pazartesi ve çarşamba günleri saat 18.15'te derslere başlarken; Kadınlar ise cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri saat 13.30'da derse başlamışlardır³⁶². Erkeklerin devam ettiği 6 okula müracaat edenlerin sayısı fazla olduğundan Cumhuriyet İlkokulunda bir adet B kursu şubesi daha açılmış ve bu kursta yeni öğretmen görevlendirilmiştir³⁶³.

Bu ders yılında, açılan Millet Mekteplerinden Gazi Paşa İlkokulunun B kısmına 35; İstiklal İlkokulunun A kısmına 41, B kısmına 20; Namık Kemal İlkokulunun A kısmına 55, B kısmına 3; Seyhan İlkokulunun A kısmına 16, B kısmına 20; Cumhuriyet İlkokulunun A kısmına 63, B kısmına 32 erkek devam etmiştir. 5 Kânunusani İlkokulunun A kısmına 5, B kısmına da 11 hanım devam etmiştir. Namık Kemal ve İstiklal İlkokullarının B dersanelerine devam eden erkek öğrenciler Gazi Paşa İlkokuluna alınmışlardır³⁶⁴. A ve B devrelerine ait 18 Millet Mektebinde 18 öğretmen görev yapmıştır. Dönem sonunda

³⁶¹ "Hapishanede Mektep", *Yeni Adana*, 23 Kânunuevvel 1929.

³⁶² "Millet Mektepleri", *Türk Sözü*, 25 Teşrinievvel 1932.

³⁶³ "Millet Mekteplerinde", *Türk Sözü*, 18 Teşrinisani 1932.

³⁶⁴ "Millet Mekteplerinde Bu Sene Ne Kadar Talebe Ders Okuyor", *Türk Sözü*, 20 Teşrinisani 1932.

yapılan sınavda dershanelerin A kısmından 8 kadın, 309 erkek; B kısmından 2 kadın, 58 erkek başarılı olmuştur³⁶⁵.

1934 yılında Millet Mektepleri, 15 Kasım 1934 tarihinde 18-45 yaş arası okuma-yazma bilmeyen vatandaşlar için yeniden açılmıştır. Bu yıl sadece 13 okulda açılan Millet Mektepleri için 800 lira ödenek ayrılmıştır³⁶⁶. 1935 yılında ise sadece A devresi kursları açılmıştır merkez ilkokullarından 5 Kânunusani İlkokulu hanımlara tahsis edilirken Seyhan, Cumhuriyet, Namık Kemal, Necati Bey, Dumlupınar, 29 Teşrinievvel şehir okulları ile Köprü, Yamaçlı, Güneşli ve Gerdan köy okulları da erkeklere tahsis edilmiştir³⁶⁷.

Adana Halkevi açıldıktan sonra, Millet Mekteplerinin faaliyetlerini kendi denetimine almıştır. Halkevinin “Halkevi Dershaneler Komitesi” 1936 yılında 198 yurttaşa daha okuma-yazma öğretmiş ve başarılı olanlara Halkevinde yapılan törenle diplomaları verilmiştir. Halkevinin okullarda açtığı bu dershanelerin A kısmından 14 kadın ve 55 erkek; B kısmından ise 16 kadın ve 55 erkek okuma-yazma öğrenmiştir. Cezaevinde açılan kursların A kısmından 18, B kısmından da 40 kişi mezun olmuştur³⁶⁸.

Adana Halkevinin, okul çağını geçmiş vatandaşları okutma ve onlara ulusal kültürü verme konusundaki çalışmaları her yıl artarak devam etmiştir. 1938 yılında Millet Mektepleri, “Ulus Okulları” adıyla Halkevinin bünyesinde açılmıştır. Halkevi tarafından açılan 11 dershanede 540, Hars Komitesi tarafından açılan 85 dershanede 3910, Muhasebe-i Hususiye tarafından açılan 5 dershanede 229 kişi okutulmuştur. Gönüllü kişiler ve fabrikalar tarafından açılanlarla birlikte sayıları 120’ye çıkan bu dershanelere 5528 vatandaş devam etmiş, mezun olanların diplomaları Hars Komitesinin düzenlediği ve İl

³⁶⁵ “Bu yıl Adana’da Kaç Kişi Okudu”, *Türk Sözü*, 29 Mayıs 1933.

³⁶⁶ “Millet Mektepleri”, *Türk Sözü*, 8 İkinci Teşrin (Kasım) 1934.

³⁶⁷ “Ulus Dershaneleri”, *Türk Sözü*, 1 İlk Kânun (Ocak) 1935.

³⁶⁸ “Halkevi Dershaneleri”, *Türk Sözü*, 20 Mart 1936.

valisinin de katıldığı gösterişli törenle verilmiştir³⁶⁹. Bunun yanında hiç okula gitmemiş çocuklar için 17 dersane açılmış, bu dersanelerde 651 çocuk okutulmuştur³⁷⁰.

Harf Devrimi'nden sonra Millet Mektepleri'nin açılmasındaki amaç okuma-yazma bilmeyen okul çağını geçmiş vatandaş bırakmamaktı. Adana merkezinde Millet Mekteplerin ilk yılı olan 1928-1929 ders yılında 12693 vatandaşa okuma-yazma öğretilmiştir. Bu rakam derslik ve öğretmen ihtiyacı devlet tarafından karşılanan Millet Mekteplerine karşı Adana halkının büyük bir ilgi gösterdiğinin kanıtıdır. 1928-1935 yılları arasında Millet Mekteplerindeki öğrenci sayısının her yıl azalmış olması Millet Mekteplerinin açılmasındaki hedefe adım adım yaklaşıldığının kanıtıdır. Aynı dönemde Adana merkezindeki Millet Mektepleri sayesinde 23243 vatandaş okur-yazar hale gelmiştir.

Tablo 21: Adana/Seyhan Vilayeti Şehir Merkezindeki Millet Mekteplerinin Dershane, Öğretmen ve Dershanelere Göre Öğrenci Sayıları (1928-1935)

Yıllar	Dershane Sayısı						Öğretmen Sayısı			Dershanelere Göre Öğrenci Sayısı					
	A			B						A			B		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1928-29	105	80	185	42	17	59	147	97	244	4723	4110	8833	2888	972	3860
1929-30	78	27	105	32	9	41	106	22	128	3001	1836	4837	756	452	1208
1930-31	20	15	35	15	3	18	37	16	53	852	380	1232	290	30	320
1931-32	16	1	17	10	-	10	24	1	25	445	30	475	272	-	272
1932-33	10	-	10	5	1	6	15	1	16	650	17	667	146	4	150
1933-34	16	1	17	5	-	5	19	1	20	588	58	646	91	-	91
1934-35	14	-	14	2	-	2	16	-	16	630	-	630	22	-	22
Toplam	259	124	383	111	30	141	364	138	502	10889	6431	17320	4465	1458	5923

Kaynak 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935.

³⁶⁹ “Şehrimiz Ulus Okullarını Bitirenlere Diplomalara Verildi”, *Türk Sözü*, 5 Nisan 1938.

³⁷⁰ “Ulus Okullarında”, *Türk Sözü*, 15 Haziran 1938.

IV.10. Adana Merkez İlkokullarında Karşılaşılan Sorunlar (1930-1950)

IV.10.1. Sağlık Sorunları

Sağlık sorunu, Adana'daki ilkokullarda en çok karşılaşılan ve onunla hususunda zorluklar yaşanan bir konu olmuştur. Kızamık, kızıl, menenjit, trahom, grip vb. hastalıklar ilkokul öğrencileri arasında en çok görülen hastalıklar olmuştur. Maarif Müdürlüğü bu hastalıklara yakalanan öğrencileri evlerinde tedavi ettirmek ve derslere devam etmekte olan öğrencilerin sağlık muayenelerini yaptırmak amacıyla Hükümet doktorları aracılığıyla Sıhhat ve Muavenet Müdürlüğü nezdinde girişimde bulunmuştur³⁷¹. Her ders yılı başında yeni kayıtlarla birlikte bütün öğrenciler muayene ve aşı taramasından geçirilmiştir. Hastalıklı olan öğrenciler ayrı okullara alınarak eğitim-öğretim ve tedavileri birlikte sürdürülmüştür. En çok kış aylarında okullarda öğrenci ve öğretmenler arasında görülen hastalıklardan biri griptir. 1932 yılında şehir genelinde etkili olan grip salgınından dolayı birçok öğrenci okula devam edememiş ve İnkılâp İlkokulu öğrencilerinden Gazi Efendi hayatını kaybetmiştir³⁷². Okullarda menenjit hastalığına karşı aşılarda yapılmış³⁷³ öğrencilerin dinlenmeleri için okullar tatil edilmiştir.

Her ders yılı başında tüm ilkokullardaki öğrenciler bulaşıcı hastalıklara karşı hükümet doktorları tarafından muayeneden geçirilmiştir³⁷⁴. Bunun yanında menenjit hastalığı ile mücadele adına Adana'daki Jandarma, Ziraat Bankası Fabrikası, Milli Mensucat ile birlikte ilkokullar aşılanmıştır. Bunun için Namık Kemal İlkokulundan 354, 23 Nisan İlkokulundan 217, 5 Kânunusani İlkokulundan 368, Seyhan İlkokulundan 195, İnkılâp İlkokulundan 340, İnegöl İlkokulundan 289 öğrenci aşılanmıştır³⁷⁵.

³⁷¹ “Maarif Müdürlüğü Okullarda Öğrencileri Muayene Ettirecek”, *Yeni Adana*, 15 Mayıs 1929.

³⁷² “Grip Salgınından Bir Mektep Çocuğu Vefat Etti”, *Yeni Adana*, 15 İkinci Kanun 1932.

³⁷³ “Menenjit Aşısı Devam Ediyor”, *Yeni Adana*, 29 Şubat 1932, *Yeni Adana*, 4 Mart 1932.

³⁷⁴ “Mekteplerde Talebe Muayeneleri Başladı”, *Yeni Adana*, 26 Eylül 1932.

³⁷⁵ “Menenjit Aşı Faaliyeti Devam Ediyor”, *Yeni Adana*, 25 Kânunusani 1932.

Trahom, Adana'daki ilkokul öğrencileri arasında en çok görülen hastalıklardan biridir.1930 yılında tüm ilkokullardaki trahomlu öğrenciler; Yeni, Çınarlı ve Dumlupınar İlkokullarında bir araya toplatılarak tedavi edilmiştir. Ders yılı başında ilkokullarda yapılan muayenelerde 550 trahomlu öğrenci bulunduğu tespit edilmiştir. Düzenli tedavi sonucunda aralık ayında 550 trahomlu öğrenci 150'ye inmiştir³⁷⁶. Bununla birlikte İl Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü tarafından bu hastalıkla daha etkin mücadele etmek ve trahomlu öğrencileri sürekli tedavi altında bulundurmak amacıyla tüm okullar için iki sağlık memuru görevlendirilmiştir³⁷⁷. Ancak doktor ve sağlık memurlarının görevlerine geç başlamalarından dolayı öğrencilerin tedavilerinde bazı aksamalar yaşanmış, 178 Trahomlu öğrencinin ancak % 20'sinin gözleri silinerek tedavileri yapılmıştır³⁷⁸. Ayrıca bazen trahom hastalığına yakalanmış öğrenciler, tedavileri ve hastalığı bitmeden okullara alınmamışlardır. Adana'da trahomla mücadele etmek amacıyla "Mıntıka Trahom Mücadelesi" adıyla bir teşkilat kurulmuşsa da yeteri kadar varlık gösterememiştir. Trahomlu çocukların bir taraftan tedavilerinin yapılamamaları diğer taraftan okullara alınmamaları özellikle fakir aileleri zor durumda bırakmış ve şikâyetlerine sebep olmuştur³⁷⁹. 1934 yılında Tatbikat Mektebi yerine açılan Ziya Gökalp İlkokulu trahomlu öğrencilere tahsis edilmiştir³⁸⁰. Trahomlu öğrencilere tahsis edilen okulların tüm ders ve sınav programları diğer okullarla paralel sürdürülmüştür. Nitekim Ziya Paşa İlkokulu son sınıfında bulunan 33 öğrencinin dönem sonu yapılan sınavda 23'ü başarılı olarak mezun olmuş, geriye kalan 10'u sınıf tekrarına kalmıştır³⁸¹. Hastalıkların yayılmasında okulların

³⁷⁶ "Mekteplerde Trahom", *Türk Sözü*, 3 Kânunuevvel 1930.

³⁷⁷ "Mekteplere İki Trahom Memuru Geldi", *Yeni Adana*, 1 Mayıs 1934.

³⁷⁸ "Trahom", *Yeni Adana*, 1 Şubat 1931.

³⁷⁹ "Mekteplere Trahomlu Talebe Kabul Edilmiyor mu", *Yeni Adana*, 22 Teşrinievvvel 1930.

³⁸⁰ "Ziya Gökalp Mektebi Yakında Açılıyor", *Yeni Adana*, 27 Teşrinisani 1934.

³⁸¹ "Ziya Paşa Mektebinde", *Türk Sözü*, 30 Haziran 1932.

çevresinde şalgam, şerbet vb. içeceklerin hiçbir sağlık kuralına uyulmadan satılması etkili olmuştur³⁸².

Her ders yılı başında okullar, gerek yeni kaydolana gerekse kayıtlı öğrencilerin bir doktor muayenesinden geçerek sağlık raporu getirmelerini zorunlu tutmuştur. Fakat bu uygulamaya 1932-1933 ders yılı başından itibaren son verilmiş, bütün öğrencilerin muayeneleri bizzat okullarda yapılmaya başlanılmış ve öğrencilerin dışardan sağlık raporu almalarının önüne geçilmiştir³⁸³.

1932-1933 ders yılı başında Adana şehir merkezinde bulunan ilkokullardan Seyhan ve İstiklal İlkokulları da trahomlu öğrencilere tahsis edilince bu okullarda trahomlu olmayan öğrenciler diğer okullara dağıtılmıştır³⁸⁴. Bu iki okulun 15 sınıfında bulunan ve hastalıklı olmayan öğrencilerin diğer okullara dağıtılması, ders yılı başında sınıf mevcutlarının artmasıyla derslik açığı yaşanmıştır. Bu dönemde yeni okul yapma olanağı olmadığından eğitim kalabalık sınıflarda yapılmış bu da hem veli şikâyetlerine hem de veriminin düşmesine neden olmuştur. Bu uygulamayla Adana şehir merkezindeki “Trahomlu İlkokul” sayısı 5, “Trahomsuz İlkokul” sayısı 13 olmuştur. Bu trahomsuz ilkokullardan dokuzu şehir merkezinde bulunurken öğrencilerin gidemediği Sakarya, Yamaçlı, Güneşli ve Akkapı İlkokullarıysa şehir dışında bulunmaktadır³⁸⁵. Okullarda derslerin başlamasıyla derslik sorununu çözmek için Seyhan İlkokulu, trahomlu okul olmaktan çıkarılmıştır. İstiklal İlkokulunda trahomlu öğrencilere ayrılan 8 dershanesine karşılık trahomsuz okullara 7 derslik ilave edilmiştir. Böylece açıkta öğrenci

³⁸² “Mektepler Civarındaki Satıcıların Durumu”, *Yeni Adana*, 15 Şubat 1935.

³⁸³ “İlk Mekteplerde Talebe Muayenesi Mektepte Yapılacak”, *Yeni Adana*, 4 Eylül 1932.

³⁸⁴ “Trahomlu Mekteplerdeki Talebeler”, *Türk Sözü*, 23 Eylül 1932.

³⁸⁵ “350 İlk Mektep Talebesi Bu Sene Açıkta mı Kalacak”, *Türk Sözü*, 21 Eylül 1932.

bırakılmamıştır³⁸⁶. Trahomlulara ayrılan ilkokul sayısı daha sonra 7'ye çıkarılmış ve buralardaki öğrencilerin gözlerine ameliyat ve ilaçlama yapılmıştır³⁸⁷.

İlkokullarda bulaşıcı hastalıklarla yapılan etkin mücadele sonucu kızamık ve kabakulak hastalıklarında giderek azalmıştır.

Öğrenci sağlığı kadar öğretmen sağlığı da Maarif Vekâletinin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Küçük çocuklarla sürekli yakın temasta buldukları için ilkokul öğretmenlerinin yılda iki defa muayeneye tabi tutulmalarını zorunlu kılmış, tedavi gerektiren öğretmenler Vekâlet tarafından tedavi altına alınmıştır³⁸⁸. Öğretmenlerin yıllık muayeneleri İlk Mektepler Sıhhiye Müfettişi Muzaffer Bey tarafından yapılmıştır³⁸⁹. Adana ilkokullarında görülen ve her yıl üç defa öğrencilerin aşılması gerektiren hastalıklardan biri de tifo hastalığıdır. 1935 yılında ilkokullarda yapılan sağlık taramasında Namık Kemal İlkokulundan 985, 23 Nisan İlkokulundan 230, Seyhan İlkokulundan 270, 29 Teşrinievvel İlkokulundan 300, İnkılâp İlkokulundan 468, Ziya Gökalp İlkokulundan 80, Çınarlı İlkokulundan 260, 5 Kânunusani İlkokulundan 467, Dumlupınar İlkokulundan 194, Gazi Paşa İlkokulundan 740, İstiklal İlkokulundan 615, Ziya Paşa İlkokulundan 268 öğrenci ikişer defa; Necati Bey İlkokulundan 222, İnönü İlkokulundan 280 ve İsmet İnönü İlkokulundan 394 öğrenci ise birer defa tifoya karşı aşılanmıştır³⁹⁰.

IV.10.2. Kıyafet Sorunları

Her ders yılı başında ilkokullarda yaşanan sorunlardan biri okul kıyafetleri sorunudur. 1932 yılında öğrenciler okul kıyafeti olarak kasket giymişlerdir. Zaman zaman öğrenci olmayan kişiler tarafından okul kasketleri kullanılmıştır. Bunun üzerine Maarif

³⁸⁶ “Maarif Müdürünün Beyanâtı”, *Türk Sözü*, 29 Eylül 1932.

³⁸⁷ “Trahomlu Mekteplerde”, *Türk Sözü*, 21 Mart 1933.

³⁸⁸ “Muallimler Senede İki Defa Muayene Edilecek”, *Yeni Adana*, 1 Teşrinisani 1931.

³⁸⁹ “Muallimlerin Senelik Muayeneleri”, *Türk Sözü*, 9 Mayıs 1933.

³⁹⁰ “Tifo Aşılarının Yapılmasına Devam Olunuyor”, *Türk Sözü*, 11 İlk Kânun 1937.

Vekâleti, bu olayları önlemek amacıyla her okula ait öğrenci kasketlerini yaptırıp üzerine sınıf işaretini de koyarak okullara göndermiştir³⁹¹. Başöğretmenlerin, 1932-1933 ders yılı başında öğrencilerden yeni elbise, kasket ve kundura istemeleri veli şikâyetlerine neden olmuştur. Olayın vilayete yansması üzerine maarif müdürü, halkın içinde bulunduğu ekonomik koşulları dikkate alarak okulların parasal konular ve öğrenci kıyafetlerinin her yıl değiştirilmesi konusunda öğrencilerin zorlanamayacağını ifade etmiştir. Maarif Müdürü, ailelerden çocukların temizliğine ve yırtık elbiselerin tamir edilmesine dikkat etmelerini istemiştir³⁹².

Maarif Vekâleti, 1933 yılında bütün ilkokul öğrencileri için tek tip ve yerli kumaştan elbise dikmekle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bu konu etrafında Adana'da yapılan tartışmalarda ise yerli kumaş kullanımının faydalı bir iş olacağı belirtilmekle birlikte ucuz veya pahalı kumaştan yapılacak olan okul elbiselerinin zengin-fakir ayrımına sebep olabileceği, bununda çocuğun ruhi ve terbiyevi gelişimini etkileyeceği ifade edilmiştir. Bunun yerine okul elbiselerinin kalite ve fiyat konusunda aynı olmasının, Adana Milli Mensucat fabrikalarının Adana pamuğundan ürettiği kumaştan yapılmasının daha isabetli olacağı belirtilmiştir³⁹³. 1933 yılında Maarif Vekâletinden gelen genelgeyle ilköğretim öğrencilerine kep, ortaöğretim öğrencilerine kasket giyilmesi zorunluluğu getirilince³⁹⁴ Adana'daki tüm ilkokul öğrencileri 26 Teşrinievvel 1933 tarihinden itibaren tek tip kep takarak okullarına gitmişlerdir³⁹⁵. Vekâlet, öğrenci kıyafetleri konusunda olduğu gibi öğretmen kıyafetleri konusunda hassasiyet göstermiştir. 1934 yılında okullarda düzen ve intizamı daha iyi temin etmek, öğretmen otoritesini öğrenci üzerinde daha etkili kılmak için, öğretmenlere ve öğrencilere yönelik ayrı ayrı özel kıyafet konusunda çalışmalar

³⁹¹ “Talebe Kasketleri Vekâlet Tarafından Gönderilecek”, *Yeni Adana*, 3 Eylül 1932.

³⁹² “Mektep Elbiseleri”, *Türk Sözü*, 18 Teşrinievvel 1932.

³⁹³ “İlk Mektep Talebeleri Adana'da Dokunan Kumaştan Elbise Giymeli”, *Türk Sözü*, 2 Teşrinievvel 1933.

³⁹⁴ “Talebelerin Kasketleri”, *Türk Sözü*, 12 Teşrinievvel 1933.

³⁹⁵ “Mekteplerde Bütün Talebeler Yeni Kasketlerini Giydiler”, *Türk Sözü*, 27 Teşrinievvel 1933.

yapmıştır³⁹⁶. Vekâlet; aynı yıl bütün ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerine iki numaralı saç tıraşı zorunluluğunu getirmiş, buna uymayan öğrencilerin cezalandırılmasını; hatta okula alınmamasını istemiştir.

IV.10.3 Su ve Yakacak Sorunu

Adana merkez ilkokullarında kuyu suyu kullanılmıştır. Bu nedenle su sorunu ilkokulların yaşadığı sorunlardan biri olmuştur. 1933 yılında sağlık idaresince ilkokullardaki mevcut sular tetkik edilmiş ve hiç birinde temiz su bulunmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine mevcut kuyuların biraz daha derin kazılması ve kuyu çevresindeki atıkların temizlenmesi için ilgililere talimatlar verilmiştir³⁹⁷.

Merkez İlkokulların yakacak ihtiyacı kömürlü sobalarla karşılanmıştır. Öğrenci velileri zaman zaman okul sobalarının yakılmadığı konusunda şikâyette bulunmuşlardır. Bu şikâyetler üzerine maarif müdürlüğü bir açıklama yapma gereği duymuştur. Maarif Müdürlüğü, açıklamasında devlet dairelerinde kok kömür ve madeni sobaların kullanıldığını, 1937 yılında ilkokullara 22 adet madeni sobanın alındığı ve bunların okullara dağıtıldığı, soba yakmayan okullarda öğrenci çokluğundan dolayı soba kuracak yer olmadığından mangallarla ısınma ihtiyacının giderildiğini; yine adı geçen yılda kömür için yapılan ihaleye talip çıkmadığından kömür buhranının yaşandığını ifade etmiştir³⁹⁸.

IV. 11. Ders Kitapları ve Diğer Araç-Gereçler

Ders kitaplarının temini, bu kitapların değişen ve gelişen dile göre sadeleştirilmesi, ders kitaplarının fiyatı ve her ders yılında değiştirilmesi, derslerde kullanılan araç-

³⁹⁶ “Öğretmen Ve Öğrenciler Örnek Elbise Giyecekler”, *Yeni Adana*, 14 Kânunuevvel 1934.

³⁹⁷ “Mekteplerde İyi Su Bulunmadığı Anlaşıldı”, *Yeni Adana*, 28 Ağustos 1938.

³⁹⁸ “Mekteplerde Soba Yakılma İşİ”, *Türk Sözü*, 2 Şubat 1937.

gereçlerinin temini Adana merkez ve merkeze bağlı köy ilköğretiminde karşılaşılan sorunlar olmuştur.

IV.11.1. Ders Kitaplarının Temini ve Sadeleştirilmesi

İlkokullarda okutulan ders kitaplarının her yıl değiştirilmesi, bunların temini ve fiyatı; hem öğrenci velilerini hem de Milli Eğitim Bakanlığını çokça uğraştıran konulardan biri olmuştur³⁹⁹. Bu nedenle Bakanlık, 1932-1933 ders yılında ilkokullarda okutulacak olan kitapların isim ve fiyat listesini okullara göndermiştir. Buna göre öğretmenler, bu listedeki kitaplardan en uygun olanını başöğretmenin onayı ile seçecek, seçilecek olan ders kitabı ders yılı sonuna kadar değiştirilemeyecektir⁴⁰⁰. Ders kitapları konusundaki karışıklık ve fiyatlarının yüksekliği daha sonraki yıllarda da devam edince bu konudaki karışıklığı gidermek ve kitapların velilere getirdiği maliyeti düşürmek amacıyla 1933-1934 ders yılında tek kitap sistemine geçmeyi kararlaştırmıştır. İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulan Yurt Bilgisi ve Tarih ders kitapları dört ciltlik tek kitapta toplanmıştır. Daha önce 26 ile 38,5 kuruştan satılan Yurt Bilgisi ve Tarih kitapları, bu düzenlemeyle birlikte 9 ile 11 kuruştan satılmış ve öğrenci velilerinin önemli bir yükten kurtulmaları sağlanmıştır⁴⁰¹. 1936 yılında ilkokullarda okutulan Tarih ders kitapları öğrencilere ağır geldiğinden, Vekâlet bünyesinde toplanan bir komisyon tarafından sadeleştirilmiştir. Sadeleştirilen tarih kitapları yeni ders yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır⁴⁰². Sadeleştirilen tarih ders kitaplarının içeriği de değiştirilmiştir. Yeni içeriğe göre, öğrenciye öncelikle kendisinin, sonra ailesinin sonra da köy ve şehrinin tarihi öğretilenektir. Böylece tarih kavramını öğrenen öğrenciye daha sonra milli tarih öğretilenektir. Takip edilen metodun başarılı olabilmesi için son elli yıllık tarihten Türk İnkılâbı, İstiklal Mücadelesi ve Cumhuriyet

³⁹⁹ “Mektep Kitapları Bu Sene Yine Değiştirildi”, *Yeni Adana*, 3 Teşrinievvel 1932.

⁴⁰⁰ “Vekâlet, 1932-33 Ders Yılında Okutulacak Kitapların Listesini Gönderdi”, *Yeni Adana*, 23 Eylül 1932.

⁴⁰¹ “Mekteplerde Tek Kitap Usulü İle Kitap Durdurularak Nihayet Veriliyor”, *Yeni Adana*, 13 Ağustos 1933.

⁴⁰² “Mekteplerin Tarih Kitapları”, *Türk Sözü*, 16 Haziran 1936.

Türkiye'si okutulduktan sonra Türk tarihinin ilk kaynakları verilecektir⁴⁰³. 1947 yılında İlkokulların 4. sınıflarında okutulan Yurt Bilgisi ders kitabının “Köy İdaresi ile Belediye İdaresi”, 5. sınıf kitabının da “Anayasa ile Seçim” konuları değiştirilmiştir⁴⁰⁴.

Maarif Vekâleti, 1937 yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulmak üzere iki cetvelden oluşan Tabiat Bilgisi ders kitabının yazımı için bir yarışma düzenlemiştir. Yarışmada birinciliğini kazanan kitabın ilkokullarda 3 yıl okutulacağı ve yazarına her yıl için biner liranın verileceği belirtilmiştir⁴⁰⁵.

IV.11.2. Diğer Araç-Gereçler

1933-1934 ders yılından itibaren ilkokullarda, Hesap derslerinde öğrencilere gösterilen eski tartı ve ölçü birimlerinin yerine yeni tartı ve ölçü birimleri gösterilmeye başlanmıştır. Ancak Maarif Vekâleti, bir genelge ile öğretmenlerden, eski ve yeni tartı ve ölçü birimlerinin birlikte öğretilmesini; eski ve yeni birimler arasındaki farkın öğrencilere açıklanmasını istemiştir⁴⁰⁶.

1937 yılı eğitim-öğretim programına göre öğrencilere verilmesi kararlaştırılan Güzel Yazı derslerinde öğrencinin işini kolaylaştırmak amacıyla Bakanlık tarafından hazırlanan güzel yazı levhaları, Maarif Müdürlüğü aracılığıyla bütün ilkokullara gönderilmiştir⁴⁰⁷.

Adana merkez ilkokullarındaki öğrenci fazlalığı, ilkokul sıra ve masalarının değiştirilmesine neden olmuştur. Dört öğrencinin oturabileceği ve modern eğitim

⁴⁰³ “İlk Mekteplerde Tarih Dersleri”, *Türk Sözü*, 7 Teşrinisani 1936.

⁴⁰⁴ “14 Okul Kitabı Yeniden Basıldı”, *Türk Sözü*, 20 Eylül 1947.

⁴⁰⁵ “Tabiat Bilgisi”, *Yeni Adana*, 13 Şubat 1937.

⁴⁰⁶ “İlk Mekteplerde Ölçü Ve Tartı Dersleri”, *Yeni Adana*, 15 Mart 1934.

⁴⁰⁷ “İlk Mekteplerde Yazı Dersleri ve Levhaları”, *Yeni Adana*, 14 Şubat 1937.

anlayışına uygun yeni tip sıra ve masalar yapılmış, bunlardan 160'ı Ziya Paşa İlkokuluna verilmiştir⁴⁰⁸.

II. Dünya Savaşının getirdiği ekonomik zorluklar Maarif Vekâletini, zorunlu tasarrufa yöneltmiştir. Tasarrufu tüm okullara yaygınlaştırmak isteyen Vekâlet, dünyanın içinde bulunduğu savaş şartları ve bunun yurdumuza olan etkilerinden eldeki olanakların gayet tutumlu bir şekilde kullanılmasını gerektiğine dair bir genelgeyi okullara göndermiştir. Bu nedenle, öğrencilerden ders araç-gereçlerinden başka bir şeyin istenmemesi; yazı yazmaya elverişli bir ambalaj kâğıdından bile faydalanmak suretiyle defter ve kâğıt sıkıntısının karşılanması; giyim konusunda sıkı bir kıyafet birliğinin aranmaması; öğrenci velilerinin maddi gücünü aşacak ders ve alıştırma malzemesinin istenmemesi gerektiği ifade edilmiştir⁴⁰⁹.

IV.12. Adana Merkezde İlköğretimde Okul, Öğrenci, Öğretmen ve Bütçe Durumu (1929-1950)

Bu konuda 1929-1950 yılları arası Adana merkez ilköğretiminde okul, öğrenci, öğretmen sayıları ve bütçe durumu ele alınacaktır.

IV.12.1 İlkokul Durumu

1930-1950 yılları arasında Adana merkezindeki okullaşma oranı, okul çağında bulunan tüm çocukların eğitim ihtiyacını yeterince karşılayamamıştır. Bu süreç içerisinde okul çağındaki çocukları okula kavuşturmak için yeni okul binası yapmak ekonomik açıdan yüksek maliyetler getirdiğinden daha çok mevcut ilkokullarda yeni sınıf ve dersane açmak, okula elverişli bulunan odaları tamir ederek eğitime kazandırmak, ikili

⁴⁰⁸ “Yeni Tip Okul Sıraları”, *Yeni Adana*, 1 Eylül 1945.

⁴⁰⁹ “Okullarda Talebe Tasarruf Yapacak”, *Türk Sözü*, 3 Teşrinievvel 1942.

eğitime geömek ve sınıf mevcutlarını artırmak gibi uygulamalara gidilmiştir. Bu uygulamalar ders yılı başında kayıt için okullara müracaat eden öğrencilerin açıkta bırakılmasını önlemişse de okul, öğrenci ve öğretmenden alınan verimin azalmasına neden olmuştur. Adana merkezdeki ilkokulların sayısal gelişmeleri tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkezindeki Resmi, Özel ve Tatbikat İlkokul Sayısı

Yıllar	İlkokullar			
	Resmi	Özel	Tatbikat	Toplam
1930-1931	26 ⁴¹⁰		1	27
1933-1934	19	1	1	21
1937-1938	24	1		25
1940-1941	27	1		28
1943-1944	27	1		28
1946-1947	28	1		29
1949-1950	30			30

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü İlköğretim İstatistikleri (1930-1950).

1930-1931 ders yılı için verilen okul sayılarına Adana merkez vilayete bağlı ilçe merkezlerinde bulunan ilkokullar da dâhildir. 1933-1934 ders yılından 1949-1950 ders yılına kadar geöen 17 yıllık dönemde Adana merkezdeki ilkokulların sayısı yaklaşık % 43 artmıştır. Yine aynı tarihler arasında Adana merkezinde ortalama 2 yılda ancak bir okul yapılabilmektedir. 1930-1933 yılları arasında Adana Kız Muallim Mektebi bünyesinde beş sınıflı Tatbikat Mektebi adıyla bir ilkokul bulunmaktadır. 1933 yılında Kız Muallim Mektebi kapatılınca bu okulun öğrencileri diğer ilkokullara dağıtılmıştır. Adana

⁴¹⁰ Bu Rakama İlçe Merkezlerindeki İlkokullar Dâhildir.

merkezinde “Adana Abdullah Murtaza Efendi Okulu” adıyla özel bir ilkokul bulunmaktadır. Bu okul 1932-1950 yılları arasında 1 öğretmenle Adana ilköğretim hayatında varlığını sürdürmüştür.

IV.12.2. Öğrenci Durumu

1930’lu yıllarda ilköğretim hizmeti devlet okullarında zorunlu verilmiştir. Bununla birlikte 1933 yılına kadar Adana merkezde bulunan ortaokul ve kız öğretmen okulu bünyesinde bir tatbikat okulu bulunmaktadır. Bu tatbikat okulunda 1930-1931 ders yılında bulunan öğrencilerden kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına göre daha fazladır. 1933-1934 ders yılından itibaren Adana merkezinde bir özel okul eğitim-öğretim hayatına başlamışsa da sadece 1933-1934 ders yılındaki öğrenci sayısı tespit edilmiştir. Bu ders yılında okulda 22’i erkek, 9’u kız olmak üzere toplam 31 öğrenci bulunmaktadır. 1940-1941 ders yılında okul çağında bulunan 7-16 yaş arası çocuk sayısı Adana merkez için 11017 erkek, 9672 kız olmak üzere toplamda 20689’dur⁴¹¹. Aynı ders yılında mevcut ilkokullarda ancak 8360 öğrenci okuyabilmektedir. Bu da gösteriyor ki okul çağındaki çocuk sayısının ancak yaklaşık % 41’i okula devam etmektedir. 1933-1934 ders yılında 2029’u erkek, 1181’i kız olmak üzere toplam 3210 öğrenci, ya bir üst sınıfa geçerek ya da mezun olarak başarılı olmuşken, 887’si erkek, 628’i kız olmak üzere toplam 1515⁴¹² öğrenci de sınıf tekrarına kalmıştır. Bu yıl erkek öğrencilerin başarı oranı yaklaşık % 70, kız öğrencilerin başarı oranı ise yaklaşık % 66’dır.

1937-1938 ders yılında okula devam eden öğrencilerden 3477’si erkek, 2110’u kız olmak üzere toplam 5587 öğrenci başarılı olmuşken, 1055’i erkek, 766’sı kız olmak üzere

⁴¹¹ “İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği 1940 ve 1941”, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s. 129.

⁴¹² “Maarif İstatistiği 1933-1934”, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935, s. 151.

toplam 1821 öğrenci de sınıf tekrarına kalmıştır⁴¹³. Bu yılın başarı oranı erkeklerde yaklaşık % 76, kızlarda ise bu oran yaklaşık % 73'tür. Bu da gösteriyor ki bu yılın erkek ve kız öğrenci başarı oranları birbirine yakındır. 1940-1941 ders yılında 3827'si erkek, 2348'i kız olmak üzere 6175 öğrenci başarılı, 1362'si erkek, 823'ü kız olmak üzere toplam 2185 öğrenci de sınıf tekrarına kalmıştır⁴¹⁴. Tablodaki okuyan öğrenci sayıları ile başarılı olan öğrenci sayılarını karşılaştırdığımızda bu ders yılında erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin başarı oranı aynı; yani yaklaşık % 74'tür. Bu da ilk defa kız öğrencilerin başarıda erkekleri yakaladığını göstermektedir. 1943-1944 ders yılında 5909 öğrenci sınıf geçerek ve mezun olarak başarılı olmuşken, 2443 öğrenci de sınıf tekrarına kalmıştır⁴¹⁵. Bu rakamları tablo 23'teki mevcut öğrenci miktarı ile karşılaştırdığımızda başarı oranının yaklaşık % 71 olduğu görülecektir. 1946-1947 ders yılında 6744 öğrenci başarılı, 2774 öğrenci başarısız⁴¹⁶; 1949-1950 ders yılında ise 8035 öğrenci başarılı, 3182 öğrenci de başarısız olmuştur⁴¹⁷. 1946-1947 ders yılında başarı oranı yaklaşık % 71, 1949-1950 ders yılında başarı oranı ise yaklaşık % 72'dir. 1933-1950 yılları arası Adana merkez ilkokullarındaki öğrencilerin başarı ortalaması yaklaşık % 72'dir. Aynı yıllar arası okuyan öğrenci sayısı her dönem artmıştır. Önceki döneme göre en büyük artış 1937-1938 ders yılında yaşanmıştır. Bu ders yılındaki artış oranı yaklaşık % 57'dir. 1943-1944 ders yılında çok az da olsa bir önceki döneme göre bir azalma yaşanmıştır. 1930-1950 yılları arası Adana merkez ilkokullarındaki öğrenci sayısının 20 yılda yaklaşık % 175 arttığı tablo 23'ten anlaşılmaktadır.

⁴¹³ "Maarif İstatistiği 1937-1938", Başvekâlet Umum Direktörlüğü, İstanbul, 1939, s. 83.

⁴¹⁴ "Maarif İstatistiği 1940-1941", Başvekâlet Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s. 91.

⁴¹⁵ "Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1943-1944", Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1946, s. 91.

⁴¹⁶ "Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1946-1947", Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1949, s. 121.

⁴¹⁷ "Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1949-1950", Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1952, s. 183.

Tablo 23: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkezindeki Resmi, Özel ve Tatbikat İlkokullarında Kız ve Erkek Öğrenci Sayıları

Yıllar	Öğrenci Sayıları											
	Resmi Okullarda			Özel Okullarda			Tatbikat Okulunda			Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1930-1931	2648	1429	4077				72	74	146	2720	1503	4223
1933-1934	2916	1809	4725	22	9	31				2938	1840	4756
1937-1938	4532	2876	7408							4532	2876	7408
1940-1941	5189	3171	8360							5189	3171	8360
1943-1944	5164	3188	8352							5164	3188	8352
1946-1947	5656	3862	9518							5656	3862	9518
1949-1950	6628	4589	11217							6628	4589	11217

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü İlköğretim İstatistikleri (1930-1950).

IV.12.3. Öğretmen Durumu

1930-1950 yılları arasında Adana merkezindeki ilkokullar için Milli Eğitim Müdürlüğü'nün emrine verilen ilkokul öğretmenleri, bir çok ders yılında mevcut ihtiyacı karşılayamamıştır. Hemen hemen her yıl birçok öğretmen kadrosu boş kalmıştır. Bu boşluğu doldurmak için ya mevcutları az olan sınıflar birleştirilmiş ya öğrenci sayısı 300'ün altında bulunan ilkokulların başöğretmenlerine sınıf verilmiş ya da ikili eğitim yapan ilkokullardaki öğretmenlere her iki devrede derse girme zorunluluğu getirilmiştir.

Maarif istatistiklerinde il ve ilçe merkezlerindeki ilkokul öğretmenlerinin sayıları ayrı ayrı verilmemiştir. Bu nedenle tablo 24'te gösterilen öğretmen sayıları il ve ilçe merkezlerindeki tüm ilkokul öğretmenlerine aittir. Tablo incelendiğinde Maarif Vekâleti'nin ilkokul çağındaki bulunan çocukları okula kazandırmak için her yıl öğretmen sayılarını artırma gayreti içinde olduğu görülür. 1930-1950 yılları arasında okul ve öğrenci sayılarının artmasına paralel olarak öğretmen sayıları her yıl artmıştır. Bu artış oranı yaklaşık % 138'dir. Bu artışta dikkati çeken sevindirici nokta 1940-1941 ders yılından

itibaren kadın öğretmen sayılarının erkeklere göre daha fazla olmasıdır. Bu da gösteriyor ki, Türk kadını Cumhuriyet'in kendisine sunduğu haklardan geniş ölçüde yararlanmış ve eğitimin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Tablo 24: 1930-1950 Arası Bazı Yıllarda Adana Merkez İlkokullarında Öğretmen Sayıları

Yıllar	Öğretmen Sayıları											
	Resmi Okullarda			Özel Okullarda			Tatbikat Okulunda			Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T
1930-1931	94	42	136				1	4	5	95	46	141
1933-1934	102	82	184	1		1	1	5	6	104	87	191
1937-1938	103	92	195	1		1				104	92	196
1940-1941	95	124	219	1		1				96	124	220
1943-1944	104	131	235	1		1				105	131	236
1946-1947	127	147	274	1		1				128	147	275
1949-1950	144	180	324							144	180	324

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü İlköğretim İstatistikleri, (1930-1950).

İlkokul öğretmenlerinin tayin ve nakilleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan “ilkokul öğretmenlerine ait tayin, nakil ve tahvil yönetmeliği”nce yapılmıştır. Bakanlık, 1930-1950 yılları arasında bu yönetmelikte zamana göre bazı değişiklikler yapmıştır. Örneğin; Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı ilkokul öğretmenlerine ait tayin, nakil ve tahvil yönetmeliği Bakanlar Kurulu'nun 12.09.1949 tarihli toplantısında kararlaştırılarak yürürlüğü girmiştir⁴¹⁸.

IV.12.4. Bütçe Durumu

1930-1950 yılları arasında gerek takip edilen kalkınma planlarının varlığı gerekçe II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik sıkıntılardan eğitime özellikle ilköğretime ayrılan bütçe ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır. Bu nedenle yeni okullar yapılamadığı gibi ilkokul öğretmenlerin maaşlarının ödenmesinde zorluklar yaşanmıştır. İstatistiklerden

⁴¹⁸ BAC, Belge No: 030.18.01.02.120.66.9, BKK, 12.09.1949 Tarih ve 3/9828 Sayılı Kararname.

tespit edebildiğimiz kadarıyla vilayet bütçesinden ilköğretime ayrılan pay % 50'yi geçememiştir. İlköğretime ayrılan bütçenin tamamına yakını, ancak öğretmen maaşlarına ayrılabilmiştir. Bu yüzden bu ihtiyacı karşılamak için eğitimsever ve zengin kişilerin yardımına gerek duyulmuş, ilkokulların birçok ihtiyaçları bu yolla karşılanılmaya çalışılmıştır.

Tablo 25: Çeşitli Yıllarda Adana Vilayeti İlköğretiminin Maarif Bütçesi İçindeki Payı

Yıllar	Vilayet Bütçesi Toplam (Lira)	İlkokullar İçin Yapılan Harcama (Lira)			İlköğretim Bütçesinin Vilayet Bütçesine Oranı (%)
		Maaş/Ücret	Diğer	Toplam	
1930-1931		201245	50300	251545	
1933-1934				260176	
1937-1938	950988	-	-	251675	30
1940-1941	833301			374968	45
1943-1944	1815000			667220	37
1946-1947	2185727			774505	35
1949-1950		1670672	293365	1964037	

Kaynak Devlet İstatistik Enstitüsü İlköğretim İstatistikleri (1930-1950).

IV. 13. Başarılı Öğretmenlerin Takdir Edilmesi

Maarif Vekâleti, 180 numaralı kanununun 3. maddesi gereğince öğretmenlerin çalışma azmini artırmak amacıyla başarılı ilkokul öğretmenlerini takdirname ile ödüllendirmiştir. 1934 yılında Gazi Paşa İlkokulundan Aziz ile Şevket; Namık Kemal İlkokulundan Bekir Kaya ile Alaattin, Kayışlı Köyünden Mehmet Rıza Bey;⁴¹⁹ 1935'te, 1933-34 ders yılında görevlerini yüksek başarıyla yapan 5 Kanunusani İlkokulu

⁴¹⁹ "İlk Mekteplerde Bazı Öğretmenlerin Takdir Edilmesi", *Türk Sözü Gazetesi*, 27 Nisan 1934.

Başöğretmeni Mürşide ve Öğretmeni Vehibe Hanımlar; Gazi Paşa İlkokulu öğretmenlerinden Sedat ve Kemal Bey ile Zühra Hanım; İstiklal İlkokulundan Öğretmen Hüsnü Bey; Cumhuriyet İlkokulu Öğretmeni Gülsüm ve Ülker Hanım; Boruk Köyü İlkokulu Öğretmeni Şükrü Bey; 23 Nisan İlkokulu Öğretmeni Orhan bey; Akkapı İlkokulu Öğretmeni Nabi Bey; İnkılâp İlkokulu Öğretmeni Ekrem Bey takdirname ile ödüllendirilmiştir⁴²⁰. Maarif Vekâleti 1944 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerinden dolayı, merkez ve merkeze bağlı köy ilkokullarından 24 öğretmen ile 1 başöğretmeni ödüllendirmiştir. Takdirname ile ödüllendirilen başöğretmen ve öğretmenler şunlardır⁴²¹.

1944-1945 ders yılından itibaren Adana'da başlatılan ilköğretim seferberliğine olağanüstü çalışmalarıyla Vali Akif Eyidoğan ve merkez köy muhtarlarının önemli katkıları olmuştur. Bu sebeple Milli Eğitim Bakanlığı, Vali Bey ile Gerdan, Büyük Dikili, Kürkçüler, İncirlik, Baklalı, Armiş, Kadıköy, Buruk, Azadı, Ambarınarkı köy muhtarlarına birer “övme yazısı” göndermiştir⁴²².

IV. 14. İlkokullarda Seçmeli Din Bilgisi Dersinin Verilmesi

TBMM, 1948 yılında ilkokullarda seçmeli Din dersinin verilmesini kararlaştırmıştır. Buna göre laiklik ilkesi esas olmak şartıyla dersin; çocuk velisinin isteği ile ilkokulların son sınıflarına, okul içinde ve ders saatlerinin dışında verilmesi; ders programı ve kitabının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığı'nın tasvip ve onayından geçirilmesi; dersi okutacak ilkokul öğretmenlerinin, bir takım özellikleri taşıyan kimselerden seçilmesine Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkili olması

⁴²⁰ “Takdir Edilen Öğretmenler”, *Yeni Adana*, 20 Son Kanun (Ocak) 1935.

⁴²¹ “Takdir Edilen Öğretmenler”, *Yeni Adana*, 3 Şubat 1944; Bkz Ek 1.

⁴²² “Vali Akif Eyidoğan ile Köy Muhtarlarının Tebrik Edilmesi”, *Yeni Adana*, 9 Temmuz 1946.

kararlařtırılmıřtır⁴²³. Okutulmasına karar verilen seçmeli Din dersi, 15 şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında verilmeye başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanı, valiliklere bir genelge göndererek konunun hassasiyeti nedeniyle genelgenin titizlikle uygulanmasını ve derslerin tatbikiyle valilerin bizzat ilgilenmelerini istemiştir. Genelgede belirtilen hususlar şunlardır:

“1- Anayasamızla teyit olunan vicdan hürriyetinin tabii bir icabı olarak vatandaşların çocuklarına din bilgileri verme haklarını kullanmaları için imkân hazırlanması gerekli bulunmuş ve Müslüman Türk çocuklarına din derslerinin okul dersanelerinde ve her okulun kendi öğretmenleri tarafından okutulması uygun görülmüştür. Ancak bu dersler, programda olan mevcut ders saatlerini azaltmamak şartıyla ve bölgenin şartlarına göre çocukların devamını mümkün kılacak saatlerde gösterilecektir.

2- Laik bir devlet olan Cumhuriyetimizin ğretim müesseselerinde, hiçbir bir din ve mezhebe ait derslerin mecburi olarak öğretilmesi söz konusu olamaz. Bu itibarla, din derslerinin ihtiyari olması esastır. Hiçbir ğretmen ve ğrenci bu dersleri öğretmek ve öğrenmek için zorlanmayacaktır. Din dersleri notları, sınıf geçmeye etki etmeyecektir.

3- Din dersleri ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada 2’er saat olmak üzere gösterilecektir. Bu derslerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda toplanmış olan komisyon tarafından hazırlanan müfredat programı ilişikte gönderilmiştir.

4- Öğrenci velileri, çocuklarının din derslerine devamını arzu ettiklerini yazılı olarak okul idarelerine bildireceklerdir.”⁴²⁴

Seçmeli hale getirilen Din bilgisi dersi 15 şubat 1949 tarihinden itibaren Adana’da ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında verilmeye başlanmıştır. Ders seçmeli olduğu halde hemen hemen bütün ğrenci velileri, çocuklarına dersin verilmesi için okul idarelerine müracaat etmiřlerdir⁴²⁵.

1950 yılı sonlarında din derslerinin ilkokullarda okutulması için oluşturulan komisyon, çocukların diğer ihtiyaçları gibi dini ihtiyaçlarını karşlamak üzere ilkokullarda din dersinin zorunlu olmasını tavsiye etmiştir. Ancak çocuklarının din dersini almasını

⁴²³ “Din Tedrisatı Hakkında Karar Alındı”, *Yeni Adana*, 20 şubat 1948; “Dini Tedrisat Meselesi”, *Türk Sözü*, 22 Haziran 1947.

⁴²⁴ “İlkokullarda Din Dersi”, *Yeni Adana*, 1 şubat 1949.

⁴²⁵ “İlkokullarımızda Din Derslerine Başlanması”, *Yeni Adana*, 17 şubat 1949.

istemeyen velilerin yılsonuna kadar, okul idarelerine başvurdukları takdirde ilgili çocukların din dersine alınmayacağı ve yapılacak olan sınavdan da muaf tutulacakları bildirilmiştir⁴²⁶.

⁴²⁶ “Okullarda Din Dersinin Mecburi Olması”, *Yeni Adana*, 26 Aralık 1950.

V. BÖLÜM. ADANA'DA EĞİTİM, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMENLERE YÖNELİK DERNEKLERİN FAALİYETLERİ

V.1. İlkokulların Himaye Heyetleri ve Faaliyetleri

Maarif Vekâletinden gönderilen bir emir ile ilkokullarda “Himaye Heyetleri” oluşturulmuştur. Buna göre Okul Himaye Heyeti, yüz öğrenci velisinden birer kişi ile başöğretmen ve 2 öğretmenden oluşacaktır⁴²⁷. Himaye Heyetleri, haftada bir defa toplanarak öğrenci durumlarını görüşmek; fakir öğrencilere yardım etmek; öğle yemeklerini yedirmek; ders kitabı, kundura ve elbise ihtiyaçlarını karşılamak ve öğrencilerin seviyelerini yükseltmek amacıyla sık sık konferanslar ve müsamereler vermişlerdir⁴²⁸. Bu amaçla 1931 yılından itibaren Adana'daki her ilkokul, himaye heyetlerini kurmuştur⁴²⁹. İdare Heyeti üye seçimini yılda bir yenilemiş ve okul himaye heyetleri, yıl boyunca okullarındaki fakir çocukların ihtiyaçlarını temin etmek, onlara bayramlık elbise almak ve harçlık vermek, fakir öğrenciler için konser ve müsamereler yapmak gibi faaliyetlerle ilköğretime önemli bir katkı sağlamışlardır. Merkez ilkokullardan Necati Bey Okulu; Himaye Heyeti için yapılan toplantıda askerlik dairesinden Binbaşı Tevfik Bey başkanlığa, Camilizade Gani Bey veznedarlığa, Öğretmen Nilüfer Hanım da kâtipliğe seçilmiştir. Heyet yıllık çalışma programını hazırlamış ve okula davet ettiği öğrenci velilerine Heyet-i Umumiye'nin bir yıllık çalışmalarını anlatmıştır⁴³⁰. 1934 yılı sonunda ordu evinde yaptığı toplantıda üye sayısını 5'e çıkaran Koruma Heyeti, fahri başkanlığa da Vali Tevfik Hadi Bey'i seçmiştir⁴³¹. Okulun Çocukları Esirgeme Heyeti, her yıl yaptığı gibi 1935 yılı başında yoksul çocuklardan 13'üne elbise, 27'sine çorap ve

⁴²⁷ “Mekteplerde Himaye Komisyonları Teşkil Edilecek”, *Yeni Adana*, 25 Kânunusani 1931.

⁴²⁸ “Mekteplerde Himaye Heyetleri Teşekkül Edecek”, *Yeni Adana*, 17 Mart 1931.

⁴²⁹ “İlk Mekteplerde Himaye Heyetleri yakında Faaliyete Gececek”, *Türk Sözü*, 11 Teşrinisani 1932.

⁴³⁰ “Fakir Çocukları Himaye Faaliyeti”, *Yeni Adana*, 16 Teşrinisani 1933.

⁴³¹ “Necati Bey Mektebi Koruma Heyeti Toplantısı”, *Yeni Adana*, 2 Birinci Kanun 1934.

kasket, bir kısmına da para yardımında bulunmuştur⁴³². Cumhuriyet İlkokulu “Himaye Heyeti” ise 1934 yılı başında okulun fakir ve kimsesiz öğrencilerinden 44’üne kundura ve çorap; 38 öğrenciye de bayramlık almıştır⁴³³. İlkokulları himaye heyetleri, okulları dışındaki kurumlara da çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Namık Kemal, Cumhuriyet, İstiklal, 5 Kânunusani, İsmet İnönü ve Gazi Paşa okulları himaye heyetleri tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu’na 100 lira vermişlerdir⁴³⁴.

V.2. İlkokullarda Hilâli-i Ahmer Gençlik Teşkilatının Kurulması

1933 yılı başında çocukları; insanlık, şefkat ve yardımlaşma duygularıyla yetiştirmek; Türk gençlerinin fazilet ve vatandaşlık hissini yaşatmak; sağlık kurallarına uyumu sağlamak; genel sağlığın yükselmesine çalışmak; felakete uğrayanlara, hastalara, malul ve muhtaçlara yardımda bulunmak amacıyla tüm ilkokullarda Hilâli Ahmer Gençlik Teşkilatı’nın kurulmasına karar verilmiştir⁴³⁵. Adana merkez ilkokul öğrencilerinin hemen hemen tümü bu teşkilata üye olmuş ve düzenli bir şekilde ödenen üyelik aidatları, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Adana şehrindeki veznesine yatırılmıştır⁴³⁶.

V.3. İlkokullarda Duvar Gazetesinin Çıkarılması

Maarif Müdürlüğü; ilkokul başöğretmenlerine gönderdiği bir genelge ile öğrencilerin düşünce, bilgi ve birikimlerinin geliştirilmesi ve bunların okul içindekilerle paylaşılmasını; bir yandan öğrencinin sosyal kişiliğinin gelişmesini diğer yandan da okulun gerçek bir toplumsal ruha kavuşmasını sağlamak amacıyla her okulda bir duvar gazetesinin çıkarılmasını ve bu uygulamanın özenle sürdürülmesini istemiştir. Bu uygulamayla

⁴³² “Necati Bey İlk Mektebi”, *Yeni Adana*, 14 Mart 1935.

⁴³³ “Cumhuriyet Mektebinde Fakir Talebeye Yardım”, *Yeni Adana*, 11 Kânunusani 1934.

⁴³⁴ “Okul Himaye Heyetlerinin Çocuk Esirgemeye Yardımları”, *Türk Sözü*, 13 Mart 1940.

⁴³⁵ “Mekteplerimizde Hilaliahmer Teşkilatı Vücuda Getirilecek”, *Türk Sözü*, 26 Mart 1933.

⁴³⁶ “İlk Mekteplerde Hilâli Ahmer Gençlik Teşkilatı”, *Yeni Adana*, 16 Kânunusani 1934.

öğrencilerin, kendisine, içinde yaşadığı toplama yönelik günlük gazete ve dergilere ve diğer yayım ve basım eserlerine karşı büyük bir ilginin oluşmasını sağlamıştır⁴³⁷.

V.4. İlkokulları Koruma Birliğinin Kurulması

İlkokullardaki kimsesiz ve fakir talebeye yardım etmek, okula devam edemeyen yetim çocukların iyi bir vatandaş olarak yetişmesine çalışmak ve ilkokulların bütçe imkânları ile karşılanamayan ihtiyaçlarını olanaklar ölçüsünde karşılamak amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin himayesinde “İlkokulları Koruma Birliği” kurulmuştur⁴³⁸. 1940 yılında kurulan ve çalışmalarını parti binasında yapan Koruma Birliği başkanlığına Dişçi Rifat getirilmiştir. Birlik, her okulda birer şube açmıştır. Koruma Birliği dışardan üyeleri kaydederek onlardan üyelik aidatları almıştır⁴³⁹. Şubat 1941 tarihinde birliğe üye olan esnaf ve maarifseverlerin yaptıkları 747⁴⁴⁰ lira tutarındaki bağış İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntıların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde eğitime önemli bir katkı sağladığını söyleyebiliriz. EK 2 incelendiğinde her meslek grubuna mensup esnafın yaptıkları bağışların 1 liradan 125 liraya kadar değişen miktarlarda olduğu görülecektir. 1941 Aralık ayında 32 maarifseverin İlkokulları Koruma Birliği'ne yaptıkları bağışların miktarı ise 731 lirayı bulmuştur⁴⁴¹.

V.5. Maarif Cemiyetinin Kurulması ve Çalışmaları

Himayesindeki çocuklara yardım etmek amacıyla kurulan ve üyelerinden topladığı aidatlarla çocukların eğitimini üstlenen Maarif Cemiyetinin Adana Şubesi senelik kongresini, Cumhuriyet Halk Fırkası binasında yapmıştır. Cemiyetin başkanlığını yürüten

⁴³⁷ “Her İlkokulda Bir Duvar Gazetesi Çıkarılacaktır”, *Yeni Adana*, 19 Şubat 1944.

⁴³⁸ “İlkokullar Koruma Birliği Çalışmaya Başladı”, *Türk Sözü*, 15 Şubat 1940.

⁴³⁹ “İlkokullar Yardım Birliğine Yardımlar”, *Türk Sözü*, 9 Şubat 1941.

⁴⁴⁰ Bkz EK 2.

⁴⁴¹ “Okul Koruma Birliğine Yapılan Yardımlar”, *Türk Sözü*, 9 Birinci Kânun (Aralık) 1941; Bkz EK 3.

Lise Müdürü Enver Hulusi Bey, yeni senenin yaklaşmasıyla birlikte mevcut idare heyetinin görevinin sona erdiğini ve bunun yerine yeni bir idare heyetinin seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Cemiyetinin mevcut durumuyla üye ve gelirlerinin nasıl artırılacağı konusu tartışıldıktan sonra Ortaokul Müdürü Rasim Bey, Baytar Müdürü Adil Bey ve Doktor Abdullah Bey İdare Heyeti'ne seçilmişlerdir⁴⁴². Maarif Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait bakımevlerinde, 27 Teşrinievvel (Ekim) 1934 tarihinden 28 Şubat 1935 tarihine kadar geçen sürede 63926 öğrenciye yemek yedirilmiş, 33 çift terlik, 490 çift kundura, 239 çift çorap, 17 adet kasket, 14 takım elbise, 19 adet gömlek, 8 takım iç çamaşır, 874 adet defter ve 674 adet kalem verilmiştir. Bir yıl içinde bu kurumlara bağışlanan para miktarı 1846 lira 10 kuruştur. Meraki Zaden Mahmut, vasiyeti gereği mirasının yarısını (8-10 lira arası) bu kuruma bağışlamıştır⁴⁴³.

1936 yılında Türk Maarif Cemiyeti adı altında yeniden canlandırılan Cemiyetin idare heyeti Vali Bey'in fahri başkanlığında toplanarak teşkilat esaslarını görüşmüşlerdir⁴⁴⁴. Maarif Cemiyeti, 1936 yılında 30 kişilik bir öğrenci bakım yurdu açmış, yurt için gerekli karyola, yatak takımları, masa gibi eşyaları temin etmiştir⁴⁴⁵. Cemiyet tarafından açılan yurttta 32 çalışan; ama fakir ve kimsesiz öğrenci barındırılmış, öğrencilere üç öğün yemek, çamaşır ve ayakkabı verilmiştir. Talebe yurdunda yatılı okullarda olduğu gibi nöbetçi öğretmen sistemi uygulanarak öğrencilerin her türlü davranışları kontrol altında tutulmuştur⁴⁴⁶. Bakım yurdundaki öğrencilerden Celal ve Mustafa adındaki iki öğrenci derslerine çalışmadıkları ve okullarına devam etmedikleri için yurttan çıkarılmış, yerlerine iki çalışan öğrenci alınmıştır⁴⁴⁷. Maarif Cemiyeti'nin bu

⁴⁴² "Maarif Cemiyeti Senelik Kongresini Yaptı", *Türk Sözü*, 23 Kânunuevvel 1932.

⁴⁴³ "Adana Bakımevi", *Türk Sözü*, 4 Mart 1934.

⁴⁴⁴ "Türk Maarif Cemiyeti Birinci Toplantısını Yaptı", *Türk Sözü*, 21 Mart 1936.

⁴⁴⁵ "Türk Maarif Cemiyetinin", *Türk Sözü*, 12 Teşrinisani 1936.

⁴⁴⁶ "Maarif Cemiyetinin Çalışmaları", *Türk Sözü*, 23 Kânunuevvel 1936.

⁴⁴⁷ "Tembel Öğrenciler Bakım Yurdundan Çıkarıldılar", *Türk Sözü*, 7 Nisan 1937.

çalışmalarına Adana'nın işadamları yardımlarla destek vermişlerdir. Maarif Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumlarına 31 maarifseverin yaptığı bağışların miktarı 940 lirayı bulmuştur⁴⁴⁸.

V.6. İlkokul Öğretmenleri Tarafından Kurulan Teşkilatlar

V.6.1. İlköğretim Öğretmenlerinin Yapı Sandığı

4357 Sayılı Kanunla kurulan “İlköğretim Yapı Sandığı Merkez Kurulu”, tarafından 1944 yılı depreminde evleri hasar gören Ceyhan İlkokul öğretmenleri için, öğretmen binaları yapılmak üzere 50 bin lira ödenek ayırmayı kararlaştırılmıştır. İnşaat masrafları, taksitlerle öğretmenlerden tahsil edilmiş, ödemeler bittikten sonra binaların tapuları öğretmenlere dağıtılmıştır⁴⁴⁹.

İlkokul öğretmenleri Yapı Sandığı, her yıl İdare Kurulu seçimlerini yenilemiş; 1947 yılında Hüsnü Türe, Rüstem Okan ve Cevdet Arkın sandığın İdare Heyetine seçilmişlerdir⁴⁵⁰.

V.6.2. İlkokul Öğretmenleri Tasarruf Sandığı'nın Kurulması

15 Nisan 1936 tarihinde toplanan Adana'daki ilkokul öğretmenleri, geleceklerini temin etmek ve darda kalan meslektaşlarına yardım etmek amacıyla “Tasarruf Sandığını” kurmayı kararlaştırmışlardır. Aynı toplantıda yapılan tartışmalar sonunda, sandığın hazırlanan nizamnamesi daha sonra Kültür Bakanlığı tarafından onaylanmıştır⁴⁵¹. Altı kişiden oluşan sandığın İdare Heyetine; İnönü Başöğretmeni Bekir Kaya, Gazi ilkokul Öğretmeni Esat, 29 Teşrinievvel İlkokulu Öğretmeni Alaattin, 23 Nisan İlkokulu

⁴⁴⁸ “Kurumlarımıza Yapılan Yardım”, *Türk Sözü*, 26 Birinci Teşrin 1941; Bkz EK 4.

⁴⁴⁹ “İlköğretim Yapı Sandığı Ceyhan'da Öğretmen Evleri Yapılacak”, *Yeni Adana*, 13 Nisan 1945.

⁴⁵⁰ “İlkokul Öğretmenleri Yapı Sandığı İdare Kurulu”, *Yeni Adana*, 5 Aralık 1947; “Öğretmenler Yapı Sandığı”, *Türk Sözü*, 5 Aralık 1947.

⁴⁵¹ “Şehrimiz İlk Tedrisat Öğretmenleri Tasarruf Sandığı”, *Türk Sözü*, 3 Haziran 1936.

Başöğretmeni Münevver Akverdi ile Namık Kemal İlkokulu öğretmeni Necmettin Bey seçilmiştir. Namık Kemal İlkokul Başöğretmeni Ömer ile Ziraat Bankası Şefi Fehmi Beyler, denetleme görevlerini üstlenmişlerdir. Tasarruf Sandığı vilayete bağlı tüm ilkokul öğretmenlere açık olmuştur. Sandık için ilkokul öğretmenlerinin 1936 Mayıs ayı maaşlarından ilk aidatlar kesilmiş, kesilen bu aidatlarla sandığın kuruluş sermayesini oluşturmuştur⁴⁵². İlkokul öğretmenleri, Kasım 1936 Halkevi Salonu'nda; Kültür Direktörü (Milli Eğitim Müdürü) Kâzım Köni, Teftiş Şefi Asım Esen ile ilk tedrisat müfettişlerinin toplantıya katılımlarıyla sandığın nizamnamesinde değişiklik yaparak yeni İdare Heyetini seçmişlerdir. Nisan 1936'da açılan sandığın kısa bir süre içerisinde toplanan aidatlarla sermayesi 2000'i, 1937 yılında da 6000'i bulmuştur⁴⁵³. Sandık, birçok üye öğretmene parasal yardımda bulunarak onların ihtiyaçlarını karşılamıştır⁴⁵⁴. Sandığın ikinci kongresi, 27 İkinci Teşrin (Kasım) 1937 tarihinde yapılmış; toplantıda sandığın bilânçosu tetkik edilerek üyeler adına yeni kararlar alınmıştır. Üye aidatları 1 lira olarak belirlenmiş ve her ay bu miktar öğretmenlerin maaşından kesilmiş, ölen bir öğretmenin ailesine ödenmekte olan 68 liralık yardım az görüldüğünden bu aileye verilmek üzere her öğretmenden 50 kuruş daha alınmasına karar verilmiştir. Toplantıda bir yıllık kârı 242 lira olarak tespit edilen sandığın yeni İdare Heyeti de seçilmiştir. Yeni idare heyeti, Bekir Akaya, Alaattin Özcan, Esat Köklen, Kemal Altan ile Selami'den oluşmuştur⁴⁵⁵.

V.7. İlköğretime Yapılan Yardım ve Bağışlar

Devlet olanaklarıyla öğretim hizmeti tam anlamıyla karşılanamadığından zaman zaman şehirdeki zenginlerin yaptıkları yardım ve bağışlarla bu eksiklik giderilmeye

⁴⁵² “İlk Mektep Muallimleri Bir Tasarruf Sandığı Açıyorlar”, *Türk Sözü*, 17 Nisan 1936.

⁴⁵³ “Öğretmenlerin Yardım Ve Tutum Sandığı”, *Yeni Adana*, 17 Teşrinisani 1937.

⁴⁵⁴ “İlk Tedrisat Öğretmenleri Tasarruf Sandığı”, *Türk Sözü*, 8 Teşrinisani 1936.

⁴⁵⁵ “Öğretmenler Yardım Ve Tutum Sandığı”, *Yeni Adana*, 29 Teşrinisani 1937.

çalışılmıştır. Bu yardımlar bazen nakdi bazen de okul ve ders araç-gereçlerinin temini şeklinde olmuştur. 1933 yılında, Merkez Necati Bey ilkokuluna Rehber Marangoz Atölyesi sahibi Abbasoğlu Ali Efendi 2 adet etajer, Çukurova Kereste Fabrikası sahibi Ziya Efendi 1 adet ecza dolabı ve Mühendis Salih Bey de 1 adet palmiye hediye etmiştir. Hayırsever vatandaşların eğitime yardımlarından dolayı maarif müdürlüğü kendilerine teşekkür etmiştir⁴⁵⁶. Aynı yıl Dinkçizade Fehmi Bey de Maarif Cemiyeti tarafından barındırılan fakir çocuklara yardım etmek için 10 lira bağışta bulunmuştur⁴⁵⁷.

Çocuk Esirgeme Kurumu, Seyhan Merkezi ilkokullarındaki fakir ve kimsesiz çocuklara yardım elini uzatmıştır. Kurum, 1937 yılı boyunca fakir ve kimsesiz çocuklara 820 defter, 820 kalem, 24 liralık kitap, 1801 metre elbiselik kumaş, 595 çift ayakkabı, 5 takım elbise, 1 adet kasket hediye etmiştir. Ayrıca 500 öğrenciye her gün 64116 kap yemek vermiştir⁴⁵⁸. Çocuk Esirgeme Kurumu bu yardımı, 1938'de de devam ederek 500 fakir çocuğa düzenli olarak sıcak yemek, birer çift kundura ile birer kat elbiselik kumaş vermek gibi yardımlarını sürdürmüştür⁴⁵⁹.

Hayırsever Fabrikatör Nuri Has, 1939 yılında Çınarlı İlkokuluna 500 metre arsa; Cumhuriyet, Necati Bey, Ziya Gökalp İlkokulları'nın fakir 300 öğrencisine de iç ve dış çamaşır elbise yardımında bulunmuştur⁴⁶⁰. Bundan başka Adana'nın maarifsever zenginleri, Gazi Paşa İlkokulu'ndaki yoksul çocuklara yardım ve bağışlarda bulunmuşlardır. Gazi Paşa İlkokulu'ndaki fakir çocuklara fabrikatör Nuri Has, 100 çocuğa elbiselik kumaş verirken; Mahmut Malaz 100 lira, Mehmet Sabuncu 100 lira, Nuh Naci Yazgan 100 lira, Ahmet Hidayet 50 lira, Mehmet Yağlıcı 50 lira, Muhittin Okçu 20 lira, Bayan Lütfiye Kısacık 25 lira, Ahmet Adanalı 10 lira, Hilmi Çimeli 10 lira, S.R. Gilodo

⁴⁵⁶ "Maarif Müdürlüğünün Bir Teşekkürü", *Türk Sözü*, 16 Mart 1933.

⁴⁵⁷ "Maarif Cemiyetine Yardım" *Türk Sözü*, 23 Nisan 1933.

⁴⁵⁸ "Çocuk Esirgeme Kurumunun Yardımları", *Türk Sözü*, 12 Kânunusani 1938.

⁴⁵⁹ "Çocuk Esirgeme Kurumu Tarafından Bakılan Çocukların Sayısı", *Türk Sözü*, 6 Kânunuevvel 1938.

⁴⁶⁰ "Maarifsever Bir Zenginimiz", *Türk Sözü*, 25 Mart 1939.

fabrikatör 25 lira, Ahmet Sapmaz 20 lira, Ali Uncu 5 lira, İsa Candan 5 lira, Mustafa Hidayet 5 lira, Sabri Gül 5 lira, Cumali Öztürk ve Mustafa Koçak 7 lira, Ahmet Çamurdan 1 lira, Şükrü Fekeli 5 lira, Muhittin Kanuni 5 lira, Alber Diyar 25 lira, çocuk velileri 3 lira para yardımında bulunmuşlardır⁴⁶¹.

II. Dünya Savaşının getirdiği ekonomik sıkıntılar dönemi ve deprem zamanlarında eğitimseverlerin yardımları Adana ilköğretimine nefes aldırılmıştır. Bu amaçla Nisan 1945 tarihinde Adana milletvekilleri ve şehirdeki fabrikatörlerin katılımıyla Ticaret Odasında yapılan toplantıda “Adana’daki çırçır fabrikalarının çırçır başına 50’er lira verilmesi” kararlaştırılmıştır. Milli Mensucat, Nebati Yağ ve Gilodo fabrikalarının katılımıyla ilköğretim davası için 100 lira civarında yardım toplanmıştır⁴⁶². Maarifsever vatandaşlarının ilkokullara yardımları 1941 yılında da devam etmiştir. Buna göre Mustafa Özgür (Fabrikatör) 100 lira, Aziz Pamukçu (Fabrikatör) 50 lira, Nedim Kozacıoğlu (Tüccar) 20 lira, Mehmet Tanrıver (Tüccar) 12 lira, İbrahim Telci (Milli Mensucat Fabrikası Müdürü) 10 lira, Aziz Köseoğlu (Tüccar) 5 lira, Mürşit Gürgün (Fabrikatör) 5 lira yardımda bulunmuşlardır⁴⁶³.

İlkokullara yapılan yardımlara devlet kurumları da katılmıştır. Nitekim Kızılay, 1946 yılında, 5 Ocak (5 Kânunusani) Okulu’nun tamirati için 150 bin lira ödenek ayırmıştır⁴⁶⁴.

⁴⁶¹ “Maarifsever Hemşehrilerimizin Yardımları”, *Türk Sözü*, 28 Mart 1939.

⁴⁶² “İlköğretim İçin Fabrikatörler 100 Bin Lira Verecek”, *Yeni Adana*, 28 Nisan 1948.

⁴⁶³ “İlkokul Talebelerine Yardım Yapanlar”, *Türk Sözü*, 21 Şubat 1941.

⁴⁶⁴ “Beş Ocak Okulunun Tamiri”, *Yeni Adana*, 2 Mart 1946.

V.8 Adana İlkokul Öğrencileri Tarafından Yapılan Yardımlar

V.8.1. Eskişehir Depremzedelerine Yapılan Yardımlar

1950 yılında Eskişehir’de meydana gelen depremde zarar gören depremzedelere, Adana merkezindeki ilkokul öğrencileri yardım elini uzatmışlardır. Depremzedelere gönderilmek üzere Cumhuriyet İlkokulundan 3-A sınıfı öğrencileri 10 lira 50 kuruş; Ziya Paşa İlkokulundan 5-B sınıfı öğrencileri 11 lira; Milli Mensucat İlkokulundan 3-B sınıfı öğrencileri 5 lira 55 kuruş, 3-A sınıfı öğrencileri 14 lira 60 kuruş, 2-A sınıfı öğrencileri 13 lira 60 kuruş, 4. sınıf öğrencileri 7 lira 45 kuruş, 1-A sınıfı öğrencileri 4 lira 25 kuruş, 1-B sınıfı öğrencileri 17 lira 75 kuruş, diğer sınıf öğrencileri de 13 lira 95 kuruş para toplamışlardır. Toplanan paralar Kızılay aracılığıyla depremzedelere gönderilmiştir.⁴⁶⁵

V.8.2 Köy Okullarına Yapılan Yardımlar

Adana ilkokullarının yardım elini uzattıkları diğer bir kesim de köy okullarındaki çocuklar olmuştur. Merkez ilkokullarından Gazi İlkokulunun 1200 civarındaki öğrencileri okul salonunda öğretmenlerinin de katıldığı bir toplantı yaparak köy okullarında okuyan öğrencilerin bilgilerini artırmak için çareler aramışlardır. Her öğrenciden, aldığı dergi ve çocuk kitaplarını okuduktan sonra köy okullarında okuyan arkadaşlarına hediye etmeleri istenmiştir. Bu yardımı düzenli hale getirmek amacıyla beş kişilik bir kol oluşturulmuş ve başına Fahriye Kodalı getirilmiştir. Okul öğrencilerinden 212 çocuk dergisi, 60 ders kitabı ve 26 çocuk hikâye kitabı toplanmıştır. Toplanan bu kitap ve dergiler başöğretmen tarafından köy okullarına gönderilmek üzere maarif müdürlüğüne teslim edilmiştir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ “Şehrimiz İlkokul Öğrencilerinin Eskişehir Depremzedelere Yardımları”, *Türk Sözü*, 12 Mart 1950.

⁴⁶⁶ “Gazi Okulunun Güzel Kararı”, *Türk Sözü*, 18 Nisan 1942.

V.8.3. Çocuk Esirgeme Kurumu'na Yapılan Yardımlar

Adana Halkevinin himayesi altında kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu'na, Adana merkezinde bulunan 16 ilkokuldaki öğrenciler, Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım konusunda duyarlılık göstermiştir. Bu amaçla 23 Nisan 1931 tarihinde Adana merkezinde bulunan 15 ilkokullardan Namık Kemal İlkokulu 21 lira 18,5 kuruş, 23 Nisan İlkokulu 19 lira 90 kuruş, Cumhuriyet İlkokulu 22 lira 40 kuruş, İnkılâp İlkokulu 8 lira 63,5 kuruş, 5 Kânunusani İlkokulu 19 lira 18 kuruş, İstiklal İlkokulu 21 lira 80 kuruş, Çınarlı İlkokulu 5 lira 69 kuruş, Sakarya İlkokulu 3 lira 60 kuruş, Seyhan İlkokulu 8 lira 97 kuruş, 29 Teşrinievvel İlkokulu, 3 lira 96 kuruş, Plevne İlkokulu, 3 lira 5 kuruş, Necati Bey İlkokulu 9 lira, 67,5 kuruş, Dumlupınar İlkokulu 5 lira, 12,5 kuruş, Yeni İlkokul 7 lira 78 kuruş, İnönü İlkokulu 10 lira 66 kuruş olmak üzere büyük bir miktarda yardımlarda bulunmuşlardır⁴⁶⁷.

İlkokul öğrencileri, 1935 yılındaki Kızılay haftasında Kızılay'a önemli miktarda yardımda bulunmuşlardır. Buna ilkokulların yaptıkları yardımlar şöyledir: Namık Kemal İlkokulu 26 lira 75 kuruş, 23 Nisan İlkokulu 16 lira 60 kuruş, Cumhuriyet İlkokulu 32 lira 60 kuruş, İnkılâp İlkokulu 13 lira 70 kuruş, 5 Kânunusani İlkokulu 22 lira 28 kuruş, İstiklal İlkokulu 14 lira 44 kuruş, Çınarlı İlkokulu 7 lira 50 kuruş, Sakarya İlkokulu 2 lira 23 kuruş, Seyhan İlkokulu 14 lira 99 kuruş, 29 Teşrinievvel İlkokulu 7 lira 41 kuruş, Plevne İlkokulu 6 lira 24 kuruş, Necati Bey İlkokulu 26 lira 78 kuruş, Dumlupınar İlkokulu 5 lira 31 kuruş, Kurtuluş İlkokulu 4 lira 74 kuruş, İnönü İlkokulu 13 lira 23 kuruş, Gazi Paşa İlkokulu 31 lira 74 kuruş, Ziya Paşa İlkokulu 6 lira 90 kuruş⁴⁶⁸ vermişlerdir.

⁴⁶⁷ "Mektepler Himaye-i Etfal'a Yardım Ettiler", *Yeni Adana*, 12 Mayıs 1931.

⁴⁶⁸ "Kızılay Neler yaptı", *Türk Sözü*, 24 Mayıs 1935.

V.9. Kıbrıs ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Baskıların Öğretmenler ve Adana Gençliği Tarafından Protesto Edilmesi

Anadolu Ajansı Sofya muhabiri tarafından 19 Nisan 1933 tarihinde Bulgaristan Razgattaki Türk mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edildiğini haber vermiştir. Bu haber tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana öğretmenleri arasında da derin bir üzüntü ve tepki yaratmıştır. Bu olayı sindiremeyen Adana öğretmenleri, Maarif Vekâleti vasıtasıyla bir protesto telgrafı çekmişlerdir⁴⁶⁹. Adana öğretmenlerinin bu duyarlılıklarına Adana'daki okul öğrencileri de katılmış; Bulgarların Türk azınlığa yaptığı zulüm ve baskıları, İstanbul Milli Türk Talebe Birliği vasıtasıyla çektikleri bir telgrafla protesto etmişlerdir⁴⁷⁰.

Atina gençliğinin Kıbrıs Adası'nın Yunanistan'a katılmasını isteyen gösterileri ve Kıbrıs'ta Rum Ortodoks kilisesi tarafından düzenlenen plebisite karşılık Adana gençliği 22 Ocak 1950 tarihinde kalabalık bir protesto mitingi düzenlemiştir. Hükümet meydanında başlayıp Atatürk parkında sona eren mitingde, Atatürk ve İsmet İnönü resimlerini ve Kıbrıs'a bağlılıklarını ifade eden döviz, pankart, resim, haritalar taşımışlardır. Atatürk Parkı'ndaki Atatürk Anıtı önünde saygı duruşunda bulunan gençler, İstiklal Marşını okuduktan sonra Atina gençliğinin gösterilerini protesto eden konuşmalar yapmışlardır. Daha sonra Kıbrıs Türk Kardeş Ocağı Sekreterliği'ne "Davanız biz Çukurovalıların davasıdır. Bu uğurda bu gün yapılan mitingde binlerce Çukurovalı olarak ant içtik. Mücadeleye devam. Sevgi ve selamlar" şeklinde bir telgrafı çekmişlerdir⁴⁷¹.

⁴⁶⁹ "Bulgaristan'da Türk Mezarlığına Yapılan Tecavüzde Adana Muallimleri", *Türk Sözü*, 21 Nisan 1933.

⁴⁷⁰ "Bulgarların İrkdaşlarımıza Yaptıklarını Nefretle Karşıladılar", *Türk Sözü*, 23 Nisan 1923.

⁴⁷¹ "Kıbrıs İçin Adana Gençliği Büyük Bir Miting Yaptı", *Türk Sözü*, 24 Ocak 1950.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim anlayışı ve yapısını doğru olarak değerlendirebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle de 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra eğitim alanında yaşanan gelişmelerin incelenmesi gerekmektedir. Klasik dönem Osmanlı eğitiminde genel hatlarıyla sıbyan mektepleri, medrese ve Enderun gibi eğitim yerleri bulunmaktaydı Eğitim için örgütlenmiş bu yerler ve burada verilen eğitim anlayışı 18. yüzyıla kadar hiç değişmemiştir. Duraklama ve gerilemeyi önlemek amacıyla idari, mali ve askeri alanlarda ıslahat yapma gereği duyulduğu gibi bu ihtiyaç eğitim alanında da kendini göstermiştir. Bu nedenle 18. yüzyıldan itibaren devlet eğitime el atmış, yeni düzenlemelere gitmiş; ancak yapılan bu düzenlemeler askeri eğitim ile sınırlı kalmıştır. Diğer eğitim kurumlarıysa kaderlerine terk edilmiştir. 19. yüzyılın başından itibaren eğitimin her alanına el atılmaya başlanmış ve ilköğretimle ilgili Padişah fermanları yayımlanmıştır. Bunlardan biri de, II. Mahmut dönemindeki 1824 tarihli fermanıdır. Fermanla sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmişse de bu zorunluluk, taşra sıbyan mektepleri için geçerli olmadığından genel bir kural değildir. Bu bakımdan, ilköğretim zorunluluğunun bu tarihten itibaren uygulanmaya konduğunu ileri sürmek doğru değil; fakat ona doğru atılmış bir adım olarak yorumlanabilir. II. Mahmut, ilköğretimin ıslahı için ikinci önemli fermanını 1838 yılında yayımlamıştır. Bu ferman eğitim politikası bakımından yenilikçi olmasına rağmen, sıbyan mektepleri için somut bir değişiklik getirmemiş, sadece bazı tavsiyelerde bulunmuştur.

Fermanda somut bir tedbirin olmaması, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da iki farklı zihniyet mücadelesine neden olmuş; sıbyan mektepleri üzerinden ulema ile yenilikçiler arasında fikir çatışmaları başlamıştır. Zira medrese ve ulema, sıbyan mekteplerini kendi nüfuz alanları olarak görüyor ve buralara kendi anlayışları dışında

dünyevi (laik) bir düşünceyi sokmak istemiyorlardı. Yenilikçiler ise, kendi düşüncelerine halkı da ortak etmek istiyorlardı. Bunun da ancak kitle eğitimiyle topluma kollektif bilinç veren sıbyan mektepleriyle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Ancak mücadelede medrese ve ulema ağır basmaya başlayınca sıbyan mektepleri onlara bırakıldı. Sıbyan mekteplerinin düzenlenmesi için yeni bir rapor hazırlanırken yenilikçiler de rüştiyeler açarak kendi anlayışlarını buralarda uygulamışlardır.

Tanzimat döneminin Osmanlının eğitimine getirdiği yeniliklerin başında; “mektep” denilen kurumun sadece İstanbul için gerekli olmadığı, ülkenin her tarafında eğitime muhtaç çocukların bulunduğu gerçeğinden hareketle, vilayet merkezlerinden köylere kadar okulların açılması ve eğitimin yaygınlaştırılması anlayışı gelir. Kızların eğitimi, sıbyan mekteplerinin ıslahı, eski öğretim metotları yerine modern eğitim metotlarının benimsenmesi vb. konuların tartışıldığı dönem Tanzimat dönemidir. 1847 yılında sıbyan okulları için bir yönetmelik hazırlandı. Bu yönetmelik, eğitimde yeni bir anlayışa işaret etmektedir. Yönetmelikte ders programları konusunda getirilen en önemli yenilik; yazı dersinin konulması, okuma ile yazmaya aynı ölçüde önem verilmesidir. Yazmanın okumayı ve öğrenmeyi kolaylaştırdığının anlaşılması, günümüz eğitim bilimlerinin verileri ile uyum göstermektedir. Ayrıca, Türkçe derslerine verdiği önem, eğitimde millileşmeye doğru adım atıldığı söylenebilir.

1862 yılında Vakıflar Bakanlığına bağlı ve geleneksel yöntemle (usul-ü âtika) eğitim yapan sıbyan mekteplerine karşı Eğitim Bakanlığına bağlı, yeni yöntemle (usul-ü cedîd) eğitim yapan, öğretmen okulunu bitiren ve sınavla gelen öğretmenlerin görev yaptığı dört yıllık “iptidai mektebi” açılmıştır.

1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesin (Genel Eğitim Tüzüğü)’de bütün eğitim sistemi ile birlikte sıbyan mekteplerinin düzenlemesine çalışıldığı

ve eğitimin her şeyden önce bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Bu Nizamname, o dönemlerde Avrupa'da geçerli olan esaslara ve özellikle Fransız eğitim sistemine uyularak dönemin aydınları tarafından hazırlanmıştır. Böylece Tanzimat devrinin başından beri parça parça yapılan eğitim ıslahatı, bir nizamnameye bağlanıp teşkilatlandırılmış ve eğitim, medrese düzeninin aksine tam bir devlet işi olarak ele alınmıştır. Nizamnameden, devletin ilköğretimi ülkenin tümüne yaymak ve öğretim yaşına gelmiş her çocuğa asgari bir eğitim vermek isteği anlaşılıyor. II. Mahmut döneminden bu yana ilköğretim alanında yapılan ıslahatların başkent İstanbul ile sınırlı kaldığı düşünüldüğünde, bu hükümlerin ne kadar ileriye dönük olduğu anlaşılacaktır. Nizamname ile iptidai okulların ders programlarında dini ve dünyevi bilgiler arasında denge sağlanmış; hatta ikincisine ağırlık verilmiştir.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra devletin siyaseti; yapılacak yenilikleri kolayca uygulamak için sıbyan mekteplerinin dışında iptidai okulları açmak ve sıbyan mekteplerini muhafazakâr grupların tepkisini çekmeden usul-ü cedît üzerine ders veren kurumlar haline getirmek şeklinde olmuştur. Bu siyasete uygun gerekli ders programları, talimatnameler ve ders kitapları hazırlanmışsa da tam anlamıyla uygulaması, II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir.

II. Abdülhamit devrinde, geleneksel eğitime (usul-ü âtika) devam eden sıbyan mektepleri ile Tanzimat'ın son dönemlerinde sıbyan mekteplerine alternatif olarak kurulan ve ilköğretimde ikili bir sistemin oluşmasında etkili olan usul-ü cedît ile eğitim yapan iptidailer, ilköğretim hizmetini birlikte vermişlerdir. Maarif Nezareti, 1882 yılından itibaren ağırlığı iptidai okullarına vermiş ve resmi yazışmalarda bu ismi kullanmaya başlamıştır. Böylece, sıbyan mektepleri taraftarlarının ilköğretimin modernleştirilmesine karşı gösterdikleri direnç, zamanla zayıflamış ve 1909'a kadar pek çok ilkokul, yeni sistemi uygular hale gelmiştir.

1891 yılında, Türk ilköğretim tarihinin ilk ayrıntılı müfredat programı yapılmıştır. Bununla, sıbyan-iptidai ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Bu programa göre; şehirlerdeki iptidai mektepler 3 yıla indirilecek ve 3 yıllık program uygulanacak, köylerde ise yine 4 yıllık program geçerli olacaktır.

II. Abdülhamit devrinde ilköğretim zorunluluğunun anayasaya konulması, merkez ve taşrada ilköğretim teşkilatlarının kurulması, yeni eğitim sistemi ile işleyen iptidai okullarına ağırlık verilmesi, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu yerlerde okullaşmanın artırılması, eğitime halkın maddi katkısının sağlanması ve İstanbul'un dışında Dar'ül-Muallimînlerin açılması, yaşanan önemli gelişmeler olarak kaydedilmelidir. Bu dönemde, ilköğretim hakkında, kâğıt üzerinde her türlü tedbir ve karar alınmış; fakat mali imkânsızlık, öğretmen yokluğu, halkın tutumu gibi sebeplerle bunların tamamı uygulanamamıştır. Ayrıca ilköğretimdeki nicel artış, aynı oranda niteliksel artışa dönüştürülememiştir. Yine de bu dönemde, ortaya atılan fikirler, alınan kararlar ve uygulamalar, II. Meşrutiyet devri için temel oluşturmuştur.

1908-1918 arası on yıllık iç ve dış siyasi çalkantılarla geçen II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye tarihinde eğitim üzerine en çok yazının yazıldığı, çeşitli nazariyelerin ve akımların ortaya çıktığı bir dönemdir

1913 tarihli “Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı” (Geçici İlköğretim Kanunu), Emrullah Efendi tarafından hazırlanan ve ilköğretim alanında köklü değişiklikler öngören bir kanundur. Kanun, adından da anlaşıldığı gibi geçici olmasına rağmen bazı maddeleri Cumhuriyet dönemine kadar uygulanmıştır. Bu kanunla; ilköğretimin 7-13 yaşlarındaki kız ve erkek Osmanlı çocuklarına genel okullarda ve özel okullarda, anne-baba veya özel öğretmenler tarafından zorunlu olarak verilmesi hükme bağlanmıştır. Ücretsiz ilköğretim

ilk kez bu kanunla kabul edilmiştir. Kanun, ilköğretim hizmetini veren kurumları; ana ve sıbyan mektepleri, ilkokullar, el işleri ve sanat mektepleri olmak üzere 3 gruba ayırmıştır.

II. Meşrutiyet dönemi, ilkokul sayısında önemli artışların yaşandığı bir dönemdir. 1913-1914 yılında başkent İstanbul ve 37 vilayet ile bağımsız sancakta; 3536'sı erkek, 473'ü kız, 477'si karma olmak üzere toplam 4486 iptidai okul bulunmaktaydı. Bunların; 2017'si erkek, 286'sı kız, 329'u karma olmak üzere toplam 2632'si II. Meşrutiyet'in ilk altı yılında açılmışlardır. Bu rakamlardan ülke genelindeki iptidai okulların % 60'ının, karma okulların da % 69'unun bu dönemde açıldığı anlaşılmaktadır.

Adana, yüzyıllardan beri Çukurova'nın en büyük kenti olup komşu vilayetler ve İskenderun, Hatay, Kıbrıs gibi yerler için de bir cazibe merkezi durumundadır. Adana'nın sosyo-kültürel yapısı dil, din, mezhep, etnik köken itibariyle farklılık göstermektedir. Klasik Osmanlı eğitim örgütlenmesi Ramazanoğulları'yla birlikte Adana'da da uygulanmıştır. Geleneksel eğitim kurumları, batı tarzında eğitim yapan okullar, azınlık okulları ve yabancı okullar varlıklarını birlikte sürdürmüşlerdir. Azınlık ve yabancıların eğitimleri hem nitelik hem de nicelik yönünden gelişme gösterirken, benzer gelişmenin Türk okullarında yaşandığını söylemek mümkün değildir. Osmanlı zamanında ilköğretimdeki kayda değer gelişme, Çukurova'da Adana'nın "usul-ü cedî" (yeni tarz) eğitimi için pilot bölge seçilmesidir. İptidai okul anlamında ilköğretimin II. Meşrutiyet Dönemi'nde önemli bir gelişme yaşadığı görülmektedir. Bu dönemde mevcut iptidai okul sayısı 6'dan 21'ye çıkarak 3,5 kat artmıştır.

TBMM'nin açılmasıyla birlikte maarif örgütü de oluşturulmaya başlanmıştır. TBMM'nin açıldığı sırada işgal altında bulunan yerlerin dışında kalan, TBMM Hükümet'ine bağlı 39 vilayet ve sancakta mevcut ilköğretimin genel durumu şöyledir: Bu yerlerde 1764'ü açık, 581'i kapalı olmak üzere toplam 2345 ilkokul buluyordu. Bu

okullarda 2384'ü erkek, 677'si kadın olmak üzere toplam 3061 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitimini sürdüren öğrenci sayısı ise yaklaşık 2500 civarındaydı. Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun olarak yaşandığı dönemlerde dahi eğitim işleri ihmal edilmemiş, cephede süren savaş kadar yeni devlet eğitim örgütlemesine önem vermiştir. Bunun en güzel örneği 1921 yılında Maarif Kongresi'nin toplanmasıdır.

Köklü değişim ve dönüşüm yaşayan tüm toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de ulus-devlet kurma sürecinde eğitime büyük önem verilmiştir. Osmanlı'nın dinsel ve ikili eğitim sisteminden laik, bilimsel, ulusal ve çağdaş eğitim sistemine geçiş, Cumhuriyetin eğitim politikasının temel taşı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikasının başlıca hedefleri; eğitimin toplumun her kesimine götürülmesi, toplumun ihtiyaçlarına ve çağın gereklerine uygun olması, ulusal değerler doğrultusunda geliştirilmesi, tarihi ve kültürel karakteri yansıtması, bireylerin toplumsal ve ekonomik yaşama etkin bir şekilde katılımının sağlanması olmuştur. 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitim-Öğretimin Birleştirilmesi) ile medrese ve sıbyan okulları kapatılmış ve eğitimdeki ikili yapıya son verilerek laik eğitim sisteminin temelleri atılmıştır. Ayrıca yabancı ve azınlık okulları da devlet denetimine alınmıştır.

Yeni Türk devletinin genel eğitim politikası içerisinde ilköğretim önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Kemal ve arkadaşları ulusal bağımsızlık savaşından daha büyük bir savaşın cehaletle savaşmak olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle okul çağındaki tüm çocukların okutulması için fırsat eşitliğinin sağlanmış ve buna uygun bir ilköğretim politikası belirlenmiştir. Çünkü ilköğretim kurumları, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de eğitim sisteminin ilk basamağıdır. Gelişmiş-gelişmemiş her ülke vatandaşlarını ilköğretimden geçirmeyi toplumsal ve ekonomik gelişmenin ön koşulu olarak görmüştür. İlköğretim okulları, halkın okuma-yazma öğrendiği, yeni yöntemlerin denendiği, son

sınıflarında ortaöğretime ait programların test edildiği kurumlar olması yönüyle önemlidirler. Bu amaç ve gerçekler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti kendi ilköğretim programlarını hazırlayıp hayata geçirmiştir. Cumhuriyet'in ilan edildiği yıl, Kurtuluş Savaşı sırasında ilköğretimle ilgili çalışmalar yapılmışsa da 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye-i Kanun-u Muvakkatı hâlâ yürürlükteydi. Bu geçici kanun; ilköğretim okullarını, ana mektepleri ve sıbyan sınıfları, iptidaiye mektepleri, el işleri ve sanat mektepleri olmak üzere 3'e ayırmıştı.

Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilköğretim programlarının ilki, 1924 tarihli “İlk Mekteplerin Müfredat Programı”dır. Programa göre ilkokullar 6 yıldan 5 yıla indirilmiştir. Her sınıfın haftalık ders saati 26 olarak belirlenmiştir. Okuma ve yazma derslerinin birlikte yapılmasına karar verilmiştir.

1926 yılında kabul edilen “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” ile ilkokullar; şehir ve kasaba gündüzlü okullar, şehir ve kasaba yatılı okullar, köy gündüz okulları ve köy yatılı okulları şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Aynı yıl kabul edilen 1926 Tarihli İlkokullar Müfredat Programı'nda ilkokulun amacı; “genç kuşakların çevresine etkin katılımını sağlamak ve onları iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek” şeklinde kısaca belirtilmiştir.

1926'dan itibaren uygulanan “İlk mektepler Müfredat Programı”nda 1936 yılında küçük bazı değişiklikler yapılarak “Yeni İlkokul Müfredat Programı” yürürlüğe girmiştir. Bu programda ilköğretimin amacı; kaynağını Mustafa Kemal'in sözlerinden alan ve altı temel ilkeyi de içeren “cahilliği ortadan kaldırmak, kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci yurttaşlar yetiştirmek” gibi esaslar, geniş bir şekilde ele alınmıştır.

1948 yılında hazırlanan ilkokul programında ilkokulun amaçları dört başlık altında toplanmıştır. Buna göre; çocukların toplumsal, kişisel, insanlık ilişkileri ve ekonomik hayat bakımından en iyi yurttaş olmalarını sağlamak şeklinde açıklanmıştır.

1923-1924 ders yılında 4181'i erkek, 589'u kız olmak üzere toplam 4770 ilkokul bulunmaktadır. 1950 yılında ise 1505'i şehirlerde, 15800'ü köylerde olmak üzere toplam 17305 okul bulunmaktadır. Bu rakamlar Cumhuriyet'in ilk yılından 1950 yılına kadar geçen 27 yıllık sürede ilkokul sayısının yaklaşık % 263 arttığını göstermektedir. Cumhuriyet'in yıllarında 231 olan özel okul sayısı 1950 yılında 123'e inmiştir. Özel okulların sayısında yaklaşık % 53 azalma yaşanmıştır. Bu da zorunlu ilköğretimin devlet okullarında verilmek istenmesinin bir sonucudur.

1923-1924 ders yılı başında Türkiye'de, bulunan ilkokullarda 56658'i kız, 249629'u erkek olmak üzere toplam 306287 öğrenci bulunurken, 1950 yılında 592994'ü kız, 1009204'ü erkek olmak üzere toplam 1602198 öğrenci bulunmaktadır. Buna göre kız öğrenci sayısında yaklaşık % 947, erkek öğrenci sayısında ise yaklaşık % 305 artış yaşanmıştır. Tüm öğrenci sayısında yaşanan artış ise yaklaşık % 425'tir.

Cumhuriyet ideolojisinin topluma yaygınlaştırılmasında en büyük görev ilköğretim öğretmenlerine düşmektedir. Bunun için ilkokulları öğretmensiz bırakmamak, Cumhuriyet Hükümetleri'nin en önemli hedeflerinden biri olmuştur. 1923-1924 ders yılında tüm ilkokullarda bulunan öğretmen sayısı 10238, öretime düşen öğrenci sayısı 33'tür. 1950 yılında öğretmen sayısı 34853, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 46'dır. Öğretmen sayısında yaklaşık % 241 artış yaşanmıştır.

Adana merkez, merkeze bağlı köyler ve vilayet genelinde Cumhuriyet'in genel eğitim sistemi örgütlenmesiyle ilköğretim örgütlenmesi asıl Adana Mıntıkâ Maarif Eminliği (1926-1931) döneminde gerçekleşmiştir. Özellikle İsmail Habip Bey dönemi

(1927-1931) Adana merkez ve merkeze bağı köylerde ilköğretimle birlikte diğer eğitim kurumlarında önemli gelişmelerin yaşandığı dönemdir. Mıntıka Maarif Eminliği'nin Adana'daki toplantısı ve burada alınan kararlar, günümüz eğitim anlayışına ve eğitim yöneticilerine örnek olabilecek niteliktedir. Okul çağındaki çocukların okula kazandırılması, okul sayılarındaki artış, öğretmen ihtiyacının karşılanması için alınan yerel tedbirler, ilkokul ve öğretmenlerin teftişi, öğretmen yetiştirme kursları bu dönemde yapılan önemli çalışmalardır.

1923-1924 ders yılı başında Adana merkezde 6; merkez vilayet ve bağı ilçelerde 24'ü erkek, 6'sı kız olmak üzere toplam 30; bütün vilayette 140'ı erkek, 34'ü kız, 2'si ana mektebi olmak üzere toplam 176 resmi ilkokul bulunuyordu. Bunlardan 51'i erkek, 4'ü kız ilkokulu olmak üzere 55'i öğretmensizlikten kapalıydı. 1923 yılı sonunda atama yapılmasına rağmen Adana'da halen 20 boş öğretmen kadrosu vardı. 1949-1950 ders yılında Adana merkezinde bulunan ilkokul sayısı 30'dur. Buna göre, Adana merkezde 27 yılda ilkokul sayısında % 400 artış yaşanmıştır. Türkiye'deki bu artışın % 263 olduğuna bakılırsa Adana merkezdeki artışın, % 137 Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu anlaşılacaktır. Buna rağmen genç nüfusu hızla artan Türkiye ve Adana'da okul çağındaki tüm çocukları okula kavuşturmak hedefine ulaşmak mümkün olamamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adana merkezdeki hemen hemen tüm okullar temelden okul binası olarak inşa edilmemiş, mevcut ihtiyacı ev, konak gibi yapıların okula dönüştürülmesiyle karşılanmıştır. Bu da okulların bahçe, oyun alanı ve iyi sağlık koşullarından yoksun kalmasına neden olmuştur.

1923-1924 ders yılında ilkokullarda öğretim süresi 6 yıldır. Adana merkez vilayetindeki ilkokullarda sene başında 1050'si kız, 2624'ü erkek olmak üzere toplam 3674 öğrenci bulunmaktadır. 1949-1950 ders yılında Adana merkez ilkokullarında 4589'u kız,

6628'i erkek olmak üzere toplam 11217 öğrenci bulunmaktadır. 27 yılda kız öğrenci sayısında yaklaşık % 337, erkek öğrenci sayısında yaklaşık % 153, tüm öğrenci sayısında ise yaklaşık % 206 artış yaşanmıştır. Adana merkezde öğrenci sayılarında yaşanan bu artışların tümü Türkiye ortalamasının altındadır. Bunun nedenleri; yıl içerisinde okulu terk eden öğrenci sayısının yüksek olması, ailelerin okula karşı ilgisizliği, okul ve öğretmen sayılarının ihtiyaca cevap verememesi ve ailelerin çocuğunu okul yerine çalışmaya göndermesi olarak sıralamak mümkündür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek ülke genelinde gerekse Adana'daki ilkokullarda, önemli ölçüde öğretmen açığı yaşanmıştır. Öğretmen açığını kapatmak ve ilkokulların her sınıfını asıl öğretmenlere teslim etmek amacıyla Mıntıka Maarif Eminliği toplantısında ortaokul mezunlarının 2 aylık kurs sonunda öğretmen yapılmasına karar verilmiştir. 1923-1924 ders yılında Adana merkez ilkokullarında 25'i kadın, 85'i erkek olmak üzere toplam 110 öğretmen bulunmaktadır. 1949-1950 ders yılında ise 180'i kadın, 144'ü erkek olmak üzere toplam 324 öğretmen bulunmaktadır. Öğretmen sayılarındaki artışta en dikkati çeken nokta kadın öğretmen sayısının 27 yılda yaklaşık % 620 artmış olmasıdır. Bunun yanında erkek öğretmen sayısında % 70, tüm öğretmen sayısında ise yaklaşık % 195 artış yaşanmıştır. Bu rakamlar Türkiye ortalamasının altındadır. 1923-1924 ders yılında öğretmen düşen öğrenci sayısı Türkiye ortalamasıyla aynı yani 33 iken, 1949-1950 ders yılında bu rakam 35'tir. Bu da Adana merkezdeki ilkokullarda öğrenci ve öğretmen sayılarının birbirine paralel arttığını göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Adana merkeze bağlı köylerde okul yok denecek kadar azdı. Türkiye Cumhuriyet'i kuruluşundan itibaren her köye bir okul yaptırmak, her köylü çocuğu okur-yazar hale getirmek, köylüyü bilinçlendirmek, köylüye zirai bilgiler vermek ve köy kalkınmasını gerçekleştirmek gibi temel hedefler belirlemiş ve bu hedefleri

gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun için 1930'lu yıllardan itibaren çoğu zaman devlet-köylü işbirliği ile birçok köye okul yapılmış ve okulun öğretmeni devlet tarafından atanmıştır. Köylerin küçük ve dağınık olması, öğretmen azlığı, bütçe yetersizliği vb gibi nedenler her köy ve ilköğretim çağındaki her çocuğu okula kavuşturulamamışsa da hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.

Köy okullarının öğretmen ihtiyacı öncelikle öğretmen okulu mezunlarından karşılanmıştır. Bu mezunlar hiçbir zaman ihtiyacı karşılayamamıştır. Bu ihtiyaç 1927-1950 yılları arasında köy öğretmen kursu, seyyar muallimlikler, eğitim kursu, köy enstitülerinin açılmasıyla karşılanmaya çalışılmıştır.

Maarif istatistiklerinde köy okullarındaki öğretmenli ve öğretmenli-eğitmenli sayıları vilayet geneli için verildiğinden merkeze bağlı kaç köy okulunun bulunduğunu tespit etmek zordur. Ancak Türk Sözü Gazetesi'ne göre, 1940-1941 ders yılı başında Adana merkez kazasına bağlı 146 köyden 13'ü öğretmenli, 30'u eğitimli toplam 43'ünde okul bulunmaktadır. Bu da Adana merkezine bağlı köylerin yaklaşık % 29'unda okul bulunduğunu göstermektedir. 1942 yılında açılan köy enstitülerinden mezun olan ve köylere atanan öğretmenlerin köylüyü bilinçlendirmesi sonucu köylünün okul yapımına katkısı artmış ve böylece birçok köy okula kavuşmuştur. Türk Sözü Gazetesi'ne göre, 1945 yılı başında Adana vilayetinin 720 köyünde 108'i öğretmenli, 73'ü bağımsız eğitimli, 17'si Enstitü mezunu öğretmenli olmak üzere toplam 198 öğretmen ve okul bulunmaktadır. Bu durum vilayet genelindeki köylerin yaklaşık % 28'inde okul bulunduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de okuma-yazma oranı %10 bile değildi. Okuma-yazma bilmek, ayrıcalıklı bir durumdu. Cumhuriyet'in ilk beş yılında eğitim alanında birçok devrim gerçekleştiği halde, okuma-yazma oranı fazla değişmiyordu.

Bunun en önemli sebebi, Arap alfabesinin kullanılmasıdır. Bu nedenle 1928’de Yeni Türk Alfabeti kabul edilmiştir. Okul çağını geçen 16-45 yaşlarındaki vatandaşlara okuma-yazma öğretmek amacıyla 1929’da Millet Mektepleri açılmış, ülke adeta bir okula dönüştürülmüştür. Bu okullarda kısa sürede çok sayıda vatandaşa okuma-yazma öğretilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde de Millet Mektepleri açılmış ve çok sayıda okuma-yazma öğretilen vatandaşa “Millet Mektepleri Şehadetnamesi” adıyla belge verilmiştir. Adana merkezdeki Millet Mekteplerinin açılışı, 1 Kânunusani 1929 tarihinde, büyük bir coşku ve heyecan içinde Namık Kemal Mektebi’nde yapılmıştır.

1929-1935 yılları arası Adana vilayeti şehir merkezinde 524 A ve B devresi Millet Mektebi açılmış, bunlarda 15354’ü erkek, 7889’u kadın olmak üzere toplam 23243 vatandaşa okuma-yazma öğretilmiştir. Bu mekteplerde 364’ü erkek, 138’i kadın olmak üzere toplam 502 öğretmen görev yapmıştır.

Adana merkez ve merkeze bağlı köylerinde ilköğretim faaliyetlerinde çeşitli sorunlarda yaşanmıştır. Bunlar okul, derslik, öğretmen ve bütçe yetersizliği, sağlık, kıyafet, ders kitapları ve araç-gereçleri sorunu, öğrenci ve öğretmen disiplinsizliği gibi sorunlardır.

Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde ilköğretimin yaygınlaşmasında halkın ve zengin eğitimseverlerin önemli katkıları olmuştur. Okul inşaatında çalışmak, para, arsa, ve fakir öğrencilerin giyimi için kumaş yardımında bulunmak şeklinde yapılan yardımlar özellikle bütçe olanaklarının kısıtlı olduğu dönemlerde okul ve öğrencilere rahat bir nefes aldırılmıştır.

Sonuç olarak 1923-1950 yılları arasında Türkiye genelinde bulunan ilkokul sayısında yaklaşık % 644, öğrenci sayısında yaklaşık % 401, öğretmen sayısında ise yaklaşık % 241 artmıştır. Bu rakamlar gösteriyor ki Türkiye’de eğitimin temeli olan

ilköğretimin yaygınlaşmasının büyük ölçüde Cumhuriyet'le birlikte gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Gerek Cumhuriyet'in kurucu kadrosu gerekse Cumhuriyet'in ilköğretim politikasının illerdeki uygulayıcıları Türk toplumun çağdaş bir yapıya kavuşmasının, ancak temel eğitimini almış, çağdaş bilgilerle donatılmış, akli ve bilimi kendine rehber edinmiş, özgür düşünceli, eğitilmiş vatandaşlarla mümkün olabileceğini bilmekteydi.

Adana merkez ve merkeze bağlı köyler, Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı'nın geleneksel ilköğretim anlayışını terk etmiş, çocuğu hayata ve geleceğe hazırlayan müfredat programları, modern okul binaları ve yetişmiş öğretmen olanaklarına kavuşmuştur.

Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan ve vilayetlere gönderilen genelge, tüzük, emirler vb dönemin yerel eğitim idareci ve öğretmenleri tarafından Adana merkez ve bağlı köy ilköğretim hayatında uygulanmaya çalışılmıştır.

Milli Mücadele Dönemi boyunca doğurganlık oranının azalması ve yaşanan yetişmiş insan kaybı, 1929 yılı ve devamında yaşanan ekonomik kriz, 1939-1945 yılları arası yaşanan II. Dünya Savaşı ve diğer nedenler Adana merkez ve merkeze bağlı köylerdeki tüm eğitimle birlikte ilköğretimin kesintiye uğramasına neden olmuştur.

Yine de 1923-1950 yılları arasında Adana'da; okul sayısında yaklaşık % 400, öğrenci sayısında yaklaşık % 206, öğretmen sayısında ise yaklaşık % 195 artış yaşanmıştır. Cumhuriyet'in; her yurttaşı okur-yazar hale getirme, her okul çağındaki çocuğu okula kavuşturma, her sınıfı bir asıl öğretmene teslim etme, her köylü çocuğu okula, her köy okulunu öğretmene kavuşturma hedefleri Adana merkez ve merkeze bağlı köylerde yüzde yüz gerçekleştirilememişse de bu hedeflere % 60-70 oranında ulaşıldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.02.1.12.23).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.02.5.48.16).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.02.21.46.19).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.02.105.22.02).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01.02.120.66.9).
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BKK, 9.1.1929 Tarih ve 7553 Sayılı Kararname.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BKK, 22.9.1929 Tarih ve 8410 sayılı Kararname.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BKK, 01.07.1931 Sayılı ve 11377 Sayılı Kararname.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BKK, 17 Mart 1944 Tarih ve 641 Sayılı Kararname.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BKK, 12.09.1949 Tarih ve 3/9828 Sayılı Kararname.
- Adana Atatürk Evi ve Müzesi Arşivi, Türk Sözü Gazetesi (1924-1950).
- Adana Atatürk Evi ve Müzesi Arşivi, Yeni Adana Gazetesi (1923-1950).
- Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, İlköğretim İstatistikleri. (1923-1950)
- Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Yeni Adana Gazetesi (1936-1937).
- İçişleri Bakanlığı Arşivi, Seyhan İl Yıllığı (1938), Adana İl Yıllığı (1967, 1976).
- TBMM Arşivi, Adana Vilayet Salnameleri (1926-1929).
- Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Arşiv ve Müzesi.

II. SALNAMELER

- 1297 Adana Vilayet Salnamesi.
- 1308 Adana Vilayet Salnamesi.

1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Salnamesi.

1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Salnamesi.

1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Salnamesi.

1928-1929 Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Salnamesi.

III. RESMÎ YAYINLAR

Adana'da Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim, (1998), Adana Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Adana.

Cumhuriyet Halk Partisi 15. Yıl Kitabı.

Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, (1973), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Cumhuriyetin 70. Yılında Milli Eğitim Bakanlığı II, (1995), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

İlk Mekteplerim Müfredat Programı, (1927), Maarif Vekâleti, İstanbul.

IV. İSTATİSTİKLER VE YILLIKLAR

İhsaiyat Macmuası (1923-1924), (1925), Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü, İstanbul.

İhsaiyat Macmuası (1924-1925), (1927), Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü, İstanbul.

İhsaiyat Macmuası (1925-1926), (1928), Maarif Vekâleti İhsaiyat Müdürlüğü, İstanbul.

İstatistik Yıllığı (1926-1927), (1929), Cilt 4, Maarif Vekâleti, İstanbul.

Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973), (1973), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Maarif İstatistikleri (1923-1932), (1933), No 26, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği, (1928-1935), (1935), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Maarif İstatistikleri (1932-1933), (1934), No 31, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Maarif İstatistikleri (1933-1934), (1935), No 68, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Maarif Muallimler İstatistiği (1933-1934), (1935), No 28, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Öğretmenler İstatistiği (1934,1938,1942), (1943), No 200, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

Öğretmenler İstatistiği (1934,1938,1942, 1946), (1948), No 293, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

Maarif İstatistikleri (1937-1938), (1939), No 145, Başvekâlet İstatistik Umum Direktörlüğü, İstanbul.

Maarif İstatistikleri (1938-1939), (1942), No 186, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

Maarif İstatistikleri (1939-1940), (1942), No 187, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği (1940), (1942), No 188, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.

İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği (1940-1941), (1943), No 201, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

Maarif İstatistikleri (1940-1941), (1943), No 199, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

Maarif İstatistikleri (1941-1942), (1943), No 227, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü,
Ankara.

Milli Eğitim İstatistikleri (1942-1943), (1945), Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü,
Ankara.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1943-1944), (1946), No 246, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1944-1945), (1947), No 270, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1945-1946), (1947), No 280, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1946-1947), (1949), No 305, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1947-1948), (1949), No 306, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, İstanbul.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1948-1949), (1950), No 325, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, Ankara.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri (1949-1950), (1952), No 334, Başbakanlık İstatistik
Genel Müdürlüğü, Ankara.

Milli Eğitim Sayısal Veriler (2001-2002), (2003), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

V. GAZETELER (ADANA)

Türk Sözü Gazetesi. (1924-1950)

Yeni Adana Gazetesi. (1923-1950)

VI. TEZLER

- DOĞAN, H. Mehmet, (2005), “*Türkiye Cumhuriyeti’nin Eğitim Politikası ve Mersin’de Eğitim (1923-1950)*”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.
- EKİCİ, Raşan, (2004), “*1923-1940 Yılları Arası Adana Merkezinde Eğitimin Gelişimi*”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Lisan Tezi, Mersin.

VII. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

- AKBULUT, Ural, (2003), *Tanzimat’tan Cumhuriyete Eğitim*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Sıra No: 19, Ankara.
- AKVERDİ, Naci, (1938), *Adana Cumhuriyetten Evvel ve Sonra*, Adana.
- AKYÜZ, Yahya , (2001), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıç’tan 2002’e)*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AKYÜZ, Yahya, (1994), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993’e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul.
- ALKAN, Mehmet Ö, (2000), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt: 6, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ARIK, Remzi Oğuz, (1340), *Adana Ticaret Rehberi*, İstanbul.
- ATAÜNAL, Aydoğan, (1997), *Türkiye’de İlkokul Öğretmeni Yetiştirme Sorunu (1923-1994)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ATUF, Nafi, (1932), *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, İkinci Kitap, İstanbul.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, (1996), *Türkiye Eğitim Sistemi*, Yargııcı Matbaası, Ankara.

- BAŞGÖZ, İlhan, (1995), *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAYHAN, Fatih, (1998a), *Türk İslam Medeniyeti'nde Vakıflar*, Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları-5, Adana.
- BAYHAN, Fatih, (Yay. Haz.), (1998b), *Çukurova'da Vakıf Medeniyeti*, Yayına Hazırlayan Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları-4, Adana.
- BİLİM, Cahit Yalçın, (1998), *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- CİCİOĞLU, Hasan, (1985), *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim*, Ankara.
- ÇADIRCI, Musa, (1991), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- DİLAVER, H. Hüseyin, (1994), *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ENER, Kasım, (1986), *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, Kayı Yayıncılık, İstanbul.
- ERGİN, Osman (1939), *Türkiye Maarif Tarihi Cilt: I*, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- ERGÜN, Mustafa, (1996), *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa, (1982), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- KAPLAN, İsmail, (1999), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, İsmail, (1999), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi Ve Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- KOÇER, Hasan Ali, (1991), *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- KODAMAN, Bayram, (1991), *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖZTÜRK, Cemil, (1996), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SAKAOĞLU, Necdet, (1992), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Necdet, (1991), *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SORGUÇ, Bahir, (1995), *Cumhuriyetin 70. Yılında Milli Eğitim Bakanlığı II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan -Selim İlkin, (1993), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı, (2004), *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara.

VIII. MAKALELER

- AKYÜZ, Yahya, (1983), “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi” *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 89-103.
- AKYÜZ, Yahya, (1992), Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon, *Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, ss. 8-17.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, (1999), “Türkiye’de Eğitim Sisteminin Evrimi” *75 Yılda Eğitim*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 91-110.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, (1999), “Cumhuriyet Dönemi İlkokul Programları” *75 Yılda Eğitim*, İstanbul, ss. 145-170.

CIRITLI, H. Hüsnü, (1983), “İlköğretim” *Cumhuriyet Dönemi Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss, 261-280.

ÇAĞLAR, Adil, (1999), “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi” *75 Yılda Eğitim*, İstanbul, ss. 125-144.

GELİŞLİ, Yücel, (2002), “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri, Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü” *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 35-43.

KARAGÖZOĞLU, Galip, (1994), “Atatürk’ün Eğitim Savaşı” *I. Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu. Açılış Konuşmaları, Bildiriler, 21-23 Eylül 1987*, Ankara, ss. 319-339.

KOÇER, Hasan Ali, (1983), “İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 571-593.

KORKMAZ, Zeynep, (1995), “Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri” *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss. 215-240.

KURT, Yılmaz, (2002), “Ramazanoğulları Beyliği”, Cilt: 6, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 816-823.

IX. ANSİKLOPEDİLER

Yurt Ansiklopedisi, “Adana Maddesi”, (1981), Cilt I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

EKLER

EK 1: 1944 Yılında Maarif Vekâleti tarafından ödüllendirilen öğretmenler.

Adı-Soyadı	Görevi	Okulu
İffet Başkurt	Öğretmen	Ziya Gökalp
Muzaffer Soydemir	Öğretmen	Gazi Paşa
Hatice Başeğmez	Öğretmen	Gazi Paşa
Cahide Alnur	Öğretmen	Gazi Paşa
Ülker İnciroğlu	Öğretmen	Gazi Paşa
Yusuf Gülen	Öğretmen	Gazi Paşa
Ganimet Özkul	Öğretmen	Gazi Paşa
Nazire Uzunkol	Öğretmen	Gazi Paşa
Tahsin Kolay	Öğretmen	Gazi Paşa
Nihal Eryetişir	Öğretmen	29 Teşrinievvel
İkbal Narin	Öğretmen	Kurtuluş
Lütfi Başeğmez	Öğretmen	Ziya Gökalp
Muhterem Artıç	Öğretmen	Çınarlı
Hayriye Erdoğan	Öğretmen	Namık Kemal
Dürdane Tolunay	Öğretmen	Namık Kemal
Şaziye Özkaya	Öğretmen	Namık Kemal
Kevser Köçer	Öğretmen	Namık Kemal
Nezihe Toktaş	Öğretmen	Namık Kemal
Vehbi Timur	Öğretmen	5 Kânunusani
Veli Koçak	Öğretmen	Milli Mensucat
Zübeyde Ilgıt	Öğretmen	İsmet İnönü
Celile Güven	Öğretmen	İsmet İnönü
Ulviye Ayda	Öğretmen	İsmet İnönü
Lütfiye Özdilek	Öğretmen	İsmet İnönü
Edip Akbuğlu	Başöğretmen	Kürkçüler Köyü

EK 2: Şubat 1941 Tarihinde İlkokulları Koruma Birliği'ne Yapılan Bağışlar

Bağışı Yapanın Adı-Soyadı	Mesleği	Yapılan Bağış Miktarı.(Lira)
Nuh Naci Yazgan		100
Timur Ağa	Çiftçi	100
Bekir Sapmaz	Fabrikatör	100
Ömer Sabancı		125
Mahmut Has	Fabrikatör	50
Mehmet Sabuncu	Tüccar	50
Zeynel Bilici	Çiftçi	50
Hakkı Salih Bosna	Fabrikatör	25
İsa Candan	Tüccar	10
Mustafa Şengül	Tüccar	10
Ziya Aksoğan	Tüccar	10
Mustafa Koçak	Tüccar	10
Ziya Kurttepli	Tüccar	10
Zekeriya Bakır	Tüccar	10
Talat Özergin	Tüccar	10
Muzaffer Lokman	Doktor	10
Avni Ergir	Fabrikatör	10
Hilmi Çimeli	Tüccar	5
Ali Ulaş	Uncu	5
Mehmet Pişmiş	Benzinci	5
Tahsin Bosna	Tüccar	5
Tahir Dönmez	Sarraf	5
Yunus Seyhan	Tornacı	5
Mahmut Malaz	Tüccar	2,5
Ali Nasibi	Eczacı	2,5
Mahmut Özergür	Tüccar	2
Mustafa Sürmeli	Hancı	2
Kâmil Aladı	Tüccar	2
Bayan Muhterem Ardıç		1
Kemal Pekkoçak		1
Tahsin Kumduracı		1
Ekrem Gürsel		1
Kayadelen Kardeşler		1
Gaston Mizrahi		1
Salih Eroğlu		1
Veysel		1
Rıfat Aladağ		1
M. Vahi		1
İmre kanice		1
Zekeriya Gürel		1
Rahim Doğan		1
Sabri Andaç		1
Aziz Naci-Mehmet Şaşmaz		2
Toplam		747

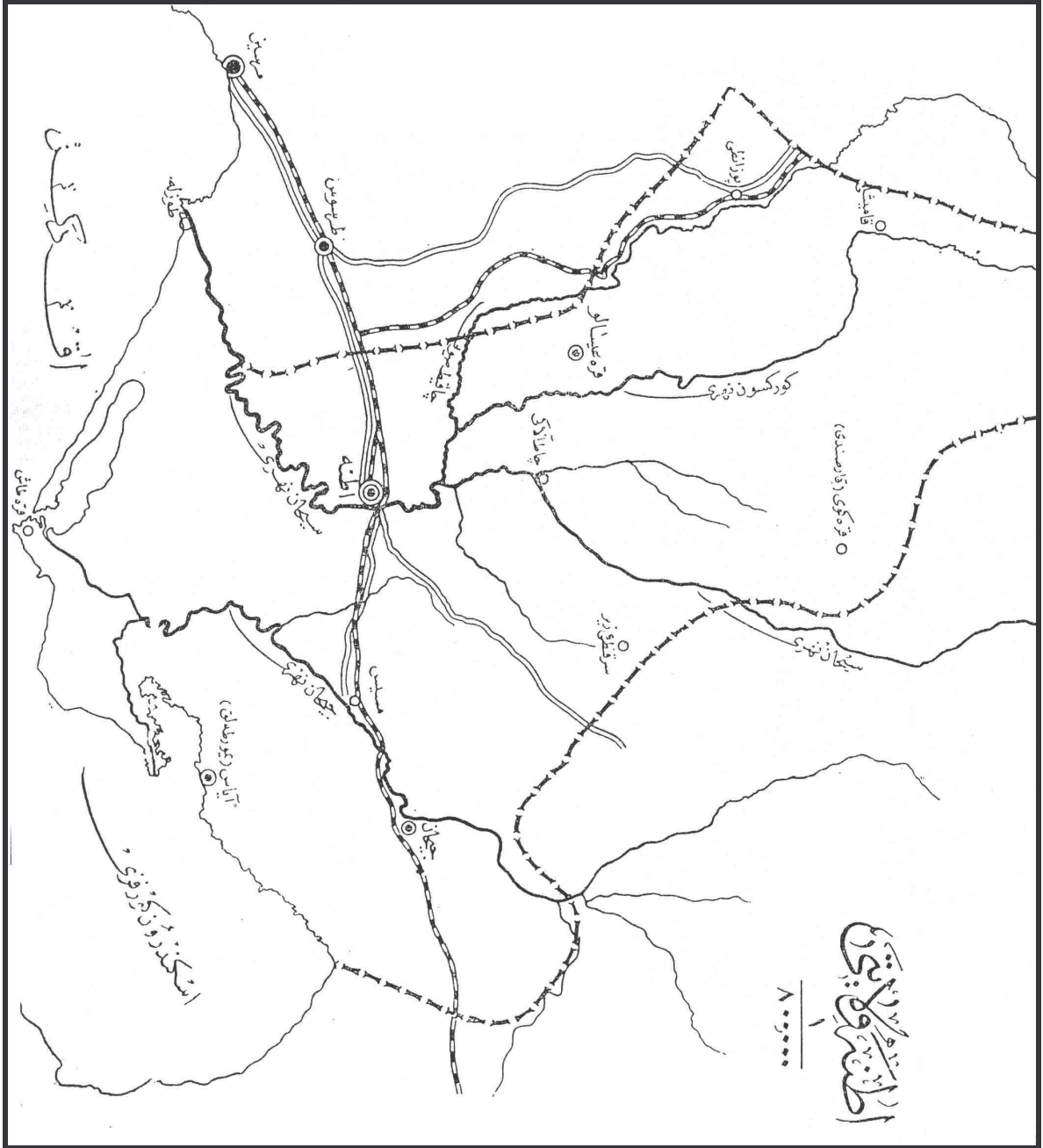
EK 3: Aralık 1941 Tarihinde İlkokulları Koruma Birliği'ne Yapılan Bağışlar.

Bağışı Yapanın Adı-Soyadı	Yapılan Bağış Miktarı.(Lira)
Nuri Has	300
Nuh Naci Yazgan	300
Emin Özgür	50
Emin Özsöz-Yusuf Sarıkelle	25
İbrahim Telci	10
İre Kanije	5
Zekeriya Güzel	5
Veysel Ergun	5
Fazlı Turga	5
Burhan Pusat	3
Kâzım Kazancıoğlu	2,5
Celâl Çepni	2
Emin Kışlak	1
Fethi Güler	1
Namık Utku	1
Muhterem Ardıç	1
Kemal Pekkoçak	1
Baha Yengin	1
Mümtaz Onur	1
Sabri Andaç	1
Mehmet Özbek	1
Mehmet Erdil	1
Adnan Eraslan	1
Hulusi Günaçan	1
Mustafa Serçe	1
Abdullah	1
Gani	1
Abdülkadir	1
Bayan Leman Erzin	1
Cumali Aladar	1
Abdullah Aytur	0,5
Toplam	731

EK 4: Ekim 1941 Tarihinde Maarifseverlerin Maarif Cemiyeti ve Çocuk Esirgeme Kurumlarına Yaptıkları Bağışlar.

Bağışı Yapanın Adı-Soyadı	Mesleği	Yapılan Bağış Miktarı.(Lira)
İsa Şakir	Fabrikatör	100
Ahmet Mürşit Görğün	Fabrikatör	150
Salim Semre	Fabrikatör	100
Mahmut Malaz	Tüccar	50
Cumali Özgüren		20
Ziya Aksoğan		15
Ahmet Hidayet		10
Muharrem Hilmi Remo		50
İsmail	Bakkal	10
Ali Aksoğanlı		5
Alason-Ahmet Tulcak	Bakkal	5
Mahmut Özgen	Bakkal	10
Tahir	Sarraf	5
Seyhan Ekmek Fırını		5
Hasan	Bakkal	7,5
Ahmet	Borsa Kontrlürü	2,5
Şaban	Sarraf	2,5
Aziz Köseoğlu		15
Abdi Pamukçu		10
İsmail Emercikli		10
İbrahim Haberci		2,5
Abdullah Durdu		2,5
Hasan	Muhasebeci	5
Mahmut Vanlı	Ekmekçi	5
Mustafa Bayraktar		5
Mehmet Yılmaz		5
Mehmet Dinar	Hurdavatçı	2,5
Mehmet Sabuncu	Tüccar	200
İsa Candan		100
Çimeli Hilmi		25
Nuri Emercikli		5
Toplam		940

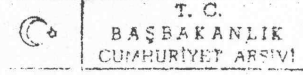
EK 5: 1926 Yılında Adana Vilayeti Sınırlarını Gösteren Harita

EK 6: Millet Mektepleri İçin Maarif Vekaleti Halk Terbiyesi Şubesinin İhtiyaç Duyduğu Kalem ve Tevzi Heyetine Ait Kadronun Tasdiki İle İlgili İcra Vekilleri Heyeti'nin 9.01.1929 Tarihli Kararnamesi

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât müdürlüğü
Şube .. 2 ..
Sayı 2553

KARARNAME

ücretleri 928 senesi bütçesine merbut (b) cedveline dahil 718 in
ci fasıldan verilmek üzere Millet mektepleri teşkilâtına ait ve Ha-
lk terbiyesine matuf işler için Maarif vekâleti halk terbiyesi şu-
besinin muhtaç olduğu kalem ve tevzi Heyetine ait merbut kadromun,
Heyete tayin olunacak zevatın gayri muvazzaf olması şartile , ta-
sdiki, Maarif vekâletinin 8/I/929 tarih ve 487/105 numaralı teske -
resile yapılan teklifi üzerine İcra vekilleri Heyetininin 9/I/929
tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

9/I/929

REİSİCUMHUR

Yüzyü M. K.

M.M.V.
M. K.

Ad.V.
A. K.

Bş.V.
İsmet

Ma.V.
S. Sarıoğlu

Ha.V.
A. Rıza

Da.V.
S. Kaya

S.İ.M.V.
M. R. K.

İk.V.
M. K.

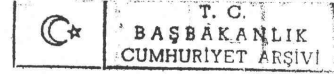
Na.V.
Recep

Ma.V.
İsmet

030 18 01 02 1 12 23

EK 7: Millet Mektepleri Yeni Talimatnamesinin Uygulanması İle İlgili İcra Vekilleri Heyeti'nin 22.09.1929 Tarihli Kararnamesi

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube /
Sayı 2490

Kararname

Millet mektepleri talimatnamesinin bir senelik tecrübeye göre tadil edilen yeni şekline ait olmak üzere hazırlanan merbut talimatnamenin tatbiki Maarif Vekâletinin 334 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 22/9/929 tarihli içtimarında kabul x olunmuştur .

REİSİCUMHUR

Gayi M. Kemal

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.
İçtimada bulunmadı

M. M. V.

[Signature]

Da. V.
İçtimada bulunmadı

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.
İçtimada bulunmadı

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

R.
İçtimada bulunmadı

İk. V.

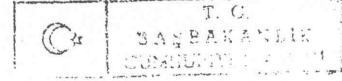
[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

080 18 01 02 5 48 16

EK 8: Millet Mektepleri ve Millet Mektepleri İle İlgili İşlerde Çalışan Maarif Müdürleri, İlköğretim Müfettişleri ve Maarif Memurlarına Mesai Saati İçinde ve Dışında Ücret Verilip Verilmeyeceğine Dair İcra Vekilleri Heyeti'nin 01.07.1931 Tarihli Kararnamesi

T. C.

BASVEKÂLET

Muamelât Müdürlüğü

KARARNAME

Şube:

Sayı: **11372**

22/9/929 tarih ve 8410 numaralı kararnameye zeyildir.

Maarif Vekâletinden yazılan 16/12/930, 31/5/931 tarih ve 27/46443 ve 40723 numaralı tezkerelerde; millet mekteplerine halkın devam etmelerini temin etmek ve bunun için her tarafta teşviklerde bulunmak, mekteplerimizi halkın ve muallimlerin iş zamanları haricinde muntazaman açık bulundurmak, daima kontrol ve teftiş etmek, dershanelerin tenvir, teshin ve tathirine nezaret eylemek millet mekteplerine ait raporları ihzar ve ihşaf malûmatı cem ve bu teşkilâtın bilûmum kırtasî muamelâtını ifa etmek vazifeleriyle mükellef tutulan ve harf inkilâbından x beri millet mekteplerinde okutulan üç milyona yakın vatandaşın yetiştirilmesinde fedakârane gayretleri sebbeden ,mesaf saatları ve aslî vazifeleri haricinde çalışan maarif müdür ve memurlarıyla ilk tedarikat müfettişlerine bu husustaki mesailerine mukabil geçen senelerde xx olduğu gibi bu sene de millet mektepleri talimatnamesinin 22 nci maddesine tevfikân ücret verilmesi teklif olunmuş ve Maliye Vekâletinden yazılan 28/1, 22/6/931 tarih ve 71/1226 ve 90 numaralı mütaleanamederde; mevzubahs memurların bu işleri mesaf saatları haricinde ifa ettikleri anlaşılmaqta ise de ilk tedarikat müfettişleriyle maarif müdürlüklerinin netice itibariyle teşkilâtı esasîye kanunu ile vatandaşlara tahmil edilen ilk tahsil mecburiyetinin temini için ihdas edilmiş makam ve memuriyetler olduğundan ve halk dershaneleri işlerinin de x mahiyeti itibariyle mumaileyhimin vazifeleri haricinde kalamayacağından bu husustaki mesailerine mukabil kendilerine ücret itasına imkân bulunmadığı ve ancak millet mektepleri talimatnamesinin 22 inci x maddesinde mevzubahs memurlara vaki hizmetlerinden dolayı birer ücret verileceği kabul edilmiş olmasına göre iktizasının icra vekilleri Heyetince tayini bildirilmiştir.

080 18 01 02 21 46 19

Şube :
Sayı : 11377

Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinin 24/6/93I tarihli iqtimaında görülgülerek Maarif Vekâletinin teklif veçhiyle mevzuubahis memurlara millet mektepleri talimatnamesinin 22 inci maddesi mucibince ücret x verilmesi tasvip ve kabul olunmuştur.

I/7/93I

REİSİCÜMHUR

Caazi M. Kemal

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

afsunur Kemal

M. M. V.

Felicia

Da. V.

S. W. W. W.

Ha. V.

H. P. P. P.

Ma. V.

M. M. M. M.

Mf. V.

M. M. M. M.

Na. V.

N. N. N. N.

İk. V.

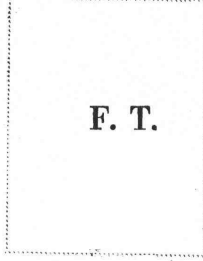
I. I. I. I.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

030 18 01 02 21 46 19

EK 9: Millet Mektepleri A Derşanesi Mezuniyet Vesikası

F. T.

No. Umurî : 1316
Husurî : 17

MİLLET MEKTEPLERİ
A dersanesi
MEZUNİYET VESİKASI

Vilâyeti : *Maras*

Kazası : *Andırın* // Şehiri :
Nahiyesi : // Senti :
Köyü : *Arıcık* // Mahallesi :

Adı : *Hamit ef*
Yaşı : *31*
İş i : *Gıfci*
Lakabı : *ef. abneto*

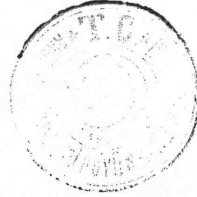
Gök abneto Millet mektebi *A* dersanesinde okuyan *Çamero Hamit Hanım Efendi* yapılan imtihanlarda muvaffak olmuş ve kendisine bu mezuniyet vesikası verilmiştir.

6 - 3 - 93 2

Millet mektebi
muallimi

Hakim

Resmî mühür

Vilâyet Millet mektepleri
idare heyeti namına
Umumî kâtip

Hakim

EK 10: 17 mart 1944 Tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Başkanlığında Toplanan İcra Vekilleri Heyeti'nin İlköğretimin Geliştirilmesi İçin Alınan Kararlarla İlgili Kararnamesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Kararname

671

17/Mart/1944 tarihinde Cumhuriyetin Başkanlığında toplanan İcra Vekilleri Heyeti, İlk Öğretimin geliştirilmesi etrafında İnönü'nün direktiflerini dinlemiş ve Maarif Vekilliğince bu meseleye dair hazırlanan raporda yazılı meseleleri müzakere ederek aşağıdaki işlerin yapılmasına karar vermiştir:

1- Hükümetin elindeki her türlü vasıtalarından istifade ederek halka ilk öğretimin önemini anlatmak,

2- Okul ve Öğretmen bulunan yerlerde talebe devamsızlığının önüne geçmek için gerekli her türlü tedbirleri almak, ders yılı içinde öğretmensiz sınıf veya okul bırakmamak,

3- Yeni okul binaları yapılması için ilgilileri esaslı ve plânlı çalışmaya sevk edecek kanunî tedbirleri alarak memlekette okul yapımını sür'atlendirmek,

4- Köy Enstitülerinden mezun olacak öğretmenleri köylere yerleştirmek için alınması gerekli kanunî tedbirleri vaktinde alarak köy okullarına tahsis edilecek araziye sağlamak, Okul binalarını hazırlamak ve alâkalıların bu alanlardaki çalışmalarını sıkı bir surette takip etmek,

5- İlk öğretim alanındaki çalışmalarını teftiş edeceklere kolaylıklar göstermek suretiyle bu için verimini arttırmak.

REİSİCUMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

İsmet İnönü

Ad. V.

R. Fıratlı

M. M. V.

A. Z. Akın

Da. V.

H. İ. İnan

H. V.

M. M. M. M.

Ma. V.

M. A. Akın

Mf. V.

G. İ. İnan

Na. V.

Y. İ. İnan

İk. V.

H. İ. İnan

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

H. İ. İnan

Zr. V.

S. R. Hatipoğlu

Mü. V.

A. F. Celal

Ti. V.

A. F. Celal

030 18 0 02 105 22 5

EK 11: İlkokul Öğretmenlerine Ait Tayin ve Nakil Yönetmeliğinin Yürürlüğe Girmesi İle İlgili Bakanlar Kurulunun 12.09.1949 Tarihli Kararnamesi

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Teknik Müdürlüğü

Karar sayıs

3

9828

5442 sayılı İller İdaresi kanunu hükümlerine göre Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ilişik İlk Okul Öğretmenlerine ait tayin, nakil ve tahvil yönetmeliğinin yürürlüğe konulması, adı geçen Bakanlığın 2/829 sayılı ve 6/9/1949 tarihli yazısıyla yapılan teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunca 12/9/1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan İ. Güneşli	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı M. Kılıç	Devlet Bakanı ve İşleri B.V. C. S. N. N.	Adalet Bakanı K. K.
Millî Savunma Bakanı M. K.	İçişleri Bakanı R. Z.	Değişleri Bakanı ---	Maliye Bakanı B. A.
Millî Eğitim Bakanı T. Bayraktar	Beşyrdlık Bakanı S. K.	Ek. ve Ticaret Bakanı K. K.	Sa. ve So. Y. Bakanı K. K.
G. ve Tekel Bakanı D. H. B.	Tarım Bakanı C. A.	Ulaştırma Bakanı U. K.	Çalışma Bakanı R. A.
			İşletmeler Bakanı K. K.

030 18 01 02 120 66 9

TÜRKİYE CÜMHRİYETİ
MAARİF VEKİLLİĞİ
İLKOKUL DİPLOMASI

DIPLOMA N°: 590 OKUL N°: 230

bu sınıfı *Hasan* *Özcan* İlkokulunda *İk* tabsilini bitirerek 1941 ders yılı sonunda yapılan imtibanda kazandığı dereceler gösterilmiş olan *Hasan Özcan* için bu diploma 1941 yılı mayıs ayının 15 nevi günü verilmiştir.

DIPLOMAYI VEREN OKULUN BULUNDUĞU
Vilâyet: *Sivas*
Kaza: *Hasan*
Mahalle: *Hasan*
Köy: *Hasan*

GIDİŞ VE HAL
Hasan

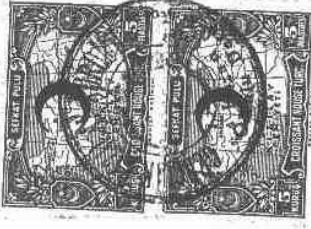
DERSLER	DERECELER	DERSLER	DERECELER
Türkçe	<i>pek iyi</i>	Okuma Bilgisi	<i>pek iyi</i>
Tarih Coğrafya	<i>iyi</i>	Ziraat İş	—
Yurt Bilgisi	<i>iyi</i>	Resim İş	<i>pek iyi</i>
Arifmetik-Geometri	<i>iyi</i>	Yazı	<i>pek iyi</i>
Hayat Bilgisi	—	Çimnastik	<i>pek iyi</i>
Tabiat Bilgisi	<i>pek iyi</i>	Musiki	<i>pek iyi</i>

Basöğretmen: *Hasan* Sınıf Öğretmeni: *Hasan*

Maarif Müdürü: *Hasan*

Tasdik olmuştur v.a.k. a. *Hasan*

91015
TETKİK EDİLDİ

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI ÖRNEĞİ

Adı	Saadet	Vilâyeti	Antalya
Soyadı	Eğin	Kazası	" "
Babasının adı	Mustafa Kemal	Nahiyesi	" "
Anasının adı	Şehide	Mahalle veya Köyü	" "
Doğum yeri	Antalya	Sokak No.	" "
Doğum tarihi	1910	Hane N°	66
Dini	İslam	Cilt N°	" "
Boy	1.70	Şahife N°	" "
Göz	Yeşil	Hüviyet cüzdanı tarihi	" "
Renk	Siyah		
Diğer sakatlığı veya noksanlığı	Yoktur		